

ЖЕЉКО МАРКОВИЋ

*Киша која је
изазвала пожар*

Књига друга

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Фотографије
Слободан Шушњевић
Жељко Марковић

Дизајн корица
Павле Бајазет

Слика на корицама: Сава Шумановић, *Вечерњи облаци* (1937),
власништво Галерије слика „Сава Шумановић” Шид

Жељко Марковић

КОНТИНЕНТ СРЕМ

**КИША КОЈА ЈЕ
ИЗАЗВАЛА ПОЖАР**

Друго, допуњено и измењено издање
(2004–2008)

Књига друга

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2023.

Весни Марковић

ВАЛРАБЕНШТАЈН, ГОСПОДАР ИСТОРИЈЕ ИЗ СЕНКЕ

Свако јутро, скоро увек у исто време и истим правцем кретања, којег не мења деценијама, залази у дубоку, сеновиту и увек помало влажну и мемљиву утробу хабзбуршког тврђавског подграђа и испод краставих кровова од печене земље, поред замандаљених прозора с обрвама и дубоких, мрачних ајнфорта избија у нагнуту Штросмајерову улицу, пред врата цркве фрањевачког самостана Светог Јурја. Затим се степеништем успиње на тврђаву, спорим и систематичним кораком, залази међу зграде аустроугарске касарне, хвата се за кваку своје тихе лабораторије и затвара се у зидове свог папирнатог микрокосмоса и уточишта, међу своје историјске архивалије. Премда је то за њега само још један уобичајени радни дан у Музеју града Новог Сада, увек изнова, хтео или не хтео, отварајући предмете и залазећи у њихов садржај и мистерију, измешта се из стварности и доживљава неку врсту преображаја као последице снажног, често исцрпљујућег менталног присуства у мртвој грађи, која се у његовој архивској лабораторију, реч по реч, квачица по квачица, претвара у чињеницу и смисао, у живо биће, живи артефакт једног историјског времена. Научни доказ.

Таквог га памте, пре него што се са Петроварадинске тврђаве спустио у град и следећих десет година посао наставио у Архиву Војводине. Човек одмереног наступа, полуосмехнутог, благог погледа, застакљеног диоптријом, и неупадљиве, такорећи, а тако и не рећи, чиновничке појаве, један од оних невидљивих Великих мајстора свог заната, господин из сенке, који је ушао у мој репортерски радијус као у свој природни пејзаж, напречац ме је освојио рационалном, хладнокрвном духовитошћу у дискретним тоновима (само)ироније, способношћу да једноставним и добронамерним речима погоди у срце смисла и у суштину ствари и појава. Уживање у разговору са њим последица је његове шаљиве

интелигенције посебног кова и искуства. Дугогодишње дешифровање архивске грађе, изазови, потешкоће и замке које вребају у тој неосветљеној сировинској бази потенцијалне историје, развили су код њега нарочиту способност да у сваком архивском документу или предмету, разгрне његове прве формалне слојеве, и тражи дубински, скривени смисао, најближи објективној истини, притом стално имајући у виду да се иза тих „папира” и бескрвних, хладних, бирократских речи и израза, крије човек који их је написао, а са човеком, свесно или несвесно, увек иде и субјективност. Зато ову архивску причу отварам приступом у његову биографију и породичну (пра)историју.

Господин Јован Валрабенштајн, последњи аутентични Немац староседелац из Бачког Јарка код Новог Сада, директни је потомак швапских колониста из околине Кобленца (Koblenz) на Рајни, који су овде насељени у пролеће 1787. године. Потоњи кметови на имању грофа Шандора Сечена (породица је 1795. године изградила дворец у Темерину, данас *Кашићел*), заустављени на тремеђи новосадског, каћког и темеринског атара, скућени на простору одређеном на брзину, који се није показао најповољније за живот, колонију су назвали словенским топонимом Јарак (Jarek), по истоименом (доњо)сремском селу, које им није било суђено. Тамо су првобитно, с бенефицијама Царевине, стигли претходне 1786, крајем лета. Међутим, дошло је до неспоразума у последњој фази досељења, па тако за њих у сремском Јарку више није било земље за окућнице на поседу румског крила племићке династије Пејачевића и држава их је вратила у Бачку.

Последњи из лозе бачкојарачких Немаца из скоро стопроцентно немачког протестантског места уочи Другог светског убијања, несуђењени Сремац, прича ми пре неки дан да се презиме Валрабенштајн први пут јавља 1665. године и носи га тада један од предака мог саговорника, управник винарије на поседу грофа Валрама од Насау, градитеља замка у месту Кисбергу код Кобленца из 1398, чије се рушевине и данас виде на фотографији коју је Јовану Јоци Валрабенштајну, споља донео презимењак. Толико о његовом презимену, али одмах сам наслутио, рачунајући са парадоксима превртљиве војвођанске историје, да није ништа мање занимљива метаморфоза његовог имена. И нисам погрешно. Да је у немачком Бачком Јарку рођен уочи Другог светског убијања, звао би се Јохан (Johann), али с обзиром на то да је рођен 1941, када је овде на бајонетима заведена мађарска фашистичка управа с државно-феудалном идеологијом, матичар га је у књиге завео под именом Јанош (János).

Године 1945, дође Јаношев отац (добровољно, наравно) у седиште партизанске власти, окићене петокракама и визијама братства-јединства и с обзиром на то да је мудро комбинаториком схватио да њему, Немцу, који је ризиковао да остане у Бачком Јарку, није препоручљиво да се око синовљевог мађарског имена гомба са мрзовољним ослободиоцем у кожном мантилу, с пиштољем за појасом, заборавио је Јаноша, одложио Јохана за нека друга времена и рекао оно што се од њега и очекивало: „Пиши Јован!” Од тада Јован, татин административни син, живи у Валрабенштајновим документима.

Овај генеалогски исцепак убедљиво говори о сложености и осетљивости (су)живота на овим интернационалним панонским ветрометинама, али ја овога пута нећу о томе, или ипак хоћу, само на другачији начин. Јован Валрабенштајн је архивиста у пензији, један од најбољих, ако не и најбољи којег смо имали у Новом Саду, преводилац са немачког и мађарског језика, дипломирао на Филозофском факултету у Новом Саду, експерт који је тридесет година рударо у Музеју града Новог Сада на Петроварадинској тврђави, од тога је петнаест година утрошио на ишчитавање докумената Магистрата, које је Васа Стајић објавио у својим књигама, и једну деценију у Архиву Војводине у Новом Саду, одакле је пензионисан као руководиоца Одељења за старију архивску грађу. Шта ће Бачванин Валрабенштајн у мојој сремској причи, осим што је, као што смо чули, несудођени Сремац, који је архивски радни век потрошио на Петроварадинској тврђави? Пре неколико година превео је на српски језик студију Франца Шамса (Franz Schams, *Topographische Beschreibung von Peterwardein und seinen Umgebungen*, Pesth, 1820), али рукопис никако да постане књига.

Јован Валрабенштајн: „Ако лаже коза, не лаже архивски документ.”

Фото: Жељко Марковић

„Већ сам заборавио на тај превод”, каже Валрабенштајн и погледа ме равно у очи. „Сада сте и мене заинтригирали: да, стварно шта је с тим мојим рукописом? Зашто Шамса већ не објављују? У тој књизи има шта да се прочита.”

„Ко је наручилац превода?”

„Музеј града Новог Сада. Шамса сам превео пре неколико година. Превод ми је уредно плаћен и немам никаква права према том тексту”, рече Валрабенштајн. „А да се распитате за рукопис на Тврђави? Тамо је можда затурен у некој фиоци и просто су заборавили на њега... То се дешава!”

„Потражићу га на Тврђави”, обећао сам архивисти Јохану Јаношу Јовану Јоци Валрабенштајну и испоставио му моје прво антрополошко питање.

„Да ли се може рећи да су архивски текстови жива бића?”

„Да, за мене јесу”, одговорио је без оклевања.

„Нечија рука је писала те текстове, нечије мисли и емоције уденуте су у те кривуље. Претпостављам да то имате у виду?” рекао сам.

„Управо тако”, слаже се Валрабенштајн. „Да, па видите... док ишчитавате архивски текст и улазите у садржај као у неку временску капсулу, саживљавате се не само са његовим садржајем, него комуницирате и са његовим писцем.”

Валрабенштајн је једном приметио да му се колега зноји над архивским папирима и гласно се заинтересовао шта га то толико мучи?

„Мучи ме овај писар који тако лоше пише, а никако да умре!” одбрусио му је колега, који је са државним службеником из неког тамо XVIII века комуницирао кроз документе, које је овај цео свој радни век сејао иза себе, развијајући то познанство до те мере да је за архивисту, нашег савременика, мртав писар постао жива личност са карактером, особа са именом и презименом, коју би врло радо видео у пензији или на оном свету, само да на то место дође писар који лепше пише. А да ли је Валрабенштајн имао неког *свој* писара?

Одговорио ми је са смешком да је то исто као кад бих професора, који је извео тридесет пет генерација, упитао сећа ли се тог и тог ђака. Па ипак... Њему лично симпатичан је један од председника Илirsке дворске депутације, саветник на Двору, барон Бартенштајн, из чијих текстова се види да је био наклоњен, па и више него што би се очекивало, српским стварима на Двору.

„Да ли је то искреност или дипломатија?”

„Добро питање! Ајде да прихватимо и верзију, с примишљу да је баронова 'наклоност' била руковођена интересима Двора”, претпоставио је Валрабенштајн, „али зар то у крајњој линији није нормално за дворског саветника. Гроф Колер је такође био саветник на Двору, али у његовим текстовима осећате једну изузетну антипатију према православним Србима. Примећујете да он покушава свим могућим средствима да угрози привилегије, које су Срби добили под Арсенијем Чарнојевићем и које су неколико пута потврђиване од каснијих аустријских владара.”

Пођемо ли од чињенице да је архивиста прва карика у сазнавању историјске истине и да у зависности од тога како је разумео смисао архивског текста, зависи његова каснија научна интерпретација, занимало ме је шта је за Валрабенштајна историја? И да ли је могућа објективна истина?

„Није. Видите, историја је субјективна ствар. Колико год неки историчар тврдио да савесно обавља свој посао, његови судови су у мањој или већој мери обојени субјективношћу”, рече мој саговорник и закључује: „На крају крајева, шта бисмо ми људи били да нисмо субјективни? Знате, тешим се једном ствари: да је могућа објективна истина, разочарала би нас више него лаж.”

Пред Јованом Валрабенштајном су били и предмети од скоро хиљаду листова; дешавало му се да накнадним читањем преведеног материјала, уочи да би га другачије (бар) формулисао, а чак и ритам његове реченице, разна искривљења у тексту кратког садржаја, могу да утичу на касније научно или публицистичко читање документа. Када је већ све тако непоуздано, а с обзиром на то да се цео радни век налазио на извору историје, да ли се суочио са безнадежношћу свога посла?

„Не. За дивно чудо, не!”

Цео радни век је провео дешифрирајући рукописе у сенци научника и истраживача чије каријере је снабдевао историјском грађом, али Валрабенштајн за себе каже да је био само ситан шраф у покушају градње мостова између различитих времена, без обзира на то што се ти покушаји спајања понекад чине безнадежним.

„Знате шта, архивистика је окренута уском кругу стручних људи, и то је тако... Последња публикација коју смо објавили *Илирска дворска дејуиџација*, садржи хиљаду кратких описа архивских докумената, а за то је било потребно прочитати 22.000 листова руком писаних, стилски и синтаксички другачијих од савременог језика, често без

знакова интерпункције, па оне силне уметнуте реченице... Страшно! Осим тога, то је најчешће језик високе дипломатије и ко не осети његове скривене токове, лако може да залута и промаши суштину. А оно што архивиста изостави, изгубљено је за историју.”

Како да поступи архивиста у ситуацијама када у привидно објективним старим текстовима државних службеника препозна сенку субјективности? Семе зле намере? За Валрабенштајна је пре свега важно да архивист има шпиријус, нос, да би могао да осети подземна, скривена струјања и значења архивског текста, која су можда суштинска, а не виде се јасно на првом нивоу.

„На пример, половином XVIII века, око четиристо породица Срба из Жумберка жалило се посредством Бартенштајна да су изложни унијаћењу, а ево одговора царице Марије Терезије: *Госїодине Барїенишїајн, већ раније сам вам наложила да ми сваке ѿри недеље достїављайте извешїаје са ѿшерена шїа се шїамо доїађа, а ѿшїо нисам добила два ваша ѿследња извешїаја, молим вас убудуће да ми сваке недеље достїављайте извешїај како се сївари шїамо одвијају.* Замислите колико је царица сличних дописа примала из те огромне земље и она зна да није примила два извештаја сиротог Бартенштајна! Међутим, оно што је овде суштинско, јесте то што се уопште не види шта је царичин став по питању унијаћења Срба у Жумберку. Видите колико владар мора да вага, да се пази исхитрености... Е, то је дипломатски језик, а он се учи!”

Војводина је посебна архивска прича.

„Овде у Војводини, где је архивска грађа писана на три-четири језика, бар до 1918. године, морате добро да познајете језике, да бисте схватили смисао текста. Пазите, то што архивиста издвоји и запише из документа, водиља је за истраживаче, а с обзиром на то да се у овој служби стално сусрећете са новим текстовима, ви морате да претпоставите шта би кога у будућности могло да занима. Према томе, шпиријус! Замислите типично војвођански заплет у којем је писар писао на српском језику некој војној установи, ова је одговорила на немачком, па је уложена жалба и администрација из Беча одговорила је на латинском. С друге стране, не можете од историчара да захтевате да влада сваким од тих језика и да прати све прилоге у предмету. Или, на пример, називи места мењају се овде кад год се промени власт. Дешава се да је назив места у једном документу написан у више верзија, а ви сте обавезни да се у кратком садржају на картици одлучите за назив... Е, сад, који назив? Узмимо да је име неког села у Мађарској унео у документ писар

из Беча, који није чуо за то село, а не зна мађарски језик. Наравно да га је написао погрешно, а ви сте то уочили, познајете мађарски и јасно вам је да то не може да буде оригинални назив. И шта сад? У таквим случајевима правили смо модификације и док су истраживачи пешке прегледали картице са садржајем, некако је и ишло. Али, компјутер од вас тражи да сведете назив места на увек исти облик, јер ће у противном изоставити сваку комбинацију која му није задата. Зато смо принуђени да изналазимо нове путеве, један је да име личности у зависности од тога шта је по националности напишемо нашом ортографијом, а у загради у оригиналу, што се показало корисним, нарочито када дође истраживач из иностранства. Знате шта, архивистика јееее... па, хајде да кажем, рударење! Људи наш рад замишљају као копање по прашњавим документима. Некада смо били принуђени да примамо људе чија је сва препорука сводила на знање језика, а нити су били историчари, нити зналци историје. Ви морате познавати историју Војводине да бисте наслутили неки догађај или неко име повезали са именом из побуне у неком селу, а притом не знате хоће ли особа бити значајна или неће? То су дилеме које, на први поглед, изгледају ситне, али знају да буду суштинске.”

„После свега, да ли вам је чиста савест?” упитао сам на крају архивског генија Јохана Јаноша Јована Јоцу Валрабенштајна.

„На промоцији књиге *Илирска дворска дејуиџација*, уочи мог одласка у пензију, испричао сам ово... У једном каубојском филму, упада револвераш у салон, сви се бацају под столове, а каубој нишани у старог, рашчупаног клавиристу који свира окренут леђима и изнад чије главе пише на папиру: *Не њуцајте у клавиристу, он свира најбоље што уме!* То је мој одговор на ваше питање. На промоцији су се сви згранули.”

Читам превод архивског текста, који ми је предочио, један од хиљаде, који су прошли кроз руке Јована Валрабенштајна, а ради се о накнади целатима Бачко-бодрошке жупаније за извршење пресуда из 1772. године. Тортура (први степен) 1 форинта; сваки даљи степен још по 1 форинта; жигосање 4 форинте; сакаћење (одсецање носа или ува) 6 форинти; вешање (или одсецање главе) 12 форинти; одсецање главе а потом спаљивање или исто уз претходно одсецање руке 16 форинти; черечење на точку 18 форинти; набијање на колац 24 форинте; комадање тела у четири дела 24 форинте. Ради поређења, плата пандура била је 50 форинти, загарантована плата целата 80 форинти, а горња тарифа му је хонорар за извршење пресуде.

„А у школи нас учили да је набијање на колац турски специјалитет”, излануо сам се освешћен сазнањем историјске неправде.

„У таквим стварима никоме није мањкало маште”, смеје се Валрабенштајн, господар историје из сенке. „Ако лаже коза, не лаже архивски документ.”

Турци, опростите, грешо сам према вама!

ПРИЧЕ ИЗ
БЕРМУДСКОГ ТРОУГЛА

ДЕЛЕГАЦИЈА СРЕМА У ПОСЕТИ ЖИВКУ МАРКОВИЋУ

Дубоко наднет и усредсређен над документом, опремљен наочарима високе диоптрије, чија стакла скоро дотичу пожутели папир међу његовим дугачким, вибрантним прстима, изгледа као да је тотално искључен из реалног времена и простора, опседнут руком писаним садржајем пред собом, преко чије површине прелази шкиљећим, напрегнутим погледом и испруженим, уздрхталим кажипрстом, слово по слово, реч по реч. Седим поред њега и крајичком ока, под млечним сијаличним светлом, посматрам његов профил правилних, оштрих линија и кошчате структуре. Приметим, с времена на време, како му поиграва Адамова јабучица, хрскавичави гребен у грлу, нервни и несвесни одраз његовог узбуђеног и пренапрегнутог менталног стања. Нема у томе глуме и гестовног претеривања; довољно га познајем, једноставно је такав, безнадежно посвећен, понизан и систематичан пред историјским артефактом, верник архивске религије пред Његовим величанством Документом, пред папирнатом светињом. Покушава да растумачи „хијероглифе” пред собом, рукопис је нечитак, ситан и густ, а његов вид слаб, катастрофалан, и чујем га како шапуће и понавља речи, а затим се враћа на почетак реченице или пасуса... једном, двапут, трипут... Безброј пута! Напреже се све док не растумачи смисао и обезбеди проходност кроз остатак садржаја.

Повео ме је у Рукописно одељење Матице српске, где је у првом полувремену своје биографије радио као архивиста, да ме упути на изворе који су ми били потребни за књигу. Данима смо бабрали по рукописима и из њих „вадили” сировину употребљиву за моје публицистичко штиво. Помагао ми је с таквом уживљеношћу и страшћу као да ради себи и био је радостан што му се пружила прилика да учествује у мојој причи. Међутим, године су одрађивале своје и здравље му је

попуштало, а најгоре од свега што се наврзло на његов организам, све лошије је видео, претило му је слепило.

Његово кретање кроз град, скоро увек на истим релацијама старог језгра, више је личило на лебдење, него на пешачење, и том „гравитационом” утиску (у мојој глави) доприносиле су сувоњава, готово јектичава фигура и јако зрачење његове личности. У Дунавској улици кретали смо се један другом у сусрет; носио је у руци ташну у којој је транспортовао своје историјске папире и разазнао је моје лице тек када сам му пришао и назвао га именом: „Живко Марковић!” – Узвратио је: „Жељко Марковић! Човече, одакле се ти створи?” Исто питање поставио сам и ја њему када сам га угледао у публици у свечаној сали Патријаршијског двора у Београду, где смо 1996. године промовисали моју путописну књигу *Хиландар* у издању Прометеја. Снашао се за превоз из Новог Сада. Раније је његов корак био брз и ситан, па и жустар. Памтим га као човека који је увек, с торбом или фасциклом, негде журио кроз град, задубљен у мисли, спуштеног погледа, јединствене, упечатљиве појаве. У познијим годинама, када је кичма почела да попушта, а ослабљени вид онемогућио сналажење у простору, кретао се између пролазника као дух, виленио је споро, меко и бешумно. И једног дана, никоме ништа не говорећи, исто тако бешумно и неприметно, ишчезао је са новосадског плочника.

Један дан, звони џепни телефон, јавља се из Бебиног бирцуза *Ког Михиза* на Подбари, слободни уметник Ладислав Варга, звани Лацика, мој пријатељ и земљак са Фрушке горе, Ирижанин (рођен у Врднику) на доживотном раду у Новом Саду.

„Живко Марковић заглавио у старачком дому у Кикинди!”

„У Кикинди?!”

„Кажу да нема места у Новом Саду!”

„У Новом Саду нема места за чика Живка?”

„Тако кажу.”

„Како је?”

„Лоше. Не може на ноге... Шта ћемо?”

„Па у Кикинду!”

Договорили смо датум путовања. Тако смо, пре неки дан, запуцали мојим аутом у Кикинду код чика Живка Марковића. Сувопарним језиком речено, високу делегацију Срема у геронтолошкој посети новосадском архивисти, историчару и протоколарном водичу на Петроварадинској тврђави, нашем пријатељу и фрушкогорском завичајцу из

Нерадина, сачињавали су: Лазар Марковић, академски графичар и чика Живков синовац, Ладислав Варга, Ирижанин, писац и боем, и моја маленкост, новинар-репортер *Дневника* и потписник овог извештаја са пута у Кикинду (чита се: Кекенда). Успут смо свратили у Зрењанин. Влажни и насапуњани у мојој конзерви на пнеуматицима, смождени на спарном сунцу касног преподнева, најпре смо, као што је обичај код нас у Срему (кад већ путујемо тим правцем), свратили до *Плавој овна* и до нашег пријатеља и колеге, боема и патриоте Бранислава Глишића. Ту смо с Бранетом, новинаром Брусином и плавокосом лепојком, новинарском приправницом „змијског тела и небеских очију” (Зиле Бојановић), неко време брусили и ламентирали над њиховим угашеним часописом *Зум*. Затим смо, с опоменом због прекорачења времена за паркирање, заденутом за брисач на шофершајбни, продужили кроз водоравну банатску сауну у Кикинду и распитали се у центру лудајиног града где је старачки дом (има их два, старији и млађи). Даље смо по упутствима са ћошка завили са главне варошке раскрснице, заливане знојавом светлошћу врућег поднева, и утонули као у оптичку варку у природно климатизовану улицу с најдубљом хладовином коју су осетили рецептори на мојој кожи. Раскошни, фламански дрворед, непробојна, хладовита драперија засвођених крошњи у строгом центру Кекенде као густе намаз градоносног облака. Ту смо у једном дућану купили банане и поморанце, кашасте сокове и шта се већ купује приликом сличних геронтолошких посета.

Убрзо паркирам ауто далеко тамо на крају, то јест на почетку небеског дрвореда у лудајином граду; ту је старачки дом. Званично: Геронтолошки центар Кикинда. Под прозорима млада, расцветала женска липа у флерту са дивљим пчелама, мирише као нашприцана дезодо-

Живко Марковић, монах новосадске историје и архивистике
Фото: Жељко Марковић

рансом. Изнад крошње озвучене пчелињим музицирањем, високо на трећем спрату (одељење за зависне кориснике), просторија за особље крај лифта, слободна зона за пушење, и у тој просторији, тог тренутка, пет-шест медицинских сестара затечених у ћаскању, пре него што ће заређати по собама и у колицима пацијентима поделити ручак. С једном од жена у белом („Ту је чика Живко, пођите са мном!”) одлазимо на крај угланцаног ходника, последња врата десно. Соба светла и чиста као млеко, опремљена са три кревета, од којих су два празна, и са уштирканим, снежним плахтама затегнутим као струне, осветљена једним прозором скоро преко целог зида, кроз који допире, осим дубоког ди-сања тишине, и дезодоранс поменуте женске липе.

У једном од тих кревета за зависне кориснике, првом кревету до врата, покривен до браде плахтом бљештавом као да је опрана у дестилованој води, очију загледаних у плафон као у укрштеницу озвезданог неба, лежи сам у соби наш пријатељ: господин Сремац и велики Ново-сађанин, историчар, архивиста у Матици српској, кустос Музеја града Новог Сада, протоколарни туристички водич на Петроварадинској тврђави, аутор књига, брошура, водича и велики број стручних радова и новинских текстова на тему прошлости, обдарен генијалним нервом за пикантерију и занимљиви детаљ, ненадмашни познавалац историје и Новог Сада и његовог Срема, али пре свега наш пријатељ и фрушкогорски завичајац (рођен у Нерадину 1927), којег је у лудајин град довела „неукротива снага судбине”, Живко Марковић!

Затражио је наочаре од сестре. Још не разазнаје ко је дошао.

„О, богати... Моји Сремци! Откуд ви овде?”

„Дошли твоји Фрушкогорци мало код тебе”, каже Лазар Марковић.

И реч по реч... Прича!

Не може на ноге. Лежи на леђима. Такорећи, до јуче смо га, онако сувоњавог и господственог, виђали на улицама Новог Сада, најчешће око Матице српске и Вasketове антикварне књижаре, виђали смо га на Петроварадинској тврђави и, под обавезно, на промоцијама историјских или публицистичких књига и тематским изложбама докумената у Архиву Војводине. А они упућенији у правце Марковићевих кретања, његовог гравитационог напредовања ситним, метафизичким корацима кроз Змај Јовину или Дунавску улицу, причају да су га истовремено сретали на више места у граду, што је, можда, само још једна потврда да је тај „архивски вештац”, како се шалио на сопствени рачун, био необичан и неухватљив као алегорија, градски феномен и старац који је

у ствари дечак у годинама. У последње време кретао се отежано, све спорије, отказивала му је кичма, зарибали су му кукови и стезао га је ишијас, издавао га је и вид. Живко Марковић, стално у истраживачкој тензији, није од оних пензионерских давежа који тероришу околину утробним јадиковањима о својим болестима и ограничењима, и пуком игром случаја, једном у Новом Саду, омакло му се да ми се повери да види, и то нејасно, свега неколико метара, даље од тога у његовим очима су само сумаглица и магла. Кубурио је са очима и писао је све крупнијим словима. Па ипак, довољно је видео да се његово кошчато лице, оштрих црта, забоду у архивски документ, рукопис или у неку стару књигу, и да тај осамдесетогодишњи страсник и монах новосадске историје и архивистике, повијен над неким тамо осамнаестим веком, превлачећи јагодицу прста као преко Брајових тачкица, одједном открије нешто пикантно, што је до тада промакло истраживачима, стисне песницу и процеди кроз зубе: „Капиталац!”

У светлости мог доживљаја, чика Живко је духовити, луцидни и оштроумни Фрушкогорац са специфичним нерадинским смислом за хумор и (само)иронију, али и живи доказ жилавости и, на крају крајева, опстанка старог, супериорног пречанског духа, господственог, уљудног и лепо васпитаног Новог Сада, репрезент старе новосадске и војвођанске цивилизације у изумирању, господин грађанин и центлмен, чија је индивидуалност (појава, понашање) на улици, у свечаној сали Матице српске, на отварању изложбе у Архиву Војводине, па и овде у уштиркованој геронтолошкој постељи у Кикинди, где до јуче није ни сањао да ће се обрести, бар мени, увек поручивала да смо ми, овде, одавно трула Европа. Упознат са тим шта је све Живко Марковић урадио за Нови Сад и Срем, увек расположен да помогне у стварима историографије и архивистике, он, који је себи увек био последњи на листи приоритета, цео свој живот уложивши за друге на карту опште користи, увек сам се осећао лоше, људски лоше, када би с јесени до мене допрла информација да је чика Живку и овога пута измакла Фебруарска награда Града Новог Сада. А сада, ево, где изненађења! Зар је могуће да се за њега није нашао ни један геронтолошки кревет у Новом Саду? Међутим, они које у Новом Саду помало тишти савест што је чика Живко у Кикинди и што више не штрапацира преко Милетићевог трга, могу после овог извештаја мирно да спавају. Чика Живко, прикован за кревет, али крепког духа (како се то већ каже), не само да није озлојеђен, него је презадовољан третманом у Кикинди.

Фрушкогорски Сремци у посети Живку Марковићу у Кикинди
Фото-архива аутора књиге

„Овде ми је више него добро”, каже Живко Марковић.

Треба ли му штагод?

„Ништа. Ништа ми не треба. Све овде имам.”

„Сам си у соби, видим”, примећује Лацика Варга.

„Тренутно”, одговара.

„А шта је са претходницима?” пита чика Живка.

„Умрли су. Ово је место где се умире. Лежао је ту... на овом кревету... неки Мацар, ноћу се будио и бунцао: ’Живко, ди сам?’ – ’Живко, јесам ли ја жив?’ – ’Живко, шта ја радим овде?’ Сав се успаничи, ко зна шта му се врзало по глави. Ја немам те старачке фобије. Знам где сам, знам шта се са мном догодило, знам да је смрт близу... Али, нећемо о томе! Овде се осећам особито. Изузетно ценим овај персонал, дивим се њиховој одговорности, вредноћи, савесности и стручности, а то је тај наш

ригорозни пречански менталитет, који не прави разлике између људи. Тако лепих и добрих жена, ја то још нигде нисам видео, као овде... Пазе ме и ране... Имам овде најбољи апетит, једем као мало дете! Дежурство почиње у четири сата и то на свим одељењима. Чекам да се у визити појави доктор Талал, пореклом из Јордана, један диван, диван човек. Обећао сам му причу о Палестинцу који је седамдесетих година осамнаестог века подигао у Новом Саду, код Сајма, турбе у спомен на свог умрлог брата, продавца оружја.”

Да ли му долазе у посету из Новог Сада? Зову ли га телефоном?

„О, да... да, да... Нема такорећи дана да ми се неко из Новог Сада не јави телефоном, а и долазе овде многи моји пријатељи. Друштво из Васкетоуе књижаре стално се интересује за мене. Па из музеја ми се јавила Драгица Којић, па Србобранац Ђорђе Гавански из Канаде... ди је тај чуо, питај Бога... Да! Па, овај мој Лацика Варга, мало-мало па зврцне... Онда ми се јавио Војислав Георгијевић, професор географије из мог Нерадина. Синоћ сам разговарао са снајом Блаженком и са мојим унуком Миланом... О, човече Божји! Па, био ми је овде у посети мој драги, поштовани доктор Владимир Сакач, шеф дијализе. Па су биле овде моје драге... Весна Башић из Архива Војводине, па Мира Радуловић, професор историје и кустос, па Јелица Недић... Е, да ли зна Пера Самарција? Реци му, молим те, ди сам... реци Самарцији! Нека ме извину они које нисам поменуо. Све вас љуби и поздравља Живко Марковић!”

Био је то мој извештај из званичне и пријатељске посете високе делегације Срема чика Живку Марковићу на геронтолошком опоравку у Кикинди!

* * *

Никада нисам сазнао зашто је чика Живко Марковић смештен у Геронтолошки центар у Кикинди, све до данас, 23. маја 2022. године, када сам припремајући ову причу за књигу, назвао телефоном његову бившу снаху Блаженку Марковић. Сећам се како је лепо говорио о тој жени. У последњем стадијуму живота, када га је карцином костију у његовом новосадском стану оборио у постељу, Блаженка се старала о чика Живку и доносила му храну. Љубазна службеница у социјалном, на чија врата је покуцала у настојању да му обезбеди квалитетну негу, препоручила је Геронтолошки центар у Кикинди, пошто су у Новом Саду, тог тренутка, били попуњени сви смештаји.

„Хитност чика Живковог случаја налагала је брзо решење и нисмо могли да чекамо”, рекла ми је Блаженка Марковић. „У Кикинду смо га приватним аутом одвезли мој брат Горан Планинац и ја. Тамо је био изузетно задовољан условима смештаја и односом особља према њему. Када се после три месеца указала прилика да га вратимо у Нови Сад, помогао нам је у томе доктор Владимир Сакач, његов пријатељ и поштовалац, и санитетом смо га вратили и сместили у Геронтолошки центар у Футогу. У том дому је и умро 17. јануара 2008. године. У његовим најтежим тренуцима, помогла сам му колико сам могла, али далеко више чика Живко је учинио за мене и све кључне ствари у мом животу везане су за тог дивног човека”, рекла ми је Блаженка кроз сузе.

Живко Марковић умро је осам месеци после објављивања моје репортаже из Кикинде у рубрици *Ујошреба живоша*. Блаженка је на себе преузела обавезе око последњег испраћаја и у томе јој је подршку пружио Музеј града Новог Сада. Дан пре сахране на Новом гробљу пренела ми је жељу чика Живка да говорим на његовом гробу и то је за мене била велика част учињена од човека којег сам поштовао, с којим сам сарађивао и познавао га дуго година. Тога дана од њега се говором опростио и доктор Владимир Сакач, такође по чика Живковој жељи. На Новом гробљу у Новом Саду, парцела бр. 8, испод имена Живка Марковића, урезан је текст: *Сјоменик њодиге унук Милан Марковић са мајком Блаженком.*

НЕОДОЉИВИ ОЧАЈ СВАКОДНЕВИЦЕ

ФУСНОТЕ. Назвао сам их фусноте свакодневице. Неко други назваће их знакови поред пута. То су они свакидашњи, наоко отрцани и ни по чему занимљиви детаљи и моменти живота. Сlike, сусрети и ситуације са тоталне позоришне сцене на којој из дана у дан траје једна те иста представа, само се глумци и редитељи смењују, али то нико у гледалишту не примети. Глумачке маске су увек исте, а редитељи су увек иза завесе. То су и они кратки сусрети са (не)познатим људима у пролазу, контакти који само на први поглед не значе ништа, долазе ниоткуда и не води ничему. Преведено на мој репортерски језик, то су споредне сензације свакодневице, притоке или рукавци главног тока приче. Сировина која се или преради у причи до непрепознатљивости или постане прича у главној причи, или главној причи дода зачин да буде укуснија, или, пак, заувек остане неупотребљена сировина, репортерска јаловина. Кад год се сетим продавачице млека, паланачког сликара, старца на прозору, кад год се сетим неке фусноте, неког знака поред пута, помислим како сам можда пропустио прилику да напишем најбољу причу у животу.

СТАРАЦ НА ПРОЗОРУ. Урамљена, залеђена глава старца на подлози собног мрака у горњој коцки одшкринутог прозора, расушене и ољускане светлозелене дрвенарије. Глава старца из фрушкогорског словачког села Луга. Плави *раднички* качкет, навучен до корена ушију. Лице под надстрешницом као маска стврднута у црном леду самоће, извирује из хладовите мрклине собе на сивомаслинасту светлост влажног, безизражајног зимског јутра, укочено у некој готово детињастој, нервној гримаси безвучне осмехнутости, гњилих, одсутних очију и дубоких, отворених, безубих уста. Гледа ме нетремице, једнако осмехнут, непомичан, и питам се да ли ме уопште јасно види; гледа ме одозго,

Пропуштена прилика за велику причу
Фото: Слободан Шушњевић

испод крова свог кућерка без бркова од дима, обраслог крљуштима печене земље, извајаног пре сто и више година од блага и плевe у брегу, бело окречених зидова и дашчаног, црвоточног забата, типичног за старе, фрушкогорске словачке куће. Прилазим и поздрављам човека, намера ми је да с њим поразговарам. Нема реакције. Глава старчева се не помера у раму прозора, лице је заустављено у гримаси осмеха, недоступно, заптивено, а глас се не промаља из уста. Јасно ми је да с њим нешто није у реду.

„Деда је глувонем”, довикну комшиница са капије.

Одустао сам од контакта и то је била грешка. Морао сам да покушам, морао сам да учиним све да приђем човеку и да из њега

извучем, ако ништа друго, онда макар његову тишину. Пропустио сам прилику да напишем, можда, своју најбољу причу.

ПАЛАНАЧКИ СЛИКАР. Самозвани уметник из сремске вароши, примети мој закошени поглед у пролазу улицом, повуче ме према својим сликама и сада ме „обрађује” и нуди тешким, уљаним мазаријама, отужним и несварљивим као утробне исповести литерарно покондирених домаћица. При том, по мене, није забрињавајуће то што ми нуди рог за свећу, него то што, изгледа, верује да сам наивна будала (није ваљда да тако изгледам) која његове бљузготине узима за озбиљну уметност. Сви они личе једни на друге. Сувоњави, кафенопути брадоња са укудрављеним перчином у црном паковању, опремљен црном бројаницом око зглоба и с чворићима под јагодицама прстију, мазало и јајара, самозвани мистик, изложио је на плочнику, поред гвоздене оградe цркве, своја уља на платну, слике цркотине, заковане у гломазним рамовима

од лажног дрвета. Изложио је са сликама и предмете такозване сакупљачке уметности, пањеве и гране, дрво асоцијативних облика и линија, огуљено и пресвучено безбојним лаком. Међу овим (не)делима има једно до којег јако држи. Гране трешње срасле тако да натегнуто образују крст с повећим чвором клобуком у тачки спајања, дивљим целулозним месом у којем је најпре видео, а онда и урезао нешто што представља Исусово лице у агонији, згужвано и поцепано болом („Отиснуто на Маријином пешкиру.“). Па је тај недужни дистрофични дрвени облик назвао *Расцеће*. Није за продају. Једино *Расцеће* није за продају.

Нешто није у реду са његовим сликама. Не, нешто није у реду! Оне су болесне, канцерогене. Кошмар. Нису препоручљиве за ментално здравље. У њима је затрпа свака капљица светлости и хумора. Нема мисли. Нема емоција. Нема самоироније. Нема излаза. Нема ничега. То су слике из његовог „апокалиптичног циклуса“ на тему мрака, светског мрака, који се увукао у кости човечанства и сише му срж. А пошто је његова варош, ушушкана у свом паланачком незнању и глупавој задовољности, поштеђена ове пошасте, и још живи у заблуди да има наде за човека, нашао се баш он да својим мазаријама зазвони на узбуну и убаци међу суграђане мало светске страве, кад већ то не чине остали завичајни сликари, који се још самозадовољавају мртвим природама, гузатим дуњама (и крушкама), фалусоидним тиквама, закраним лубеницама. Географија његових творевина је беспуће. Нешто презасићено, тучано, загушљиво, труло, нешто мрачно и морбидно, избија из тих слика цркотина, или како их назива, апстракција. А у ствари то је растројство облика и смисла, гњило ткиво, распорена утроба, скорела балега, спечена наплавина, натрућкано и смрдљиво блато у којем гамижу краставе жабе, црвеноглаве змије, спирални црви.

Исповраћао је на платно гомиле црне смеше, осветљене са нешто тамноплаве, тамнозелене и тамноцрвене нијансе, и својим мраком запушио дисајне путеве слике, угушио и затукао сваку мисао у тешким рамовима тамницама, исисаног кисеоника, створивши некакве бесловесне, немуште наказе. И то на улици потура људима под етикетом некаквог светског тренда, неке врсте глобалног црног таласа (егзистенцијална страва, отуђење, усамљеност). Ледени мрак и незнање као у стиховима чланица литерарне секције Дома пензионера или у дневницима и опроштајним писмима пубертетлија самоубица. Каже ми да густу уљану пасту, помешану са бронзом, обичном бронзом за шпоре и сулундаре и са неком врстом беле глине, која набубри у једињењу

са водом (смесу припрема по рецепту старих холандских мајстора), набацује на платно мистријом, зашиљеним дрвцима, летвицама и прсти-ма, и четком од длака из ушију домаћих, искључиво белих свиња. Мана смеше (премда и њена предност, наравно) је то што се брзо суши и стврд-њава, последица учинка неког хемијског састојка којег чува у тајности. Али, зато, кад се једном стврдне, стврдла се за вечност. И њему је до вечности.

Посматрачу блиском сунцу и смеху, а у суочењу са његовим дебе-лим намазима запекле, црне крви, посуте честицама бронзе, не преоста-је ништа друго него да окрене главу и закључи да то није и не може да буде уметност, него патологија, шкработина болесника, препорука за психијатра. Ручни рад лудака. Чудо да он и његово сликарство не уви-ђају магију јутра, еротику и страст новог дана и не примећују како изнад неиспаваног града с крмељавим прозорима на ручним радовима окру-њених фасада, салицилна киселина зимског сунца прогриза чир на дванаестопалачном цреву фебруарског облака. Чудо да он не примети дрхтање метално-беле празнине неба са узбуђеним голубовима у бри-шућем лету. Небо, зацакљено изнад наранџастих кровова с окраставе-лим црепом и плеханим петловима са зарђалим крестима који кукури-чу као живи. Све(т) дрхти од еротике и страсти, светлости и ведрине, а његове слике, удављене и ужегле у мраку, умиру без ваздуха и светло-сти, гуше се сопственој мрачној плазми.

ПРОДАВАЧИЦА МЛЕКА. Старија жена на изласку из своје куће, између одртавелог асфалта, оперваженог блатњавим жвалама и поро-зне и чупаве лесне литице, засечене изнад авлије као сатаром, отвара капију (која шкрипи) на дотрајалој тараби дугуљасте авлије, окрзнута мојим оком у скрајнутој, мокрој улицици подунавског рибарско-кра-вљег људског станишта Сусека. Плитки, заобљени лагуми у земљаном зиду омањег дворишта, бело окречена пушница, осмуђена димом око дашчаних врата и шућмурасте, веселе кокошке са блаженим петлом у жици. Жена седе косе, повезана је око главе марамом у ненаметљивом јесењем дезену, слојевито утопљена са два вунена, рустично штрикана џемпера на копчање, један пепељаст, испод, и други бордо, споља, обу-чена у тамнозелену, карирану сукњу, преко најлон чарапа, упасаних у фротиране, црне сокне, савршено упарене са црним, пластичним па-пучама. Надражај који у фебруарском, сивомаслинастом јутру боде очи као словна грешка у наслову.

Упрегнута у мала, метална, скарабуцена колица на два точкића, жена вуче за собом бронзану кантицу с крављим млеком намењеним сталним муштеријама из комшилука. Једина особа на улици у Сусеку, креће се уз дашчану, крезубу ограду испод чупаве, лесне огризине, пролази поред чардака (пуног кукуруза), гега се и као да папуче извлачи из нечег лепљивог, и све што се чује на улици, осим лавежа, шкрипа је неподмазаних точкића и звечање метала на њеним млекацијским колицима.

Неодољиви очај свакодневице.

Млекарица на путу до муштерија
Фото: Слободан Шушњевић

У БЕЛОМ СВЕТУ ЛУКЕ ШЕБЕЗА

Приближава ми се слеп човек. Бели штап му је у руци, креће се из правца Стражилова ивицом асфалтне коре и опипава подлогу испред ципела, оклопљен у архаичној браон бунди, тање структуре, обложеној коврцавом крагном и са руском капом на глави. Оштра, сува хладноћа чистог и светлог јануарског дана, која се лепила за кожу у раним јутарњим часовима и пекла у ноздрвама, спуштајући се из шуме у Сремске Карловце долином стражиловачког потока, омекшала је с протицањем дана, разграђена супстанцом белог, зимског сунца и на тоталној сцени стражиловачког пута, велике дубинске продорности и јасноће, тог послеподнева, човек са белим штапом вуче за собом своју сенку преко асфалтне коре и голог растиња у обали друма. Осим нас двојице, шетача, никога нема на видiku. Пролазио сам овим правцем безброј пута, што пешке, а што на точковима, и никада га нисам срео на том путу. Виђао сам га у граду, и то ретко, и сада сам први стао да поразговарам са Луком Шебезом са Дударе у Сремским Карловцима.

„Господине, добар дан!” поздравио сам случајног пролазника.

„Добар дан!” узврати човек и стаде као укопан.

„Одакле ви долазите?” упитао сам.

„Ја са Стражилова”, одговори Шебез и узврати упитник: „А ко си ти? Јеси л’ из Карловаца? Нешто ми је глас познат? – И пређимо на ти!”

Лице му је кошчато и глатко, сјајно, прокрвљено и затегнуто у шездесет осмој години живота. Лице човека сувоњаве грађе, усправног држања и мелодичног гласа, осветљено је фином унутрашњом светлошћу, електриком непознатог порекла, која напаја мишиће и нерве у лицу, савија танке и дубоке усне у осмех, али губи напон под обрвама, гаси се у белилу мртвог очног дна. Причали смо поред стражиловачког пута под крошњама два дивља бадема на ничијој земљи у стрмој обали.

„Волим да пешачим, ходање ме опушта. Ово до Стражилова је пe-сма!” говорио је Лука Шебез; говорио је тако као да се дуго година познајемо. „Пењао сам се стазом кроз шуму и до планинарског дома, само једном, више нећу. Пењао сам се и до Бранка, напамет знам ту стазу, сваку кривину на њој... Једне зиме, по снегу, пођем у шуму на Бељешево код Петра Спасојевића и жене му Анђелије, горе њих двоје живе сами у једној кући са овцама и ’челама, и када ме је тамо код шумарске куће видила шумарева жена, није могла да верује очима. Горе, уз брдо, и по сувом је напорно и опасно, а камоли слепом човеку по снегу. Одем ја горе, знам пут, није ми тешко. Па, одем ја сам пешке и до *Завичаја*, то је кафана на Банстољу. Завијем ту повише у дубоки пут од туцаника... знаш тај пут... Е, тај пут, војска га је пре неку годину насула, попнем се у поље, зађем међу воћњаке и њиве, десно ми је Стражилово, дубоко доле Дунав, а повише пута кућа мог пријатеља Шпановића. Његов вуч-јак, кад ме види на путу, дотрчи одозго од куће, оњуши ме и лизне, ја му тепам куцо-куцо, и разлаз, свако на своју страну... И да! Тим туцаником избијем на Партизански пут, онда асфалтом ватам лево, стално лево, да не скренем у Велику Ремету. Никад стићи до *Завичаја*! Попијем пиће на тераси кафане, попричам са људима, познат сам тамо, и вратим се истим путем. А некад ме неко повезе аутом до Карловаца.”

„Не плашиш се да те успут нападну пси луталице или некаква звер?”

„Кога да се плашим? Каква звер? Ко да ме нападне?” узвраћа Шебез. „Па, нема медведа и вукова на Фрушкој гори! Никада ме није напала ни једна животиња.”

„А плашиш ли се људи са злом намером?”

„Људи су углавном обзирни према мени”, рече Шебез. „Понекад ме неко уједе, али ни не зна да ме је ујео. Нема у томе лоше намере. Неки наши људи су једноставно такви: неувидљиви, невоспитани, трапави. Немају стила. И то истрпим. Рецимо, пешачим и чујем: ’Овај је ћорав!’ Или: ’Ево га, онај слепац!’ Ја се само осврнем и узвратим: ’Хвала на култури!’ Често овуда трчи младеж из Карловаца, и кад прођу крај мене обично довикну: ’Поздрав, господине Лука!’ А ја им махнем и узвратим: ’Сретна атлетика!’ Лети избегавам сунце и јаке врућине, па пођем зајутра у шуму на Стражилово, још се и не раздани, пешачим по мраку, птичице цвркућу, мирише цвеће и трава, милина једна.”

Када сам му пре неки дан, намеравајући да пишем о овом слепом човеку, телефоном најавио долазак на Дудару, рекао ми је да сам га за-текао у стану само зато што су га незгодне стомачне тегобе одвратиле

од изласка у шетњу. Хтео је да се спусти до Дунава. Убрзо, брже него што је очекивао, паркирам ауто испред његове зграде у брду, а из продавнице излази Лука Шебез с флашом црног вина у руци (добродошлица за новинара). Белим штапом куцка по бетону под нагибом, прелази пут и, опрезног корака, силази низ кратко, али стрмоглаво степениште, засечено у земљаној обали, испред улаза у његову зграду. Тог момента створио се пред зградом и поштар који је дошао код Шебеза да од њега преузме касете са налогом да ове врати у новосадски Савез слепих и донесе друге. Касету су у ствари књиге: Иво Андрић: *Травничка хроника* и Ден Браун: *Дијипална шврђава*. Лука их „чита” помоћу репродуктора. Фотографишем га спред зграде, а комшиница повише наших глава, заошијаног ока, тобоже сређује терасу. Размичу се завесе. Жене из оближњих станова не могу против своје судбине: радознало извирују с прозора.

Господин с белим штапом, пореклом из Благаја у Општини Купрес, син Цвете и Душана Шебеза, рођен 1939. године, с десет посто вида и дијагнозом сарајевског др Чавке: *Ratnopathia pigmentosa* („Све до неке двадесете године дању сам видио кроз маглу, а ноћу ништа нисам видио.”), којег је тотално изгубио пре тридесет година, муж (бивши, наравно) три жене и отац једног сина (с првом), велики поштовалац штикле и швалер у своје време („Пресушило! Од две хиљадите само једном ту са неком са Дударе.”), љубитељ лепе књижевности, песник живота, спортиста овенчан медаљама (пливање, куглање) и, наравно, страствен пешак до Стражилова, уводи ме у свој стан у којем живи од 1978, једноснобно уточиште за помало необичног самца.

„Човече божји, ово је дивота!” Лука Шебез шири руке, трепти. „Осећам се супер у овом стану, злата ми вреди. Ја сам више него задовољан на Дудари. Како је одавде предиван поглед! Како је овде чист ваздух! Кад га ноћу удахнем, усисам га тако да ми удари у врх плућа. Е, такав је ваздух на мојој планини Виторог изнад Благаја. Кад сам био мало дете, гледао сам планину Виторог са десет посто вида ко кроз маглу. И имао сам можда седам-осам година, гледао сам једном лептирића на цвету, имао је брчиће; видио сам и једну црвенкасту ружу; једну муву сам видио, крилица њена како стрижу, мајке ми рођене!” – Лука се умири и напрегну уши. – „Има ли кога доле на стражиловачком путу? Као да чујем мотор лимузине?”

„Бели ауто спушта се према Карловцима.”

„Да, да... Добро ме уши служе! А ни вид ми није лош. Полулево, дубоко доле, стражиловачки пут са новим, лепим и великим кућама; то су подигле избеглице из Босне и Далмације; десно је Стражилово, тамо у оном правцу су Белило и Дворска башта. Испод мог прозора борић, повише у брду су баште, а свуда околу прелепа Фрушка гора. Милина једна. Куд ћеш лепше, човече!”

Лука Шебез стоји на тераси свог стана зграде на Дудари и показује руком у правцу поточне долине. Крајолик је заплъуснут оштрим сунцем.

„Лука, како ти *видиш* и ствараш себи слику света?” упитао сам човека. „У мојој представи слеп човек живи у мраку. Ништа не знам о томе.”

„Видим мозгом и срцем.”

„Јеси ли у мраку?”

„Ствар је једноставна”, објашњава Шебез. „Да би ја видио, треба ми пратилац, добар пратилац, и што он детаљније исприча шта види, то се у мом мозгу ствара представа о простору. Кад ми нешто није јасно, питам, постављам стотине питања. Мој мозак су моје очи и само ме не терај да то објашњавам. Свет видим и чујем мозгом! А да ли сам у мраку? Нисам. Људи много греше. Пред очима ми је све уједначено бело. И ноћу и дању и кад је тмурно и кад је сунчано, мени је све бело. Оно што је била магла у којој сам живио, и кроз коју сам видио десет посто, претворило се у белину. И та белина има осцилације. Данас, рецимо, осећам у очима јаку светлину.”

„Сија оштро сунце.”

„Сија сунашце, знам да сија. Видим га!” усхићен је Шебез. „Прелепа је ова поточна долина под нама... А има ли људи на стражиловачком путу?”

„Нема. Видим козу на ливади поред пута.”

„Козу видиш?” смеје се Лука Шебез. „И по овако лепом, сунчаном дану никога нема на стражиловачком путу! Завукли се у куће као бабе. А у мени све трепти. Чекам да мало отопли, па ћу опет пешке до Стражилова. Можда би и јутрос кренуо, да се ниси најавио.”

„Па то је раздаљина четири километра од Дударе”, рекао сам. „Нема тротоара поред пута. Како погодиш правац? Како се уопште оријентишеш?”

„Кад сам доселио у Карловце, пратилац ми је само једном показао правац до Стражилова и мозак је упамтио. Створио сам слику Карло-

Лука Шебез: „Волим живот и радујем се сваком дану.”
Фото: Жељко Марковић

ваца, тако да са сигурношћу знам како изгледају, а овде сам дошао тотално слеп. Остало је осећај. Додирујем и слушам”, рече Шебез. „Ни једном нисам залутао у шуми. Бели штап и пут под ноге у Фрушку гору!”

„Какви су Карловци у твом доживљају?”

„Леп град!”

Напуштамо терасу и седамо за кухињски сто поред прозора. Први пут пишем о човеку који ће данас међу прстима држати новине са овим текстом о себи, али га неће видети. Авај, да и сам не улетим у увредљиву замку предрасуда и стереотипа о слепим људима, одмах се исправљам, неће га видети (читати) на начин људи са способношћу вида, али зато ће га замислити унутрашњим очима или, како Лука Шебез каже, видеће га „мозгом и срцем”, под условом да испуним обећање и донесем му новине. Новине су

на столу, пред Луком! Снимио сам сопствени текст на касету, коју је он овог момента убацио у репродуктор, и сада слушам сопствени глас. И зато мало тишине, поштовани читаоче... пардон слушаоче... говори Лука Шебез!

„Живим сам и добро ми је тако. Бринем о себи, кувам, перем, бришем прашину... Струју и остало плаћа ми на пошти једна особа ту из комшилука. Никад ми није досадно! Прихватио сам себе онаквим какав сам и мозак ми ради на тим фреквенцијама. Увек се нечим забављам. Имам богат унутрашњи живот и ви што видите никада нећете ући у ту димензију, у тај наш слепи свет. Кад је леп сунчан дан, шетам”, прича Лука Шебез. „У стану слушам радио Нови Сад или слушам књиге за слепе преко репродуктора. Гимнастицирам. Спремам ручак. Дођу

ми некад у посету из комшилука. Волим живот, видиш да сам пун живота! Сам себе овако мазим по лицу и понављам: Лука, ти си срећан човек. Дуго сам био песимиста, али схватио сам да свој живот морам да ставим под контролу разума. И сада слободно могу да кажем да сам ушао у сваку ћелију свог живота. Срећан сам човек. Радујем се сваком дану, сунцу, цвету, птичици која ми цвркуће под прозором. Знам како изгледа човек, жена, дете... Дивим се женама!”

„Дивиш се женама? – Каква су ти искуства са њима?”

„Три пута сам био у браку”, рече Лука Шебез. „Прва моја супруга је Велинка Трнинић из Равног Села код Змајева; венчао сам се с њом шездесет друге, а развео седамдесет прве. Живили смо у Земуну и добили сина Тихомира. Повремено син дође код мене из Новог Београда, тамо живи, а иначе је прецизни механичар. Имала је седамнаест година, кад смо се упознали, говорила је да је заљубљена у мене, а мени је преостало још толико вида да је се сећам као згодне девојке, крупних очију и дуге, кестењасте косе. Успео сам да видим кроз маглу и нашу бебу Тихомира и онда сам тотално изгубио вид. Друга моја супруга звала се Сока Марић, снајдерка из Алексе Шантића код Сомбора, десет година старија од мене; био сам с њом у браку три године и живили смо у Брчком. Доста ме је и трпила. После раставе са Соком, дошао сам седамдесет седме код родбине у Нови Сад и десет месеци касније као инвалид добио од државе овај станчић на Дударе. Са трећом женом, њу нећу ни да помињем, венчао сам се деведесет друге, овде смо живили до раставе. Више сам него задовољан са женама за моје стање и моје године.”

„А тренутно? – Имаш ли неку?”

„Срамота ме да кажем. Ништа. Сув сам ко старо дрво. А било их је више од двадесет, само овде са Дударе најмање четири су долазиле код мене... И швалеро сам се, нисам био цвећка! Слатка ми је она женска ствар. Једном сам у *Дневнику* дао оглас: *Тражим жену*. Само те две речи. Усијо ми се телефон, јавило ми се за три дана преко стотину жена, највише Новосађанки. Спопадала ме телефоном нека правница, запела да се по сваку цену уда за мене. Чудо једно шта ми се догодило после тог огласа”, прича Шебез кроз смех. „Да, тражио сам жену, ал’ не за брак. А све до једне су теле брак са мном. Требала ми је жена... разумеш... Мушкарац сам, човече! Имам нагон. Та правница је у глави имала неку калкулацију. И кажем јој да ми не одговора, ипак сам ја слеп човек, нисам за њу... и ово-оно... трте-мрте... Не, не! Ја њој одговарам. Па, шта јој се на мени свиђа? Каже: ’Лука, свиђа ми се боја твога гласа.’ Свашта том

женском мозгу падне на памет. Једва сам је се ослободио. Јавила ми се и једна озбиљна и материјално добро стојећа жена из Новог Сада. Дошла је код мене и с њом сам се зближио... били смо у вези... Путовали смо у Бању Сребреницу, а стигао сам са њом и до Трста. Била ми је пратилац какав се само пожелети може. Описала ми је град, улице, палате, детаљно, ко да је путописац. Јеси л' био у Трсту?"

„Нисам.”

„Ниси?"

„Нисам.”

„Чудесан град. А архитектура... Ја сам се одушевио!"

КАКО ЈЕ ПРОГЛЕДАО ЛУКА ШЕБЕЗ

Пре годину дана, почетком јануара 2007, први пут сам попричао са Луком Шебезом, и разговор са њим објавио у рубрици *Уиоџреба живоџа*. Причу сам снимио на касету и донео је Шебезу, тако да је одслушао на репродуктору. У међувремену, чули смо се понекад телефоном, али ни једном се нисмо срели, све до пре неки дан, када сам га угледао на Белилу. Форсирао је ивицу пута близу Дворске баште и запутио се према Стражилову, одакле сам се враћао аутом. Тучак белог штапа опипава наклобучену, рупама изровашену и закрпљену асфалтну кожу стражиловачког пута и, попут откоса развејаног као цица-маца на ветру, разгрће празнину под диригентском руком Луке Шебеза, човека на прилазима седамдесетој, слепог од ране младости, чије су јагодице прстију, замена за очни нерв, попримиле осетљивост пужевљевих антена. Шебез, открио ми је, прстима може „осетити и опипати сенку човека или дрвета поред пута”. Под пазухом му је кишобран. Прохладно фебруарско преподне се мути, али одважни и добро расположени Шебез, „уздрхтао, зажарен изнутра”, осећа од јутрос снажан, преурањени пролећни нагон за покретом и акцијом; напушта свој стан на Дудари (где живи још од 1978) и, с белим помагалом пред собом („Без штапа сам као слеп!”), центиметар по центиметар, савладава слатку маршруту кроз винограде до Бранковог чардака у шуми.

И, како сада, зар као ситна душа, лопов или фуњара, путем у аутомобилу пројурити поред достојанственог Луке Шебеза, поред протагонисте моје прошлогодишње приче, а да му се човек, бар, не јави и упита га за здравље.

„Лука, добро јутро! – Знаш ли ко је?”

„Чек’, чек’... Кажи још нешто...” напрегао је уво сувоњав, висок човек усправан као свећа и, напипавајући слободном шаком кроз празнину,

дохватио ме за мишицу као клештима. „Да чујем боју гласа... Звук мотора не препознајем! Који је ауто?”

„Опел корса.”

„Аха... аха... Де, кажи... кажи... Нешто си мииии... Жељко Марковић! Новинар!” откачило се као из праћке из кошчатог лица, с угашеним очима осветљеним радошћу и смехом. „О, човече Божји, откуда ти? Па, што се не јављаш!”

Разговор са Луком Шебезом је увек суштински, есенцијалан, духовит, пун као око, и дотиче се саме егзистенцијалне сржи. Никада није тресење празне сламе, и зато, да не траћимо новинску парцелу, настављамо разговор – кад га је већ уприличио мој Добри анђео репортаже! – прекинут пре годину дана, одмах, ту, на ногама, у обали пута, код Дворске баште.

„Кренуо на Стражилово, покренуло ме ово сунце!” рече Шебез, усхићеним, мелодичним гласом. „И пењем се горе стазом до Бранка; није ми први пут. Сав трептим изнутра. И, тако ти кажем, драги мој новинару, не знам шта се то са мном догађа и да ли је то нормално за човека у мојим годинама. Живот ми је све слађи! У мом животу, већ одавно, нема ни монотоније ни депресије. Нити ја жалим за нечим. Не требају ми ни очи! Нанизао сам, бог те видио, шездесет осам година, кад пре, а физички и у глави осећам се ко да ми је двадесет-тридесет... Веруј ми! Сав трептим од радости и узбуђења, кад избијем на стражиловачки пут и кад ме помилује ово мило зимско сунашце. Пун сам енергије, оптимизма, живота и воље за животом, и, ако те нећу увредити...

„Нећеш, Лука.”

„Нећу? Добро. Онда ме слушај. Можда страсније осећам и љубим живот од тебе, који га видиш! Не знам да ли личим на старца, осећам под прстима да ми је кожа лица глатка, али, нећеш веровати, немам баш никакав осећај да старим. Толике године су иза мене, а кад изађем из стана у природу, као да сам опет у пубертету. Опипај ову мишицу... опипај... Камен!” Шебез ми потура руку, а затим ће стишаним гласом: „Мушкарци смо... Има ли неког у близини? Ја би рекао да нема.”

„Нема.”

„Мушкарци смо, па теби ово могу рећи...”

„Лука, па ја снимам... Диктафон је укључен”, рекао сам човеку.

„Нема везе. Снимај! И треба да снимаш! Него, човече Божји, нагони у природи су чудо! Само што ми организам нањуши пролеће, ова моја мушка стварчица се пробуди, очврсне као у младића! Је л’ то

нормално у мојим годинама? А нисам изопачен! Тако се, драги мој, осећам супериорно, тако ми је добро, не жалим се... Па, ја сам, овако фелеричан, имао и жена, и проводио се, и путовао... А људи ме виде као унесрећеног човека. Шта ме се тиче како ме виде! Виде ме кроз предрасуде и општа места, само у границама преовлађујућег мишљења, и ретки су људи, стварно су ретки људи, да се не лажемо, којима успева да изађу из тог клишеа о слепим особама и приступе нам као равноправним бићима. Ти си један од таквих, зато те поштујем! Истина, ја се у Карловцима одлично осећам! Што јесте, јесте! Али, морам ти рећи једно запажање, једну голу истину, па макар се неко и наљутио. Одавно већ нисам чуо иза својих леђа: 'Ено га, онај ћорави!' Или: 'Иде онај слепац!' – а кад чујем, није то за мене тако увредљиво, само се у себи насмејем, знам ко је то рекао и с ким имам посла... Неки људи немају 'шлифа', невоспитани су, неотесани и безобразни; немају тај неки осећај мере, обзира и осетљивости према другом, што је разумевање танане врсте. У већини су они, бар овде у Карловцима, који никада неће прећи ону црту приватности иза које почиње простачко запиткивање. А онда чујем, сад ми на памет пада један такав одоздо са Три зеца: 'Је л', болан, откад не видиш? Откад си оћоравио?'"

Питам Луку да ли жели да га пребацим аутом до Стражилова?

„Нееее... Ја мојим ногама идем!” каже и пребациује се на неке осетљиве тренутке који га тиште. „Знаш ли ти кад је мени најхладније у Карловцима? За Божић!”

„Самоћа?”

„Самоћа. Ал' је самоћа тешка... Нико и никад, под милим Богом, нико и никад, на Божић, да ми закуца на врата, да ми честита, да запита како сам или да ли ми нешто треба, да провери да л' сам уопште жив... Нико, да ми се, бар, јави телефоном, да поздрави: 'Христос се роди, Лука!' Нико и никад! Наши људи су пуни предрасуда о особама са телесним недостацима. Познајем много људи овде у Карловцима, са некима од њих сам близак, ал' на Божић... Исто је и за Нову годину, сви ме забораве. Боже сачувај, да би мене, човека који не види, човека с белим штапом, неко позвао у друштво. Мени је најхладније за Божић. Седим сам у четири зида. Слушам Радио Нови Сад. И смрзавам се у самоћи. Као на врху Хималаја, тамо у снегу и леду, где дувају оне језиве ветрине, тако је мени, за Божић. Па, и то прође.”

„Идеш ли у цркву?”

„Раскрстио сам са илузијама о Цркви.”

Лука Шебез у свом стану слуша на репродуктору репортажу о себи
Фото: Жељко Марковић

„Шта је разлог томе?”

„Једно време, кад сам био у млађим годинама, млад и наиван, а под утицајем прича о разним чудесним излечењима, те онај устао из инвалидских колица, те онај излечен од рака, те оном исправили згрчене прсте, те она затруднела, онај прогледао, онај устао из мртвих... Заређао и ја, са пратиоцима, по црквама и манастирима, да ми молитвама врате вид. Прво сам из дана у дан висео у једној цркви у Земуну – жена ме гурала да се ту 'лечим' – и, једном, после службе, приђе мени у порти свештеник, искрен, разуман и поштен човек и забије ми нос у уво. 'Лука, је л' ти верујеш да ти ми овде можемо повратити вид?' пита шапатам. – Па, реко, верујем, да не верујем не би дола-

зио. 'Ма, ајде, молим те, Лука', каже он мени, 'не би да ти уливам лажну наду... Ти си, човече, слеп од рођења.' – Па, добро, реко, јесам, али ваљда те ваше молитве... А он ће, све онако шапатам, али оштро: 'Ма, човече Божји, можда некеме и помогнемо, вера је чудо, одради нешто и сугестија, много тога је у глави и свашта је могуће, али теби је медицина рекла да ту помоћи нема.'”

„Веровао си у чуда?”

„И јесам и нисам. Био сам млађи и луђи, пун енергије и воље за животом, а слеп. Нервирало ме је и бацало у очај то што сам слеп. И, реко, ајде да покушам, кад су већ лекари дигли руке од мојих очију, можда црква има неко решење. Можда ми вид поврати чудо. Толико сам се наслушао о тим чудима. После сам заређао са доласцима у цркву Свете Петке на Калемегдану, тамо је, причали су, било чудесних излечења, многи су се тамо и ослободили бољки... Али, ја ни тамо не прогледа! Онда одем са првом женом Велинком код Светог Василија на Острог. Три пута сам се женио, а са Велинком имам и сина. Па, причао сам ти...

И сад слушај даље! О моћима Светог Василија свашта се прича у народу, па, реко, да и ја покушам. Пењао сам се горе до манастира, водила ме Велинка по неком камењару, ал' све сам мање веровао у излечење и више сам ишао због Велинке, кад смо већ толики пут прешли до Црне Горе. И док се човек у мантији трудио око мене, читао ми молитве пред кивотом Светитеља, прскао ме светом водом, синило ми је да од тога нема ништа и да нема тог чуда које ће мени вратити вид. Помислио сам: зар он верује да ће мени да поврати вид? И после, кад смо изашли из оне ћелије у стени, питам ја њега: И, добро, кад ће ми се вратити вид? Каже: 'Наше је да верујемо, а Бог одлучује, његова је последња. Верујеш ли', пита он мене, 'у Бога?' А ја, реко, и верујем и не верујем. То га је разљутило. 'Не знаш да ли верујеш у Бога', каже он мени, 'а дошао си да ти Бог помогне!' – Па, реко, чујем да су овде многи нашли спас, слепи прогледали... А он ће мени: 'Слепи прогледали? Од кога си то чуо? Па не иде то тако. Слушај, човече божји', каже, 'Светитељ је исцелио и оздравио многе и од телесних и од душевних болести, постоје живи сведоци и забелешке о његовим чудима. И ми у божја чуда верујемо! Али, твоје стање је такво... рођен си слеп... свестан си и сам...' Па, реко, молио си се за мене... 'Па, молио сам се, шта ћу кад си дошао и стао поред кивота, молио сам се и за друге, молим се сваки дан, то ми је задужење...' А ја био мало нервозан, па га споао: И добро, реко, питам те ко човека, какве су твоје процене, има ли шансе да прогледам? Изгледа да сам претерао. Он прасну, поцрвене у лицу: 'Човече, нисам ја пророк...' Тако сам и мислио, реко. А монах ће мени: 'Разуман си човек. Бог ће већ одлучити шта ће с тобом и са твојом бољком. А ја сам само човек. То што носим мантију, није ми никаква препорука за небо. Обичан сам човек, као и ти и ништа нисам ближи Богу од тебе.' Ја сам тамо, човече Божји, прогледао! Отишао сам тамо као песимиста, а вратио се као оптимиста. Тамо сам раскрстио са свим заблудама и илузијама, којима људи себе обмањују. Постао сам свестан свог доживотног слепила, прихватио сам своју *Ratinopatii pigmentozu* као део свог живота, заволео сам своју болест и од тада сам слободан и задовољан човек. Ја се не жалим. Ја сам ово што јесам. Лука Шебез, слеп човек. И тачка."

„Слеп човек који је прогледао у Острогу”, додао сам. „Неко је, можда, прогледао зато што је веровао у излечење, а ти си прогледао кад си престао да верујеш у излечење”, извукао сам парадоксални закључак из његовог искуства.

„Да!” Лука се смеје. „Схваташ ли ти то... човече, божји!”

„Схватам, човече.”

Понудио сам га још једном да га аутом превезем до Стражилова.

„Шта сам ја рекао!” обрецну се на мене. „Не долази у обзир! Имам ја моје ноге!”

Био сам већ сео за волан, када ми Шебез добаца из окрета: „И сним ми на касету то што објавиш у новинама, да слушам на репродуктору!”

„Хоћу, Лука!” узвратио сам.

„Онај прошли текст научио сам напамет!”

И продужи на Стражилово.

* * *

На Стражилову, крајем августа 2021, после много година, срећем Луку Шебеза, креће се у друштву пратиоца из Сремских Карловаца.

„Лука”, питам га, „знаш ли чији је ово глас?”

„Кажу још нешто!”

Кажем.

„А да нијеее... Не знам ко си! Кажу још нешто!”

Кажем.

„Новинар!” – Луки се преко лица развуче осмех. – „О, човече... Жељко Марковић! Па, ди си ти? Што се не јављаш? Нестао си ко јаје с гроба! Шта има ново код тебе? Пишеш?”

„Пишем.”

„Писаћеш и о овоме да смо се срели?”

„Писаћу.”

Лука ме ухвати под руку.

„Ајде с нама... Имам нешто важно да ти испричам!”

ГОВОРИТЕ ЛИ СРЕМСКИ

„Ако очеш куваѝ знаѝи, учи ѝрије суђе ѝраѝи.“

Ову филозофију женске кухињске и педагошке памети, извезену ћирилицом, која се изговара латиницом, преписао сам у Моловину у кући Стевана (Ациног) Винчића, са беле платнене куварице, закуцане рајснеглама за зид у предсобљу. Зид је обрастао цвећем, које је на насла-гама креча засејао музејски гумени ваљак са шарама. (О феномену тог ваљка нешто касније.) Када су ми се у Новом Саду слегли утисци са путовања у најзападније село Србије, а дигитални ручни рад фото-ре-портера Слободана Шушњевића засветлуцао на екрану компјутера, било ми је јасно да ће цитирани (екавско-ијекавски) кухињски запис,

Девојчица из Винчића куће у Моловину
Фото: Слободан Шушњевић

извезен љубичастим концем изнад и испод две редуше које перу суђе, стајати у челу репортаже и послужити као лајтмотив ове приче.

Моловин је поквашена кутија шибица бачена у траву, у којој је суво још само понеко палидрвце. Допутовали смо тамо пре неки дан и у недоумици сам да ли смо радили на полунапуштеном салашу или у неком уклетом селу? Нека буде ово друго. Закрпљени асфалтни пут, изрешетан рупчагама, главни прилаз селу, залази међу прве куће поред бунара са ђермом на ледини, лево од пута. Средњовековно сточно појилиште устројено је на принципима полуге, с дебелим, потпорним или баланским стубом и рашљама на његовом врху у којима је на гвозденој осовини причвршћена и уравнотежена притка за вађење воде каменом или тегом окаченим на ланцу са задње стране и металном кофом с предње. Ждрело бунара, дубоког двадесет метара, оперважено је бетонским прстеном и поред њега нема валова. Јато гусака главиња у обали. Суморни, огољени и сиви призори села које као да се заледило у тишини облик брегова. Патуљаста Моловин, слепо око Срема, људско станиште са стотинак, што живих, што мртвих и рањених кућа, сивих и црвенкастих кровова, степенасто усечених у брдо под шумом. Село завучено у потковицу граничне црте (С. Винчић: „Хрватска почиње код оног дрвета.“) повучене слободном руком кроз проређене винограде и побијено ловиште изнад последњих кућа, отвара се пред нама одозго са прилазног пута кроз шумарке као суви пастел пресвучен модром сепијом новембарског јутра. „Оно што би другде било рај на земљи, то је код нас забит, Богу иза леђа!“ не могу а да не цитирам неименованог грађанина анкетираног у Моловину. Неко је запазио, гледајући са овог истог видиковца: Моловин подсећа на степенице, имајући у виду неуобичајен распоред кућа и улица, сазиданих једна изнад друге и то је заиста подесно запажање. Прилажем му сопствени, додуше, непостојећи панорамски доживљај Моловина, неког *мої* Моловина, шумског села са омота швајцарских чоколада (старије генерације). У мојим визијама село је слатко, преслатко... У стварности, пак, запуштено, као неочешљана, улепљена коса, пропада страшном брзином. (С. Винчић: „У Шиду нас нико не зарезује ни за суву шљиву.“)

У неко доба дана, наговештај прохладног, али бистрог и сунчаног времена, подигао је ниво оптимизма у крвној слици села, украшеног ненаметљивом, хабзбуршком српском црквом бело окреченог торња и лименог крова. Људи, којима западамо за око, главињајући међу кућама, тракторима одлазе у поља. Шта је ново у Моловину? „Ново је да је

Општина Шид купила кућу доле код потока и у њу населила неку породицу са шидског вашаришта”, саопштава ми последње молловинске вести Слободан Милутиновић, староседелац наоружан флашом рампаша у џепу. Даље: ново је да су умрли Никола Бућко, Радивој Аврамовић, Лука Беванда, Перса Милутиновић... Човек у ствари виче са седишта приколице праисторијског трактора *владимирец*, који тандрче као оркестар мешалица за бетон. Вози га његов унук Драган Беванда. Кренули у њиву да оберу заостали кукуруз. Центар села са плавом зградом Месне заједнице претворен је у гушчији корзо и да није продавачице Љубице Субић, заборављене међу крцатим старинским рафовима у дућану, не бисмо имали с ким проговорити на сремском језику.

Какав је то па сад сремски језик? Вратимо се у Винчића кућу! Стих на куварици из Винчића куће извезен је коректном школском писаном ћирилицом ијекавицом (*ћирије*), али сасвим је извесно да га није везла модерна српска граматика (*очеш* уместо *оћеиш*), премда није ни хрватска (*кувајћ* уместо *кухајћ*), па бисмо могли рећи да је ово ср(и)јемско српско-хрватско погранично писмо, које локални православно-католички свет пише ћирилично, а изговара латинично. У тој зидној куварици изнад стола, покривеног пластичном мушемом, концентрисала се сва деликатност живота у најужој пограничној зони са Хрватском (тј. са Србијом). А живети на крајњем западу српског дела континента Срема, између *њиховој* Илока и *нашеј* Шида, тамо где се око Сота и Принциповца, Визића и Моловина, новоуспостављена државна гранична линија извила кроз поља и њиве, винограде и шумарке као пластика на ватри, и где локални аутобуси, до јуче домаћи, данас возе по међународном реду

Слободан Милутиновић: са унуком
у поље

Фото: Слободан Шушњевић

Биљана Винчић: „Деца су мој смисао.”

Фото: Слободан Шушњевић

вожње – живети на том простору значи, пре свега, бити мудар, попустљив и имати осећај мере. И имати осећај за друге. Имати стила. И знати говорити сремским језиком. Наиме, староседеоци с *ове* и *оне* стране границе, Срби и Хрвати, развили су способност прилагођавања потребама и хировима свакодневице, историје и политике. И овде између њих ни у последњем рату није било озбиљнијих проблема. Они се вековима споразумевају на свом мудро и паметном сремском језику, који се пише ћирилично и изговара латинично, и обратно, како кад и како где. Па ће ми Србин из Моловина Слободан Милутиновић казати да је био *лујар*, а Хрват из Шида Андрија Врбанац да је по занимању *шумар*; па ће ми Србин Милан Неговановић, сликар из Моловина, признати (за новине) да у Моловину није *срејан*, а Хрват из Сота, ковач Антун Бохничка, да је у Соту *срећан*; па ће ми се Саша Поважан из Сота представити као председник Месне управе...

Стара, шарена кућа Стевана и Тине Винчић у високој улици Вука Караџића (део села којег мештани зову Гувна), гледа на Хрватску, која је ту одмах иза брада. Кућа је породично гнездо и њиховог сина Александра, снаје Биљане и њихове деце Кристине, Коштане и Огњена. У живописној авлији грокћу свиње, мучу бикови и мекећу козе. И лаје пулин Мадар. Зидови куће, како сам рекао на почетку приче, осликани су споља и изнутра цветном мустром гуменог ваљка. (Узгред, моји родитељи, сећам се слика из шездесетих и седамдесетих година, унутрашње зидове такође су украшавали мустрадама гуменог ваљка и за ту прилику плаћали су неког Звонка молера. Он се прочуо по вештинама и изазивао дивљење посматрача док је летвом или штафлом извлачио линије на паспартуу испод плафона, обележавао границу између површине пређене ваљком и плафона или узане беле површине, овладавши техником „јахања” на преклопним мердевинама, које је покретао поред зида не силазећи са њих, ритмичним трзајима тела. Тај Звонко, врднички Хрват и баштиник домицилне латиничне цивилизације, оспособио се и за калиграфски рукопис и успевао је да на зидној површини, архаичном или својом, модификованом ћирилицом и филигранским потезима четкице, испише шта год неко затражи од њега.) Живост, смех и вриска деце који одзвањају из Винчића куће, чују се у суседној држави, и то је мало чудо у окружењу глувонемих, мртвих и рањених, пограничних кућа, заборављених у тишини закоровљених авлија („Она тамо кућа је продата за три и по хиљаде евра са плацем, баштом и покућством! А ова бела овде је од бившег председника општине Шид.”). Стеван Винчић је рођен у мајчиној кући, доле код цркве, али мајку Софију не памти, умрла је 1943, када је имао две и по године, и њега, браћу Саву и Милана и сестру, подигао је отац Александар. („Сава се пре две године скрљао трактором ту доле на кривини и погинуо, Милан живи у Илоку, а сестра ми је у Вуковару.”). Супруга Тина је болесна.

„Свашта се накупило у њеном животу. Боље да не причам”, каже ми замишљено Стеван Винчић и реч му застаде у грлу као коштица, затим настави. „Отерана је у Јасеновац и разболела се тамо. Сломила се психички, уништени су јој живци. Вуче трауму из усташког логора целог живота.”

„Како је жива изашла из Јасеновца?”

„Била је девојчица. Дођу у Моловин усташе са стране...”

„Са које стране?”

Стеван Винчић: „Хрватица Паула је из Јасеновца
извукла српску децу из Моловина.”

Фото: Слободан Шушњевић

„Туђини. Нису ови наши Хрвати. Ми са нашим Хрватима нисмо имали проблема, а нису ни они са нама. Дошле усташе ко зна одакле... А знате ли да је у Моловину пре Другог рата живило стотинак Цигана? О, па да! А јесте ли чули за песму: *Циџанска је џуџа џреџолема*? Једног дана дођу у Моловин усташе и све наше Цигане одведу камионима и побију у Јасеновцу. Кажу да је онда настала та песма. Усташе их одводе из села, а Цигани, јадни људи, свирају и певају: *Циџанска је џуџа џреџолема*. Понављам: ми нисмо имали проблема са нашим Хрватима! Један дан дођу усташе и одведу у Јасеновац Тинину мајку са њих четири сестрице. Мајку су одвојили од деце и отерали је на рад у Немачку, а сестрице су задржали у Јасеновцу. У то доба учитељица у Моловину

била је Хрватица... не знам јој име... И она је имала тетку Паулу, умрла је пре пар година. А та Паула је имала неког утицаја међу усташама. Онда је ова наша учитељица позвала тетку, рекла да је ствар така и така, да су то деца из Моловина, да их се одма мора пустити на слободу. Хрватица Паула је из логора извукла српску децу. Тако се спасила моја супруга.”

Ето, то значи споразумевати се на сремском језику!

Или: како је српска породица седамдесетогодишњег Слободана Милутиновића (саговорник на трактору *владимирец* с почетка текста) опстала толике године у Моловину и како је његов чукундеда Зарија Милутиновић доживео овде 107 година? Говорили су сремским језиком. Тим поводом, дозволићете ми на крају мало приватности. Сетио сам се да је мој деда Марко причао како је у врдничком руднику угља спасао живот неком домаћем Немцу. Његов унук сада доноси хлеб и лекове мојој мајци.

Говорите ли сремски?

КРМАЧА НА ЦРВЕНОМ ЧОТУ

У ирајању за изубљеном рејорџажом

Све је почело пре Христа, тачније пре две хиљаде седамсто година, када је неидентификовани аварски богаташ из Дивоша, под (за сада) нерасветљеним околностима, закопао у земљу свој тешки, китњаста, златни аварски појас, који ће у земљи сачекати време да људи измисле детектор за метал и да та справа запишти 1992. године на њиви Станка Крстића. У ствари, не!

Све је, ипак, почело пре неки дан; почело је високо у Националном парку изнад Дивоша у термички обрађеној шуми, после скорошњих врућина, међу наслаганим, геометријским облицима закланог малолетног дрвећа, поред историјског шумског пута развученог као селотејп кроз грудни кош Фрушке горе. И дешавало се, редом, овако. Свеже, местимично капљаво, шумско јутро без метеоролошки најављеног сунца (које ће колебљиво засијати око поднева), високо у фрушкогорским брдима, изнад троних токсичних облака, згуснутих у хемофиличној празнини августовског неба као масно ткиво или дивље месо набубрело око задимљених димњака Беочинске цементаре. Успињемо се аутом кривудаваим асфалтом из Беочина, најпре кроз жедну, сламасту шумску траву у обали пута, запаљиву као слама, затим кроз грмље шипака, дрењина (трњина, глогиња, итд.) и дивљих ружа. Крајпуташко растиње запрашено лапорцем, који *Lafarge BFC* камиони довлаче у цементару из Бешенова, с јужне стране планине. А затим, успињемо се кроз дубоку шуми истим тим путем, заогрнутим наносима спарушеног и изувијаног, претежно липовог лишћа нездраве бледозелене боје и исисаног хлорофила. Последица историјских врућина, емитованих у јулу (тек толико да се не опустимо под небом), услед којих је дехидрирало и шумско растиње. Богу хвала, јутрос је захладнело.

Разроки БФЦ камион на низбрдици, натоварен сировином за цементару боје снега на грбачи, тешки, флегматични добричина своје камионске расе, спор као корњача, завија низ шумску окуку уз драматично вриштање кочионог система. Његово тужно лице с фелером, које се на трен у мимоилажењу лепи за предње стакло нашег редакцијског аута, попримило је у мојим мислима нешто од људског израза, нешто од деликатности, сете и драгости које емитују разрока лица, инвалидне и асиметричне телесне форме. Мозак и господар живота и смрти ове оријашке товарне животиње тужног лика, сићушан, птицолики возач душевног изгледа, прогутан у седишту, с воланом у рукама, којег је обујмио као бедра велике и дебеле, ренесансне жене, тресе се у кабини као да држи бушилицу за бетон. То је младић изразито сувог лица, кратке игличасте косе, с очима дубоким и потиштеним, опточеним тамним кесицама потенцијалног бубрежног болесника, и с обрвама потресно завијеним у слепоочне кости. Возач, виђен из профила кроз широм отворен прозор своје бедевине, једва да је, загледан у сопствену унутрашњост (ако сам добро видео), приметио да смо на окуци прошли поред њега у брда.

Високо, на шумском раскршћу тзв. Партизанског пута, некадашњег Еугеновог пута, испод крова Срема (Црвени чот), где се – идући из Беочина – пут кроз дубоку шуму спушта у Бешеновачки Прњавор и Бешеново (из тог правца пење се још један БФЦ камион), лево се иде за Бранковац и Змајевац, десно, где ми завијамо, правац је за партизанску републику Летенку и Рохаљ базе, полудесно путељком од неких стотинак метара стиже се до антенског стуба на Црвеном чоту, а мало ниже на истој страни у пазуху путева силази се до Осовља. На том озлоглашеном шумском раскршћу или фрушкогорској ружи путева, где се у глуво доба ноћи окупљају вештице и, кажу очевици, опште са вампирима, сада је у обали само један паркирани мученик немачких таблица. У њему црнпурасти мушки путници, затрпани међу пртљагом. Изненада драма у нашем ретровизору: возач искаче из аута. Црн као угаљ. Маше да станемо. Касно.

Попевши се уз брдо са вештичијег раскршћа, одмах ту, на првом завоју кроз овлажену шуму испод антенског стуба Црвеног чота, чија се конструкција провиди кроз лишће као гвоздена паучина, поређани возови закланог малолетног дрвећа, сложеног рукама босанских дрвосеча и самараша гастарбајтера у Националном парку, вешто и педантно, под конач уз леву ивицу главног пута и, повише у шуми, с обе стране

споредног, кратког пута који се као заноктица одваја за врх крова Срема. Возимо дуж језивог бедема подигнутог од безбројних неохлађених дрвених лешева припремљених за спаљивање и мимоилазимо се са једном белом, самозадовољном крмачом у десној обали пута... Еј! Крмача на Црвеном чогу! Да ли нас то очи варају?!

Возимо у рикверц. Крмача, снежно бела као да спава у нечијем салону, негована, види се и, дабоме, нестварна и зачудна на том високом шумском месту, које приличи дивљој свињи, небрижно и задовољно рије и грокће поред асфалта и закланих малолетних дрва, подиже главу с клемпавим ушима које јој заклањају округле, паметне окице урасле у масноћу и слатко мљацкајући посматра без страха од фото-репортера који јој задире у приватност. Осврћем се унаоколо по шуми не бих ли угледао још неку свињу или свињара, па да то, нерадо, припишем шумској испаши; али крмача је, овде, где у близини нема ни једног села или куће, осим службене куће код антенског стуба, једино свињско створење на највишој коти Фрушке горе! Уместо потписа под фотографију, и уместо овог записа, требало је написати новинску причу о тој тајанственој крмачи; требало је поћи за том шумском госпођом, када је завила у оно парче пута, међу лешеве закланог дрвећа, које се успиње до антенског стуба на крову Срема, где можда живи њен господар, особењак који се (са том свињом) повукао у шуму? Продужили смо путовање.

На следећем шумском раскршћу, без путоказа, што ће рећи на ослепљеном раскршћу тзв. Партизанског пута, саобраћајној кичменој мождини Фрушке горе, мала дилема путника коју су овуда већ пролазили. Да ли се овде скреће лево и, најкраћим правцем, силази се у Дивош (мало вероватно), или се наставља право кроз партизанску републику, поред Рохаљ база? Пре неколико месеци Слободан Шијан је на Рохаљ базама снимао сцену из свог филма *СОС – Сјасиће наше душе*, а фото-репортер и моја маленкост банули смо у кадар код Спомен-куће. Гас у рикверц, назад до шумског човека у цивилу, јединог човека на слепом фрушкогорском раскршћу, који с метром у шасти, тог тренутка, премерава воз побијеног дрвећа сложеног у обали пута, и закупљен бројкама у глави (или: тобоже закупљен), окреће се према нама, намргођеног израза и с градоносним облацима под обрвама, тек када је ауто закочи поред његових леђа.

„Куда се иде за Дивош?” пита возач.

„Право, па лево”, одговори тоном особе којој друштво не треба; окреће нам леђа, развлачи метар преко закланог дрвећа. У ретровизору

примећујем да се за нама окреће. Требало је застати и попричати са тим човеком. Касно.

Спуштање из летње шуме у (аварски) Дивош код Сремске Митровице, дубоко доле у равници офарбаној зеленкасто-наранџастим таблама индустријског биља, то је, с мало претеривања, као када континентални човек, биће снега и магле, после ноћног путовања кроз свежину, избије на топло, прозрачно седло медитеранске планине и одозго се у експлозији плаво-сребрне светлости и миришљавог кисеоника, пред њим раствори као етерични бездан у малопречачепљеном носу, љескава, шумећа бронза морске пучине стопљена с небом. Силазимо споро, одозго, из дубоке шуме, преко обрине голог брда, пониремо у равни Срем, према Дивошу. И поред пута, виноградарски кућерак испод разгранатог ораха у зрелим годинама. Старац спеченог тела, окренут леђима, сам као рак самац, чепрка по земљи под сламнатим шеширом. На стабло ораха наслоњен је његов одртавели породични бицикл, о грани виси плетена корпа са фруштуком, а у трави испред врата ољусканог кућерка, жути пас издиже главу и погледом прати наш ауто на путу. (Ту сам угледао себе у пензионерском стадијуму живота.)

У Дивошу питам где живи Станко Крстић? Кажу ми на уличној клупи: идете до центра села каменом коцком, па лево, поред мермерног партизана на постаменту, и онда само право, право, право... Његова је лепа и велика кућа у челу пута и не може да се промаши. Укратко, на њиви господина Крстића, наводно, пронађен је 1992. године Аварски појас, стар 27 векова, украс од чистог злата тежине 1.088,25 грама. Тужи се са државом већ дуже време, поднео је одштетни захтев, пошто није добио ни динар. Па реко, кад сам већ у срцу фрушкогорског Бермудског троугла, да се распитам у којој је фази судски процес? Крстић излази на капију.

„Без свог адвоката не дајем изјаве за новине. Ускоро ће се све сазнати и сви новинари ће бити обавештени. То је све што имам да изјавим!”

Мистерије: крмача на крову Срема
Фото: Радивој Хаџић

рече на капији, али и осетивши у мени мошусни мирис фрушкогорског Сремца, додаде гласом човека који не позива два пута: „Уђите на ракију.”

„Хвала. Журимо”, одговорио сам Крстићу. „Јавите кад буде нешто ново!”

Међутим, требало је прихватити позив и свратити на ракију. Касно. Био је то дан изгубљених репортажа.

ПРИЧЕ ИЗ БЕРМУДСКОГ ТРОУГЛА

Некада се у Срему говорило да се треба чувати три пошасте: румског блага, карловачке калдрме и иришког суда. Овим општим местима из заоставштине међуратног сремског живота, додајем још једно опште место, али послератно. Наиме, овде се у круговима тзв. седме силе одувек знало да, када редакцији затреба пригодна рубрика за неки цр(к)вени празник, или неком новинару пресуши инспирација, понестане сировине у бележници, или када нека сремска редакција зарипа у чамотињи летњег сплина и оскудици догађаја, довољно је попети се до фрушкогорског Бермудског троугла: Лежимир–Дивош–Манђелос, и нема шансе да се неки новинар врати без партизанске приче у бележници или у диктафону. Тако сам се и ја, у стисци с временом, пошто ми је понестало сировине, пребацио пре неки дан са фото-репортером Радивојем Хаџићем на јужне падине острвске планине, да у Бермудском троуглу ловим приче, партизанске или неке друге, тако ми било свеједно, само да нахраним своју недељну репортерску рубрику, која ми је као омча висила изнад грла.

Спуштамо се, из шуме, међу прве лежимирске капије. У центру села, повише пута, између тараба и прозора, у око ми улећу два стара, увоштена качкета, сиви и црни, испред снежно бљештавих зидних кулиса маторе куће, тужног погледа, окречене лежимирским кречом, одшкринутих, црних врата до улице. То је кућа с крстастим прозорима од бајцованог дрвета (и са крупним, црним пауком у стаклу прозора, који исисава утробу зеленоглавој зунзари), подвучена високом, тамнобраон соклом, која се љеска на јутарњој светлости као премазана машћу. Под качкетима, њих два као два осушена дрвета на преподневној сцени конкавне лежимирске улице. Милан Дамјановић Бели, ковач у пензији, последњи лежимирски мајстор чекића и наковња („А било нас осам пре Другог светског рата!“), власник куће тужног погледа и, од пре

Лежимир: Милан Дамјановић Бели (седи) и Танасије Возаревић
Фото: Радивој Хаџић

две године, угашене ковачке радње, која рђа у временској капсули иза црних врата у мраку и паучини, седи на пластичној столици. И прича.

„Овако је то било! Очо сам на ковачки занат... само мало... седмог... не, не... деветог маја четрдес’ пете, тачно тако, и то на дан када је капитулирала Немачка. И сад слушајте. Овде кроз село пролазила је Шеста личка...” – Нема шансе да у Лежимиру прођем без партизанске приче, помислио сам. – „...и у једној штали, ту доле у селу, оставили су ’босе’ коње. Отпале им потковице у путу, па су им копита била подерана, рањава и крвава. Ти коњи су имали среће. Ми смо и’ овде лечили, мећали им ладне облоге, а један коњ је био закован, ударен клином у живац, па, сирома, није мого да се креће. Ми у Лежимиру одувек смо знали са коњима! Нама су коњи чланови уже фамилије! Зато и кажем да су ти

коњи имали среће што су остављени код нас. Позвали су ковача, једног ту нашег из села, да му раскине потковице, а ми деца смо придржавали штранге, док су му везивали ноге. Ослободили су једног коња мука. Кад је све било готово, пита мајстор моју матер: 'Драга, били ти дала овог дерана да буде мој шегрт?' И тако сам очо на занат са четрнаест година. Није матер одлучила о мојој судбини, него отац Божа. Њега су отерали на фронт у Барању и отуда је јавио матери: 'Драга, дај децу на занат, само сељаке терају на фронт!' А и ујак ми је био ковач. Мама је говорила: 'Имали смо двадесет јутара земље, а увек смо од ујака позајмљивали новац.' Радњу у овој кући отворио сам педесет четврте, пензионер сам већ осамнаест година, а две иљаде пете баталио сам поса. Нема више леба од гвожђа. А и разболело се, није чекић више за мене. Срце ми ослабило, мучи ме висок притисак. Ангина пекторис!"

И под другим качкетом: Танасије Возаревић, тракториста земзадруге, двадесет година у пензији, стоји ослоњен на даску прозора.

„Како сте ви са здрављем?“ упитао сам човека.

„Мучи ме низак притисак. Тек сам ја награбусио! Кога год сам срео мучи га висок притисак, само ја имам проблем са ниским притиском. Стално ми се спава и падам у несвест. Плашим се да не бречим на неку бетончину и да разлупам главу. Ево, вите, и сада зевам! Када ударе врућине, нисам за ништа. Изврнем се ко пиле на сунцу.”

Неки људи заволе своју болест. Мој улични саговорник, Милутин Влајковић из Дивоша („Куца ми на капију осамдесета!“), сувоњав човек, свеже избријаног лица, благо прокрвљене, сјајне површине без израженијих старачких печата, обележен је наочарима дебелих стакала и оквира, велике диоптрије, услед чега су увећане, озбиљно болесне очи, озрачиле његову појаву филмским ефектом комике, с јаком магнетном резолуцијом. Човек чије су ме дебеле наочаре као магнет привукле с дивошке камене коцке на уличну клупу испред једне куће, поред које је стајао, свестан је комичног ефекта који емитује на околину и зато је по систему: *Кад иде њиша, нек' иде и њејсија*, додао свом изгледу и смешни шеширић, спустио га на дебело застакљене очи, и тако је употребом хуморне визуализације искарикирао и, како каже, победио и „заволео“ своју болест. Ослоњен на седиште старинског женског бицикла, зарђале и ољускане бордо гвожђурије, с половним зеленим блатобраном изнад задњег точка, Влајковић ми прича, танким, мелодичним гласом, а дежурна постава са клупе слуша, додацује и надмудрује се са клупским ветераном, како се пре неку годину вратио из мртвих. И све

док га тада није стрефило (а стрефило га када се најмање надао), није ни знао да је живот толико вредан живљења. Коначно му је, с болешћу, из дупета дошло у главу да је, од очног, горе унутрашње (духовно, ментално) слепило; прогледао је, каже Милутин, прогледао је мозгом и срцем, други пут се родио, оног дана када му се вратио центар равнотеже и када је поново, играјући партију шаха са животом, зајахао овај бицикл и провозао га дивошком каменом коцком.

„Шлогиро сам се деведес’ девете”, прича Влајковић. „Враћо сам се из винограда, резом лозу. Кад, на улазу у Дивош, приметим да заносим, губим равнотежу, ноге ми се одузимају, клецају, а колена боле... боле колена, бог те... Ноге су ми биле тешке ко камен. Уватила ме паника, мислио сам да умирем. Некако сам се довуко до куће у Пинкијевој, било ми боље, ал’ целе ноћи нисам смео да заспим, уплашио се да не умрем. Сутрадан одем до нашег лекара. Лекар нам је црнац Абдула, долази повремено из Митровице, вредан и диван човек, нема за њега ни недеље ни свеца. Прегледа Абдула мене, стани овде, стани онде... одај право... ’Изгубио си’, каже Абдула, ’центар равнотеже! Пратићемо стање.’ Ни ту ноћ нисам спавао, имам неки лош предосећај, неку слабост осећам у телу, ноге ми подрхтавају, манта ми се у глави. А, опет, све мислим, кад сване можда ће се све вратити у нормалу. Пред зору сам мало закуњо. Кад, ух..., била је недеља, ја да устанем из кревета... ни мацац! Само се мозак није угасио. Тело ми одузето, млитаво ко крпена лутка. Ја да проговорим, да зовнем... Ма, јок! Свезо ми се језик, уста сува ко папир. Ни диванити нисам мого. Одма моји са мном у хитну, па у митровачку болницу. Тамо се за мене заузео доктор Бачванин, свака му част! Имао сам среће, да није било њега...”

„Последице се споља не примећују. Шта кажу лекари?”

„Тежак шлог!” наставља дивошки бициклиста. „Две године сам болово одузете десне стране тела, а шест месеци сам лежо у митровачкој болници непокретан, ко биљка. Мислио сам да више никада нећу стати на ноге. Е, кад се сетим... Ју наопако!”

„А сад возите бицикл”, примећујем и паметујем. „Човек је чудо.”

„И чудо и непознаница!” прихвата Влајковић. „Шта ми знамо о себи? Прогледамо, мозгом и срцем, тек када нас нешто озбиљно клепа.”

„И онда схватимо вредност малих ствари.”

„Сватимо вредност овог бицикла!” Милутин спусти шаку на сиц. „Сањо сам да опет возим бицикл по Дивошу. Али, за мене, одузетог човека у овим годинама, вожња бицикла била је исто тако неостварива

као да сам сањао да се пењем на Монт Еверест! Разумете? Е, кад је пошло на боље, кад сам стао на ноге, па поново проодо...О, среће! О лепоте!”

„Попели сте се на Монт Еверест!”

„Да знате да је тако!” рече Влајковић и настави. „Кад здрав човек вози бицикл, он и не размишља о покретима, о одржавању равнотеже, па му бицикл дође ко нека, да кажем, мртва ствар, и не осећа га под собом. Био је и мени мртва ствар док се нисам шлогиро. Е, откако сам поново сео на тачкове, откако ми се вратио центар равнотеже, откако сам се вратио са оног света, све што је било мртво за мене је оживило: бицикл, камен, ова коцка овде на улици... Све је живо и лепо. И све волим. Хвала доктору Бачвинину! Хвала му до неба!”

„Шта вам је преписао од терапије?”

„Пола андола изјутра, пола увече, трентал, и за притисак прво ми дао двадесет милиграма, па пошто сам све боље и боље, смањио ми на пет милиграма. Ових дана смањио ми на два и по милиграма”, рече Милутин Влајковић.

Пратим га погледом низ улицу, док се на бициклу труцка каменом коцком. Сви виде да Влајковић вози бицикл, а ја видим да он у ствари са сваком својом вођњом искушава гравитацију. Игра партију живота са земљином тежом.

Милутин Влајковић: „Преживео сам тежак шлог.”

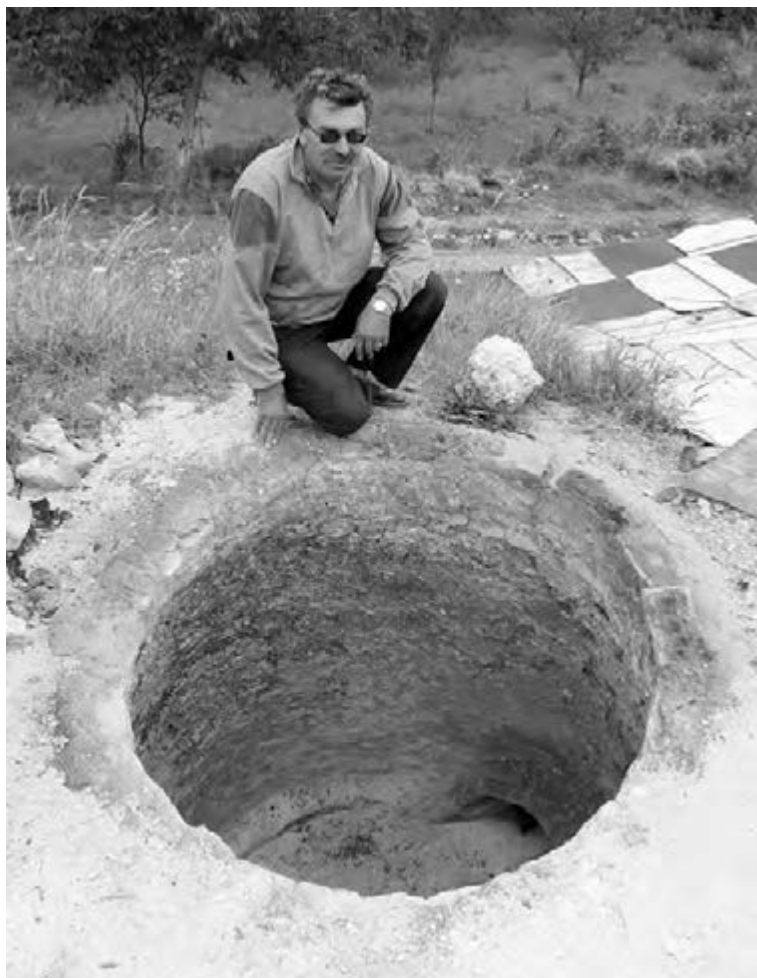
Фото: Радивој Хаџић

КИША КОЈА ЈЕ ИЗАЗВАЛА ПОЖАР

Прво ми је у свом дворишту показао рупе у којима гаси грумење живог креча, поступком наливања воде и мешања кречне пасте. Затим смо сели у наш ауто и иза последњих лежмимирских капија и тараба избили на тврди земљани пут просечен преко валовите ледине, поред воћњака, и доспели на место које сам захтевао да видим. То је једно од последњих тињајућих жаришта средњовековне сремске прошлости. Кад год се нађем на таквим аутентичним тачкама, подићу ме жмарци, преплави ме узбуђење – такорећи у стању су да ме пренесу у најдубљу прошлост! – и на таква места, снажног зрачења, неким чудом (још) жива, гледам као на неке временске „ваздушне џепове” у слободном простору. Нагињем се над рупом кружног профила, налик бунару, која зева непокривена поред пољског пута у затрављеном брегу пашњака, укопана у лесу и озидана циглом и запеченим блатом, црвенкасто-огарављеног ждрела, дубоког око три метра, и с дном загушеним у пепелу. Погон средњовековног система печења стопроцентног кречног камена ископаног средњовековним алаткама (ћускијама, крамповима) у праисторијским мајданима повише фрушкогорског *кречарској* села. Рупа је у ствари фуруна, кречна пећ у коју се слаже бели камен, а ложиште је одоздо, укопано у брегу, покривено раскупусаним плеханим таблама, а у ствари заклоном чија је сврха да кречара и кречни камен заштите од кише. У тој пећи, јединој живој од неколико рупа на окрајку пашњака, последњи кречар Стојан Жабић пече кречни камен и, с времена на време, доводи на рупу понеког новинара. Па и ја дошао.

„Жабићу, шта је вас натерало...” нагазио сам питање.

„Новинар, нисам ја никакав господин, па да ми персираш. Можемо на ти, земљаче! Ако можемо...” пресече ме кречар и сам себи постави моје питање: „Шта је мене натерало да се бавим овим послом? А шта мислиш, земљаче? Да чујем! – Беспарица! Беспарица ме је натерала!

Стојан Жабић поред рупе у којој пече кречни камен
Фото: Радивој Хаџић

Кад нема другог посла, дај шта даш... Гризи! Само да се преживи! Имам жену и три ћерке и четири јутра и три фртаља земље. Пре тринаест година, кад сам финансијски пуко ко звечка... да сад не причам... и кад су ми сва врата била затворена, кад сам се суочио са зидом, дођем у очају на идеју да печем и продајем креч! И тако сам силом прилика постао последњи кречар у Лежмиру. У овој рупи печем камен. То је прва фаза. Затим грумење одвозим кући и тамо гасим.”

„Где продајеш креч?”

„Где га продајем? По Срему и Бачкој... где се тражи... Немам неко одређено тржиште. Возим га камионетом. Сада су друга времена и много је лакше. Некад је било тешко! Суд божји! Ајао! Замисли кад су стари кречари из Лежимира кречни камен транспортовали воловском и коњском запрегом. Крвав посао, а зарада мизерна. Закупљивали су шупе у Футогу, Бегечу, Сремској Митровици, Руми, Врднику, Петроварадину... где им је већ било тржиште... Само да грумење заштите од кише. Кречари мрзе кишу.”

Жабић клечи поред рупе, разговара са мном и позира фото-репортеру.

„Шта се догађа када кречни камен покисне?”

„Ајао! Муке живе... Изгори! Пропадне труд!” рече Жабић.

„Да ли се то теби некад десило?”

„Мени није... Камионет је спас, има цираду. Али било је и да старим кречарима на киши изгори и пропадну кола креча! О, још како...” рече Жабић.

„А продајеш ли креч и у Врднику?”

„Да, продајем... Па шта?”

(Жабићево „па шта” подсетило ме је на мог комшију Михиза из Ирига. Он се у својој *Ауџиобиографији о друјима* нашалио са својим Ирижанима, који су такође продавали креч и међу фрушкогорским Сремцима запатили „надимак” кречари. Питају Ирижанина, кречара, одакле је, а он ће: „Из Ирига, па шта!”)

„Врдник је некада био велико тржиште за лежимирске кречаре”, рече Жабић. „Тамо, у рударским колонијама, куће су кречене у бело, и стари кречари причају да се лепо зарађивало у Врднику, нарочито око првог маја. Тада су сви били обавезни да окрече куће. И ја тамо доста продам.”

„Рођен сам на Новој колонији у Врднику”, рекох Жабићу.

„Можда сам и твојима продао креч.”

„Јеси”, рекох. „Јеси, сигурно.”

Кречар Жабић, тако ме је и не знајући катапултирао у Врдник из седамдесетих година. Улица Нова колонија, насеље рудара, скуп једнојајчаних (типских) кућа „алпског” изгледа, робусних и складних грађевина отмено једноставне форме и линија, правих малих тврђава од камена и цигле с двосливним крововима покривеним етернит-плочама и са по два стана и малим двориштима у три улице развучене паралелно

с потоком Липовац, испод стрмог Жутог брега обраслог шумом, преко лесног, таласастог обронка некадашње манастирске земље. Феномен у Војводини и шире, музеј индустријске (рударске) архитектуре у Србији, која се почетком XX века, тада као израз модерних праваца, тежњи и схватања (функционализам), раширила по радничким срединама и центрима Средње Европе. Врдник, рударски градић на рубном подручју Аустроугарске монархије, удаљен стотинама километара од осталих царско-краљевских угљенокопа (најближи су му били Печујски рудници угља), усамљен и саможив индустријски патуљак у панонској житници, међу виноградима и кукурузима, живео је све време постојања рудника (1804–1968) и као типично фрушкогорско село. Тако су у сливу Великог потока, један уз други, живела два Врдника, два концепта живота, градски и сеоски, раднички и земљораднички. Нова колонија, геометријско насеље истоветних, заправо све до скоро истоветних кућа, упечатљив је израз „дволичности” Врдника, места које је, с једне стране, живело сељачким животом у раштрканим кућама од набоја, међу свињцима и шталама, а с друге је имало једну такву модерну, урбанизовану (градску) целину средњоевропског типа, каква је (била) Нова колонија. Е, то рударско насеље, сваког пролеће, забелело би се као снег. Жене рудара кречиле су зидове лежмирским кречом.

Сећам се два бела подолска вола, смарагдних очију, с лозастим трепавицама, крупне и флегматичне животиње оштрих, вертикалних рогова и дебелих, ољусканих копита, које су при кретању прашњавом тад још макадамском улицом, подизали споро и тешко као да их извлаче из масе у процесу стврдњава, упрегнуте у класична сремска шинска кола натоварена белим камењем, с дрвеним левчама у дискретној резби, окованим сребрним, украсним лимом при врху, као виолинским кључевима закривљеним изнад исто тако дрвених, шкрипутавих точкова. Њих два на руди, с главама у јарму од углачаног, сјајног дрвета, с челичним шипкама угураним у рупе са стране, стоје сами и преживају у хладу на ивици пута, испод брега, међу рударским кућама, између првог и другог реда Нове колоније. Сећам се сувоњавог човека, без бркова, старијег од сопственог датума рођења, с браон филцованим шеширом умашћеног, сломљеног обода (и значкицом ловачког друштва са стране), забаченог на теме и бећарски закошеног преко уха, левог, или, ипак, десног, не сећам се, није ни важно. И његове ознојене главе и улепшене косе јасно се сећам, висила му је низ чело у фронцлама, попут пијавица. Беше дан пролећни, али спаран. Тај Лежмирац, пре него што ће ући

Мећава на Новој колонији у Врднику

Фото: Бранислав Лучић

у једну капију, седео је на колима, изнад леђа волова у тромом покрету, клатио се с рукама међу коленима и дремао – преморен, или можда мамуран, што такође није од значаја; али, повремено, тргао би се, подигао главу и развукао из грла: „Крееееееееч! Креча!”

Ушао је у поменућу кућу на Новој колонији и волове паркирао на улици у подножју успона. Мора да је то био приказ фасцинантне умртвљености живота, парче спокоја отелотворено у времену и простору, кад се и данас сећам – ја, који сам се мусав играо у јарузи неколико корака од те лежмирске запреге – не само сваког детаља тог воловског дреждања у пустој улици под сунцем, него и обада на врху воловског рога, бича са црвеним швигаром, забоденог поред седишта, њушки које су дремљиво преживале засопљене слинама, смежураних, мртвих тестиса који су као израслине дивљег меса висили између ногу. Животиње су чекале газду. Беше то, касније се причало по Врднику, извесни кречар из неког тамо Лежмира, који је и раније жене рудара опскрбљивао печеним кречним каменом за ритуално пролећно (првомајско) подмлађивање кућа.

Тада се нагло зацрнело одозго из шуме. Брзи облаци су се разлили изнад сивомаслинастих етернитских кровова колоније као љубичаста, искипела масноћа. Али, где чуда природе, њихову изненадну појаву с Фрушке горе – изненадну за оне који нису чули временску прогнозу – нису пратили ни ветар ни грмљавина, ништа од онога што би било логично у таквим приликама. Ако је нешто, за некога, било страшно у том призору надлазећег невремена (а не сећам се да сам се уплашио), онда је то била укоченост лишћа, одсуство и најмањег треперења у ваздуху, залеђени обада на шиљку воловског рога, и тишина која је улицу, малопре под сунцем, затрпала као снегом. Откачиле су се прве хладне капи, задобовало је по прашини, прскало је по етернит плочама, затресло се лишће као да су се из облака расуле гвоздене куглице. Волови су се узнемирили, закретали главе. Газда није излазио из куће. Одједном су кола на киши почела да се пуше. Даље се све одвијало некако збркано, помало замузгано, филмски брзо и с муњевитим резovima. Премда сам, заклоњен од кише под надстрешницом, присуствовао догађају од почетка до краја, и на неки начин био крунски сведок драме, нисам баш сигуран (али зар је то важно) да се сећам човека који је с улице први повикао: „Људи, изгоре креч! Покрите креч!” Ларма коју је тај пролазник, с цигаретом задимљеном испод кишобрана, направио из добре намере, сјурила се међу воловске рогове као бодеж. Неки људи су истрчали на капије. Једна жена је закрештала с прозора. Колски точкови су зашкрипали. Запаљени креч се димио, засипан кишом. Људи су викали: „Изгоре креч! Изгоре креч!”

Сећам се тренутка, или се тренутак сећа мене, пошто неки догађаји имају својство живих бића (а да то никада неће сазнати), када су узнемирени волови подолци из преживарске статичности цимнули задимљена кола, и заждили, обливани кишом, улицом уз успон првог реда Нове колоније. Копита која су малопре стајала на путу као клецне, истерала су из телесне масе такву снагу и брзину, да су избезумљене животиње, трчећи уз успон улице, вукле кола пуна грумења живог креча као играчку. Притом смо ми, узбуђени посматрачи, подигли такву ларму, да су се многи прозори отворили, па и улични прозор стана у кући у коју је ушао кречар, без бркова, из Лежимира. Човек је извирио на улицу у белој атлет мајици и у гаћама. Без шешира. Иза његових леђа, развојетно се сећам (стајао сам под надстрешницом преко пута), извирила је обнажена жена, нека удовица, са шаком преко уста и стидом без покрића у очима. И, сад, да цитирам кречаре речи, када је

схватио да су му волови побегли са запаљеним кречом, којег је довукао на продају у Врдник (чак) из Лежимира, нема смисла. Псовао је као кочијаш. Убрзо га видимо како трчи улицом уз брдо и псује, засипан кишом и урнебесним смехом гледалаца, а видимо и волове, и кола с кречом који се пуши, горе, на заравни улице, где их је зауставио и обуздао неки младић. Тада сам први пут видео кишу која је изазвала пожар.

ОСТРВО ЗА ДВА КАРТАРОША

Некада су једнопартијски новинари, јуче такоређи (а сад се као не сећају), одлазили у скерлетни Манђелос (Дивош, Свилош, Бешеново, Стејановце и остала бомбашка и правоверна фрушкогорска села) по тзв. празничне партизанске рубрике обасјане звездама петокракама и окићене срповима, чекићима и лопатама; па сам и сам пре двадесет и кусур година, тада у својству новинара прашинара *Дневниковој* чеда *Гласа омладине*, и ја, можда по нечијој директиви, више се (ни ја) не сећам детаља, допутовао у лубеничарске Стејановце и, после, у *Гласу омладине* (19. фебруар 1985, стр. 8), прочитао свој разговор развучен преко целе стране – еј, људи, преко целе стране! – новосадских омладинских новина великог формата, интервју са баба Смиљом Петровић, женом која је родила несуђеног бербера и суђеног бомбаша Стевана Петровића Брилета (1921–1943). Али, исто тако, могао сам да одем и у Манђелос, родно место другог прослављеног и, такође, убијеног фрушкогорског партизана Бошка Палковљевића Пинкија (1920–1942), бомбаша који је у пребогатој сремској партизанској митологији ишао под руку с Брилетом као Мирко са Славком. Могао сам, али, ето, дођох први пут у Манђелос, тек, ових фебруарских дана, дођох код Пинкија, на партију карата.

Кад тамо, у Манђелосу, окупили се људе код цркве и плачу: ПРЕСУШИО РИМСКИ ИЗВОР ВРАЊАШ! Измишљам, наравно. И као што би један овакав громопуцателни наслов, под условом да је истинит – а није, понављам да није истинит, Врањаш бризга кроз пуну цев! – узнемирио село ужирено од пре Христа на воденом античком врањашком миту, тако би се ваљда узнемирила и овдашња кафана Дома пензионера, да Жућа и Миловац, заклетни гости и бренд овејане мушке биртије у фрушкогорском селу без раскршћа, прекину своју пре Христа започету партију таблића. Игру коју настављају из дана у дан, усидрени за

Драган Миловац (лево) и Видосав Барјактаревић Жућа
Фото: Слободан Шушњевић

својим столом-острвом, под палмама, банама и наранџама, све док једног јутра један од њих не дође у кафану, далеко било.

Карта на карту, и тако цури живот у манђелоској кафани. То је невелика, штавише скучена приземна просторија ниског плафона, скоро као провинцијска берберица коју је прегазило време. Погон кафане Дома пензионера у Манђелосу, с једним крилатим прозором преко целог зида у завесама, састоји се из кратког дрвеног шанка за две особе сувљих стомака и, ако ми сећање не пропушта воду, располаже са пет лаких баштенских столова, чија је љубичаста пластична голотиња надграђена живописним мушемама, сваки сто опремљен посудницама за гњечење цигарета, али и типским црвеним чинијицама са *смокијем*, дирљивим изразом пажње особља према клијентели нервозног желуца. Шанк је у зимзеленом дезену, романтичан, ванвременски, обрастао вертикално закуцаном врежом миришљавих ватрено црвених ружа без трња у пуном фебруарском цвату (особље, као што читалац примећује, протежира пластично растиње и, уопште, пластична решења). У шанку је стари кућни одртавели фрижидер с прехлађеним мотором, застрт кухињском крпом на којој се цеди опрана стакларија; транзистор

привремено заустављеног дисања; музејски телевизор украшен, одозго, пластичном саксијом; лавабо на зиду, и над њим фото-репортер Шушњевић, засуканих рукава, управо отплаћује поклоњену конобареву ракију, васкрслу испод пулта, вицкастим купањем чаша и шољица. Конобар је Ђорђе Радаковић, врднички зет (жена му је из Добочаша).

Кафана је сва у морским бојама, живахна, бучна. Скромна, старинска, али уредна и чиста. Пластичне, карневалски разбарушене мушеме прекривају округле и коцкасте плоче столова с изглобљеним ногама и куковима; мушеме обрасле медитеранским воћкама дречећих боја и силиконског савршенства, с крупним, распуклим смоквама, бананама и набреклим, витаминским куглама лимуна, наранџи и нара (па се у кафани осећа мирис приморских воћних пијаца). За столовима седе, помало изненађени ненајављеним преподневним упадом новинара, дежурни ликови партизанског Манђелоса, стални гости кафане Дома пензионера с качкетима и шеширима закуцаним за главе ексерима навике и локалног конфекционизма.

Под једним од шешира, дубоко нагнути изнад пластичних наранџи, под црним и офуцаним шеширом бећарски спуштеним на очи, с глазуrom фине, љуспичасте масноће (запазио би меланхолични детаљиста Д. Киш) на предњим, углачаним ивицама обода услед свакодневног излагања шешира јагодицама прстију, проседа коса у слободном, лепршавом паду, расцветала на крајевима, и уфрчкани, слепљени *јеврејски* зулуфи, чекињасте, неподрезане обрве и лице обложено до очију вегетацијом претежно мртвих, белих длака. То је Драган Миловац. Стари момак. Живи сам у породичној кући маме Јулке из Павловаца и оца Радована из Манђелоса. Рођен „непредвиђено” као близанац с братом Миливојем (у иностранству). Воли *йејси-колу*. А под качкетом, с друге стране стола, приљубљеног код врата уз беле, кухињске, порцеланске коцке којима је као касапница облепљена доња зона зида, вештачке очи дебелих сочива, окачене о бобуљицу на литици носа, и под наочарима гњецава, дубоко завучена уста с језиком који нервнo вавољи у деснима и повремено бубри као балон жвакаће гуме међу танким, полуосмехнутим уснама. То је Видосав Барјактаревић, звани Жућа. Рођен из брака Манђелашана Софије и Драге, родитеља деветоро деце. Резервни капетан прве класе и Титов официр. Некадашњи командант територијалне одбране Манђелоса. Пензионер земзадруге („Пет пута сам се преврто трактором!”). Воли ракију.

Живи свет манђелоске кафане
Фото: Слободан Шушњевић

Жућа и Миловац не прекидају партију карата и не дају се збунити. И док око њих живи свет пензионерске кафане, забављен дошљацима, нагађа у пола гласа шта новинари из Новог Сада траже у Манђелосу, с оним урођеним испитивачким опрезом и дистанцом пречанског човека из Границе, коме је још аустроугарски доушнички режим утерао скептицизам у кости, па га староседеоци у Срему преносе у генетском коду, дотле на свом острву, Жућа и Миловац, *Пинки* и *Бриле*, разбацују карте у игри таблића, убијају време у партији којој се већ годинама не види ни крај ни почетак. И као што ваљда ни један новинар, поготово не путописац, није забасао у Манђелос, а да није, бар, касније поменуо у својој репортажи или причи непресушиви извор Врањаш (на улазу у село из правца Гргуреваца), ако већ није дошао само због те воде и писао само о тој води, која је још у некрштено античко доба слепима враћала вид (а будалама памет) и у слободном паду с Плодне горе (*Alma tops*) кроз водоводне цеви напајала империјални Сирмијум, доле под

брегом на Сави, тако се још није догодило (формално јесте, али тако ретко, да је у име истине поштеније слагати да није) да ова два најпознатија манђелоска картароша, Миловац и Жућа, не разбаце дневну дозу карата за њиховим столом кафана Дома пензионера. И док се кафана, знојава и успаљена, пословично бави кафанисањем, заокупљена истеривањем светске правде, паритетима цена и, већ, познатим фрустрацијама опљачканих сељака (где си сада Аврамовић Тицане!), или, ћути спуштених очију у немоћном бесу уз кафу, пиво или, чешће, уз чашицу домаће ракије, дотле њих два, Миловац и Жућа, заиграли сами на свом медитеранском, воћном острву забаченом дубоко на пучини, убијају егзистенцијалну језу и терају коме(н)дију са сивомаслинастом стварношћу црвеног Манђелоса.

Једном смо у Гргуревцима (село на пушкомет од Манђелоса), терали кера и, под циганским ћеманима, форсирали лаку коњицу са рођеним братом Марка Перичина Камењара, ојађеним човеком који је остао на селу и имао привилегију да олакша душу и накрпи у биртији на раскршћу цео тадашњи партизански локални врх (без последица, осим мамурлука). Да су бомбаши Пинки из Манђелоса и Бриле из Стејановаца довели до ових наших срећних демократских времена и – погледајмо сада истини у очи! – суочили се са средњовековном стварношћу осиромашеног, опљачканог, пониженог и фрустрираног сремског села, запарложеног и заборављеног у слободи која још није научила да пева, можда би и они, попут Жуће и Миловца, напустили копно континента Срема, одвели дубоко на пучину, заузели бусију за својим столом-острвом у кафани Дома пензионера у Манђелосу, и под палмама, међу наранџама, банамама, смоквама и маслинама, разбацили партију карата и терали коме(н)дију са Великим Мајстором Животом.

ДАН ЉУБАВИ У ЕРГЕЛИ ПАТУЉАКА

Шетландском рудару из Чалме, патуљастом и преслатком четворогодишњем пастуву Микију, набијене, тврде грађе и браон-беле длаке, гори под копитама, и из штале Чавић у сремском селу (штале у којој је десет понија завезаних изнад јасала) чује се његово страшно рзање и фрктање. Удара копитама о бетон. Нањушио је споља мирис младог кобиљег мяса и претворио се у барутно пуњење. Она, пак, згодна шетландска ждребица (а у ствари Сремица) којој је ударио у главу први љубавни термин, чека на дворишту – чека закопрцаних копита, која цврче на љубавном роштиљу – завезана ужетом за даске хидрауличне приколице трактора којим је малопре и доведена из Манђелоса. Јунферица! Пилетина! Сапели су јој главу, онемогућили је да угризе и, све у свему, а за њено добро, маневарски (одбрамбени) простор свели јој на заношење задњег дела тела. Зато су јој задње ноге, страховито оружје с барутним пуњењем у копитима, оставили неспутане, тако да ждребица, ипак, сама одлучи хоће ли, тога дана, допустити пастуву да јој одузме невиност мачем живота или ће му копита одапети у трбух или у губицу и дати му до знања: одби!

Електрична напетост нахватала се у ваздуху и изнад уздрхталих ждребициних леђа може се скидати као кајмак. Кашиком. Власник минијатурне лепотице шетка се иза њених задњих ногу, и нервозан, намрштен, истеже прсте и пуцкета. О њему не знамо ништа поближе, осим да је фармер из Манђелоса, те да надахнут Чавићевим искуством, покушава да запати шетландску ергелу понија, која је уосталом и потекла одавде из тридесетогодишње штале Чавићевог енглеског братства. Млада кобила, згодно створење, осећа да се око ње нешто значајно дешава или њен нагон тачно зна шта се дешава. Криви врат колико јој дозвољава кратко уже, изврће очи дубоко уназад и косим, стакленим

погледом прати кретање око себе. Предњим копитама одваљује бусење и, нестрпљива или уплашена, плеше задњим ногама. Стручњаци кажу да је то добар знак.

Ђорђе Чавић, фармер благих црта и насмејаног, смирујућег израза лица, тек сада, излазећи из штале са љупким пастувом зарозаних губица и ноздрва које бљују ватру, примећује да су му непознати људи, тј. да смо ми, на дворишту („Добар дан! Сад ћу ја!“). То је господин који се својим визионарским идејама, нашавши срећу, смисао и рачуницу, одавно, већ, издигао и остварио у средини која није у стању да прати његове визије и енергију; то је човек који је створио свој свет и који ужива у том свету. Он, дакле, изводи у живот свог несташног шетландског рудара Микија на ужету, којег одмах, услед муњевитог ждрепчевог трзаја, испушта из руке, и срчани љубавни коњић се, ржући, баца попут тигра на згодно, нетакнуто кобиље парче. Она се, пак, тобоже изненађена, измаче у страну и, очито реда ради, одбаци се задњим ногама и једно копито сјури му у врат, нежно. Коњић је оњуши одостраг и пропе се изнад њених леђа са својим страшним усуканим мачем живота, црвеним и капљавим...

„Новинари, је л’?“ довикнуо нам је Чавић.

„Да!“ узвратио сам. „Из новосадског *Дневника*.“

„Били су ваши из *Дневника*!“

„Кад су били?“

„У послу сам, причаћемо... Били смо на насловној страни *Дневника*! Сачекајте на оним клупама, тамо разговарамо са новинарима!“

Откуд ја у Чавићевој штали? Можда сам ја једини сремски новинар који није чуо за домаћинство *Чавић* и њихове поније! Па, ето, нисам чуо за тај чалмански феномен, признајем, све док ми то нису рекли на главном шору. Међутим, истог момента када су ми улични обавештајци испред продавнице у центру Чалме, два домаћа Босанца (по сопственом признању), и један домаћи Србијанац, тј. припадник српског народа пореклом јужно од Београда, причљив и прегласан човек са шамлице испред капије, агроном у пензији који је у *босанској* Чалми „национална мањина“ – препоручили, са слаткоречивом лакоћом, с којом се изговара нешто што се подразумева, да посетимо кућу „код оне беле клупе“, где тај и тај господин (Ђорђе Чавић) има ергелу понија, осетио сам да то, уз све поштовање према Чавићевом делу, ипак, није моја тема; није моја прича, према томе, не зато што не љубим коње, већ зато што сам у

предложеној теми наслутио прежвакану тему новинара који се, скоро по правилу, око понија окупљају као мушице.

Рекао сам фото-репортеру, двоумећи се да ли да уопште послушам ону тројицу, да ми то мириши на оне досадне данас тако популарне етно-теме (етно-кућа, етно-котобања, етно-намештај, етно-музика, итд.) с навалентно слаткоречивим „чуварима народне традиције”, заморним као све што нам се натиче на нос за аутентично и правоверно. Заличило ми је то на теме које, скоро по правилу, избегавам на својим путовањима по Срему (иако ме зивкају да свратим у ту и ту етно-кућу), не зато што сам против традиције, већ зато што ми се чини да сам потребнији некој старој и тешко оболелој кући с метастазама по оронулим зидовима и убогом шеширцији с покрљаним зубима на капији или на клупи пред кућом, који живе сопствену истину, него налицканој имитацији прошлости припремљеној за сликање. (Новине су се тих дана расписале о напрасно искрслим живим лешевима липицанера, заробљеним прошлог рата у Хрватској, који као костури тумарају у огради сабласне ергеле код Ветерника, некој врсти коњског концентрационог логора на новосадској периферији, а ја, коме су те животиње пред носом, прешао Дунав и Фрушку гору да пишем пропагандну туристичку сапуницу о срећним шетландским коњићима.)

Онда ми је синило и прорадио ми репортерски инат. Упркос отпора да не будем једна од новинарских мушица у чалманској ергели срећних понија (ти су коњићи, ниски и издржљиви, вукли вагонете у енглеским рудницима), одједном ми онде на затрављеном меморијалном платоу, на којем су до јуче, поред камене сценографије под крошњама, пензионисани фрушкогорски партизани држали часове пионирима, а сада пасу козе, дошло да одмах пођем у Чавића ергелу „код беле клупе”, чисто да проверим како је то писати о нечему о чему су пре мене многи писали. И може ли се из прежвакане дреновине једне елитне и познате сремске штале, која је колико чујем „медијска атракција” и успешно туристичко предузеће једног способног и напредног, вредног и паметног староседеоца и његове супруге Гордане, исцедити за новине зеру нечега што се не зна, или, бар, што се зна, али на другачији начин, тако да се не падне у бљузготину рекламног језика слаткоречиве распричаности новинарског хора? И, за трен ока, ево нас у чистом и светлом, високо естетизованом дворишту-парку породице Чавић, окружени возним парком ишчезлог Срема, фијакерима, кочијама, таљигама, плуговима и арсеналом старих предмета под отвореним надстрешницама

Љубавни моменти у чалманској ергели
Фото: Радивој Хаџић

економских зграда у улози музејског простора и „дечјег сеоског туризма”. Стојимо на бетонској писти – посетиоци смо и чекамо да нас неко примети – поред сеновитог травњака с размаженим растињем и породицом црвенокапих вртних патуљака скупљених у ћошку зида, међу саксијама с цвећем и кактусима.

Десило се да банем тачно на Дан љубави! Наступа, овога пута, дванаестогодишњи пастув Ђоле у акцији са другом кобилем, од истог фармера из Манђелоса. Пастув, усијан изнутра, пуштен с ужета из Чавићеве шаке, успаљено рже и предњим копитама гребе бетон штале, а потом, избачен космичком опругом пробуђеног нагона, излеће напоље у ограђени простор. Само на тренутак нагло застаје и дубоко спуштене главе, опако закренутих очију, које пламте као Сингерово запаљено стакло и отворених, уздрхталих ноздрва, потрча у кратком халуциногеном слалому попут мушице заробљене у светлости лампе, а онда спазивши у дубини познати порнографски мотив, црну, згодну кобилу, искусну мацу, завезану за ограду на изволите, залети се, дабоме, према жаришту сладострашћа попут стреле. Туп, снажан, али и, услед његове пожудне брзоплетости, помало неспретан проклизавајући први контакт тела о тело са стране, тако да се кобила, шокирана налетом (који као није очекивала, ма све су исте!), одби трбухом попут гуме и, закопрцаних копита, измаче се у ограду; дочим се узбуђени и помало смотани пастув,

обневидео од жеље која као да му је истерала мисао у очи, пропе високо на задње ноге извијених леђа и трбуха напетог до пуцања, бесно затресе главом у вертикали и, обрушавајући се на земљу, разбаца око себе слап гриве. Он, набијен љубавним жаром, наскочи на кобилу, али стара кока, бранећи част, испали му у главу шаржер удараца копитом. Ђоле устукну. Мрка капа. Кобила се *зайворила* и сутра ће покушати поново.

Господин Ђорђе Чавић, напакон слободан за разговор, седа са нама на „клубу за новинаре“ под крошњама, послужује нас соком од парадајза из жениног шпајза и доноси *Дневник* од пре неку годину и показује ми насловну страну на којој је он у доста крупном плану са коњићима упрегнутим у фијакер.

„Ми смо медијска атракција у Срему“, започе Чавић. „О нама је објављено безброј текстова, а били смо и на телевизији. Све чланке чувамо, па и вас молим, када објавите текст о нама, да нам пошаљете новине. Договорено?“

„Договорено“, обећао сам (и обећање испунио).

„А сада питајте“, рече Чавић. „Стојим вам на располагању, мада ћете ме извинити, немам баш много времена... А нисте се најавили! Шта вас занима, господо? Како сам и када дошао на идеју да запатим шталу понија?“

Како да кажем Ђорђу Чавићу да сам ја причу о његовим патуљастим коњима већ написао.

УБИЈАЊЕ ВРЕМЕНА У БЕШЕНОВУ

Прво: неколико тешких речи о убијању историје у Бешенову. Ако то није учинила олуја, онда је *неко* (али ко?), под окриљем ноћи, откинуо главу другу Ђорђу Никшићу, партизанско „швапско” име Јохан. Глава, сама од себе, тешко да је отпала (премда није немогуће) с постаментa у малом, запуштеном, меморијалном окружењу, с мермерним плочама положеним на земљи. А *неко* се (али ко?), можда, осетио прозваним, повређеним и постиђеним и помислио како то није у реду – као што и није! – и бисту од бронзе у (соц)реалистичком стилу уредно, и с неком поруком, наслонио на подножје постаментa, лицем према улици, учинивши тако да обезглављени партизан Јохан, који се сит нагледао полагања венаца и пионирских марама, наслушао грандоманских говора, о својим шумским подвизима под петокраком, и оуглао од инфантилних школских рецитала, сада, приземљене бронзане главе, други пут убијен, овога пута од својих, сведочи и сопственим бешеновачким случајем, како се државе, системи и идеологије смењују (диктатуре, аутократије и демократије), само су простота и лицемерје свеопшти и вечни.

Друго: неколико речи о убијању времена у Бешенову. Време је, као што се види из првог пасуса, обезглављено. Кад је већ тако, шта ваш недељни сремски репортер да предузме тмурног, безбојног, капљавог преподнева на пропутовању кроз Бешеново, село под Фрушком гором, осим да најпре потражи колегу новинара Живана Неговановића, бившег дневниковца, чија је кућа на главном сокаку. А пошто колеге нема у својој капији („Отишао јутроске на посао у *Сремске новине*.”), шта преостаје фото-репортеру и мени, него да јутарњу кафу попијемо тамо где је једино доступна, у кафани.

Бешеново, само на први поглед, изгледа репортерски неупотребљиво село. Пусто, тачније опустошено, полумртво, суморно и меланхолично.

Ко је „одсекао” главу Ђорђу
Никшићу Јохану?

Фото: Жељко Марковић

Уосталом, ни Дизниленд по оваквом шмрљавом и „ружном” дану не изгледа боље. Али, моје репортерско искуство даје ми за право да се опустим и не бринем за сировину. Довољно је загребати по површини, или прошетати улицом, завити у неки скрајнути сокак, отворити нечију капију, закорачити у биртију, и из монотоније сивог и глувонемог дана, активира се моја Теорија случајног пролазника, и искочи прича. Библијска прича.

„Добар дан! Шта се ради, господо?” питам с врата бирцуза фудбалског клуба БСК-а, прилазим погону и ослањам се лактом на дебели, ниски шанк, с једним од најлепших дрвених пултова за које знам из своје најживље фазе кафанизма.

Где смо забасали? То је архетипски сремски бирцуз нашег доба са фудбалским предзнаком, слободна мушка територија од које зазиру чак и мачке контејнерке. Кафана прослављена у Петефијевој мушкој шовинистичкој химни као „чађава механа”; нека врста мушке, хедонистичке јазбине у којој се женско – под условом да је приведу – осећа као ванземаљац, и у чијем мушком ваздушном простору не опстају ни конобарице амазонке. Унутра је полутамно, топло, загушљиво. И бучно. Бирцуз фудбалског клуба, каквих је у сваком сремском месту, а сва посебност овог у Бешенову, садржана је у околности да смо у њега свратили и да о њему пишем. Преподневно особље и клијентела, све сам бешеновачки спортиста до спортисте, погледима испитују с ким имају посла, а затим ће неочешљана структура за шанком, дебелушкасти клијент кафане с олујним облаком природно заковрцане тамнокестењасте косе: „Убијамо време!”

„Како га убијате, па да га и ја убијем?” упитао сам бешеновачку господу.

И тако отварам прво поље приче.

„Морате презимити у Бешенову”, испаљује косјанер у карираној кошуљи, а затим ће рафално (као да преноси утакмицу): „Опстају само најиздржљивији. Мајке ми! Зими овде нема ништа, мртво море, па убијамо време, овако по кафанама”, рече и пружи ми отворену шаку. „Ја сам Горан Маринковић, овај овде је Момир Милановић, онај тамо зове се Ђока Алексић, онај у ћошку... Ха, гледате моју косу! Имате шта и да видите. И, шта кажете, господо новинари, како вам се чини моја коса? Као родино гнездо... ха, ха, ха... Сви гледају ову моју косу, мајке ми, осим ових мојих у Бешенову, они су навикли на моју екстраваганцију. Кад сам у Новом Саду или у Београду, заустављају ме и пипају да провере је л’ коса природна, а неки се и сликају са мном. Слободно, сликајте ме и ви! Право сам чудо, а? Природна је, пипните... пипните.... Па, да! Волим да будем мало другачији. Нећете веровати, био сам ћелав до две хиљаде четврте. Последњи пут сам обријао главу за бир-фест у Београду и од тада, видите ви, колико је то израсло. И још расте. Чудо

Горан Маринковић: „Зими убијамо време по кафанама.”

Фото: Слободан Шушњевић

од косе! Жао ми да се шишам, мајке ми. Невероватно ми се свиђа ова моја коса.”

Чују се смех и шаљиве упадице из дубине кафане.

„Маринковићу, чиме се бавиш?” питам.

„Чиме се бавим? Ничим, брате!” смеје се младић и наставља у шеретском духу. „Слободни бешеновачки уметник! Па, да! Радио сам у Новом Саду у кланици *Мајијевић*. Сада са овим мојим пријатељима убијам време у Бешенову. Сви смо фанови БСК-а. Волео би да се запослим на некој радио станици. Био би добар водитељ, мајке ми. Зиму проводим у овом бирцузу као медвед у јазбини. По цео дан смо овде, предвече одемо да намиримо стоку... Ха, видим, не можете да се начудите мојој коси! Никада је не чешљам.”

„Мајке ти?”

„Мајке ми!”

Унутрашњост бирцуза је невелика, скромна, сведена и функционална. Насупрот врата је поменути шанк од фуговане цигле, опремљен фасцинантним пултом од дрвета, углачаним као стакло, обложен белом кухињским плочицама, погонски систем и душа овог кафанског организма. Поред зида, обложеног до пола ламперијом, пећ опремљена белим, никлованим сулундаром, пуна дрвене ватре, наложена тако да би и мртвом загрејала крв. Столови су у карираној ношњи (мушеме) и на једном столу је уређај за томболу (уторак, петак, субота и недеља, 20 часова), а на другом столу је шах-табла. Зидови су оживљени двома сликама и, наравно, обогаћени фотографијама из живота љубимца БСК-а, раскупусани пано са полуољуштеним сличицама фудбалера (1928–2003), пикадо на зиду и угашени телевизор на постољу, све распоређено с мером и укусом, чисто и уредно, као да нека тајанствена женска рука долази овде у глуво доба јутра и сређује мушку фудбалерску јазбину, а не долази, бар су мени тако рекли.

Наступа, с врата, председник БСК-а Станко Аћимовић, обележен црном вуненом капом америчких маринаца. И уноси гајбу пића.

„Како БСК за здрављем?” препадам га са шанка.

„Златна средина!” одговара.

У тој сценографији попили смо прву кафу.

Повише бирцуза БСК-а, у средишту села, насупрот хабзбуршке српске цркве Светог архангела Гаврила, стара, главна кафана, очигледно за старију, озбиљнију клијентелу. Шанк је (пре)висок, простран и

Редовни гости бешеновачке кафане

Фото: Жељко Марковић

хладан, комад леда, такорећи, привремено избачен из погона. Пулт је запречен са пет флаша начетог пића поређаних у врсту (вињак, пелинковац, виљамовка, домаће бело и домаће црно вино) и заграђен столовима прекривеним карираним столњацима и са златним, металним пепељарама, које се цакле као угланцане. Пред неупотребљивим шанком обузимају ме туга и осећај безнадежности као када у нечијој кући угледам шустиклу и бокал с цвећем на телевизору. У средишту просторије је пећ, буцена бубњара, зимско кафанско сунце од плеха, распукетана стара госпођа у оргазмичкој и миришљавој дрвеној ватри. Пећ је живо биће. Гомила цепаница иза бубњаре, сложених попут штангица чоколаде, а у ћошку су набацани комади крупног инвентара, суморни артефакти, као пред селидбу или кључ у браву. Призор који упућује на претпоставку да је биртија памтила и боље дане.

У тишини, сваки за својим столом, дремају два старија човека (шешир и качкет). Главе су им ослоњене на шаке и лактове. Нису изненађени посетиоцима, као да странци сваког дана долазе у ову кафану. Познато ми је ово кафанско стање зимске хибернације (равнодушности, безвољности) и свестан сам да ни из овог бешеновачког симулакрума нећу изаћи без приче. Усталом, истог момента, када сам закорачио у биртију, једна асоцијација погодила ме је међу очи и, фактички, већ тамо, у кафани, устројила драматургију приче. Старац с качкетом, једини гост тог момента, подсећа ме на др Гашеа, тачније на докторов

портрет, којег је 1890. године насликао његов пацијент, сликарско ма-зало из Овер сир Оаза, по имену Винсент ван Гог.

Светло у кафани је замућено, сукрвичасто, а тишина се отегла међу обнаженим, високим зидовима као масно ткиво.

„Болестан сам и матор и нисам више низашта. Треба ме убити!” буни се (као Грк у апсу) стари Светозар Јевремовић Цвеће, ушанчен испод стравично беживотног шанка, зацрвљен у лицу, изнад флаше пива на столу, с качкетом на очима и са штапом међу ногама. „Живим, баћа мој... шта да вам кажем... између терапија лековима. Једна шака лекова изјутра, друга увече. А какав је то живот! Никакав! Гутам хеми-ју и не знам шта ћу од себе. Да бар смем да се ождерем, ко некад, па да ми је све равно... Ретко долазим у кафану, а данске сам укро мало вре-мена и одлучио сам да дођем на пиво, волем пиво, организам ми тражи пиво. Пре сам био редован у овој кафани. Знао сам се ождерати, а кад се ождерем онда сам мекан ко душа и волем да частим људе. Е, нема више, браца! Готово! Одсвиरो сам своје. Срце ми је ослабило, куца се-дамдесет година. Пијем, у материну, неке таблете за измокравање, да ми се не подигне вода у плућима, па мало-мало трч' у клозет. Мучи ме и ишијас. Терају ме да оперишем кук, а ја нећу.”

„Зашто нећете да оперишете кук?”

„Нећу! Нећу!” – Др Гаше жучљиво наставља. – „Нисам будала да ме секу у овим годинама! Реко сам то и доктору у Митровици. Нећу на операцију! Оперисо је онај пре неку годину, па како је прошло... Како? Умро! Нисам блесав да и ја тако прођем! Мало ми мојих других мука. Пензија ми је четр' хиљаде динара, пољопривредна... ај с тим живи, браћела... Све је очло у материну! Све! Е, браца мој, а да знаш како се некад добро живило у Бешенови. Нисмо ни знали да смо добро живили.”

„Цвеће, од чијих сте? – Стари Бешеновац?” пита м др Гашеа.

„Стари Бешеновац”, потврди и подиже вилицу. „Дупли Сремац! Мама ми је Љубица Петрићева из Лединаца а отац Милан је одавде. Имали смо стално у кући два-три бурета вина и буре ракије, злу не требало. А ја сада ни капи немам у подруму. Ракије немам ни за лек. Пијем пиво у кафани. Ево, опет ме тера на мокрење... Морам у клозет.”

У атмосферу бешеновачке кафане умешала ми се Ван Гогова слика *Кафана у Арлу* (1888). Недостају само просвећена француска проститут-ка и Ван Гог.

А, ево га! Стиже и Ван Гог.

Кафеџија Милош Ђирић (лево) и гост Цвеће Јевремовић
Фото: Слободан Шушњевић

„Чика Цвеће, теби је још и добро, ти си на своме! Какво је, такво је, твоје је! А шта ја да кажем”, јадикuje с врата управо пристигли избеглица из околине Осијека, средовечни Душан Ковачевић. „Остао сам без ичега, спавам ди стигнем, чистим гуђе свињце.”

Кафеџија, стари Милош Ђирић, оклопљен црним перјаним прслуком и закопчан до грла као на цичи зими, шешира накривљеног на глави и у папучама, убацује цепанице у ждрело бубњаре и цара ватру. Мирише ужарено дрво.

„Доста са кукњавом вас двојица”, узима реч зимогрижљиви газда бешеновачке кафане у Арлу. „Неће ваљда новинари вас да слушају. Него, да чујемо, зашто су људи чак из Новог Сада запуцали у Бешеново?”

„Дошли на бешеновачку кафу”, рекох господи из кафане у Арлу.

„Скувај једну и мени, Милоше”, јавља се из ћошка Винсент ван Гог, седајући за свој сто. „И стави доста шећера... Горак ми је живот!”

У ШУЉМУ, БЕЗ ПОВОДА

Шуљам није село, Шуљам је дијагноза!

Ако пођемо од инфективног стереотипа о Сремцима, тачније о мушким Сремцима (о женским Сремцима другом приликом) као о загуљеном, тврдоглавом и пргавом типу панонског човека, склоног инаћењу, шеретлуку и боемштину, онда у маниру овог развиканог стереотипа о незгодној и на кратко насађеној сремачкој нарави, прослављеној кроз дијагнозу: *Е, сад нећу ни како ја оћу* (бачка верзија: *Оће како – неће како*), тврдим или, ипак, сматрам да нигде на Фрушкој гори поменути стереотип српско/сремског ината није добио тако упечатљив одраз као у Шуљму. То јест у откаченом изгледу и *хемороидном* називу села са седамсто глава, две посвађане улице и два гробља.

Шта ће Шуљму два гробља?

„Старо и болесно село”, рече Ђура Лукс, шеф Месне канцеларије, који на посао у планину путује из Сирмијума. „Извините... не знам шта вас занима...”

Банули смо с улице у његову канцеларију без најаве. И без повода. Од нечега се мора почети, зато убацујем следеће питање: „Да ли знате како је Шуљам добио име?”

„Име? Како мислите име?” Лукс се нашао затечен питањем.

Просторија у којој зарађује хлеб је огољени собичак, сценографија са полицама и регистраторима прекопирана из времена Месних народноослободилачких одбора, додуше без Брозове слике у стаклу (ако ме сећање не вара).

„Да ли је Шуљам добио име по шуљевима или по жуљевима? Шта кажу људи?”

Лукс се насмеја и одговори: „По шуљевима!” – Истог момента се трже и замисли. – „Или по жуљевима? Чекајте, сад сте ме збунили... Зашто питате? То је неки виц?”

„Необичан назив места у сремској топонимији.”

„Шуљам. Мало је загуљен назив, у праву сте”, рече Лукс, једнако насмејан и збуњен. „Жао ми је, нисам сигуран... Али, ако мене питате...” – Не питам, али друг Лукс одговара: „...какви људи овде живе, мој одговор је: добри, добри људи!”

Када странац или чувени путник намерник с уобичајеним сазнањима, представама и предрасудама о сремском селу и менталитету (а тај наравно није ваш репортер), навикао на аустроугарски шаблон сремског/фрушкогорског села, с геометријским раскршћем и ћириличном или латиничном црквом забоденом у небо, стигне на место за које су му рекли да је центар Шуљма, а то је „видиковац” код гвозденог крста и његово окружење, тачније код крста сломљене кичме, учвршћеног на оронулом постаменту, скоро по правилу нађе се у чуду. Средишта села нема, тачније нема га у очекиваном виду и „крстастом” формату. Средиште села је рупа, амфитеатар. Шуљам је изграђен као за инат – тврдоглаво, загуљено, нажуљано! – распољућен широком, левкастом долином, кроз коју протиче живахни поток, с прераном пролећном ејакулацијом. Две једине улице, Фрушкогорска и Бранка Бајића, од којих је главна ова друга, паралелно се пружају странама долине као посвађане, спојене асфалтном траком која попречно понире у долину, то јест у „центар села”, с подмлађеном црквом Светог оца Николе и, преко пута ње, са зградом четвороразредне школе, с потоком који подлокава баште и дворишта и пати од преране ејакулације и с мостићем на најнижој тачки долине. Повише цркве из аустријских времена, свеже обојадисане фрајле, и повише школе, високо на платоу благо нагнуте улице Бранка Бајића, у окружењу крста: дућан, аутобуско стајалиште и зид с мермерном плочом: „У овој кући је 10. октобра 1941. формиран МО КП”, кафана *Сирелац*, закључана, и бандера са смртовницама: Јаков Јуришић, Жарко Личинар, Живко Милорадовић...

Испред дућана, чучи поред зида стари, олињали момак, прозуклог гласа и покрљаних зуба, с флашом пива у шаци. Пуши. Један призор не излази ми из очију: крст. Крст разапет на крсту. Посматрач је најпре изненађен, гледајући у заобљени профил поточне долине под собом, а затим и запитан и замишљен над жалосним изгледом тог крста у несразмери са робусним постаментом. Годинама већ нико ни прстом да макне да то обележје у грудном кошу села уљуди и приведе цивилизованом изгледу. Крст је необичне форме, направљен од кованог железа, зарђао. Померен из вертикале, искривљен. Изразито одудара

Шуљам: крст разапет на крсту
Фото: Слободан Шушњевић

од постамента, неприродно „накалемљен” на њега, а постамент је тако запуштен, штрокав, изгребан, ољуштеног креча, такав да страдање овог хришћанског мученика на том месту, његов бедни изглед, моментално изазива шок и ојађеност, али и емпатију и саосећање са том мртвом ствари. Можда би у Шуљму бар нешто пошло на боље да се тај крст доведе у ред? Па, ипак, то нико не предузима. Нити га поправљају, нити га крече, нити га уклањају. Чак ни сликарима из ликовне колоније, који су осликали унутрашњост сеоске кафане, није пало на памет да

уметност спусте у свакодневни живот и окрече постамент крста. Можда би се и лекари, који пословично неће у Шуљам, скрасили овде, кад би једног јутра засијало то обележје? Можда би било мање празних кућа? Можда би Шуљму било довољно једно гробље? Можда, а можда и не.

Излазим на пашњак, да одозго бацим поглед на Шуљам. А тамо, изнад села, пасу овце, трчкају пулини, и поред асфалтног пута и на раскршћу за Гргуревце (лево) и Бешеново (десно), неколико стабала дудова, заосталих из доба када су војске дудова засвођавале пољске путеве по Срему, па и онај митровачки пут до Радианаца. Дуд најближи кућама, стар преко двеста година, расцепљен је од грла до пупка, шупаљ и угљенисан, утроба му је нагорела и гарава, спаљивали су га и громови и људи, и још увек је неким провиђењем жив и рађа. И воли да се слика. Узбудљива ликовност предела са старим дудовима, фигуралност брежуљака и долина и нека „мистична” атмосфера виноградарског крајолика око Шуљма – па и сам Шуљам распопућен поточном долином! – уверавају ме да нема случајности у томе што се већ годинама, с јесени, овде, на овом пашњаку, на Шуљамачкој главици, а богоми и на гробљима,

Пашњак изнад Шуљма
Фото: Слободан Шушњевић

осим вештица и патуљака, чобана и оваца, новинара и фото-репортера, виђају и сликари.

Гола, блага и таласаста падина, раскаљана и осута кртичњацима као богињама, одозго је опточена траком брда под шумом, замузганих у модросивом, капљавом акварелу јалове зиме. Зиме без снега. Одоздо, пак, пашњак подупиру наквашене, суморне, полумртве куће, које би са својим хладним димњацима, тог голог, топлог и кишног дана, одавале утисак савршене напуштености да није било птица. Птице лете на све стране. Птице су синоним за Шуљам. Високо изнад пашњака, ближе шуми, кружи пар орлова мишара, затим се један откида са неба и обрушава на плен у винограду. Усамљена кућа на пашњаку. Кућа без ограде у обријаној перспективи фрушкогорске падине, која се не плаши птичијег грипа, затрпана стоговима сена пред вратима, очигледно гаји култ птица, домаћих кокошака. Или култ домаће кокошије супе? Ловачка кућа на ледини ближе селу, има невелику, али пуну фазанерију у разапетим жицама. (Ловачко друштво је једина „институција” у селу која ради пуном паром.) Нигде на Фрушкој гори нисам у једном дану видео толико орлова мишара, крајпуташа, као у атарима Шуљма и Гргуреваца, што на небу, а што на дрветима поред пута, на бандерама, саобраћајним знацима (нарочито на знаковима опасности), на чокотима, и где су се већ насликали сигурни у своју способност да разликују фото-апарат од ловачке пушке. У неким новинама сам прочитао, што није никаква гаранција и за тачност тог податка не одговарам, да птичице певачице мало где на Фрушкој гори тако масовно, лепо и гласно цвркућу као у Шуљму, премда (у тексту) није објашњено, а и боље што није, зашто се елитни птичји концерти догађају баш овде. Тако ми преостаје да закључим: због бројности птица и акустичности поточне долине.

Шуљам је преписан из Андерсенове бајке.

Снажан осећај присуства оностраних сила на том пашњаку, проузрокован је призором старих дудова, оријаша-метузалема отиснутих у бројгеловској драматичности обнажене падине и мрког, кишног неба. А раскршће на том брисаном простору са својом митском супстанцом вештичијег саборног места, додатно призива, осим вештица и ђавола, и патуљке (тролове) с флуоресцентним очима. Прича се да ово весело друштво у глуво доба оргија на раскршћу изнад Шуљма, а патуљци се виђају и дању. Лично сам се уверио када је један репоња, електрично зелених очију, протрчао испред *Дневниковој* аута и ускочио у распукло стабло дуда. Пре него што је нестао исплазио се на мене и плеснуо се по гузици.

Доста приче, стиже мој Сремац! Осећам га у ваздуху као метеоропата реуму. Главиња средином пута с доконом одлучношћу и муља орахова језгра у устима.

„Како је Шуљам добио име?” питам фрушкогорског земљака.

„Како је Шуљам добио име? Чекајте... бога му...” мљацка и чеше браду седамдесетогодишњи Никола Милинковић, један од седамсто мештана. „Знам, уочин! Бићу у новинама? Аха. Може. Ево, браца, овако је то било. Ту испод села, некад давно, давно, још за време старе Аустрије, био је рит, каљуга, шљам. Ту су наши стари пуштали свиње и гуске. Ја памтим, био сам дете, вршљали смо по том шљаму. Гађали жабе камењем. И шљам по шљам...”

„Ваљда шљап по шљап?”

„Не, не! Код нас се каже шљам! И шљам по шљам... Ушло ваљда људима у уши. И од тог шљама насто је – Шуљам! Људи тако причају... Добро, а којим поводом у Шуљму, браца? Шта код нас има интересантно за новине?” упита Сремац.

Стварно, којим поводом ја у Шуљму?

„Због чудотворне Шуљамачке водице!”

Никола Милинковић: „Шта код нас има интересантно за новине?”

Фото: Слободан Шушњевић

ЛЕТ ИЗНАД МРТВОГ ГНЕЗДА

Гнездо је од грања, уплетеног у електрични бршљан око врха дрвене, подбочене и рахитичне бандере, забодене поред оgrade у лесну дроб на ћошку главне улице и блатњавог сокака, који из те улице излази у поље, годинама полако и вешто грађено и крпљено у том смртоносном окружењу букета електричних и телефонских жица и порцеланских чашица, пројектовано тако да издржи олујне ветрове и тежину снегова. Гнездо на први поглед као свако друго родино гнездо. Међутим, као што „све срећне породице личе једна на другу, а свака несрећна породица, несрећна је на свој начин”, тако је и то гнездо на бандери у Добродолу, запустело и мртво од прошлог лета, премрежено паучином и хладно, велика прича за себе, непоновљиво искуство живота под небом и позорница одигравања такорећи, а тако и не рећи, античке драме једног афричког птичјег брачног пара, који се од толико бољих места на континенту Срему и од толико сигурнијих и удобнијих кровова и димњака под северним панонским небом, определио баш за незгодну, инвалидну бандеру у главној улици минијатурног, скрајнутог људског станишта Добродола.

Људи који су видели колико је напора и вештине потребно родама да кљуном уплету, учврсте у своју грађевину само једну једину грану, а на добродолској бандери је све то било још теже, компликованије – градило се без подлоге и тврдог ослонца – они знају шта такво једно гнездо може да значи селу са четрдесетак кућа и колико само може да буде велика обична птичја творевина у једној тако сићушној заједници, која је пратила градњу од прве гранчице. Укратко, да је дотични крилати брачни пар кућу свио на бандери у већем селу или у граду, можда би само понеки оштрооки љубитељ птица из комшилука, или просто човек који води рачуна о детаљима, уочио да из године у годину, сваког пролећа, долећу у гнездо исти мужјак и женка. Њих двоје, венчани

пред птичјим Богом у птичјој Цркви, хиљадама километара далеко, негде у жаркој Африци, небеским путевима између облака, изнад Средоземља и балканских масива, непогрешиво се враћају у своје фрушкогорско гнездо. Зрно песка. Ослонац у свемиру. Већ и то чудо, чудо трансконтиненталних птичјих путовања, изазива страхопоштовање пред непрозирним мистеријама природе.

Зато, како би се у пуној снази ослободила унутрашња енергија ове птичје приче, да би се правилно схватиле античке димензије овог птичјег случаја, реч-две о малом, нестварном Добродолу, мађарском селу на лесној заравни изнад истоименог потока и вештачког језера Међеш, о насељу завученом у граници три општине: иришке, којој *административно* припада, румске, којој је *кајтасијарски* припадало до 1984, и инђијске општине, на коју је *живојно* упућено, због близине великог Марадика. Толико је мало, свега, да прецизирам, тридесет осам кућа и сто тридесет становника у три кратка шора, црквица, зграда мртве четвороразредне школе, Дом културе, Ловачки дом и дућан; толико је мало да Добродол, све до пре неку деценију, званично нису ни третирали као засебну целину, него га сврставали под Шатринце и његову Месну канцеларију, комшијско село такође у општини Ириг, па су тако у Добродолу, вољом бирократије, живели *Шатринчани*. Живе, додуше, и данас. Добродолци се најчешће жене из Шатринаца или се у Шатринце „удају”, али то већ спада у другу причу. И када по тмурном, кишном дану (а тада су Добродолци у кућама, не може се у њиве), слепим асфалтним путем бане у тако сићушно село тамноплави уљез, робусни, зализани цип, када се закотрља неколико стотина метара главном улицом (Маршала Тита) до последњих кућа, одакле у њиве кроз масно, свеже индустријско зеленило, вијуга раскаљани пољски пут за Мале Радинце, Жарковце и Руму, и када се у спорој војњи врати и стане на сред села, да би из возила изашли фото-репортер Филип Бакић, окићен справама за сликање, и моја маленкост, тада је људски (и сасвим сремачки) да мештани провире кроз прозоре или изађу на капије и тарабе, изађу на главни шор, и логично да, док трепнеш оком, већ цело село зна да су стигли новинари из Новог Сада. А кад су већ стигли, мора да зато постоји добар разлог, уосталом, новинари не стижу тако често у Добродол, заправо уопште и не стижу. И овде негде почиње наша прича. Прилази нам крупан човек зацрвеног лица и запитаних очију, с капчетом забаченим на потиљак и у расходованом маскирном војном прслуку, представља се као Иван Репаш, и након упознавања, прилично зачуђен

што су новинари запуцали на ту страну – да се понешто чује и о Добродолу! – позива нас у Ловачки дом, педесетак метара даље; а ту ће већ, наравно, доћи чика Петар Мајорчик и још неки људи, па да попричамо натенане, има се о чему, село грца у проблемима: хлеб не стиже на време, аутобус час дође, час не дође, струја је слаба...

Разговарам са Репашем и преко његовог рамена поглед ми привуче родино гнездо као куглоф; беше то птичја кућа у стању запуштености, гнездо рашчерупано на бандери, и у грању је врвело јато врабаца закопрцаних и унервожених као муве пред кишу.

„Родино гнездо! Где је госпођа рода, када јој врапци коло воде по кући?” питам Репаша, готово инстинктивно осећајући причу у ваздуху.

Фото-репортер нишани у правцу гнезда. Почине заплет.

„А, рода... за њу питате? Покојна је! Угинула прошле године”, одговори Репаш, помало затечен мојом радозналошћу и, ништа не слутећи, таман када је хтео да се дохвати озбиљнијих ствари, које се тичу скрајнутог и мање-више заборављеног села и да искористи присуство новинара, који су јутрос пали с неба у добродолску чамотињу, када му се у уши забоду перце...

„Угинула прошле године? – Од чега?”

„Изгледа да се отровала”, одговори Репаш, с мислима на другој обали улице, застаде, укочи главу, намршти се и прстима стисну нос. „Осетите како смрде септичке јаме? Увек је тако у кишно време. Канализација нам је рак-рана! Добро да сте дошли...”

„Како знате да се рода отровала?”

Репаш ме премери погледом, моје инсистирање на родиним гнезду није се уклапало у његове представе о новинарима и њиховој (друштвеној) улози.

„Људи сеју отрове по пољу! Није ни чудо да се отровала”, одмахну руком Репаш. То није тема. „Него, људи, да ми пређемо...”

„На озбиљније теме”, надовезао сам се у озбиљној шали на сада већ сумњичавог Репаша. „Већ смо прешли на њих! – Шта још знате о тим родама?”

Човек застаде у пола корака и погледа ме полузамишљено, ћутке. У очима сам му прочитао: *Да ли се овај новинар шали са мном?*

„О родама, шта знам? Па, добро! Најбоље нека вам исприча чика Петар Мајорчик. Он све зна о тим родама. Он каже да се рода отровала”, узврати Репаш и погледа и сам у правцу гнезда. „Горе је угинула. Кости су јој горе, гроб јој је у гнезду!”

„Гроб јој је у гнезду?”

„У гнезду!”

„А где јој је мужјак? – Није се појавио ове године?”

„Не, није... Ја га нисам видио! Кад је прошлог лета угинула, мужјак је још неко време облетао око гнезда, кружио око села и нестао... То његово кружење смо сви гледали! Више се није појављивао. Чика Петар Мајорчик ће вам више испричати; он је све то пратио са своје капије и са свог прозора. Кућа му гледа на гнездо. Она зелена капија тамо.”

Репаш се не предаје и на његов позив из оближње капије излази на улицу и Јосип Хајнал, четрдесетогодишњак, који се опоравља од операције срчаних зализака („Нисам могао да дишем, задихао би се до оне тамо куће, а сада је да куцнем у дрво...”). Прикључује нам се, затим, и Иван Петровић, двадесет четири године, упакован од главе до пете у маскарној војној униформи, за коју каже да му је радна (обрађује земљу, узгаја козе и обучава децу на рачунарима добијеним од неке невладине организације); живи с мајком Верицом, рођеном у Шатринцима, а у Добродол су доселили из Бољевца код Зајечара, где је Иван рођен, и одакле му је отац Маријан Петровић. Знатижељни свет, мало по мало, излази на главни, покисли шор, премерава нас, постајемо догађај у Добродолу, и наједном су све очи упрте у мртво гнездо на бандери.

(Фото-репортер снима гнездо из свих углова, додаје зачин интриге, драматичности и озбиљности и ствара са мном причу.)

Својевремено је цело село пратило радове на градњи тог гнезда и сви су на неки начин учествовали у напору две птице, које су у кљуновима доносиле и свијале око бандере гранчицу по гранчицу. Како је бандера пободена на ударном месту код првих кућа, наспрам зграде бивше школе у којој је и дућан, и где се мештани окупљају на малом земљаном тргу и пијуцкају пиво на клупама склепаним од дасака око стабала, тако је и гнездо постало важан део тог простора, а његови градитељи, брачни пар белих рода, стекао је с годинама такву популарност, да су ове две птице Добродолци доживљавали као неку врсту добрих духова села, радовали се њиховим доласцима у дом, који их је чекао на бандери. Али, прошле године, догодила се трагедија, женка је угинула. Овог пролећа, 3. априла, између пола дванаест и дванаест, виђена је на небу, сасвим ниско изнад добродолских кровова, бела рода како кружи, чудног понашања, као да је изгубила оријентацију у простору и, слуђена, не зна шта ће са собом, да би се у једном моменту као бели камен обрушила с неба у правцу гнезда-гроба на бандери, престравила

Једино гнездо рода у Добродолу
Фото: Жељко Марковић

дивџане који су излетели из грања као пљусак сачме, и укочила свега неких метар-два изнад гнезда, лебдела изнад њега, не додирнувши га ни једног тренутка ногама, полетела у небо и кружила, и изнова се, пет-шест пута, обрушавала према гнезду на исти драматичан начин.

Ту су сцену посматрали сви који су се затекли испред дућана, а онда је (баш као сада због новинара) село изашло на шор, и већ је цео Добро-дол знао да се вратио родин муж. Како су га препознали? Можда је то птица из неке друге приче? Наравно да су препознали *своју* роду. И ја свашта питам. Још једном се мужјак у широком луку подигао изнад села, облетео мртви дом и гроб своје драге, и нестао у облацима. Од тада га нема. Пролеће, а гнездо празно. Сиво, ветровито, кишно пролеће. Довољно за причу?

„Господине Мајорчик, кажу да сте ви роду последњи видели живу?”

„Јесам, па шта!” жустро ће сувоњави седамдесет осмогодишњи нервчик под накривљеним качкетом и са задимљеном цигаретом у углу усана. „И шта још кажу, да чујем? Је л’ кажу да нам лебац доведу у подне? А шта ујутру да једемо, а? Је л’ кажу да струја затрепери и нестане чим дуне мало јачи ветар? Је л’ то кажу? Је л’ кажу да нам на киши смрде септичке јаме?”

„Кажу.”

„Кажу. И треба да кажу!”

„Кажу и да се рода...”

„Отровала! Потписујем! Ево, ја сам седио баш овде...”, показује руком стари Мајорчик (прошле године га стрефио шлог) „...на овом бетонском мостићу, ту летњих вечери и после ручка седим, и у неко доба вечери погледам горе на бандеру, видим да куња и клати се у гнезду, ноге јој клецају, опустила крила а кљун само што јој се није забио у грање. Пре тога било је све у реду, нормално се понашала, али видио сам да јој је мужјак донео нешто у кљуну, нешто за јело; верујем да се од тога отровала. Потписујем! И после неког времена, срушила се у гнезду и, бар ја тако претпостављам, угинула у току ноћи и телом угушила младе. Изјутра је мужјак као луд кружио око гнезда, лебдио пар метара изнад бандере, нестајао и мало-мало па се враћо и понављао ову радњу. То је трајало читав дан, а следећег дана се није појавио, ни следећег дана, нико га више није видио. Од тада је гнездо пусто... А пусто је и око наших срца!”

„Навикли сте на те роде?”

„Ја све тице водем!” одсече стари Мајорчик с лицем у дуванском диму. „А роде су за мене нешто посебно... И замислите ви да она тамо негде из Африке прелети море и потрефи на ову нашу врљаву бандеру! Па зар то није чудо? Ја седнем ту пред кућу, гледам их, уживам. Одмарам живце. И тако сваког лета. И шта је појела... како се отровала...”

„Горе су јој кости?”

„У гнезду, да, да...” потврђује Мајорчик с ужареним опушком у углу уста. „Ди ће бити! Није их нико тако. На бандери јој је гроб.”

„А мужјак се није појављивао ове године?”

„Јесте!”

„Јесте?!”

„Јесте! Ја тврдим да јесте! Ја га видио!” узбуди се чика Мајорчик. „А остали нека вам причају шта оће, не тиче ме се! Ја га препознао, седили смо испред дућана. Каже онај: ’Није то њен муж!’ Ја кажем: јесте! ’Није!’ Јесте!”

„Како сте га уопште препознали кад су све роде сличне?”

„Како? Па види се то, ј... му сунце! Види се ко уме да види!” плану чика Мајорчик. „Увек је долазио неколико дана пре роде да припреми гнездо, зими се растресе, а онда кад она дође... Ју, радости! Ја гледо! Нека вам причају шта оће, а ја вам кажем да је био родин муж! Долетио из Африке у Добродол. Долетио да јој обиђе гроб.”

* * *

Половином јула 1918. године, долазим аутом у Добродол и на месту некадашње дрвене бандере, на којој је стајало родино гнездо, угледао сам бетонски електрични стуб, без гнезда. Истог момента, док сам фотографисао ново стање, помислио сам како би било лепо да се на врху бандере постави жичана подлога и родама омогући да на њој свију гнездо. Пред оближњом капијом упознајем се са Катичом Хајнал и њено презиме, стечено браком, вратило ме је у април 2004. године, када сам разговарао са Јосипом Хајналом Бајецом, који се тада од пре неколико месеци вратио из Каменице, после операције аортног залиска.

Разговарамо за столом под надстрешницом и Јосип ми каже да се препородио откако је добио пластични зализак, обавља све физичке послове и ужива у животу. Њихов пас Меда њушка ми ногавице, а на дворишту главиња и кљуцка гавран Гавра. Пре једанаест година испао је из гнезда, Хајналови су га нашли, донели кући и неговали, али због повређених крила, никада није полетео. Јасно ми је у каквој сам кући и радостан сам у друштву таквих људи. У неко доба прикључује нам се за столом и Катичин и Јосипов син Гибор. Тема: родино гнездо.

„Била је јесен, пре неких три године, ишли смо у њиву трактором, и прошли крај гнезда. Роде су већ биле отишле”, прича ми Бајец. „Вратили

Јосип Хајнал: „Видели смо буктињу на бандери и гнездо је изгорело.”

Фото: Жељко Марковић

смо се после нешто више од једног сата и само што смо у дворишту почели да истоварамо кукурузовину, наш син Тибор виче: ’Тата, изађите на капију, гори гнездо!’ Изашли смо у видели буктињу на бандери, гнездо је у моменту изгорело.”

„Да ли је неко био у близини?” питам.

„Ми никога нисмо видели”, рече Тибор Хајнал. „У гнезду је било пуно врабаца, донели су горе сламу и паперје, и можда је то разлог... али, опет...”

„Да ли је дошло до неког кратког споја? Електрична варница, можда?”

„И ми смо се питали. Нико не може да схвати како је дошло до тога”, рече Јосип Хајнал. „Све је изгорело у моменту, од гнезда није остала ни

гранчица. Годину дана касније дрвену бандеру заменили су овом бетонском. Када су следећег пролећа роде дошле... тај пар чије је то гнездо... летеле су око бандере. Видили смо да су збуњене. Прешле су у Шатринце и почеле да праве гнездо у доњем шору, а онда су прешле у близину етно-куће, тамо су исто започеле... То гнездо никада нису завршиле, нешто се с њима догодило, и нетрагом су нестале. Онда су један дан деца наишла код игралишта на једну од тог пара рода, није могла на ноге. Донели смо је код нас кући и ми смо је хранили и неговали у дворишту, куповали јој сардине. Онда је један дан дошао човек из удружења и однели су је на Палић, где су под рендгеном видели дијаболе у ногама. То нам је јавио тај човек из удружења. Неко је на њу пуцао ваздушном пушком.”

„Од тада роде не долазе у Добродол?”

„Не”, рече Хајнал.

Малочас, 17. марта 2021, око поднева, позивам телефоном Јосипа Хајнала Бајца и препознајем његов глас. Пластични срчани зализак одрађује свој посао.

„Немам тегоба”, рече Хајнал. „Осамнаест година живим као здрав човек, редовно пијем терапију и једном годишњем идем на контролу. Имам други проблем. Поправљао сам машину и опиљак ми се забио у око, више не видим на њега.”

Питам како су његови? Сви су здрави, хвала Богу. Тибор се оженио и добили су унуче. Прележали корону на ногама, а да нису ни знали да су инфицирани. Да ли има шта ново у случају родиног гнезда? Нема. Роде више не долазе у Добродол.

Да ли је жив њихов пас Меда?

„Жив је”, рече Хајнал. „Поред мојих је ногу.”

А гавран Гавра?

„Прошле године, дошао у комшилук неки човек са два кера. Ноћу се провукли кроз жицу у наше двориште и задавили Гавру и кокошку.”

СЛУЧАЈ ЗВОНА СА ТИТАНИКА

Кренуо сам из Новог Сада у родни Врдник оног тренутка када ми се у глави искристалисало да је за мене већи изазов писати о копији него о оригиналу. Оригинал је изазов за свако пискарало, а копија је изазов само за оригинал.

Сигуран још пре пута, премда не знам на темељу чега, да је сензационални предмет највероватније сувенир, нисам у манастир Врдник ни дошао због звона са *Титаника* (то ми се чинило наивним и глупим разлогом за долазак), него због могућег заплета и ослобађања вишег стадијума репортаже или документарне приче, који би могао да се ослободи као последица мог распитивања за звоно са *Титаника*.

Таман сам се, под ризиком да на попису људских лудости пробијем подношљиви праг оригиналности, учврстио у витешкој идеји свог (православног) живота да ме у случају преране и незаслужене смрти сахране на католичком гробљу – једном неко мора да прекине ту ружну и бесмислену традицију хиљадугодишњег хришћанског инађења и блађења! – када се пре неки дан, по жељи фото-репортера, попех на врдничко гробље на Витезићу. Док је С. Шушњевић из птичје перспективе фотографисао белу вертикалу аустријске српске цркве манастира Врдника, који нам је био циљ, како рекох у предговору, због неког бизарног звона са *Титаника*, доживео сам не мало изненађење при обиласку гробова свог оца, деде, бабе, ближе и даље родбине, пријатеља и непријатеља, када сам схватио (а у шта сам гледао досад) да су вечне куће на фрушкогорском видиковцу, крстови и споменици *мојих* православаца, *њихових* католика и других вера, а у Врднику нас је као ситних светаца, измешани на гробљу без конфесионалних ограничења, крст до крижа, где се већ нашло слободно места за ковчег. И тако ми је пропала идеја живота.

Ошинут и искарикиран овом завичајном лекцијом, спустио сам се (новинарских послова ради) са космополитског гробља на Витезићу у

Тајна врдничког манастирског звона
Фото: Слободан Шушњевић

женски манастир Врдник, за-
окупљен размишљањем – па да
га и запишем! – да ми, можда, не
живимо само у времену краја
историје, како тврди онај Јапа-
нац, него и у времену заглибље-
ном у сопственој копији у којем је
оригиналност појединца прева-
зиђена и непожељна категорија.
Живимо у времену у којем чуда
и сензационална открића живе
још једино на летњим насловним
странама новина. Када један ова-
кав нихилиста, скептик и пома-
ло циник, дође у *свој* Врдник да,
након дужег, мрзовољног одла-
гања, истражи да ли је мало зво-
но из манастира сензационални
предмет, оригинално (ресторан-
ско) звоно извађено из *Титаника*,

како су дошапнули пријатељу и бившем колеги новинару блиском цркви
(а он пренео мени), тада је за очекивати да ћу најпре забити нос у елек-
тронску базу података и интернет каталоге и утврдити да се копије раз-
личитих звона са *Титаника*, а једно је као јаје јајету истоветно са врд-
ничком мистеријом, продају у Лондону по цени од 15 до 70 фунти.

Друга завичајна лекција: при врху црквеног торња примећен је
напукао малтер, испод којег је можда напукао зид. Кривудава и изло-
мљена вертикална „црта”, која се сада већ види и одоздо са земље.
Манастирска верзија је да је то последица НАТО бомбардовања војних
складишта у оближњој шуми Добочаш. А ја дошао да пишем о неком
звонцету. Међутим, баш како је речено пријатељу и бившем колеги (а
он рекао мени), звоно виси испред трпезарије са заобљеног плафона
на отвореном ходнику чистог и уредног конака, преко пута главних
црквених врата. У тренутку нашег приспећа у порту испуњену пре-
времим подневним кисеоником и мирисом женске липе, одозго из ду-
боке добочашке шуме, стара монахиња, пореклом „одоздо од Свилајнца”,
седи сама за омањим столом, прекривеним мушемом, седи испод звона
са *Титаника*, и плете чвориће бројанице, с брадом ослоњеном на грудну

кост. Црна марама омотана око главе, закопчана скоро до грла као у сред зиме, округле наочаре дебелих оквира скоро преко целог лица, олабављен мушки каиш око струка. Испред ње на пластичној мушеми две боце ракије, једна с нацвртаним дрвеним мердевинама у стаклу боце, и тегла багреновог меда („Донесу мештани да им продајемо.”).

Мувамо се поред конака. Изгледало је, али само је изгледало, да нас манастирска жена, можда (на)глува, није ни чула ни приметила, заокупљена кукичањем, дубоко погнуте главе, када смо главињајући кроз отворени ходник или гонк конака, а затим кружећи око цркве, избили иза зида торња; пришли смо јој с леђа из дубоког профила, истовремено када јој је спреда од капије прилазила нека породица без боје, укуса и мириса. Театрално скрушени, извештачени и комично уозбиљени (сви са шакама прекрштеним на стомаку), пођоше у цркву у пратњи млађе ониже монахиње прпошног, козијег хода, која је тог момента изашла из конака.

„Хоћете и ви у цркву?” упита монахиња у ходу из окрета.

„Нас двојица ћемо касније!” узвратих сестри.

Искрено, а како другачије, изгубио сам вољу да уђем у цркву са оним позерима, у родну цркву у којој ме крстио руски калуђер, бели емигрант Кесарије Каљченко (кости су му на манастирском гробљу у Гргетегу); крстио ме месец дана по рођењу, али то није никаква гаранција. У тој цркви Вазнесења Христовог као деца смо недељом и за црвене празнике звонили тако што би зајашили чворове ужади дебелих као рука, одбацивали се од пода и препуштени вучној снази тешких звона летели кроз торањ до плафона, горе-доле, горе-доле... И то је трајало све док старац Кесарије, мој духовни отац, не би повикао: „Кањец, маљчики! Кањец! Ко је чуо, чуо је...” (Чуо цео Врдник, а на службу дошле две-три бабе).

Врдничко звоно са *Тийаника* је очувано, то је у ствари лепо *звонце* висине двадесетак центиметара и боје тамнијег злата, саливено у калупима коректних непотписаних мајстора широке потрошње, глатке површине као пресвучене рафинираном, загаситом емулзијом, без оксидисаних делова, без огреботина, без улубљених окаца и сличних оштећења и деформитета, који би овај предмет – да не кажем сувенир, јефтино ми звучи! – макар у бледим траговима довели у везу са дубоком, мрачном и засољеном водом, тј. са удављеним прекоокеанским диносаурусом *Тийаником*. Предмет моје јулске знатижеље виси на гвозденој куки забоденој у строп. Тучак звона је везан парчетом узице,

Врдничка монахиња
Фото: Слободан Шушњевић

провученим кроз алкицу, тако да се цимањем узице лево-десно производи звоњава. Ништа не упућује, осим усмене препоруке пријатеља, да би то мало звоно, на том необезбеђеном месту, доступном свакој бараби, могло да буде (ресторанско) звоно са *Титаника*. Не чује се звоњава смрти у њему. Не чује се море у њему.

Звоно је окачено тако да угравирани натпис не бode очи посетиоцима манастира и не провоцира нечију, можда, клептоманску зависност. Натпис је у ствари окренут зиду, скоро прислоњен уз површину зида, и претпостављам да то није случајно. На звону је угравирано: *TITANIC*. Затим година водене смрти брода: 1912. Изнад слова је златно-жута „флека”, отиснута на металу као псоријаза, налик на стругану или

шмирглану површину, као да је неко том огреботином намеравао нешто да сакрије. Па, и ако је тако, ако је неко из манастира хтео нешто да сакрије или, пак, хтео да *излега* тако као да је сакривено, ако је намерно натпис *TITANIC* окренуо зиду, да би засврбео машту посматрача и мало се нашалио, заиста оног дана нисам препознао други смисао тог звона, с таквим натписом и с таквом алузијом, осим да се корисно споји са игром, и да један овакав репортерски папан, попут мене, развесели дародавца звона оваквом једном причом у новинама.

Разуме се, распитивао сам се у манастиру ко је и када окачио звоно и откуд оно у Врднику? Мрка капа! Не знају. Или знају? Звоно је окачио неки мајстор из Врдника, то је скоро извесно, али у манастир га је донео неко са стране, више се и не сећају ко и када, одавно виси на том месту. Одговор, бар ја, тог дана нисам добио. Помислих: могућа верзија је она по којој дародавац звона, купац у некој лондонској сувенирници, није имао посебне намере; поклањајући га манастиру за трпезаријске потребе није му ни на крај памети било, ни њему као ни монахињама, да би тај сувенир могао да буде тема за новине. Идемо код игуманије Анастасије!

„А шта ће вам игуманија Анастасија?” пита стара монахиња за столом и одговара себи у браду: „Нема игуманија времена... није она овде... Сишла је у Врдник! И о каквом звону говорите? О чему ви причате? Немамо ми такво звоно.”

„Како немате такво звоно?”, узвратих монахињи и показах руком у вис. „А шта вам је то изнад главе? Какво је то звоно и чему служи?”

Закосила је око у вис и наставила са кукичањем бројанице.

„То је наше трпезаријско звоно и кад дође време за ручак дежурна звони помоћу њега. А то што пише на њему... Шта пише? Ја и не знам да нешто пише.”

Окрећем звоно тако да монахиња види натпис.

„Пише: *Титаник 1912.*”

Монахиња не прекида са кукичањем.

„Не знамо ми овде ништа!” – Није јој дан за разговор са новинарима. – „Питајте владика Василија у Карловцима, па ако владика зна нешто о том звону... Ми не знамо.”

У трпезарији разговарам са пензионисаним свештеником из Врдника у деветој деценији Живком Сувајџићем из чарнојевићевске врдничко-јазачке породице, који од смрти попадије живи у манастиру. Кућу је завештао цркви и у манастиру „чека позив од Бога”.

Звонко Шарић одржава манастирска звона
Фото: Жељко Марковић

„Звоно са брода ’Титаника?’” зачудио се и завртео главом са смешком. „Не, нисам чуо... Овде у нашем манастиру? Па, ди је? Ди сте га видели?”

„Ено га виси у гонку испред трпезарије.”

„А то звоно... Па ја звоним на том звону. То је наше трпезаријско звоно. А како знате да је са ’Титаника?’” упита стари свештеник.

„Пише на звону.”

„Сад први пут чујем од вас да је са ’Титаника’”, зачуђен је свештеник. „Ко га је донео? Неко са стране, вероватно. А јесте ли питали владикау

Василија? Игуманија Анастасија је болесна, лежи горе у конаку. Сумњам да она зна нешто о том звону.”

„Мати Анастасија не зна ништа о том звону”, умешала се монахиња, која је управо ушла у трпезарију да напуни кофу водом са чесме.

„Откуд знате да игуманија не зна?” питам.

„Тако... знам...”

„Ако игуманија Анастасија не зна, па ко би онда могао да зна”, узвратих оштрије. „Без њеног благослова, звоно није могло да буде окачено, зар не!”

Монахиња ћутке напуни кофу водом, пође из трпезарије и рече с врата: „О нашим звонима брине мајстор Звонко Шарић из Врдника, па можда он нешто зна и о том вашем звону. А за нас је то звоно као и свако друго звоно.”

(Звонко одржава звона! Логично.)

Исту монахињу срећемо поред цркве.

„Како да дођем до Звонка? Имате ли његов телефон?”

„У Немачкој је... Долази ових дана”, рече и пре него што уђе у цркву упита: „Не мислите ваљда да је звоно стварно са ’Титаника’?”

У цркви, у звонари, одакле се људском вучном снагом стављају у погон иста она звона, а исти су и конопци из мог детињства, питам старца Сувајџића да ли деци дозвољавају да звоне као што је нама дозвољавао калуђер Кесарије?

„Не”, одговори стари свештеник. „Звоне сестре. Ови ђаволи што су бацали бомбе на Добочаш, оштетили су торањ. Забрањили су нам из Завода да у исто време звонимо свим звонима, да се не растресе зид. Јест л’ видели пукотину на торњу? Ја је видим овако матор без наочара... А како изгледа, децо, ускоро ћемо звонити...”

Звоном са *Титаника*!

* * *

Две недеље после објављивања репортаже *Случај звона са Титаника*, састајем се у Врднику са Звонком Шарићем, вратио се из Немачке.

„То звоно добила је мати Варвара. Поклонио јој рођени брат из Француске Томислав Станковић две хиљаде треће године. Позвала ме је игуманија Анастасија, одредила место где ће да виси, и ја сам га закуцао на ходнику конака исте године када је поклоњено. Служи им за трпезарију, звоне за доручак, ручак и вечеру.”

Око поднева, 2. јула 2018. године, долазим у манастир и угледам звоно на истом месту где је висило и јула 2006. године. И даље служи истој намени.

Испод звона седи на столици монахиња Марина. Кажем јој да сам ја *онај* новинар који је први писао о том звону и закувао причу и мистерију.

„Сећам се ја вас кад сте се распитивали за то звоно”, изненади ме монахиња Марина. „Долазили сте у манастир и разговарали са свештеником Живком у трпезарији.”

„Памћење вам је одлично”, рекох монахињи Марини. „Видим да је звоно још увек у употреби. Да ли привуче пажњу понеком посетиоцу манастира?”

„Не. Зашто? Ја бар нисам приметила... А то што пише 'Титаник'! На то сте мислили?” – Монахиња одмахну руком. – „Нико то и не примети, мало је то звоно. То звоно поклонио је манастиру брат монахиње Варваре, а купио га је у Француској.”

„Оригинал?”

„Сувенир, највероватније.”

„Сувенир са 'Титаника'?”

„Бог зна.”

СТЕПСКИ ВУК У СЕЛУ ХИЉАДУ РУЖА

Вративши се у Нови Сад из Старе Бингуле, сеоцета заглављеног у мартовском блату под јужним обрвама Фрушке горе, преиспитивао сам подсвест која ме је по (к)варљивом аутоматизму првог утиска, приликом монотоне новинарске вожње зимски безбојном, голуждравом долином дехидрираног потока, одједном приковала за љупку, скромну, али беспрекорно одржавану кућу с баштицом уочи цветне пролећне пенетрације, заденути за брежуљак на крају Старе Бингуле као јутарња ружа за олињали шешир. Посматрајући себе на том лутању по винском Срему, пре него што ћу закорачити у фрушкогорски Еденски врт, у моментима док сам неколико минута, загледан и задивљен у сценографију пред собом, с капије, тада још не знајући ко ту живи (али детектујући словачки рукопис на фасадама), анализирао чисте, брижљиво окречене, исцртане и тетовиране зидове, стерилни ред у огради старе кућице, исечак раја у Селу хиљаду ружа (тур. *bin gül* – хиљаду ружа), откривен на ваљда последњем месту где би ту кућицу, неговану на крају забаченог села, видео неки путник, интроспективни рефлекс довео ме је ни мање ни више него до Хермана Хесеа и његовог књижевног јунака, тамног брата из подсвести, Харија Халера, особењака кога су звали Степски вук. Једном је са дирљивом пажњом посматрао саксијско цвеће пред вратима нечијег стана и отворио душу пред малим Хесеом: „*Видиће овај мали ѿрем са араукаријом мирише ѿако дивно, често не моју да ѿроћем не зауставивши се за часак... Не знам ко овде сѿанује, али иза ових сѿаклених вратића мора да је рај од чистѿоће и од ојајане ѿраћанишѿине, рај у коме владају ред и бојажљиво-дирљива оданосѿи сѿијним навикама и дужносѿима...*”

Тако сам и ја стао пред том капијом. Предњи зид куће са лако препознатљивом словачком графичком и геометризмом једноставних линија

под окроставелим црепом као осушеним гљивама, окренут собним прозором према изашовљеном, осунчаном брегу преко полумртвог потока ћосавих обала и ћудљиве нарави, окречен је у комбинацији светлољубичастог акварела пресвученог преко горње таванске зоне зида и приземног дела, где је подигнут до нивоа прозора одглумио соклу, и светложуте тракасте површине по средини фасаде разграничене с две водоравне црте унутар којих је ужљебљен прозор. Зид куће са металним вратима између два прозора, окренут бетонираним дворишту, насупрот зградице са летњом кујном, оживљен је целом дужином мустром ваљка као биљном, сликовитом тетоважом и, такође, подвучен светлољубичастом соклом. Зграда са кујницом и дугачком надстрешницом у форми гонка, окречена је на скоро истоветан начин као и кућа с њом паралелна, с том разликом што је тавански троугао забата заштићен ламперијом, а прозор знатно мањи, с дрвеним шалукатрама, ужљебљен у светложуту траку између светлољубичастих површина разграничених цртама. Цео тај простор у огради, заливен бетоном, с високо окресаном јелком у рундели, с лозом чардаклијом на гвозденим цевима и жицама, с баштицом између забата и ограде, доживео сам као израз једноставности и лепоте обичног живота и излог нечије породичне среће. Али, чије? – Чије среће?

Анка Ана Мајер, Словакиња, две хиљаде година удаљена од буке и беса овог света, седи сама за столом у летњој кујници, топлој и миришљавој просторији у челу помоћне зграде своје светле куће у Селу хиљаду ружа, и послушује религиозно дисање свог срца у деветом кругу живота, осветљена пригушеном, коцкастом светлошћу прохладног касног мартовског сунца, изрезаног у хрסקавици крстастој прозорчића, кроз чије се уштиркане трепавице, кратке завесе с фалтама, провиде узбуђени, хипертензивни људи у још зимски буновним, крмељавим баштама на брегу преко потока. Леђима је окренута прозору и бордо саксији са тамнољубичастим цвећем (добитим пре неки дан од ћерке). Стара Мајерова, кувајући ручак, проучава студијску Библију под урамљеном ходочасничком фотографијом главног града Обећане земље на зиду и, као свака ревносна и систематична баптистичка верница, подвлачи објашњења библијског текста одштампана на посебном листу, док се на шпорету у старинском лонцу боје бронзе крчка и пуши лањски кукуруз у клипу презимио у замрзивачу.

Сваки педаљ зидне површине око њене главе дотакла је четка. Нема прашине. Нема паучине. Све је стерилно чисто. Кожа зидова ту

Анка Мајер у свом свету
Фото: Слободан Шушњевић

и тамо рустично таласаста и скоро неприметно изровашена громуљицама заробљеног ваздуха при кречењу, обложена ламперијом у доњим зонама, обрасла је густом, цветном вегетацијом, естетизована мустром старинског гуменог ваљка умоченог у тамнобраон кречно млеко и разграничена од празног неба-плафона цртом (извученом летвицом) као хируршким резом преко дебелог меса. Изнад погнуте главе и оболеле кичме осамдесет четворогодишње Ане Мајер, осим поменуте уста-кљене панорамске пројекције Јерусалима, висе на разбарушеним, биљним зидовима још две потенцијалне новинске приче, обе скопчане са појмом времена у људској рецепцији: велики, искарикирани, зидни сат од пластике урађен у форми ручног сата, који на снимку колеге фото-репортера откуцава 12.40, и новогодишњи зидни календар, подразумевајући артефакт у сремској кући, којег је за своје муштерије штампао каменорезац Живко Чобановић из сремске словачке експозитуре Ердевика. Унутар ове фрушкогорске временске капсуле са топонимима на зиду (Јерусалим–Часовник–Календар), Ана Мајер, жена с *Библијом* међу

помодрелим прстима, медитативно замишљена у тишини, одложи штиво на сто... Мушки глас Степског вука завијао је с капије њеног Еденског врта: „Газде! Има ли кога?”

Ана Мајер, онижа жена прозирног лица, оперваженог црном марамом на глави (не скида је ни у кући), и у плишаној тебет, краљевско-плавој блузи на фалте, упасаној у браон, вишеслојну словачку сукњу, подвезану спреда загаситом, бело шприцаном кецељом од цица, рођена је у Старој Бингули, повише у једној кући уз поток. Потиче из баптистичког брака Јанка Ковача, рођеног у Старој Бингули, и маме Марије Дир, пореклом из Бачке. Живели су у миру с оним што имају, а имали су мало, и с тим су били срећни, јер у фрушкогорској забити, њиховом Еденском врту повише Сремске Митровице, нису ни знали да се може живети и боље. Онда је Ана, кад је сазрело време, понета на олисталим крилима своје женске суштине, прешла брдо, запутила се у планину, и у Илоку загризла јабуку са Дрвета љубави, удала се за Стевана Мајера из Бачког Петровца. Радио је у петровачкој фабрици *Пролетер*, али његова заоставштина сугерише да му је основно занимање било да прави децу. („Родила нам се најпре Руженка, удата је у Падини, тамо у Банату. Затим се родио Мирко, живи у Митровици. Једна ћерка ми је у Београду. Трећа ћерка Марија живи у Бингули, ту повише нас удата у једној кући. Са мном у кући живи син Самуел, развео се од жене, није се даље могло у њиховом браку и вратио се кући из Бачког Петровца. Ћерка му ради у сластичарници у Митровици. Имам и Стеву, живи у Петровцу. Умрла ми је једино Вјерка, имала је свега тридесет три године, а живила је на брегу.”) Живели су у Бачком Петровцу, затим у Ердевику, а после Стеванове смрти – умро је 1969, срце му отказало – она се с децом вратила у свој Еденски врт у Старој Бингули. („Стеван није болово, умро је одједаред, само га пресекло.”) Купила је 1971. године од Илије Боћанца ову кућу и од тада је кречи, фарба, украшава мустрама.

Управо, пред компјутером, вртим филм са тог фрушкогорског пута и мислим да кућица у цвећу у Старој Бингули, илузија среће у малим, обичним стварима живота, која је као лепа ружа, жена или призор, пробудила, зауставила и замислила пред капијом Степског вука у мојој луталачкој репортерској природи, није то успела засењујућом, хладном лепотом, него управо највећим редом и чистоћом у скромности која се дисциплином издигла изнад ружноће и ругобе. Видео сам зидове пресвучене ваљком, зидове у бојама, и плафоне с гредама као да су кречени млеком; видео сам саксије с негованим цвећем по ходницима, крпаре

које миришу, ормаре и витрине који се цакле, лутке на креветима које се смеју; видео сам зацијукане пилиће у картонској кутији с упаљеном сијалицом.

Заиста, ко се још сећа Хесеовог тамног брата Харија Халера, педесетогодишњег човека с погледом „загонетне настраности”, мирног и повученог градског луталице и усамљеног чудака, а у ствари обдареног и умног, честољубивог човека „болесног духа” кога су звали Степски вук? Ко се још сећа странца, који је једног дана, с прашином на шеширу и на коферима, покупљеном са друмова, изнајмио тиху мансарду у чистој и срећеној кући литерарне Хесеове тетке? Ко се још сећа сцене када је Халер, њушећи ушиљеним носом мирис туђе породичне среће, застао на степеништу, где га је срео мали Хесе, као што неко сретне двојника из подсвести, док је Степски вук, тај противуречни особењак, седећи на одморишту, уживао у хармонији малог трема са брижљиво негованим араукаријом и азалејом у саксијама, дирљиво занет највећим редом и чистоћом који су владали на том малом, савршено одржаваном простору?

И тако, по повратку са континента Срема, преко Дунава, у Нови Сад, отворио сам Хесеову књигу после много година, зашао међу странеце, оживљавајући једно давно, младалачко искуство, и помирен са судбином уклетог (и заклетог) новинског репортера, прихватио чињеницу да је кроз мисао и уста Степског вука проговорила на Фрушкој гори моја (репортерска) подсвест и зауставила ме пред капијом словачког кућерка у Селу хиљаду ружа. Сјајан доживљај, добра прича. Међутим, само што сам напустио Еденски врт у Старој Бингули, већ сам, гладан и жедан нових чуда, завијао слободан по фрушкогорској шуми. Лепа је кућица у цвећу, али није за вука.

* * *

Данас је 21. август 2019. године.

Мајерови више не живе у последњој кући у Старој Бингули, сасвим доле, јужно, низ поток. Протекло је свега десетак година од мог првог доласка у Село хиљаду ружа, а скоро да више не препознајем пејзаж поточне долине у којој је на самом крају потковичасто заснованог села доминирала њихова кућа средњих габарита у украсној бетонској оградни, украшена металном капијом, обележена *словачким* рукописом на фасадама и у атмосфери, оперважена цвећем и зеленилом. У продужетку улице, поред потока, сада су још две-три куће, а у дворишту једне

од њих – рекао бих, а можда грешим, да су то скорашњи досељеници – општа је живост у тренутку када заустављам ауто и распитујем се за јунаке моје новинске приче: Ану и њеног сина Самуела. Ауто прилази млађа жена, газдарица коју смо прекинули у послу око стоке, околу трчкају деца, њушка око аута одвезани шарпланинац. Сазнајем од жене да је Анка Мајер умрла пре неколико година, а њен син је – ако није кући, а нису га видели од јутрос – можда у неком воћњаку, бере брескве. Одједном иза леђа жене средишњим делом дворишта скакуће лане. Брзином револвераша хватам се за фото-апарат.

„Сваког дана дође из поља у ово време”, објашњава жена. „Дамо му млеко на флашицу и цуцлу и када то попије врати се у поље.”

„Сироче?” питам.

„Не знамо.”

Питам да ли дозвољава да је фотографишем док „доји” лане.

„А, то не! Није нам до сликања”, одмахује руком жена и ишчезава у дубини дворишта; одлазе за њом и деца, одглавиња и шарпланинац.

„Тако настају моје приче”, кажем Весни.

Кратко време стојимо на жестоком сунцу пред капијом Самуела Мајера. Кућа је иста онаква какву је памтим, светла, прецизно офарбана у морскоплаву нијансу, једноставних смирујућих линија, а двориште је једнако уредно, чисто, процветало, и у средишту је богато олистала чардаклија на металним шипкама окићена врежама и лишћем жутих и црвених ружа. Види се да кућу и даље одржава рука која има смисла за ред и лепоту. Изнад куће је брег, воћњак и шумарак, поље. Немам Самуелов телефон, али познато ми је да везу са свету успоставља тако што се попне на тај брег изнад куће, с обзиром на то да у поточној долини нема сигнал мобилног телефона; како се сналазе други, не знам. Жена која бере парадајз у башти међу шљивама преко потока инструише ме како да дођемо до куће Анине ћерке, која се у мојој причи зове Марија.

„Видите, овако. Вратите се до окуке и пре него што завијете сиђете са асфалта на туцаник. Њихова кућа је од црвене фасадне цигле, одма ту близу, не можете је промашити. Тамо је Марка, само ако нису отишли у воћњак или на пијацу.”

„А не зове се Марија?” питам.

„Не, не... Марка. Марка јој је име.”

Одлазимо до Марке.

На препорученој адреси у широком и уредном сеоском дво-ришту затичем Анину ћерку и њеног супруга Томислава Барбеника, Хрвата из Старе Бингуле. Пакују брескве у гајбице намењене за продају на пијаци.

„Добар дан! – Марка, ви сте?“ питам кроз прозор аута.

„Маријена!“ одговори жена плаве краће косе, широко осмехнутог, светлог лица, обећавајућег наступа, одмах прихвата разговор. „Зову ме Марка.“

„Или Марија“, додајем.

„Зову ме и Марија, да.“

Стојимо на дворишту, у хладу, под дионизијском крошњом. Моја жена је у улози фото-репортера. Образлажем идеју своје посете, процењујем да је то добро примљено, и Маријена (тако јој је крштено словачко име) улази у причу пред мојим диктафоном: „Мама три последња дана није могла да дише, само је лежала, ал’ била је свесна до самог краја. Све до тада, била је на ногама, одржавала кућу, башту, крчила; била је неуморна. Срце јој је ослабило, гушила је астма. Стрели смо да је крај близу. Однели су је у болницу у Митровицу и одатле су нам јавили да је умрла. То је било 2015. године, неколико дана пре 14. октобра, тада јој је био рођендан; поживела је 91 годину.“

„Какав је био њен живот?“ упитао сам Маријену Барбеник.

„Мама се напатила... Имала нас је пуно, а тата је пио, много је пио. Умро је изненада. Одранила нас је надљудским напорима.“

„А стигла је и до Израела.“

„Била је у Јерусалиму. Мама је била верница баптистичке цркве. Надам се да јој је тамо добро, тамо где је отпутовала, ја се надам.“

„Замерила ми је што сам у новинама написао да је њен муж *йравио* децу и криво ми је због те несмотрене речи“, рекао сам.

Маријена Барбеник: „Пробајте наше брескве.“

Фото: Жељко Марковић

Маријена се смеје. „А њу то погодило... Била је стара, па још и верница; није разумела тај модерни језик. Без бриге, господине! Значи, ви сте тај новинар. Помињала је ваш текст. Баш ми је драго. Син њеног брата је у Аустралији, тамо је читао *Дневник* преко интернета, јако се обрадовао, па је маму назвао. А она му се похвалила: 'Па, то су новинари што су били код мене, писали како сам крчила, моловала.'”

„Новине сам јој послао поштом”, рекао сам.

„Лепо од вас... Хвала”, рече Маријена Барбеник и упита: „А ви сте у ствари тели код мог брата Самуела? Па вас је комшиница упутила код мене? Брат је у посети код његове ћерке у Мачванској Митровици, тамо је удана.”

„Самуел живи сам доле у вашој кући? Или се оженио?”

„Живи сам. Вратио се давно код маме, када се развео од жене. Његова ћерка имала је две године и њу је подигла наша мама Анка.”

Томислав је сагнут, поред комбија, пребира брескве.

„Каква је зарада?” питам Барбеникове.

„Никаква”, одговара Маријена. „Наш посао је свакодневно мучење. Не вреди ништа! Однели смо на кванташку пијацу пун комби бресака и нисмо зарадили ни сто евра. А мора се живети од нечега, плаћати дажбине држави. Ћерка се развела и живи са нама са својим дететом... Сачекајте, морате понети гајбицу бресака!”

„Купићемо”, рече Весна.

„Нећете купити, ово је наш поклон!”

„Не долази у обзир. Купићемо!”

„Нећете!”

Реванширам се књигом новинских прича *Писма са Житној тирја* у којој су две моје репортаже о Анки Ани Мајер. И гајбицу с крупним жутиим бресквама уносим у ауто. То су брескве које немају цену.

КО ТО ТАМО СНИМА

Запричани у службеној лимузини на шумском путу, који у ширем гравитационом пољу Илока, облизује заковитлану границу с Хрватском, само што смо се помирили с чињеницом да смо погрешно разумели обавештајца на раскршћу у Визићу и скренули с правца којег нам је препоручио, убеђени да форсирамо пречицу према Соту и пазећи да негде у шуми не очепимо комшијску територију, када у лево бочно стакло улете кадар са сложеним стаблима на пропланку, а затим нас охлади и заустави приказ групе људи опкољених полицајцима пред вратима куће с латиничном таблом: МИЛИЦИЈСКА ПОСТАЈА ОПЋИНА ЈЕЗЕРО. Ушли смо (без пасоша) у Хрватску?!

Одозго су се размахали. Ништа није слутило на добро. Да ли је могуће, а изгледа да није, да смо нехотично повредили територију суверене државе? И, само што смо закочили, наспрам беле, опћинске куће, с кровом на две воде, и погледали се ћутке у неверици, тако су се цивили и униформисана лица, њих педесетак, окупљени на малом пропланку, закрченом возовима побијеног дрвећа, окренули као по заповести према нашој лимузини на Еугеновом друму. Толико је сцена била уверљива и толико ми је мисао о изненадној репортажи помутила расуђивање, да ми је прошло кроз главу да је хрватска погранична полиција ухапсила групу људи у покушају да пређу границу, а сада ће привести и нас, слично се у овим крајевима (око Илока) већ догађало. Затим сам у гомили пред кућом „видео” дрвокрадице са наше стране, пошто је један носио црни дукс с ћириличким натписом: СРБИЈА. Забуна је била кратког века и потрајала је таман толико колико је било потребно жени да се сјури на пут низ обронак и повиче на нас љутитог лица и залепршаних руку: „Паркирајте тај ауто иза дрва или продужите даље! Ушли сте у кадар! Померите се са пута, побогу људи! Зар не видите да снимамо?” Погледала је низ пут и извикала се на редара

коме смо промакли и који је журним корацима прилазио нашем ауту: „Гојко, како су ови прошли? Шта радиш ти тамо, човече?”

Изашао сам из возила и упитао: „Где да се померимо?”

Прилази Гојко, успаничен. Маше рукама фото-репортеру за воланом.

„Вратите се назад, снимање је у току! Брже! Брже!”

Невидљиви шеф параде из ускомешане гомиле око беле куће довикује одозго асистенткињи: „Дудо, терај то тамо! Нека угасе мотор!”

Фото-репортер вози у рикверц.

А Дуда (Гојку): „Нека паркира тамо иза оних дрва и нека угаси ауто!” А затим мени: „Зар не видите да сте ушли у кадар! Снимамо филм, побогу!”

„Видимо да снимате филм”, одговорио сам зајапуреној асистенткињи. „Али нико нас није зауставио на путу и нисмо криви што смо ушли у кадар.”

„Дудо, оће ли та двојица да се склоне?” виче опет онај одозго.

„Паркирао је!” Дуда узвраћа шефу. „Можемо наставити!” А затим се обраћа мени: „Вас два, молим вас, станите тамо иза оних дрва, иза камере, да не сметате екипи! И ко сте ви, заправо? Одакле сте? Шта тражите на снимању?”

„Новинари”, одговорио сам асистенткињи.

„Новинари?!” погледала нас је попреко и сумњичаво. „Колико ја знам, новинаре нико није звао на ово снимање.”

„Случајно смо пролазили”, одговорио сам жени.

„Све мислим да сте овде случајно”, узврати неповерљиво.

„Ко то тамо снима?” упитах жену.

„Слободан Шијан!”

Језиком кинематографске историје речено, тамо снима редитељ и професор филмске режије на Факултету драмских уметности у Београду (сликар, сценариста, критичар, писац...), чији је филм *Ко што имамо њева* (1980) у анкети Академије за филмску уметност и науку, проглашен 1996. године за најбољи југословенски филм снимљен током последњих 50 година. Негде сам прочитао да отац *Маратионаца* и *Давишеља*, филмова уз које придев антологијски(х) пристаје као органски састојак, снима нови филм. А с обзиром на то да је бледо новинско сећање, да се не лажемо, и једино чиме сам располагао у том тренутку у вези са филмом *СОС – Сјасиће наше душе*, а да баш не испаднем необавештен пред филмским човеком, с којим сам намеравао да се макар упознам, када је већ Добри анђео репортаже средιο овај необични сусрет у шуми,

потражио сам помоћ од првог статисте на којег сам наишао. Човек чучи поред закланих дрва и пуши.

„Друже, о чему је филм?” питам. „И како се зове?”

„Нешто у везииии... прошлог рата... Назив му јееее... Нешто компликовано”, рече полицајац, одапе кажипрст и узврати ми шапатам

Слободан Шијан на Фрушкој гори
Фото: Слободан Шушњевић

преко рамена: „Видиш оног тамо дебелог што седи. Он је главни баба, њему се обрати. Или оној госпођи тамо са мегафоном.”

„Дуди?”

„Дуди, да. И она је ту неки фактор.”

„А кад ви наступате?”

„Ко, ми?”

„Полиција.”

„Па ми смо редовна полиција из Беочина!”

„А шта радите овде? – Обезбеђујете снимање?”

„Чекамо да вратимо ауто у Беоцин. Позајмили смо им оног *сџоја-дина* за снимање”, одговори полицајац.

„Је л’ може мало тише ви тамо!” вичу (нам) из гомиле под напоном. „Припремите се, свако на своја места, почињемо за два минута!”

Стојим иза камере. Шијана гледам с леђа. Крупан, габаритни дебељко, с помало забрињавајућим призвуком пластичног америчког хедонизма у изгледу, седи као споменик поред камере на ногарима заваљен у класичној „Х” филмској столици (без презимена одостраг) са расклопљеном *Књиџом снимања* на коленима. Моћна, моћна слика! Буцмаст, фино распоређених масноћа у волумену бледуњавих образа, засејаних брадицом, коју су опрљили мразеви касних средњих година, бесмртни филмски човек из Београда одаје утисак стамене и самодоволне, мудре и помало флегматичне смирености величине којој се сви редом обраћају и чије име изговарају (шапућу) са страхопоштовањем. У кругу око њега, осим камермана и помоћника редитеља, нема никог. Неки минут пре почетка снимања фрушкогорске сцене, која симулира догађање српског народа 1991. године у Хрватској, пред Шијаном је двадесетак руралних Срба такозване балван револуције (с пренаглашеном четничком шубаром у првом плану). Статисти из Беочина, који се спремају за протестну државу испред убоге милицијске постаје у плитвичкој шуметини. Чека се да летећа и свеvideћа Шијанова десна половина мозга, госпођа Дуда, једна од оних невероватних филмских жена из сенке, чије име на шпици светлуца иза сваког (не)успешног редитеља, распореди плаћенике из Беочина испред општинске куће и изручи им у уши последње инструкције, пре него што маестро подигне руку и командује акцију. Користим прилику, која је у ствари неприлика, а помало и израз мог професионалног безобразлука, да с леђа приђем живом споменику српске кинематографије Слободану Шијану, уљудно се представим и замолим га за кратку изјаву за новине.

Статисти из Беочина на Рохаљ базама

Фото: Слободан Шушњевић

„Да? Молим?” Тргао се и закренуо главу, а затим ми љутито одбрусио. „Сад сте нашли да ме питате! Ви новинари сте немогући! Зар не видите да сам у послу? Зар не видите? Не знам где ми је глава! Само што нисмо почели снимање. Обратите се продуценту, можете остати са нама и посматрати... Дудо, разреди их мало!... Дудооооо...”

Наравно да сам му се окачио о врат.

„Немам времена за вас!” Шијан се изнервирао. „Разумете ли да немам времена за вас! Дудо, ко је звао новинаре на снимање?”

Чучим у страни крај убијеног, младог дрвећа са групом статиста из Беочина, који у друштву цигарета чекају свој ред за снимање и разговарам са младићем по имену Миодраг Фабри. Он ми најпре рече да их је из цементног града овде тридесетак (статиста), а затим и да се налазимо на Рохаљ базама, култној партизанској дестинацији на гребену Фрушке горе, изнад Дивоша, актуелном излетишту и пчеларском рају (липа), које нисам препознао што због филмског изгледа и атмосфере која прати снимање, а што због застрашујуће, геноцидно велике композиције посечених стабала у сред Националног парка! Све у свему,

да нисмо промашили скретање за Дивош (и даље, у Сот), не бисмо ни избили на Рохаљ базе. Тако је промашај постао погодак.

Није ми намера да гњавим историјом, али не могу ни да тек тако пређем преко истине да је ово парче Фрушке горе све до пред крај Другог светског убијања било слободна партизанска територија, и да су одавде кретали велики транспорти са храном и другим потрепштинама за источну Босну, што се све лепо могло видети у Спомен-кући (која глуми милицијску постају), пре него што је Спомен-кућа стављена под кључ. Затим сам виђен у друштву организатора филма Марка Црногорца и асистента редитеља Владимира Петровића, који ми рекоше да је прва клапа црноруморне комедије *СОС – Сјасијте наше душе* (према сценарију Милоша М. Радовића) пала на Борском језеру прошле зиме, те да је Шијанова фрушкогорска авантура завршна фаза филма, чија се радња, као што рекох, одвија у Хрватској деведесетих година уочи распада Југославије.

„Тишина, почињемо снимање!” виче Шијан.

„Усташе! Усташе! Усташе!” загрмели су статисти из Беочина испред МИЛИЦИЈСКЕ ПОСТАЈЕ ОПЋИНЕ ЈЕЗЕРО.

„Стоп! Поново! – Идемо.”

„Усташе! Усташе! Усташе! Слобода за Анђелка! Слобода за Анђелка!”

Шијан устаје са столице, виче: „Стоп! Станите!”

„Слобода за Анђелка! Слобода за...”

Шијан се окреће око себе.

„Станите, кад кажем! – Зауоставите их, Дудо!”

Да ли ће нови филм Слободана Шијана *С.О.С. – Сјасијте наше душе* умети да пева као што је певао филм *Ко ѿо ѿамо ѿева?*

Мало ме страх.

А КАД ПРОФЕСОР ДОПУТУЈЕ ИЗ ПАРИЗА

*Ту їде у реци їливају рибе, їу їде су буради їуна вина и
їде їчеле још увек зује, їу їреба остїаїи!*

Проф. др Милан Ристановић

Синоћ је из Париза допутовао проф. др Милан Ристановић. Допутовао је у Нови Сад из „галаме светлости”, како престоницу Француске доживљава пољски песник З. Херберт. А, кад професор из белог света, где је спојио пола године од нашег последњег сусрета, допутује у наше мало подунавско место – узгред да откријем, долази све чешће! – и када се нађемо се на алкохолном пићу у новосадској *Марини* (а овога пута у клубу на десетом спрату *Дневника*) или у друштву вина на пањевима карловачке чарде, с погледом на Ковиљски рит, то је онда, за слушаоце добре воље – а њих никада не мањка око професора! – права свечаност игре и путовања, барокне разбарушености и монашке интелектуалне посвећености једног ослобођеног ума; то је пљусак његових нових или старих идеја, пројеката, планова, открића, које професор сипа с енергијом и страшћу устрепталог младића; то је његова нова књига, превод Јесењина; то је рецитовање поезије на једном од десет светских језика, које говори, а овога пута у клубу на десетом слушали смо Лоркину *Неверну жену* на јапанском и мађарском језику.

Много путује по свету. Спада међу интелектуалце које не држи место, макар то место било Париз или Фиренца, држи предавања из хомерологије и компаративне лингвистике на неколико светских универзитета. У паузама светских путовања, кад се сложе моменти, сврати до мене у Сремске Карловце или у Нови Сад. Једном приликом, сећам се, у Карловцима, на Дунаву, запео му је за око дечак с пецарошким штапом на рамену и пуном кесом свеже упецаних риба у руци. Сазнавши од мене

да овде пецају сви, и деца, и труднице, и бабе, и барабе (и све то за џабе), и да се свакоме нешто јестиво закачи за удицу, испричао ми је како је с колегом са Сорбоне пецао на некој речици, колектору, сто педесет километара од Париза, и како се Француз одушевио, када је после више сати чекања, упецао сићушну наказу, једини њихов улов тога дана. И посматрајући оног карловачког дечака, професор Ристановић је рекао: „Ту где у реци пливају рибе, ту где су буради пуна вина и где пчеле још увек зује... Ту треба остати!” А дан-два касније, пошто је преспавао код мене у Карловцима, испратио сам га за Париз.

„Париз је нешто друго; Париз је чаролија; Париз има душу. Париз је 'галама светлости'!” говорио ми је професор. „То је град у коме паметан човек може наћи све што му срце пожели. Париз свакоме пружа исте могућности, био Француз или странац, толеранција је тамо беспрекорна, и ко уме да искористи шансу, њему ће тај град бити веома, веома близак. Ако си научни радник, као што сам ја, докторирао сам на Сорбони, члан сам Удружења књижевника Француске, Париз ће ти отворити све своје ризнице, понудити на длану неограничено поље за истраживање. У том граду, коме нема равног на планети, постоји једна генерално добра воља.”

„Да ли та 'генерално добра воља' важи и за нашу (српско-хрватско-муслиманску) дијаспору у Паризу? Како се *Балкан* сналази у том граду?”

„Наши глупи национални анимозитети тамо су далеко мање изражени. Не заборавимо да је и француско-немачко непријатељство превазиђено најпре у Паризу! Политички отров, који се протеклих година излио балканским просторима, никада значајније није деловао под Ајфеловим торњем. На српској слави сретћете Хрвата или Муслимана, и то је тамо уобичајено. Па, прва кућа у коју одлазим у Паризу је хрватска!” – прича ми професор и тврди да су чешће тензије унутар самих националних заједница, на пример гложење париских Срба око тога која ће црква бити главна, она на Симплону или она у Монжерону. „Тамошњи Хрвати су такође подељени због своје две цркве.”

Париз! Париз! Ах, тај Париз! Париз упоредив само са Паризом. Међутим, познато ми је да постоји град за који је проф. др Милан Ристановић нарочито везан.

„Фиренца!” каже и шака му је на срцу, гестикулира, погодио сам га у жицу и очи су му пуне сунчане Италије. „Три деценије одлазим у покрајину Тоскану, у рај на земљи, толико ми је драг тај део Италије; тамо ми живе пријатељи, тамо знам сваки камен, сваку кућу, сваки мост, написао сам толико тога инспирисан Фиренцом, објавио сам у

том чудесном граду неке ствари; написао сам књигу на француском језику од осамсто страна о њиховим гарибалдинцима, један од њих је боравио у нашој кући, да бих га много година касније пронашао код Фиренце... Имати једно такво упориште, а није твоје родно место, као што је за мене чаробна, прелепа Фиренца, велика је привилегија, права срећа.”

Нека ми се не замери на тону можда пренаглашене присности. Има то своје чврсте разлоге. Знамо се од друге половине седамдесетих, предавао ми је руски језик у гимназији у Руми, и у својству ученика, једног од лошијих „русиста” у његовој краткој (сремској) педагошкој фази, и сарадника неких омладинских новина, признајем: био сам на Растановићевој страни у спору који је тада водио са школом, окривљен због свог сувише либералног схватања наставе, због апсолутно оригиналних часова руског језика на трави школског дворишта, часова који су више личили на игру, и на које смо ми, наравно, баш због тога ишли с радошћу. Напустио је Руму, отишао у Француску, докторирао савремену историју на Сорбони, и настанио се у Паризу, где је и данас, и где су настала његова најзначајнија дела, историографско-публицистичка остварења, његови преводи (поезије, прозе, научних дела) с француског, италијанског, шпанског, латинског и с још неколико језика, где се посветио компаративној лингвистици и, наоружан истраживачком страшћу, коју му је усадио професор Милош Ђурић, преводилац *Илијаде* и *Одисеје*, више од три деценије бави се хомерологојом. Рођен је у опустелом високом црногорском селу Маринцу, изнад Пљеваља, а одрастао у војвођанском Сивцу, где му живи ближа фамилија, и где се најчешће смести по доласку из Париза.

„Ми смо у Сивац дошли као телад”, сећа се Ристановић. „Ништа под милим Богом знали нисмо! Наши мили учитељи, професорица Катича, на пример, па чика Иса, математичар, Платон из Сивца, много их је драгих, учили су нас од нуле, да се каже ’Добар дан’, када наиђе старији човек... Намерно сам пролазио улицом, само да поздравим чика Перу, да он скине шешир и узврати ми: ’Добар дан, деране!’”

„Професоре, коме нарочито да захвалимо?”

„Наставници српског језика, покојној Анђелији Јовановић! Та драга жена је у мени пробудила љубав за књижевност и уопште за уметност, усмерила ме, били смо блиски до саме њене смрти, и не постоји начин да јој се одужим.”

„Како се данас осећате у Сивцу?”

Проф. др Милан Ристановић:
„Париз и Фиренца су нешто друго.”
Фото: Жељко Марковић

„Искрено, не баш најбоље. Сивац је учмало досадно село, и надам се да ће ми ускоро поћи за руком да га раздрмам. То је село шахиста и увелико припремам шаховски меч на сто табли Париз–Сивац! Деведесет треће, када сам све утаначио, спречио нас је рат, али овога пута меч ће бити одржан... Париз ће представљати клуб из Серџија, и то је већ сређено”, рекао ми је.

Професор др Милан Ристановић, угледни слаvista-русиста, деценијама је заокупљен поезијом Сергеја Јесењина. Превео је на српски његову поему *Ана*

Сњејина, и ту књигу ми је поклонио у Новом Саду. Као хомеролог, пак, после много година истраживачког рада, заснованог на компаративном методу, окончао је последњу редакцију обимног историографског дела о Одисејевим путовањима *Злајно руно Јагранана*. Књигу је превео и на француски језик, и у њој заступа тезу да се Троја налазила негде на Јадрану.

„Одисеј путује регионом ’икс’, како сам га назвао, и то је, уверен сам, подручје јужног Јадрана, имам доказе да је тако!” образлаже професор Ристановић и на ватру свог открића додаје следеће аргументе: „Одисеј нас у шест наврата обавештава да путује после Тројанских ратова, па пошто тада путује, није ваљда дошао у Јадран да би лутао, а у Малој Азији водио борбе?! Врхунски доказ да је путовао Јадраном је изјава Јасона, он је као што је познато путовао са аргонаутима, а отац Одисејев Лајерт је био морнар код Јасона. Ту спора нема. Десет природних наука сам употребио да бих доказао да је Одисеј путовао Јадраном.”

Помислио сам на Габелу у долини Неретве, где је Троју сместио Салинас Прајс, а где сам ономад и сам (тим поводом) боравио, и о херцеговачкој Троји објавио неколико репортажа у новинама.

„Да ли можемо да уперимо прстом на мапу и кажемо: Троја је била, ево, баш овде! Не, то не треба тако радити. Међутим, потпуно је логично да је Троја морала да буде негде на Јадрану. Шлиманово 'откриће' Троје у Малој Азији је једна неописива глупост, прихватила га је немачка хомерологија, то је срамно, али треба рећи да у ту превару нису умешане ни британска, ни француска наука, њихова хомерологија супротстављена је немачкој... Гетеов институт ме је позвао да одржим предавање, и ускоро ћу, надам се, имати прилику да и на том месту изнесем своје доказе који оспоравају Шлимана и немачку хомерологију. Очекујем жестоко супротстављање, усталом као и до сада на мојим предавањима из хомерологије, али настојаћу да распршим аргументе шлимановца. Наравно да трпим страховите ударе, отпор је велики, то мене не занима. Италијански професори бирократе нападали су и Аристиду Вучетића, а у наше време покушали су да направе будалом једног честитог истраживача Салинаса Прајса. Бирократе оптерећују званичну науку и у томе је велики проблем. И још нешто: структуралном анализом *Одисеје* утврдио сам сличност између Хомерових метафора и српске народне поезије. Анализа показује да се ради о истој херојској поезији, апсолутна идентичност постоји и у *Одисеји* и у *Илијади*, и то доказујем у свом научном раду по математичким принципима и методологији.”

Причали смо о свему и свачему, а у неко доба проф. др Милан Ристановић одрецитовао је Лоркину *Неверну жену* на јапанском и мађарском језику, тако страсно и уживљено да је и на јапанском и на мађарском остала неверна. Неколико дана касније јавио ми се телефоном. Седи у париском бару са неким Французима и Арапима и пију вино. Пију од јутрос. Разговарају о уметности и Одисејевим путовањима. У позадини се чује разуздани смех жена. Париз! Париз! Ах, тај Париз!

ДОЖИВЉАЈИ ДЕБАТНОГ СТЕНОГРАФА

Мали, ушушкани стан у приземљу зграде, засечене у брегу, испуњен атмосфером и воњем мушке самачке слободе, коју љубитељи општих места и лингвистичких поштапалица, називају креативним нередом, с правом. Стан, којег власник закључава само ноћу или када се са Дударе спусти до центра, затрпан је од пода до плафона књигама из разних области, претежно белетристичком, као и свежњевима фасцикли и пластовима папира. Мусава шољица на сточићу у којој се стврдњава талог јутрошње кафе, поред ње пепељара нахрањена ноћашњим пикавцима, зацементирана пепелом, и замузгана чашица за ракију, празна. У углу до прозора, који кроз завесу гледа на разбарушену, стрму ливадицу између зграда, старински канцеларијски сто од дрвета, с елегантно обликованим ногама, и на столу радио пријемник, направљан у Југославији педесетих година, у време када смо имали исти национални доходак као Јапанци. Поред радио-апарата, две госпође у годинама: црна (старија) и бела писаћа машина. Женски принцип у мушком микросмосу. Нема изувања. Дискретни шарм мушке самачке демократије и анархије. На троседу свеже прочитан роман Ивана Буњина *Живойи младої Арсењева*, и заденута разгледница између страница, дело нобеловца које је оставило снажан утисак на мог саговорника. Полузамишљено гледа у ту књигу, нежно је узима у шаку, готово да је милује као живо биће, и почиње дубоким уздахом: „Такав је био и мој живот, усамљен од детињства. Ево, и данас, опет сам, два пропала брака су иза мене.”

Синиша Марковић, шездесет седам година, *Дневников* стенограф у пензији, признаће ми пре неки дан, да у том стану у високом и мирном сремскокарловачком насељу Дудара, повише Дворске баште, где се доселио пре три године из Новог Сада, живи без оптерећења („Ја тек сада могу да кажем да сам опуштен и врхунски задовољан.”). Нико га више не пожурје. Власник је свог времена. Клуб Дома пензионера је

у истој згради, поред његовог прозора, тамо свраћа у папучама (у клубу ме је и дочекао и испратио), а тачно шесто педесет корака од његове зграде, на једном од ливадских брежуљака, поседује мали воћњак. Тамо ужива у лепотама самоће и тишине и дружи се са птицама, мравима и гуштерима. („Гуштери ми се пењу на раме.”) Нисам у сродству са Си-нишом Марковићем, упознали смо се у *Дневнику*. Телефонем сам му са терена по Југославији диктирао извештаје у оловку и заувек запамтио развучени, грлени, готово дремљиви глас, с редакцијске стране жице: „Дааааа... дааа... Брже, презимењаче, брже... дааааа...”

Цигарета му је стално била у устима. И даље страсно пуши, обожава кафу, коју нам је скувао, и пије пиво донето одоздо из клуба. Мене послужује ракијом и каже да му је жестина, с којом се целог века дружио, лекарски забрањена. Чита без наочара и најситнија слова.

„Шта је за тебе стенографија?” питам га и паметујем како су електронска времена збрисала ову професију. Међутим, да ли је баш тако?

„Шта је за мене стенографија? Парче хлеба!” одговара Марковић оштро, директно, и понавља без патетике: „Стенографија је за мене била парче хлеба.”

„Ништа више од тога?”

„Ништа више од тога”, цеди кроз зубе двоструки првак Југославије у стенографији (Сарајево, 1974, брзина: четиристо тридесет два слога у минути; Блед, 1979, брзина: петсто слогова у минути) и осамдесетих година рангиран на двадесет пето место у свету! „Мене то суштински подсећа на хијероглифе, када се једним знаком изрази више појмова. А, иначе, стенографија није умрла и неће умрети. Можда је неће бити као професије, али опстаће као лична потреба.”

„Како си постао стенограф?”

„Дебатни стенограф!” исправља ме и објашњава: потребно је најмање пет година кржаве праксе да се савлада пут од стенографа до дебатног стенографа. „Ја сам то звање стекао убрзо после завршеног течаја. Ја и само још један од сто двадесет стенографа, постали смо дебатни стенографи, а то звање се у оно време нарочито ценило.”

Рударски син из Араповца код Лазареваца, најпре је теглио цигле по Београду и диринчио на грађевинама, затим се уписао на једногодишњи течај Удружења стенографа Србије; школа са шест предмета била је бесплатна. Завршио је као најбољи полазник, и с том препоруком, први печат у радној књижици утиснут му је у јесен 1955, када се запослио у Савезном заводу за народно здравље у Београду („Мој учитељ из Удружења

сматрао је да тамо могу да радим.”), у оно време елитној медицинској институцији с врхунском професорском поставом. С обзиром на то да је у школи стекао опште образовање (ванредно је касније завршио и гимназију), али не и уско специјализовано медицинско, убрзо је схватио да је из туђих добрих намера гурнут у ватру. Залог је био превелик. Како другачије представити ситуацију у којој осамнаестогодишњи стенограф, још с трагом креде на прстима, па макар то био и генијалац Синиша Марковић, седи са медицинским експертима и бележи њихова стручна излагања, остављајући тако једини архивски траг са тих еснафских скупова. Поверава ми да га пробије хладан зној када се сети како је стенографисао саветовање посвећено новим правилима и прописима у медицини, задатак који је захтевао савршену концентрацију и прецизност, или, можда још теже, прво југословенско саветовање на тему: *Примена нуклеарне енергије у медицини*. Пре подне је дешифровао своје кривуље, а после подне силазио у подрум и у библиотеци копао по часописима, речницима, трагао за медицинским терминима.

„Док напишеш ’туберкулоза’, прође воз, онај је већ изговорио десет медицинских израза, па га стигни, драги мој... Зато: ТБЦ! У међувремену сам стенографски обрадио око пет хиљада речи употребљаваних у медицини.”

У Нови Сад је стигао средином 1956. године и запослио се као дебатни стенограф у *Кабелу*, плата дванаест хиљада динара (у Заводу је примао осам хиљада), где је радио три године, а после повратка из војске шетао се кроз среске и покрајинске органе, стенографисао у Комитету. Ту мора да је било занимљивих доживљаја. Како забележити излагање партијског функционера и притом сачувати и своју и његову главу, када се овај фрља речима као бујица камењем?

„Био сам цењен по томе што нисам буквално све преносио од речи до речи, већ сам хватао смисао. Бата Влајковић, тада председник Војводине, није под милим Богом знао да састави реченицу, али је зато био сигуран у мојим рукама, и волео је да га стенографишем. Мирко Чанадановић је био страховито прецизан и у смислу, најбољи ми је утисак оставио од војвођанских политичара, па и сам је имао високо мишљење о мени. Говорио је: ’Кад је ту Синиша, знам да ће све бити у реду.’ Најтеже је било пратити неког Александра Микића, члана Извршног већа Војводине, задуженог за план и анализу, касније је зглазнуо у чисткама; када тај почне да вергла, е ту стварно, драги мој, муда да ти се озноје. Ја себи нисам могао да допустим да му скренем пажњу да

говори спорије, сматрао сам да као техничко лице не смем да утичем на њега, не смем да се приметим. Кад је Едвард Кардељ дошао у Нови Сад, колегиница је у паници побегла из скупштине. Мене су наравно гурнули у ватру, али све је прошло у реду, говорио је споро, био је стар, за мене је био као сваки други говорник. Једном другом приликом је завијено, метафорично говорио о националним кључевима, о неким бравицама и бравама, и морао сам страховито да пазим да ми не измакне смисао. Ако измакне смисао, знао сам, оде глава.”

„Да ли си се као стенограф о некога огрешио?”

„Савест ми је мирна”, каже стенограф Марковић, палећи ко зна коју по реду цигарету, премда признаје да је било деликатних ситуација, као на пример ова: „Мирко Тепавац држао састанак са покрајинским политичким врхом у Радничком дому у Новом Саду и забранио снимање и стенографисање. У оно време био је припреман за одстрел, радили су му о глави, и ови из ПЕ-КА, знајући да ја могу да пишем и на новинама и на руци, поставе мене у пети-шести ред, испод говорнице, испред седну крупни људи да ме Тепавац не примети, и ја у блоку стенографисањем његово излагање, свестан да се нешто спрема. И, молим те лепо, предам врхунски материјал, а на то ће неки пуковник из службе безбедности: ’Опрости, Марковићу, али није овако говорио!’ Одбрусио сам му: ’Опрости ти, ја знам свој посао, а ти мени докажи супротно!’ Тепавца су хтели да компромитују, да му у мом стенограму пронађу нешто што би му намакли око врата, мислећи ваљда да сам и ја прихватио игру, али ја сам Тепавчево излагање пренео коректно.”

Љут што му није успело да уведе ред међу скупштинске стенографе, одлучио је да пређе у редакцију *Дневника*, и бива тренутно примљен („Нико са мном није хтео да конкурише!”), да би у том листу стенографисао све до 1992, када је пензионисан на сопствени захтев. Са слушалицама на ушима, графитном оловком међу прстима и цигаретом у углу уста, примао је телефонске извештаје свих дописника, „ужасно много извештаја”, а за неупућене то отприлике значи да је дневно, почев од тринаест часова, до закључења листа у двадесет два часа, стенографисао и по педесет шлајфни текста. Сав тај дописнички материјал, исписан његовом руком, одмах је у ходу тесао, прилагођавао га новинском изразу и диктирао дактилографкињама, а с обзиром на то да су оне у том дневном интервалу биле под страховитим притиском, свака је, каже, гледала да га ескивира. Па ипак, најтеже му је падало када би уредник „очигледну дактилографску грешку” приписао њему.

„Издерао би се на мене, ни кривог ни дужног, а како му је то постала навика, а ја нисам хтео да будем ничија психичка корпа за отпатке, дозлогрдило ми је и скресао сам му једног дана у лице, и то пред сведоцима, од којих је један био главни уредник Мирослав Штајнер Фриц, да ћу га убити ако се још само једном издере на мене!”

Марковић се не устеже да помене и оваква редакцијска искуства, али једно посебно памти: „Скидао сам са телевизора у деску беседу патријарха Павла, прво његово директно ТВ обраћање. Уредништво је планирало читаву страну, за мене је то значило најмање петнаест шлајфни, али патријарх је говорио у браду и разумео сам га само на прескоке. Сав сам био мокар од напрезања, искрварио сам да што више ухватим од беседе, али белина је било и сувише много и са ужасом сам схватио да од стране нема ништа. Стиже уредница броја Весна Чекић, стиже мој спас... злато моје... И каже: ’Синиша, даћеш ми једну шлајфну за уводник на насловној страни.’”

„Снажно си изнутра преживљавао свој посао”, примећујем под утиском ових епизода, премда ми је пред очима камено-хладни израз Синишиног лица у облаку дуванског дима, док кроз жицу извештај новинара претвара у своје кривуље, само њему читљиве, или текст диктира дактилографињи.

„Никада нисам радио по аутоматизму, премда је можда тако изгледало са стране. Моја концентрација ни једног тренутка није попуштала. На пример, када сам стенографисао на седницама и другим скуповима, нисам пратио само глас, него и покрет, поглед, гримасу говорника.”

А када је стенографисао (новинарске) извештаје телефоном?

„Концентрација мора да буде иста! Сећам се кад ми је новинар *Дневника* Миле Ракић диктирао извештај из Москве у оној гужви када се бирао парламент. Пола нисам чуо због лоших веза, али знао сам све функције руских политичара, био сам одлично обавештен, и извештаји су се уредно појављивали у *Дневнику*. Ракић ми заузврат поклониио кравату и табакеру, и читајући своје текстове чудом се чудило: ’Синиша мој, кад си ти то успео да чујеш...’”

Касније, у бифеу Дома пензионера, реч-две о другој бившој жени.

„Давна, луда младалачка љубав из Лазаревца, после толико година она пропади брак и дете иза себе, ја исто тако... Покушали поново. А онда пакао! Нипошто не распируј једном угашену ватру, то је као да мртвог подижеш из гроба!”

Одлазим из ове приче с гласом стенографа Синише Марковића у ушима: „Даааа... дааа.... Брже, презимењаче, брже... дааааа...”

ЊЕГОШ У РИТМУ ИГРЕ ХЈАКУНИН ИШУ

1.

Ко су она два косоока, полуосмехнута (само)задовољна господина са торбама о раменима и готово детињом радозналошћу у погледима, достојанствених, одмерених и *интелектуалних* појава и манира, упечатљиви у спорој, лежерној, али систематичној стваралачкој шетњи кроз Сремске Карловце? Ко су странци, који криве вратове, гледају у висину и са испруженим кажипрстима у ваздуху, сваки час застају и нешто коментаришу (шапућу), испод разлисталих, барокних и класицистичких фасада на главном тргу, ишчежавају у зидовима хладног, академског геометризма аустријске школе Владичанског двора (претходно загледајући са свих страна окамењене латинске лавове испред степеништа), искрсавају испред еклектичке зграде најстарије српске гимназије, обилазе је са свих страна, пре него што ће ући у зграду. Ко су ти људи? То су два господина у најбољем значењу тог грађанског појма: Казуо Танака, шездесет девет година, и Хироши Лавослав Јамасаки Вукелић, шездесет три године, преводиоци Његошевог *Горској вијенца* на њихов матерњи, јапански језик. Дан пре мартовске промоције књиге у Црној Гори, Танака и Јамасаки Вукелић посетили су у Новом Саду његошолога и библиофила, професора Владимира Отовића, а обишли су и Сремске Карловце, где им је домаћин био певач древних српских песама Никола В. Бајчев.¹

Ово је запис о подвигу који је у почетку и њима самима лично на зидање Скадра на Бојани, али се у коначном исходу претворио у прево-

.....
¹ Прича је у рубрици *Ујошреба живога* објављена у два дела: први, под насловом *Њејош, Танака и Јамасаки*, а други, под насловом *Њејош у ритму игре Хјакунин ишу*.

дилачки тријумф *par excellence*, једног Јапанца (Танака) и једног Србо-Јапанца (Јамасаки Вукелић), који су се шездесетих година упознали у Београду, и касније, седам пуних година, тихо и с челичном посвећеношћу, преводили *Горски вијенац*. Сада је на реду и *Луча микрокозма*, па је овај запис и посвета оданости једној идеји, снази и трајности истинског пријатељства и духовног братства, посвета смислу и парадоксима живота. После серије прошлогодишњих промоција јапанске верзије *Горској вијенца*, најпре у јуну у амбасади СЦГ у Токију, затим и научног скупа о Његошу на токијском Универзитету, после промоција у Београду (Скупштина града, 24. септембар) и у Новом Саду (Градска читаоница, 26. новембар), опет су се у марту 2004. године сусрели у српској престоници, где живи Јамасаки Вукелић, одржали су и промоцију у Црној Гори (манастир Подмаине, 20. март), али главни разлог њиховог сусрета су консултације око започетог рада на пробној верзији превода *Луче микрокозма*. Наравно да се ова вест, колико год да је важна за српску и црногорску културну јавност, тешко може прогурати на насловне стране новина кроз агресивну шикару дневно-политичких прилога. А штета.

„Чуо сам да се Јамасаки жалио на промоцији *Горској вијенца* у Новом Саду, што сам га натерао да се са мном попне на врх Ловћена и што ћу га сада, с *Лучом микрокозма*, одвести чак и у космос! Жао ми је, али немам другог избора, бојим се да не могу сам, без његове сарадње, савладати Његошеву висину”, изјавиће у шаљивом тону Казуо Танака.

Задивљен је док стоји испред олтара Саборне цркве. Како се осећа у Сремским Карловцима?

„О, добро, добро... Град зрачи уметничким и боемским духом! Иконостас Саборне цркве је прелеп, раскошан као расцветала трешња.”

Казуо Танака, човек који с радозналошћу детета, разгледа језгро старог српског града под Фрушком гором, угледао је трешњин цвет у „земљи излазећег сунца” 1935. године на острву Хокаидо, град Бибаи. Палме и електрично жуте мимозе Медитерана и назубљене камене кости Ловћена (планина која ће за овог Јапанца имати судбински смисао), високо изнад љескаве плазме јадранског плаветнила, угледао је у облацима с палубе брода *Башка* 1961, након педесет тродневне пловидбе од Јапана. Исте године, на Филолошком факултету *Васега*, Универзитета у Токију, дипломирао је руску књижевност и добио стипендију југословенске Владе, која му је следећих седам година омогућила да проучава историју византијске уметности у својству студента професора

Светозара Радојичића и Гојка Суботића. О балканској, тада социјалистичкој земљи изван гвоздене завесе, готово да није знао ништа, па тако ни о српској, као ни о осталим књижевностима југословенских народа. Међутим, пошто се све догађа по узрочно-последичним везама и ништа под Небом није случајно (према веровању јапанских будиста), тако се удесило да је Иво Андрић добио Нобелову награду управо када је у Југославију допутовао студент Казуо Танака.

„Та вест ме је охрабрила”, признаће (потоњи Андрићев преводаца) четрдесет две године касније, 2003, на Филолошком факултету у Београду. „Одлука Шведске академије наука јасно је говорила да, поред руске књижевности, коју сам студирао у Јапану, и овде постоји још једна изванредна словенска књижевност.”

Три године после Танакиног доласка у Југославију, бродом из Јокохаме пловио је испод Ловћена двадесет двогодишњи полутан Хироши Лавослав Јамасаки Вукелић, рођен у Токију 1941, син публицисте и дописника београдске *Полиџике* из Јапана Бранка Вукелића и Јапанке Јошико Јамасаки. Исте године дипломирао је на Економском факултету *Кено Гиђуку*, Универзитета у Токију, и такође као стипендиста југословенске Владе, допутовао је у Београд на специјализацију. Јамасаки Вукелић напоменуће да је у то време *Историја балканских земаља* Јошитаде Умеде из 1958, била једина књига на јапанском у којој је поминуто име Његоша, а да је прва књига у Јапану, која је црногорског владара

Казуо Танака (десно) и Хироши Лавослав Јамасаки Вукелић испред Владичанског двора у Сремским Карловцима
Фото: Никола В. Бајчев

представила као књижевника, *Књижевности Северне и Источне Европе*, издата 1967, и у пропратном објашњењу као главни јунак *Горској вијенца* назначен је Карађорђе, коме је дело посвећено! „Такве и сличне грешке ће бити отклоњене тек тридесет година касније у текстовима професора Шигеа Курихаре и Казуа Танаке, у књигама као што су *Лексикон Источне Европе* (1993), *Велика енциклопедија светске књижевности* (1997) и *Енциклопедија светске књижевности* (2002). „Није чудно што нисам знао за Његоша, нити уопште наслутио да ћу данас седети пред вама као преводилац *Горској вијенца*”, рекао је Јамасаки у Градској читаоници у Новом Саду, на промоцији његовог и Танакиног превода Његошевог спева.

Казуо Танака се у Јапан вратио 1968. године, предавао је књижевност и историју на Универзитетима *Цугађуку* и *Тиба*, бавио се научно-истраживачким радом, и с обзиром на то да за њега сунце више није излазило само у Јапану, преводио на матерњи језик, или у својству уредника и саветника генералног директора издавачке куће *Кобуниша*, препоручивао за издавање дела Иве Андрића (нобеловац му је 1968, када се враћао у Јапан, уручио свој последњи примерак књиге *Немири*), Георга Острогорског, Миодрага Булатовића, Десанке Максимовић, Бранимира Шћепановића... Превео је на јапански, поред низа Андрићевих дела, и *Народне приповећке* Вука Ст. Караџића, а као свој „прилог осамстогодишњици Хиландара”, заједно са М. Сузукијем превео је и објавио истоимену фото-монографију (Д. Медаковић, В. Ј. Ђурић и Д. Богдановић). Танака је у овом тренутку члан Одбора за израду *Великој српско-јапанској речника*, а коаутор је и више приручника за учење српског језика. У биографији Танаке, коју су ми проследили из Удружења књижевних преводилаца Србије, каже се да је својим преводилачким радом, као и радом са младим јапанским научницима, дао и даје огроман и драгоцен допринос ширењу српске културе у Јапану у чему нема премца.

Јамасаки Вукелић остао је у земљи свог оца. Године 1975. постао је магистар економских наука на Правном факултету у Београду, преводио је југословенску друштвено-економску литературу и дела теоретичара, поменута токијска издавачка кућа *Кобуниша*, штампала му је превод четрдесет Вукових јуначких песама, објавио је први *Српско-јапански речник* у Јапану, као и први *Јапанско-српски речник* у Србији. Данас је спољни сарадник на Филолошком факултету у Београду и ради

са студентима јапанског језика и књижевности. И убеђен је да се ништа не догађа случајно.

„Моја посета господину Владимиру Отовићу у Новом Саду, од пре двадесетак година, можда спада у такав догађај. Био сам у друштву професора Шигеа Курихаре са Универзитета у Токију, који је овамо допутовао да види чувену библиотеку господина Отовића, који је сакупио много драгоцених књига Његоша и о њему. Ја сам се професору придружио из чисте знатижеље. Онда је професор Курихара имао жељу да преводи *Горски вијенац*, а не ја. Нисам много мислио на Његоша и нисам био свестан значаја тог сусрета, да ће у коначном низу догађаја утицати на моју одлуку да прихватим посао превођења овог спева на јапански. Узгред речено, професор Курихара је касније на својим часовима заједно са студентима са постдипломских студија, покушао да чита *Горски вијенац* на српском. После годину дана успели су да прочитају 'Посвету' и ту су стали", прича Јамасаки Вукелић, коме ће, ипак, поћи за руком да се попне на Ловћен, али много година касније, метафизичким путем, и то са Казуом Танаком.

2.

Крајем марта, како сам напоменуо, господа Казуа Танака и Хироши Лавослав Јамасаки Вукелић, посетили су у Новом Саду његошолога, професора Владимира Отовића, и још једном, с компетентним и предусретљивим домаћином, пажљиво прегледали његову библиотеку са старим издањима Његошевих књига (и књига о Његошу), а за потребе својих будућих превода, од којих је један, као што смо чули, у тзв. пробној фази, превод *Луче микрокозма*. Свакоме ко се бар елементарно упознао са Његошевим делом, колико-толико познаје технологију превођења, а по могућности има увид у велику разлику у граматичком устројству српског и јапанског језика, јасно је колико је то сложена и неизвесна авантура, а Танака и Јамасаки Вукелић, којима је (и поред великог преводилачког искуства) требало пуних седам година да преведу *Горски вијенац*, можда по најбоље знају у какву су се књижевну битку упустили одлучујући се сада и за превођење херметичне *Луче микрокозма*. „Јапанци имају изреку: 'Ако си већ приморан да једеш отров, поједи и тањир!' Не тврдим да је српска књижевност отровна, али је опет истина да нема доброг књижевног дела, а да оно не садржи и отров у себи. У сваком

Танака и Јамасаки Вукелић у посети проф. Владимиру Отовићу
Фото: Никола В. Бајчев

случају, ја имам искрену жељу да живим што дуже и да се још дуго бавим српском књижевношћу”, обећава Казуо Танака, човек од кога је и потекла идеја да се *Горски вијенац* преведе на јапански језик.

„Рекао бих да му је то била опсесија”, мишљења је Јамасаки Вукелић, па да препустим њему наставак приче: „Танака ми је говорио како су се његови пријатељи, кад је шездесетих година боравио у Београду као стипендиста југословенске Владе (у Београду су се тих година и упознали, а Јамасаки Вукелић је такође био стипендиста југословенске Владе – оп. а), у разговору са њим често служили изрекама и пословицама као: ’У добру је лако добро бити, на муци се познају јунаци’, ’Чашу меда јошт нико не попи, што је чашом жучи не загрчи’,

или 'Ћуд је женска смијешна работа', и када приметите да њему ништа није јасно, увек би додали: 'То су стихови из *Горској вијенца*, или 'Тако је говорио Његош'. Танака се онда чврсто решио да ће једног дана *Горски вијенац* прочитати не само на изворном српском, него и на свом јапанском језику. И кад је осетио да је време сазрело, обратио ми се да му помогнем у остваривању његовог животног сна. Рекао ми је: 'Ти од мене боље знаш српски, а имаш и веће могућности да консултујеш стручњаке.' Нисам имао куд и прихватио сам његову понуду да делимо преводилачке муке и радости. Јапанци би ми рекли: тако ти је суђено! Тако смо почели рад на превођењу *Горској вијенца*, који је помало личио на зидане Скадра на Бојани.'

А у ствари све је почело...

Казуа Танака: „Не знам да ли још увек постоји, али била је једна студентска менза, негде иза *Мажесџика*. Ми студенти смо је звали погрдним именом *Три косџура*. Али, морам бити праведан: ми смо управо захваљујући њој некако преживели. Тамо сам упознао студента ликовне уметности Радована Крагуља, који ме је упознао са својим пријатељем Србом Митровићем.”

Танака и Јамасаки Вукулећ су сачинили четири верзије *Горској вијенца* на старојапанском и једну на савременом јапанском језику, пре ове коначне у издању *Њејошеве задужбине* у Београду (четиристо нумерисаних примерака у луксузној опреми, од којих су сто тридесет послати водећим јапанским библиотекама), оригинални Његошев десетерац пренели су у јапански четрнаестерац (7/7), као „идеални оквир за преношење смисла изворног стиха”, и притом су „стих узели као основни елемент поезије”, водећи рачуна да језик превода одрази дух јапанског језика, којим се говорило у Његошево време! „То је било време кад се завршавала владавина самураја, на прелазу из каснофеудалног у модерно друштво, пред зору Меиђи рестаурације. И јапански језик се тада убрзано мењао. Намера је била да превод изгледа као да се неки Јапанац, Његошев савременик, обрео на Цетињу и написао ове стихове на јапанском, и да смо Танака и ја случајно пронашли рукопис, извршили неопходну редакцију и издали. Колико смо успели у томе, то је на јапанским читаоцима да процене”, указује Јамасаки Вукелић и, узгред, позива се на историјске изворе, који говоре да је први Јапанац, који је угледао Ловћен, Петро Хјосуке Кибе, син самураја са острва Кјушу, који је због припадности забрањеној хришћанској вери 1620.

године протеран из Јапана, укрцао се на млетачки брод и, на путу ка Венецији, пловио уз јадранску обалу.

Казуо Танака је мишљења да је песнички ритам (7/7 и 5/7/5) „похрањен у генима јапанског човека”, негован и проширен, пре свега, кроз древну игру *Хјакунин ишу*, која је уједно и збирка класичних „вака” песама у Јапану, а сачинио ју је песник Феђивара Теика (1162–1241). „У Едо периоду, када су се Јапанци упознали са европским картама, направљене су карте од папира на којима су исписане песме и игра је стекла популарност. Игра се састоји у томе да такмичар добије карту на којој је исписана друга половина песме, ако је први дотакне, чим судија почиње да чита песму. Победник је онај који ће покупити највише карата. За новогодишње празнике, на пример, ова отмена игра се одржавала у готово свим јапанским породицама. Некада је то била једина игра у којој су могли слободно суделовати младићи и девојке заједно”, објашњава Танака и тврди да је то условило што су успешно превели Његошев десетерац на јапански у облику 7/7, а у истом ритму најављује и превођење *Луче микрокозма*.

„Као што ме је својевремено терао да се с њим попнем на Ловћен, Танака сада хоће да ме одведе у космос!” каже Јамасаки-Вукелић. „Изгледа да ће и мени овог пролећа почети путовање у космичко пространство Његошевог стваралаштва. И да ћемо се опет окупити после седам година.”

Према Танакином мишљењу, Његош ни сто педесет година од своје смрти, није добио заслужено место у историји светске књижевности.

„Ја сам уверен да смо овим преводом, бар у Јапану, успели да га представимо као великана европске књижевности.”

* * *

Професор Владимир Отовић умро је у септембру 2004. године. Казуа Танака се у Јапану посветио Његошевем спеву *Луча микрокозма*. Умро је 2007. године. Хироши Лавослав Јамасаки Вукелић живи у Београду, бави се преводилачким радом и учи студенте јапанског језика и књижевности у својству спољног сарадника београдског Филолошког факултета. Никола В. Бајчев се замонашио и сада је монах Марко.

ТРИ ИСПУЊЕНА СНА МИОДРАГА РАДУЛОВАЧКОГ

Много тога у животу проф. др Миодрага Радуловачког врти се око сна, или сасвим прецизно, око три сна, која су постала стварност, око три испуњене жеље, око три стуба од нерђајућег челика на која се у великој мери ослања егзистенција овог врхунског научника. Први сан је тзв. *Амерички сан*, одлазак преко велике баре, усавршавање и рад на светским универзитетима; други сан је његова опште прихваћена *Агезнозинска теорија сна*, коју сматра (за сада) својим главним доприносом науци; трећи сан је његов *Лейњи програм* на Илиној Универзитету у Чикагу за надарене младе људе из Србије, утемељен на традицији српског меценства и уверењу професора Радуловачког да човек, ма где био и шта радио, никада не сме да заборави своју земљу и порекло, програм посредством којег је сада у прилици да другима испуњава амерички сан. Срели смо се у Сремским Карловцима, где Радуловачки долази једном годишње, и борави у кући своје сестричине Будиславе Бубе Јеленковић у високој и тихој Виноградарској улици. Упознали смо се пре неку годину када је са господином Иваном Ђирићем, неурохирургом из Чикага, такође Карловачанином, присуствовао прослави пола века од матуре у Карловачкој гимназији, и у обновљеним *Карловачким новинама* (чији сам тада био главни и одговорни уредник) објавио сам текст о Радуловачком под насловом *Пресудила крчмарица Лојти*. Тада сам написао, а с обзиром на то да ни после нашег другог сусрета немам шта да додам, цитираћу сам себе (без наводника, наравно): *Проф. др Миодраг Радуловачки, наш човек преко велике баре, одаје ујисак личностни енергичне и духовитије, ведре и ошворене природе, и ако бисмо, на првом нивоу зајажанја, наслућили у његовом настијуу присустиво америчке оиседнушости здрављем и добрим расиоложењем, већ на друјом нивоу, а имајући у виду његово професионално оипредељење, моћи бисмо*

рећи да исијава физичком и менталном свежином као добро исијаван човек, речју као човек који нема пошешкоћа са несаницама, кошмарним сновима, ноћним морама...

ПРВИ САН

У кући госпође Будиславе Бубе Јеленковић, где разговарамо, и овога пута најпре ми се намеће професоров карловачки гимназијски период. По линији оца Георгија (Ђорђа) Радуловачког, потиче из старе сремскокарловачке породице виноградара; мајка Јелица (Милка) родом је из Хртковаца у доњем Срему, а Миодраг је сунце угледао у бачком селу Парагама, 28. априла 1933, где су му родитељи били на учитељској служби. Основну школу завршио је у мајчином месту, када су се тамо склонили од Другог светског убијања, а онда је дошао у Сремске Карловце, сместио се под ушушкани тршчани кров куће набијаче очевих родитеља Игњата и Кристине Радуловачки, и завршио Карловачку гимназију с блиставим успехом у свим разредима, награђен за узврат ослобађањем полагања усменог дела велике матуре 1951. године.

„Бачко доба у Карловцима! Одмах ми срце затрепери, верујте. О њему све најлепше!” узбуђено ће садашњи професор Института за фармакологију Медицинског факултета Универзитета Илиној у Чикагу, члан више стручних међународних удружења, проналазач хипнотика, аутор великог броја научних радова, инострани члан Одељења медицинских наука САНУ, почасни доктор Универзитета у Новом Саду, итд. – „Да, имали смо сјајне професоре у гимназији, поменуо бих с великом захвалношћу Мајицу Петровић, била ми је разредни старешина. Имала је обичај да цитира Доситеја Обрадовића: ’Тражите науку жеднећи, гладнећи и наготујући!’ Урезало ми се то у сећање. Е, сад, можда је часни Доситеј мало претерао, али то је највероватније учинио намерно да би мотивисао добротворе, обилазећи европске дворове и скупљајући новац за образовање српске омладине. Утицај Карловачке гимназије, и таквих дивних личности попут професорке Петровић, препознајем у нуклеусу идеје да, пре деценију и по, оснујем једномесечни Летњи програм у САД, који вероватно не би опстао да га не помажу родољубиви Срби у Америци, попут Владе Бјелопетровића и његове покојне супруге Братиславе Бебе Бјелопетровић, дивних, дивних људи...” прича ми широко насмејани проф. др Миодраг Радуловачки и за карло-

вачко ђачко доба, и овога пута, везује и снажан утисак који је на њега оставио лик крчмарице Лоти из романа *На Дрини ћуџрија*, велике мецене талентима из њене родне Галиције.

Докторирао је неуропсихијатрију на Медицинском факултету у Београду, усавршавао се на Универзитету у Лос Анђелесу (Институт за истраживање мозга), предавао на Универзитету у Картуму (Катедра за физиологију), ванредни професор на Универзитету Илиној у Чикагу постао 1970, а редовни 1984, исте године када је објавио своју *Аденозинску теорију сна*, која га је лансирала у орбиту светске научне елите.

ДРУГИ САН

„Знате, мене је сан одувек интересовао”, открива ми Радуловачки и каже да га је још на Медицинском факултету у Београду, где је кратко радио после дипломирања, страшно заокупљала физиологија и биохемија централног нервног система. Себи је постављао питање, које је вапило за одговором: „Знамо да *морамо* да спавамо, али не знамо *зашто* морамо?”

„Ви сте научном апаратуром дубоко продрли у тајну човековог мозга?” питам га имајући у виду његову *Аденозинску теорију сна*.

„Да. Ја сам поставио ту теорију још 1984, и морам да признам да у почетку није била прихваћена. Било је великог отпора. Међутим, разуме се на моју велику радост, теорија се сада изучава, разрађује и допуњује, на великим светским универзитетима као што су Харвард, Стенфорд, Осака... Ја је више не следим, сада је следе други, опште је прихваћена...”

„Реците ми нешто о тој теорији.”

„Е, па, да је сада не образлажем, одузеће нам времена; зато бих неколико речи о ономе што ме као научника тренутно заокупља, што ме је понело, а у чему је, наравно, садржана и *Аденозинска теорија сна*. Наиме, мој изузетно способни сарадник са Илиној универзитета, професор на биолошком инжињерингу Давид Карли, и ја, верујемо да смо, након више патената, коначно на трагу пилуле за лечење апнеје, привременог престанка дисања у току сна, обољења непознатог порекла, које се, међутим, понекад завршава и фаталним исходом.”

„Смрт у кревету коју љубитељи црног хумора називају лепом”, примећујем и, не без извесне nelaгоде, сазнајем да је хркање један од озбиљних симптома који може (али и не мора) да укаже на апнеју у сну.

Проф. др Миодраг Радуловачки и аутор књиге
у Сремским Карловцима
Фото-архива аутора књиге

„Баш тако...” потврђује проф. др Радуловачки: „Умре човек ноћу на спавању, умре ’здрав’ човек, умре напрасно, и обично уследи нечији коментар: ’Благо њему, он је (бар) умро у сну!’ А човек се можда угушио.”

„Апнеја.”

„Апнеја. Можда апнеја? Ради се о опструкцији горњих дисајних путева, која може да проузрокује озбиљне кардио-васкуларне поремећаје, инфаркт, па и мождани удар, а да то човек не узме у обзир све до критичне фазе, јер у току ноћи, док спава, није свестан да се гуши, и то

му може посведочити само, рецимо, брачни друг. Астма се јавља дању, али апнеја напада, па и убија ноћу, подмукло. Верујем да смо Карли и ја на трагу фармаколошког приступа у лечењу те болести.”

ТРЕЋИ САН

„А, како је настао мој Летњи програм? Е, па, овако...” присећа се професор Радуловачки. „Видим и криво ми како надарени млади људи из целог света лупају на врата Илиној универзитета, само нема мог лепог и паметног народа!”

Ето, тако је настао...

„Нападали су вас раније за одлив мозга из Србије, а како се данас гледа на ваш програм?” питам га имајући у виду да је у неким новинама, на слично питање, одговорио отприлике да је то одлив вишка мозга.

Одмахнуо је руком и насмејао се. „Да, знате, ви сте у праву, то је стварно тако било, па и данас понекад чујем... Али, да још једном поновим: ја не водим овај програм с циљем да наши дипломи и асистенти-докторанти са Београдског и Новосадског универзитета, остану напољу! Не, то свакако не... Циљ је да им се омогући упознавање са достигнућима светске науке, да се специјализују на неком од елитних америчких универзитета, и да се врате у Србију.”

Погледао сам професора равно у очи и он је разумео мој укочени поглед.

„Хтео сам да кажем: да се врате у Србију, кад се овде створе услови!” додао је, а пошто ја и даље нисам могао да замислим неког генијалца из мог Врдника, како се с дипломом Харварда (Стенфорда, Пенсилваније, Масачусета...) враћа својом вољом да ради, на пример, у врдничком Рехабилитационом центру „Термал”, професор Радуловачки се позвао на часопис *Сајнс*, односно на чланак објављен пре неколико година. „Ту је наведен податак да се одједном две хиљаде Јужнокореанаца вратило у своју земљу. Услови у Јужној Кореји су се поправили, млади се вратили. Шта ће им Америка, када Америку могу да имају код куће. Враћају се Грци, Италијани, одавно... Ево, сада, најновије, часопис *Сајнс* пише да се враћају и Португалци. Па, зашто се једном не би вратили и Срби! Неки ће остати у Америци, али неки ће се и вратити, када се овде, као у другим европским земљама, поправе услови.”

„Кад, професоре? Кад ће то бити?”

„Кад-тад! До Србије је да што мање њених талентованих људи остане напољу. Само до Србије, до њених власти... Е, сад, ако ти услови не постоје у матичној земљи, треба ићи напоље! Мислим да се то сада и овде схвата.”

Професор др Миодраг Радуловачки не жели да буде неправичан: сви ректори Београдског и Новосадског универзитета, како ови садашњи, тако и они из милошевићевског периода, очински су се односили према његовом једномесечном програму, који је заједнички програм ова два наша и Универзитета Илиној у Чикагу. Једном годишње, ево већ петнаесту годину, Радуловачки долази у Београд и Нови Сад, организује енглески есеј-тест са кандидатима, који су прошли строги одбир на својим катедрама, и у Чикагу се одлучи за оне које ће позвати на бесплатну специјализацију у САД.

„Добро, професоре, ко су ти генијалци? У Србији паметни никако да дођу на ред. Да ли бар у Америку одводите 'праве'?”

„Тврдим да преко мог програма није отишао кандидат, који не заслужује. Шта да вам кажем, кад је само на мом Универзитету у Чикагу петнаест младих људи из Србије одбранило докторате из фармакологије!”

Премда врхунска научна достигнућа проф. др Миодрага Радуловачког, његов ведар дух и широки, светли осмех на лицу, сугеришу да је овај наш човек рођен под срећном звездом, те да је у САД постигао све што се постићи може, ништа професору није пало с неба, и деценије учења и рада, па и непроспаваних ноћи, стоје иза ова три његова испуњена сна. Нема америчког сна без несанице.

* * *

Професор др Миодраг Радуловачки, амерички професор, научник и филантроп српског порекла, члан САНУ, умро је у Београду 2014. године. Преминуо је у хотелској соби, пред обилазак једног манастира.

СРЕМ ЖИВИ У ХИПЕРРЕАЛИЗМУ

Довикивање ситних лихвара и друмских прашинара, мирис бензина, пржене кафе и печеног јагњета заротираног на електричном ражњу, вејавица лицидерских боја и пресијавање стакала и врштеће пластике, љескање чоколадног злата и целофана на сунцу, електрично шаренило неонских натписа и дигиталних реклама, подрхтавање сунцобрана и тенди стешњених у обалама пута, вашарска живост и у налетима еуфорична устумараност људи и возила у транзиту кроз равни Срем (тамо где су се некада продавале округле, црне лубенице), бука и бес чувеног трговачко-кафанског уског грла у Платичеву на правцу теже нервно оболелог, загушеног и оронулог пута Рума–Шабац. А само неколико стотина метара даље, друго лице истог позоришта. Безлично стерилна и самозадовољна оаза средње класе, нова и нагланцана улица у настајању, тиха и непокретна као сита, млада крава која прежива у зеленишу. На дворишту без ограда једне од тих малолетних кућа, трауматични рез српске (хипер)реалности: сивомаслинаста ијекавска породица и ћирилични младић у црној мајици са портретом Радована Караџића на прсима.

„Знате ли где је кућа Јовице Петровића?” питам га.

„Је л’ онај сликар?”

„Сликар?! Да, да... Сликар.”

„Последња кућа!”

„Хвала.”

„Богу хвала!”

Искрено, нисам имао појма да је Петровић сликар. Рекао сам тек онако... да! И тако сам пред његовом кућом сазнао да је особа која „све зна о Платичеву”, како су ми је свесрдно препоручили мештани Антун Камбић и Антун Рукавина, уз сав свој завичајни енциклопедијски кредибилитет, још и сликар (можда и уметник). Већ сам се био припремио

за једног од оних свезнајућих пензионера, завичајних хроничара и да-
витеља с дебелим наочарима на врху носа, какав лагано постајем. Ме-
ђутим, не само да није било тако, него ме је на вратима своје удешене
куће у цвећу и зеленишу из калифорнијских бајки и сапуница, дочекао
младолик човек обичног (неуметничког) изгледа, изненађен и помало
збуњен пред ненајављеним *новинарским* гостима, баш као што је ка-
сније помало збунио и мене, када је власник „најсрпскијег” презимена,
рекао да је Хрват рођен у Шапцу и да су га у општинским књигама гре-
шком завели као Србина.

Разговарамо у соби изложбеном простору, а с нама је и Петровићев
син Стефан (супруга Драгица је на послу). На зидовима урамљена
носталгија и романтика, „поезија учињена видљивом” (Р. Магрит):
Мали шамбураш, Сјџари клавир, Орао рибар, Чизме једној ѝримаша,
Сећање на Вешу, Оседлано буре, Даривана шамбура, Трожица, Муња,
Таура, Арай, Лиза... Сликарска школа: хиперреализам. Наравно. Ако
бисмо Војводину поделили по сликарским аршинима, утврдили бисмо
да Бачка преферира акварел, Банат наиву, а Срем хиперреализам. С
тим што Срем и живи у хиперреализму.

„То је стил који потенцира неку врсту ’надстварности’ и захтева
од сликара нарочито, па и нагчовечанско доказивање и вештину”, каже
аутодидакт Јовица Петровић: „А то је за мене изазов. Страшно сам упо-
ран, тврдоглав, увек идем до краја и систематично, и кад ме нешто целог
обузме, кад нешто започнем, гризем док не остварим циљ. Такав ми
је карактер.”

„Да ли је ваше сликарство уметност?”

„Није. Знате, ја нисам сликар и многи се изненаде када чују да сли-
кам; тврдим да немам талента за ништа на свету!” рече Петровић.

„Немате талента? Али ове сјајне слике вас оспоравају.”

„Хвала. Ове слике, и још многе којих овде нема, урађене су снагом
воље и истрајности. Ја сам снагом воље и просликао и просвирао.”

„Значи: рад!”

„Воља, страст и рад! Упорни рад! Окупио сам у Платичеву там-
бурашки оркестар, а једини нисам имао додира са музичким инстру-
ментима.”

„А сад свирате... шта?” погледах у клавир који доминира стваралач-
ком атмосфером у дневној соби. Права реткост по сремским кућама.

„Свирам тамбуру”, рече Петровић и настави о тамбурашима. „По-
којни Живко Ђорђевић Веша, мој пријатељ, наговорио ме да узмем

прим у руке. Мислим да од мене нико горе није шкрипао. То је био изазов за мене; не само да сам научио да свирам тамбуру, него сам постао члан великог тамбурашког оркестра из Руме! А ту свирају мајстори. Нажалост, наш платичевски оркестар се распао када је деведесетих почело ратно лудило.”

Према томе, говорићемо у овој причи о истрајности човековој и жељи да буде нешто више, о страсти и вољи појединца који са самосвесном духовитошћу и, у овом случају, са сремско-мачванским инатом, побеђује себе и веже друге за себе, притом не устручвајући се да самоиронично призна „неталентованост” сопствене природе, коју Бог можда није предодредио ни за музичара, ни за сликара, али који се Богу приближио самим тим што је неком врстом духовног (само)рођења, угледајући се на божје изабранике, одустао од концепта духовне лењости, покушао да искуша своје запретење капацитете и с челичном упорношћу и радом достигао не само завидне (сликарске, музичке) стандарде, него и осетио сласт највеће од свих победа.

„Победа над самим собом?”

„Да. Ништа слађе од такве победе, верујте!”

„Верујем. И знам.”

Јовица Петровић: фотографска прецизност
„пресликаног живота”

Фото: Слободан Шушњевић

„И знате из сопственог искуства, наравно. Драго ми је што се разумемо. Мени је изазов када видим да неко с лакоћом уради нешто што мени не полази за руком; то ме мотивише, испуњава страхопоштовањем и дивљењем према ствараоцу; то ме опседа и копка изнутра, све док ме не доведе у такво ментално стање да и сам покушам да победим сопствена ограничења. И онда гризем до краја”, рече Петровић и окрену се око себе. „Резултат је ово што видите у овој соби и оно што чујете кад узмем тамбуру у руке.”

Јовица Петровић за себе не каже да је уметник (други то тако лако изговоре), већ да је страствени поштовалац који је из дивљења према делима класичних сликара, опчињен снагом њиховог израза, пробао забрањено воће уметности, осладило му се, и постао је зависник од штафелаја и уљаних опијата. Наравно, нећу се овде упуштати у оцену да ли је Петровићева „опседнутост чарима сликарства” (Н. Кусовац) уметност или занатство. Он се труди да ствара слике „стварније од стварности”. У његовим мотивима, набијеним пренапрегнутошћу детаља и линија и пресвученим изнутра рафинираном, загаситом скрамом или магличастом сенком, које призивају боју и пренаталну топлоту трулог дрвета, и шире око себе, осим мириса целулозе (слике и миришу), и подрумски мирис старог винског бурета с храстовим костима осутим псоријазом зелених лишајева, види се да рука употребљава четкицу као филигрански алат и притом се длачице умочене у уље, мало пре у позадини нежне као голицави врх птичијег паперја, претварају у предњем плану у хируршку иглу или скалпел високе прецизности.

„Где је порекло ваше сликарске опседнутости?”

„Ја сам одувек волео и знао да *иледам*. Моји одласци на изложбе су као одласци у цркву најпобожнијег верника. Моја фасцинација сликама Уроша Предића и Паје Јовановића иде дотле да, кад се приближим платну, имам осећај да у мене улази дах уметника. Ја *видим* покрете њихових прстију, осећам оштрину или благост њихових потеза. Њихово мајсторство је недостижно. Људи се најчешће недовољно усредсређују на слике које гледају, поготово познате слике посматрају по инерцији. Али кад се човек задуби, а ја имам тај неки, ако смем да кажем, религиозни однос према посматрању уметничких дела, тада тек спозна зашто је неко – неко, а неко није – неко... За мене је начин на који је Предић сликао чиста фасцинација. Такво савршенство има само Предић. Када се приближите платну, запажете намазе, трагове длаке од четкице, а

када коракнете уназад, слика се отвара, оживљава, боје се разливају, шљаште... Ја и дан-данас покушавам уђем у тајну сликарских мајстора, свестан да је то немогуће; моје слике су исте посматране из близа као и посматране из далека.”

Јовица Петровић је перфекциониста. На његовим платнима нема ни покрета, ни развоја, нема их ни тамо где би били „логични”, као у роману у којем се лик, то јест његов унутрашњи живот, не мења од прве до последње странице; све живо и мртво стегнуто је унутрашњим малтером и заувек дато у једној димензији, па и коњи на купању, иако у трку кроз запенушану воду морске плаже, изгледају као окамењени споменици у окамењеном мору под окамењеним небом. Окошталост хиперреалистичке ’надстварности’. Усредсређено, понекад фанатично улагање напора и вештине, концентрација, воља и стрпљење залеђени у цртежу, тако се жестоко осећају у овим (фолклорним) мотивима да човек – замишљајући Јовицу Петровића за штафелајем у атељеу – угледа пред собом, уместо сликара, прецизног механичара, с увећалом на оку, задубљеног под електричним снопом или, можда, рестауратора над хиљадугодишњом иконом док црта трепавице на Богородичином лицу. Оштрина потеза изведена до унутрашњег прснућа, стаклена разветленост елемената предњег плана слике на коју се неопрезни посматрач може посећи, један од оних посматрача који храпавост скорелог уља морају осетити на јагодици прста, или им може пући капилар у оку (или у мозгу, с обзиром на то да је све у глави), када се загледају у целулозна влакна махагони тамбуре, структуру углачане црне коже седла или нервни систем веза на сватовском убрусу, чија је веродостојност таква да се у ноздрвама осећа мирисна свежина уштирканог белог платна.

Фотографска прецизност „пресликаног живота”, сликарски правац који се више од свих приближио животу, до те мере да жице на сремској тамбури затрепере и произведу звук на промаји, а мува изненада зафијуче ваздухом иако смо је мало пре сматрали генијалним детаљем слике; међутим, тај правац свом снагом зарезан у живот, на необјашњив начин (мени необјашњив) претвара се у своју супротност. Као да реалности нигде нема мање него у хиперреализму. Стил достојан дивљења који од сликареве руке и ока захтева техничку перфекцију највишег степена, такву (веродостојност, виртуозну фактуру) „да се птица забије у слику на бобицу грозда”.

Међутим, када идеја хиперреализма са штафелаја побегне у архитектуру, ако је то архитектура, где јој није место, добијамо оне гломазне куће обложене лажним каменом с гипсаним јонским и дорским балконима, с лавовима на капијама, објекте хипокризије каквих је безброј по сремским местима, нарцисоидна и арогантна скоројевићка здања из чије су бетонске галантерије ишчупани живо биће Срема, поезија и мудрост живота. Хиперреалистичка сремска кућа безнадежна је као вештачка плавуша с мозгом птице која се забила у слику.

ЧИНОВНИК С РАНЦЕМ

„Када ми затреба спокоја и тишине, забацим ранац на леђа, попнем се на Фрушку гору и зађем дубоко у шуму. Уживам пуним срцем у лепоти шумске самоће. Пешачење стазама освежава ме изнутра, крепи ми психу, чини ме срећним. Мени је ходање по шуми духовна терапија”, рекао ми је Душан Драгојевић. „Вратим се у град препорођен. После такве шумске терапије, није ми тешка ни канцеларија.”

Чиновник с ранцем на леђима, млађи човек складне и чврсте фигуре и строго одржаване телесне масе, уравнотежених црта, благог израза лица и тихог и мелодичног гласа, пристојних грађанских манира, спортски одевен (најчешће) или у оделу с краватом, како кад и како где, према потреби или расположењу, успиње се са мном и Весном стрмом стазом кроз шуму према Врдничкој кули и настоји да свој ход, дугачак и сигуран корак, услед којег му је тело увек помало нагнуто напред, прилагоди ходу једног новинара, с ожиљком на срчаном мишићу, и његове канцеларијске жене. Пребацили смо се преко Дунава из Новог Сада у Срем јутрос рано мојим аутом. Оставио сам га испред хотела *Термал* и у својству Врдничанина и водича који се на средњовековну тврђаву пењао као дете, истом стазом, пре четрдесет година, прошетао сам их по брежуљцима и ливадама, пре него што смо ознојили леђа на стази под тврђавом.

Чиновник с ранцем најчешће „планинари” сам по фрушкогорској шуми. Овога пута, пак, на мој предлог да учинимо један суботњи излет, пошао је са мном и Весном у мој завичајни свет и, хтео не хтео, тога дана у осунчаној шуми, која је сва подрхтавала као зелена буктиња, био је подвргнут мом репортерском третману. Језиком прошлости назвали бисмо га чиновник у Магистрату. А, с појмом: чиновник, неизбежно се у тзв. колективној свести, чак и у временима компјутера, намеће историјско-литерарни модел досадног, рутинског, апсурдног посла,

који је у делу књижевника и чиновника Ф. Кафке подигнут на ниво окамењеног артефакта. Укратко, када протагониста моје данашње приче није у свом усамљеничком пешачком елементу, дубоко у шуми на некој стази, или на неком (ауто)путу, овај бескомпромисни пешак сваког јутра долази у своју канцеларију Секретаријата за спорт и омладину, где га на столу, у фиокама и фасциклама, чекају папирнати послови. Тамо једва да неко зна ко је „прави” Душан Драгојевић. Ова прича ће променити све, помало стрепим од њеног одјека и имам посебну одговорност према њему. Дуго је одолевао разговору са мном за новине. „Чему то? Шта ће ми то?” говорио је и најзад преломио у себи и пристао на јавни наступ.

Када тај шумски чиновник – да се мало нашалим, не би ли ме озбиљније схватили! – заврши посао за тај дан и напусти Скупштину града у којој зарађује хлеб, никада се не зна хоће ли му тог дана пасти на памет некакав повод; хоће ли упртити ранац, одлучан у тишини властите замисли, без помпе и циркуса и, мирно као да одлази до оближње летње баште на кафу, запуцати о свом руху и круху пешке друмом, негде далеко... Нпр. у Јерусалим, поводом две хиљаде година хришћанства, или у Атину, поводом Олимпијаде...

„Душан Драгојевић: необичан човек!”

„Ја необичан човек?! – Ја себе тако не видим.”

Пошто ме је заковао погледом у коме се одражавала зачуђеност, осетио сам потребу да се поиграм речима и започнем у шаљивом тону.

„У реду, помало необичан човек”, рекао сам и отворио прво поље разговора. „Признаћеш да није честа појава да државни службеник, под изговором да иде на годишњи одмор, упрти ранац и ходајући пређе две хиљаде километара.”

„Пређем са радошћу. Уживам у ходању.”

„Пређеш пешке раздаљину од Новог Сада до Солуна, уживајући у ходању, вратиш се у канцеларију, и мирно, као да се ништа није догодило, чак и не говорећи својим колегама где си био, седнеш за свој сто и наставиш са послом.”

„Не волим публицитет и сам знаш”, одговара Драгојевић. „Ја своју пешачку страст и опсесију доживљавам као неку своју личну причу, религију и филозофију, а не као спортску дисциплину. Нити се с неким такмичим, нити ми је потребно јавно истицање. Како то искорачење из животне рутине објаснити људима, а да човека не прогласе лудаком или шарлатаном? Гледам своја посла и мирнији сам кад ћутим.”

Душан Драгојевић на Фрушкој гори: „Ходање је стварање.”

Фото: Жељко Марковић

„Шта је смисао тога?”

„Смисао? Када ходам, ја стварам. Ходање је стварање.” – Душан отвара свеску или неку врсту дневника својих путовања. – „Смисао је садржан у овим мојим стиховима: *Божја њромисао. Молиџва. Осмислиџи. Кренуџи. Ходаџи. Колико леџих мисли и акџивносџи код човека, а дар су Божџи. Реч којом се именује хџење и креџање своџсџивено само човеку. Сџоџа, ходање је сџење сџварање. Боже, хвала џи за дар ходања и леџоџу мисли.* Према томе, док ходам, са мном је Бог.”

„Бог ти даје снагу и вољу?”

„Да. То је енергија посебне врсте и како је објаснити ономе ко се завали у свој ауто и не излази из њега? То су посебна стања у која улазим пешачењем.”

„Зато је мудрије ћутати?”

„Разумели смо се... И ја то ћутање сада кршим и тешим се једино тиме што ја знам да ти знаш свој новинарски посао.”

Чиновник с ранцем, главни јунак данашње приче, верује да је појединцу с развијеним, здравим унутрашњим животом, човеку с јаким

психоменталном припремом, а себе доживљава као таквог, и канцеларија стваралачки изазов, па и могућност за неочекивана и узбудљива интроспективна путовања.

„На крају крајева, зар то својим делом не потврђује и Кафка. Ко зна да ли би постао то што јесте, да није као чиновник рђао у оној канцеларији у Прагу; да му баш канцеларија, парадоксално, која га је гушила и одузимала му време за писање, да му баш она није разбуктала и избруска стваралачке снаге.”

Каже да је његов посао, противно предрасудама, занимљив; нашао се у њему после дипломирања на Факултету физичке културе Универзитета у Новом Саду и специјализације на Руској државној академији физичке културе у Москви. Признаје да је њему, ипак, срце изван канцеларије, међу идеалистима који су у сталном трагању за жестоким, несвакидашњим подстицајима, и то оним на самим граничним подручјима људске издржљивости. Скоро сва своја дужа ходања по Србији везао је за неке поводе. („Можда је то због тога што сам унук Солунца.”) Шест векова од Косовског боја обележио је ходајући 1989. године од Раванице до Грачанице; три века од Сеобе Срба обележио је ходајући 1990. године од Рашке до Сремских Карловаца. Пре неку годину, поводом осам векова Хиландара, пешке је из Новог Сада, преко Бугарске, отишао у Грчку и на Свету Гору (не говорећи о томе ни најближима). Запалио је свећу у хиландарској цркви и помолио се пред Тројеручицом, обишао све манастире у монашкој држави, да би се по повратку у Нови Сад појавио у канцеларији у сакоу и кравати, преплануле коже, као што и приличи чиновнику који се вратио са годишњег одмора. Хиљаду километара ходања. О, како је то (о)лако написати. Рекао сам му да ме не занимају *ћоводи* његових пешачења ни са националним, ни са верским, а ни са спортским предзнаком (то би нас одвело у другу врсту приче), него бих радије о дубоким унутрашњим покретачима смисла, који су по природи ствари пупчаном врпцом везани за његову, и само његову, личност.

„Неко ће рећи: Душан бежи од себе или неке истине о себи? Какав је твој одговор на једну овакву конструкцију?”

„Једноставан и логичан: што даље ходајући одмичем путем, имам осећај да сам ближи себи. Прелазити стотине километара на ногама за мене је извор радости. То је чин стварања, који у себи обједињује, речено језиком моје струке, специфичне духовне и физичке ресурсе појединца, али и медицинско-биолошке предуслове и елементе. Овакви

подухвати, који спадају у корпус граничних домета људске издржљивости, отварају могућност за стручну и научну евалуацију у доменима психологије, теологије, медицине, спорта, географије... Све је то јако сложено.”

„Зашто не објавиш књигу о томе? – Или је још рано?”

„Водим дневник са својих путева и једном ће ми добро доћи, ако се одлучим да то ставим међу корице. Можда, једном.”

„Где се догодио твој историјски први корак?”

„Први корак? Догодио се у Клеку код Зрењанина, где сам живео од пете године до завршетка средње школе. Тај период памтим по играма, лутањима и пешачењима по пољима, поред Бегеја, најпре са друговима, а онда сам... Ту сам највероватније запатио страст која се касније развила и коју сам освестио с годинама и искуством. То не би било могуће да телесно немам добре предуслове, да нисам издржљив. И од тада, још ме не напушта она радост кад ми по изласку уз града пукне пред очима перспектива друма. Неко је рекао да нам је ходање записано у генима. Кад мени дође да кренем, чини ми се да нема силе која може да ме заустави, толика је та страст за покретом.”

„Како је могуће ментално издржати тако дуга, екстремна, усамљеничка путештвија по Балканском полуострву?”

„Ја своја ходања по Балкану доживљавам као стваралачку авантуру и то им у мотивационом погледу даје снагу и смисао.”

„А страх? Пешачио си и ноћу, сам, непознатим путевима кроз високе и дубоке балканске шуме. Да ли је било ситуација кад си се уплашио? Човека? Звери? Невремена? Привида у мраку? Себе? Да ли си се уплашио себе?”

„Не знам од чега је створена моја ментална структура, или једноставно није било прилике да се уплашим, али, веруј ми, не сећам се да сам икада негде приликом својих ходања по Балкану осетио било какав страх. Ништа од тога. Препешачио сам Србију, с ранцем на леђима, сам самцијат, уздуж и попреко, хиљаде километара је остало испод мојих табана, сретао сам се са разним људима и, веровао ти мени или не, за све те године нисам од људи доживео ни најмању непријатност.”

„А страх од себе?” вратио сам га на своје питање. „Страх од сопствене оригиналности, да не кажем, баш, од ексцентричности?”

„Нема ни говора о томе, осећање страха не познајем. Пешачим у друштву сопствених мисли, јављају ми се разне идеје, упадам у посебна стања духа, заплуснут сам сензацијама споља, и ту благодет стварања

ходањем група би само ометала. Мене одржавају позитивне мисли према људима, биљкама, животињама, радују ме и сунце и киша, и блато и прашина, све ме радује. Размена позитивних енергија обезбеђује ми снагу и одржава менталну бистрину. Молим се за здравље дрвета крај пута. Сваком псу луталици желим добро, сретао сам их ноћу по селима, и ни један ме није угризо, насрнуо на мене. У себи желим добро сваком човеку кога сретнем, а у балканским планинама, као уосталом и другде на путевима, свакаких људи има... И нико ме попреко није погледао, а камоли, не дај Боже, напао или угрозио на неке друге начине.”

„У реду, ти си ознојени, прашњави пешак с ранцем. А шта се догађа када ти успут понуде превоз? То се вероватно дешавало.”

„Да, одмах настаје заплет. Људи мисле да сам стопер. Свратио сам тако до манастира Покајнице, помолио се у цркви брвнари, и само што сам се вратио на аутопут, крај мене се зауставио аутомобил са две девојке. ’Брате, хоћеш да те повеземо?’ пита једна од њих кроз отворен прозор. Не, кажем, идем пешке од Новог Сада до Хиландара; затражим од њих да ми кажу имена да их споменем у молитви кад стигнем на Свету Гору”. – Душан листа блокче и чита. – „Једна се зове Силвија Павловић, а другаааа... С том Силвијом сам се више пута чуо телефоном, студирала је француски у Београду, родитељи су јој у Француској, а у Марковцу јој живи деда. Путовала је из Београда код њега. Не знам где сам записао име друге девојке... И, да! Одоше њих две аутом, а ја за њима корак по корак.”

„Ниси пао у искушење да уђеш у ауто?”

„Не. Већ сам на девојке и заборавио, кад у Марковцу, на аутобуској станици... не могу да верујем својим очима... Група мештана и њих две приредили ми дочек, спремили на неком столу посну храну и друге ђаконије, а Силвија ми у име села поклонила књигу владике Николаја *Молишве на језеру*. Само су чекали да стигнем и да им кажем име, да га упишу у већ припремљени текст посвете. Чувам ту књигу. На прилазима граници са Бугарском зауставља ме човек, ако ме сећање служи из Босилеграда, коме сам из неког разлога нарочито занимљив, чудо невиђено, гледа ме разрогачених очију, никако му не улази у главу да сам се на тако дуг пут усудио да кренем пешке. У жељи да ми изађе у сусрет, узима ме под руку и понавља као навијен: ’Душане, ја то не могу себи да допустим! Не, ја то не могу... Мој син ће вас одвести аутом бар до државне границе!’ Кажем да то не долази у обзир. Човек не одустаје од намере да ме стрпа у синовљев ауто. Наравно да сам му се захвалио

и наставио пешке. У селу Совољано, на бугарској страни, одмах ту у граничном појасу, живи му брат, о којем дуго нема никаквих вести, па ме је замолио да навратим до њега и пренесем поздраве из Југославије. Стигао сам у село око поноћи, пронашао кућу, а човек... само моменат...” – Драгојевић консултује свој дневник с пута. – „Ево га, Иван Велинов, тако му је име... само што се није онесвестио од радости и узбуђења. Спремили ми вечеру, код њих сам се окупао и преспавао, а изјутра ме Велинов и његови укућани испратили... Плачу за мном као за најрође-нијим.”

Разумем га што је мирнији када ћути о својим *сѝваралачким* хо-дањима. Познаници смо и једва сам га натерао да са мном проговори за новине, али ме чуди, и то сам му приговорио, што је са својих путева донео само неколико фотографија, и што се тако комотно, да не кажем нехајно, односи према сопственим подвизима.

„Шта ће ми фотографије? Чему све то? Да их показујем женама и да се хвалишем пред њима? Које требају моје фотографије са путовања?” узвраћа чиновник с ранцем.

„Мени требају за новине”, рекао сам.

„Имам једну, даћу ти је... Готово?”

ОКО ЗЕМЉЕ У ЛОКОМОТИВИ

Рђавом путнику и дим смета, а страсном и паметном путнику и локомотива парњача је љубавница. Црв је убачен у Врдник. Можда, ипак, има истине у гласини која у последње време кружи местом, да ће угашеном, слепом пругом нормалног колосека (Врдник–Рума, 19 км), чаробном долином реке Кудош, опет кашљати, овога пута, музејска, туристичка парњача, коју целог живота прижељкујем и сањам у својим врдничким визијама. Гласина се закотрљала откако се један радознали, загонетни странац, с фасциклом и бележницом у рукама, Београђанин, саобраћајни инжењер, запослен у ЈП Железнице Србије (како се представио Врдничанима), уживљено, стручно и систематично распитивао о једној од првих војвођанских пруга (1889–1969).

Разгледао је и премеравао железнички плато под шумом и манастиром, где су се некада пресијавали колосеци, с вагонима нахраћеним угљем, меркао пружни насип без шина (гњецав као вилица без зуба), наспрам Господског реда, и фотографисао стогодишњу зграду железничке станице, наружену по идеји локалног кафеџије израслином од цигала. Откако је почетком седамдесетих година одјездио последњи воз са ове железничке станице, звиждећи кроз варош, причају сведоци, све док није промукао и ишчезао у отвореном пољу између напуштене кречане и товаришта Павловаца, једине станице на путу до лепе Руме, било је и озбиљнијих гласина о оживљавању старе аустроугарске пруге. Можда у овом последњем диму има и ватре. И дај Боже да је има!

Београђанин, виђен у Врднику, путник који је управо ушао у вагон ове приче, или боље рећи, у локомотиву парњачу врдничког воза, на жалост, нема везе са дотичном гласином. Допутовао је из Београда у приватном својству возољубитеља. Речју, дошао је у Врдник да обиђе земне остатке једне мртве пруге.

Ко је тај човек? Зоран Бундало, супруг Вере и отац Николе и Тамаре, магистар је техничких наука пред докторском дисертацијом на тему управљања развојем индустријских колосека, овлаштени судски вештак за железнички саобраћај, члан домаћих и иностраних удружења љубитеља возова, аутор више књига о железници и преко педесет текстова у стручним часописима. Бундало је и страсник железнице, бескомпромисни путник, коме су возови и пруге смисао живота. И док ми данас за новине говори о својим првим флертовима са возовима, Бундало види себе најпре у Бољевцу, где је рођен 1956. године у кући свог деде железничара Драгомира Димића; види себе очима мајке, која му је причала да је у сну опонашао парну локомотиву („А, на звиждук јутарњег воза из Параћина, причала ми је, скакао бих из кревета и у пицами истрчавао из куће да га дочекам.“). Године 1979, тада студент Саобраћајног факултета у Београду, с уредно издатим налогом за путовање у локомотиви, а у својству трећег лица (у вучном возилу), како се стручно каже за путника који се прикључио особљу у локомотиви, путовао је од Београда до Добове, првог словеначког места на прузи између Загреба и Зиданог Моста. Осим што је на том путу, изван себе од среће, уживао из повлашћеног угла у пределима, ситуацијама и лицима који су смењивали у стаклу као на убрзаном филму, позавидео је машиновођи и схватио да му је путовање у локомотиви душевна храна, нека врста естетско-еротског, па и филозофског доживљаја стварности на точковима.

Речју, на том свом историјском, судбинском путовању у Словенију, првом Бундаловом кораку на путу око света, пружила му се прилика

Зоран Бундало: „Путовање возом је моја душевна храна.“

Фото: Жељко Марковић

да се из распеване локомотиве у пуној брзини, специјалним телефоном, а посредством централе у Загребу, јави својима („Ево, људи, да не верујете, 'цепамо' кроз Срем!“), искористивши погодности код нас тада тек уведеног, савременог радио-диспечерског система RDV, с којим је експериментисало загребачко особље воза. Његови су зинули у чуду: „Али, како, побогу? Телефоном из воза у кретању? То није могуће!“ Међутим, негде између Винковаца и Врпоља, при брзини воза од 120 до 140 км на час, замислите (!), одузео им се дах; угледали су бебу која је на часак измакла надзору мајке и пузала према шинама, равно под точкове њиховог воза. („И данас се најезим кад се тога сетим.“) Успаничени машиновођа је дословно легао на кочнице, локомотива је зајаукала, дрхтај је попут струје продрмао цео воз и необавештене путнике по купеима и ходницима, али при таквом убрзању и бебиној идеји да се докопа шина, све је изгледало доцкан; само је драги Бог хтео да се несташни слаткиш, неки будући Бундало, заустави пола метра од блиставе сечице точкова.

Тако је прво путовање студента Бундала, трећег лица у локомотиви, предузето пре 26 година, могло да за свагда попрска његову биографију крвљу малишана исецканог под точковима воза, па и да га, можда, због тога усмери у другом правцу, даље од (кобне, окрвављене) пруге и возова који убијају децу. Али, сада (му) је јасно да у том студентском ватреном крштењу, има неког судбинског предодређења, неког знака с неба, с обзиром на то да му се више ништа слично није догодило, ни на нашим, ни на иностраним шинама („Ни једна озбиљнија несрећа, ни једно гажење.“), премда је као гост у локомотивама прешао 77.000 километра.

Бундалова опседнутост уређеношћу и дисциплином, геометријским решењима, заокругљеним бројевима, његова потреба за неком врстом дневничког (само)посматрања и хладне, математичке систематизације властитог живота („Као студент бележио сам називе попијеног пива, а у међувремену сам забележио 1.800 кафана у којима сам био гост!“), скупа са доживљајем воза као живог бића, и скупа са врхунским образовањем, исходовали су ритуалном, готово заветном обавезом да свако своје, па и најкраће путовање у локомотиви унесе у дневник који попуњава од седамдесетих година („О возњи у вагонима не водим белешке.“). Рачуница га је довела до податка да је у својству трећег лица, башка забележене возње у вагонима, пропутовао око 80 посто свих пруга у СФРЈ, изузев неких затурених мањих релација.

Возољубитељ Бундало шпартао је небројеним европским пругама и низао железничке трофеје као што их други нижу у некој спортској дисциплини, труцкао се по белосветским возовима с уредно попуњеним налогом за треће лице у вучном возилу. Премда Зораново име, и без њега, овог тренутка путује међународним железничким линијама, као што, уосталом, путују и друга имена чланова Светског братства љубитеља возова, возољубитеља, чак ни таквом једном искусном путнику није увек једноставно да задобије поверење посаде и укрца се у локомотиву. У Бугарској је покушао без налога, машиновођа с правом није хтео ни да чује, док не види одобрење генералног директора Бугарских железница, па је путник Бундало, стрпљив и упоран као мачка над рупом, не мирећи се са статусом обичног путника, вожњу од Софије до Пловдива наставио у вагону истог воза, а, будући да срећа прати храбре, зближио се у путу са кондуктером и овај му је средио да се из Пловдива за Софију, ипак, врати у локомотиви.

Летовање у Грчкој, пре десетак година, и познанство са машиновођама добре воље у Солуну, искористио је да у локомотиви пропутује овом земљом, па су му с пуним поверењем учинили част да управља дизел-моторним возом на узаној прузи. До сада није путовао јапанским магнетно-левитационим возовима на бетонским шинама, који развијају брзину и преко 500 км; један је, пишу новине, недавно примио прве путнике у Шангају. Али, зато је испробао све могуће генерације класичних европских TGV и IC-е возова (за велике брзине), укључујући и италијанске PANDOLINO. Бундалов лични рекорд на тзв. класичном точку (каког знамо од Џорџа Стивенсона) јесте постигнута брзина од 330 км IC-еом од Келна до Франкфурта – немачки IC-е возови су и најбржи на свету, бржи и од јапанских, не рачунајући магнетно-левитациони воз – премда је био треће лице и у TGV-у 1350, најбржем француском возу у комерцијалној експлоатацији између Марсеја и Лиона. Највећа постигнута брзина на европским пругама је 515,3 км на TGV-у у Француској, али у тој земљи, Немачкој и Италији, брзине у комерцијалној експлоатацији су до 330 км. Зоран Бундало се труцкао у свим могућим српским и светским локомотивама, а машиновође су га увериле да је, ипак, најтеже руковати старом добром парњачом, којој је основни недостатак мали степен искоришћења, свега око девет посто од енергије уложене да би се створила ротационо употребљива водена пара. Парњача је машина која за љубитеље возова има неупоредиви, култни значај, интелигентна дама којој се треба удварати да би се покренула, и чију

личност (личност, наравно) машиновођа мора да осети, да би јој подигао пару и истерао из ње симфонију точкова.

Неколико месеци после посете возољубитеља Зорана Бундала Врднику, договорили смо, пре неки дан, сусрет у Новом Саду (у кафани тој и тој), с обзиром на то да је радећи на докторској дисертацији открио неке податке о врдничкој пружи, пружи мог живота, ако смем тако да интимизујем ову рубрику. Донео је податке које сам једва чекао да чујем од њега. Допутовао је као треће лице у локомотиви домаћег Inter City воза „Авала” бр. 344, на релацији Београд–Беч, нашег најбољег воза у редовној експлоатацији, који је стартовао из престонице у 8.30, а на успутну новосадску железничку станицу стигао у 9.50 часова. Причао ми је како себе види као малог дечака који с родитељима путује пругом Београд–Загреб код родбине у Босну, скаче на отворени прозор не би ли забележио број воза у мимоилажењу, или то исто чини угледавши возове на успутним станицама. Слика која одређује његово детињство, слика је радозналост малишана који с бележницом трчка око локомотиве, разгледа је као врхунско чудо, завлачи нос у њене најскровитије делове, запиткује збуњену посаду о перформансама вучног возила, а понекад се нађе и у локомотиви која маневрише на станичним коло-сецима. Потреба за бележењем железничких сензација јавила се у Бундалу веома рано, највероватније још тамо негде у Бољевцу, између Параћина и Зајечара, као што се у неком детету рађа песник.

„Да ли има наде за мртву врдничку пругу?” упитао сам га на растанку.

„Обишао сам Земљину куглу на шинама, а сада осећам да ми ништа не би било драже него да се трузкам у парњачи с дрвеним седиштима на овој малој слепој пружи између Врдника и Руме. Наравно да има наде и радимо на томе.”

„Видимо се у врдничком возу!”

„Видимо се у врдничком возу!”

ПУТ ОКО СРЕМА ЗА ТРИДЕСЕТ ДАНА

По мотивима књиге Василија Константиновића:
Тридесет дана на убаву њушу,
Манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1899.

Господње 1896, у она стара, спора времена, када су прашњави и блатњави друмови по „китњастоме и поносноме” Срему мирисали на коњску и воловску балегу, згњечене дудове и брашњаве крушке, багремов и липов цвет и вино из друмских крчми на раскршћима с неизбежним разапетим Исусом од плеха, парох Василије Константиновић из Сремских Карловаца, добио је налог од Цркве да службеном кочијом обиђе насеља под јурисдикцијом Карловачке митрополије, и да по повратку са службеног пута поднесе извештај о стању Српске цркве и школства у тачно тридесет седам села и вароши (укључујући и Карловце). Парох Василије је у потпуности извршио поверени задатак, а онда је званичне податке допунио белешкама успут вођеним о сваком насељу, и 1899. године објавио у Карловцима књижицу *Тридесет дана на убаву њушу*, сачувану међу реткостима Библиотеке Матице српске. Било је то путошћеније по удаљеној провинцији Аустроугарске монархије (које се данас обави за један дан), и највероватније да не бисмо ни сазнали за тај службени пут, да га парох В. Константиновић није преточио у књижуљак и оставио нам превозно средство којим ћемо, његовим трагом, данас путовати по Срему.

Кочијом су из Карловаца кренули 12. маја, тачно у шест сахата изјутра, а нама који се путујући овим мојим папирнатим друмом смрзавамо у сувој зими 2006, преостаје да замислимо сунчано, кристално-зелено пролећно јутро над Фрушком гором, и поделимо узбуђење и радост са мантијашем Василијем Константиновићем: „*Никада њријатњијеј маја, никада милијих дана, бар њако се мени чинило, не беше, као јодине 1896,*

кад се дани, један леиши од друїої, један милији од друїої, низаху један за друїим.” Бич је просекао ваздух изнад коњских леђа, копита су заплесала на каменим коцкама трга, покривеног још хладовитом сенком јутра, и точкови кочије истерали су мелодију из друма. Када је сунце цикнуло на Банстоу и на Краљевом брегу, нису стигли честито ни да се надишу хлорофила и напију дунавског плаветнила, а већ су се спустили у ЧОРТАНОВЦЕ, село у којем становници живе „лепо и умерено и оскудице не трпе ни у чему”, названо тако по риби *чоршан* (шаран мањи од пола килограма).

Када је у Чортановцима обавио своје послушаније, његов кочијаш је опет истерао врисак из швигара. Коњи су цимнули и зарзали у сунцу, које је одскочило изнад Фрушке, и кроз набубрело зеленило и пчелиње пашњаке за пола часа стигли су у БЕШКУ, село чије име потиче од речи *бешика*, пошто се на Дунаву „силна риба клала и сушила, па је ту бацан дроб с бешикама”, и у којем „уредно и врло разборито” живе Срби и Немци. Сунце је течним стаклом заливало зелене брежуљке и кочија је „кроз плодне њиве и мирисне ливаде” стигла у КРЧЕДИН, насеље крштено по *крчевинама* које су направили први становници Срби. А сада, откако су подунавски Немци економски ојачали, „страни елемент броји преко триста глава, све се више и више множи и напредује”.

Путовање су наставили и из Крчедина доспели у СЛАНКАМЕН, назван тако по сланој води, тзв. *слањачи*. Рибарско село које настањује „чист, вредан и марљив” свет. Кочије су испловиле у поља, и после труцкања „кроз диван дрворед, посред плодних њива, засејаних највише пшеницом и јечмом”, чиновник цркве Василије допутовао је СУРДУК, назван тако по *сурдуку* (земљана увала између два брега). Допутовао је, а можда боље да није! У Сурдуку, где живе Срби, влада нерад, много је пропуштено, па зато „ни црква ни школа никаквог иметка немају”. У САСЕ (Нове Карловце) стигли су по добром друму, прошавши кроз два малена дола, а у овом „чисто српском селу”, које је име добило по плавој *саси* са околних брежуљка, стање је слично као у Сланкамену, „становници су већином ратари, али им је посао и сав рад запуштен”. Кочијаш је ошинуо коње, спустили су се у равницу, и убрзо су стигли у ПАЗОВУ (Василије пише: ПАЗОВО), „једно од најживљих села у Срему”, с недељном пијацом „којој није равне у свој околини”, насеље које је име стекло, сазнао је наш парох, па да тако и пренесемо, зато што су прве становнике опомињали („Паз’ ово! Паз’ ово!”) да не повређују суседне међе (хумке) Сурдука и Саса. Из Пазове су доспели у ВОЈКУ,

крштену тако по извору *Војка*, „где је сад бунар са којег поје марву украј пута”, и угледали су православну цркву, прелепо здање, а паз’ ово, такво „да величином све околне цркве надмашује”.

Путовање су наставили друмом кроз пустару, и за пола часа брже вожње стигли су у хрватске ГОЛУБИНЦЕ, село чије име вуче порекло од дивљих *јолубова*, који су се гнездили по жбуњу у пустари. Парох је забележио да су Гулубинчани „народ веома вредан, мари за свој посао и кућу своју, па зато лепо напредује и држи се добро.” Сунце је сијало из дана у дан, плава светлост је шљаштила изнад Срема, а птичице су цвркутале у жбуновитој обали равног друма, када су наши путници, долазећи из правца Голубинаца, стигли у ПУТИНЦЕ, село које настањује „веома миран и благ” народ, названо по главном *јуију* који га просеца. У ПЕТРОВЦЕ су стигли пречицом, путем кроз ливаде и њиве, а у том насељу, које је име добило по неком *јои-Пеишу*, затекли су народ, иако питом и добар, „у доста запуштеном стању, па према добу у којем живи доста назадан и неупућен”. Путовање су наставили кроз поља, лаганим касом кроз младо заленило, и преко Добринаца, Краљеваца и трговишта Руме, доспели су у ПАВЛОВЦЕ, село у којем „девојке, особито удаваче, кресе своја недра вешањем дуката о врат”, а име је добило, записао је парох Василије, по неком чобанину *Павлу*.

До ЈАСКА су стигли преко брда, путем кроз винограде и воћњаке, а када су са „висоравни”, дубоко доле, у горском *јазу* угледали село, било им је јасно зашто се зове Јазак, и зашто је село од давнина на гласу по одличној и издашној води; па и данас – забележио је парох на службеном путу – на потоку који тече између јазачких кућа и башта „има живахних поточара са немирним колом и водопадом”. Коњи су се својски ознојили теглећи кочије уз брдо, путем „кроз парлоге од пропалих винограда”, а онда су се сјурили у ВРДНИК, насеље које је име добило по брегу *Врдник*, изнад манастира Нове Раванице. Тамо су видели нешто јединствено у Срему: угљенкоп (изнад манастира) у којем, а паз’ ово, „по неколико хиљада људи данас зарађују себи хлеба”. Из Врдника су пошли у РИВИЦУ, труцкали су се „преко неке високе равни”, а у Ривици, названој тако по извору *Ривицу*, испод села, парох Константиновић је, пре него што ће допутовати у варош Ириг, дао одушка свом српском пореклу, и забележио: „Народ је врло добар и питом, других народности нема, но је село настањено чистим, овејаним Србином”.

Најзад, ево их у трговишту ИРИГУ, у вароши с именом изведеним од стране речи која на српском значи *сјар(ина)*. Овде „има свега што

Монах из манастира Велика Ремета у шетњи шумском стазом
Фото: Жељко Марковић

мањој вароши живота даје; има недељни трг, годишње сајмове, а и свакидашње потребе увек можеш подмирити”. Посебан утисак на пароха су оставиле „три лепе православне цркве, тако да не знаш којој пре да се дивиш”. Из Ирига су се запутили у НЕРАДИН, село којем су то име наденули злбници, наводно зато што су Нерадинци били изузети од рада на властелинском имању. А иначе је то „народ питом, миран и добар, могло би се желети да са мало више воље прионе на рад”. После путовања „кроз убаве винограде, мање оранице и некоје вртове”, свратили су у манастир ГРГЕТЕГ. Пошто су се тамо помолили и окрепили, уследило је пола часа вожње и видимо их у КРУШЕДОЛУ, названом тако по *Кршном долу*, где је смештено ово село, у којем живи „доста добар народ”, нажалост, „прилично неук сваком послу и сваком раду”. До манастира ВЕЛИКЕ РЕМЕТЕ стигли су путем поред извора Убавца. Одатле се спустили у ШАТРИНЦЕ, село које је име добило по *шајторима* у којима су живели људи током летњих радова у пољу. У том селу срели добар и вредан свет, „исто толико иновераца (Мађара), колико и православних (Срба)”.

Добар пут засађен дрворедом довео их је у МАЛЕ РАДИНЦЕ, који су име добили по *радинима* (тј. радницима) на румском властелинском имању, и ту су угошћени у кући неких Калића, „фамилија која је у целој околини на лепом гласу”. МАРАДИК беше следеће место на путу, село чије име потиче од стране речи, а значење јој је *осџаџак*. Ту су се не мало разочарали: „Народ је доста заостао у свом послу, па зато се и не може говорити о напретку овога села.” Из Марадика су се запутили у ИНЂИЈУ, чије име потиче или од турске речи *Инђи-хан* (место за јутарњу молитву), или од старе словенске речи *инди* (дакле), или од назива оближње *џусџаре*, а у том селу живе Немци који по бројности „надмашише српско становништво”. И у Инђији је парох Василије обавио шта је већ морао да обави, коњи су закасали добрим, тврдим друмом назад према Фрушкој гори, и у топли смирај мајског дана са Банстола и Краљевог брега спустили су се у (СРЕМСКЕ) КАРЛОВЦЕ, колико да се јаве у Митрополију, окупају и преноће. Сутрадан, у цик зоре, наставали путовање према сремским насељима уз горњи Дунав. Ми их даље нећемо пратити! Обишли су још: Буковац, Каменицу, Лединце, Раковац, Беочин, Черевих, Баноштор, Грабово, Свилош, Сусек, Нештин и Визић, а у Илоку су се заједно са коњима и кочијом укрцали на пароброд и Дунавом допловили до Сремских Карловаца.

Било је то путовање по Срему, дуго тридесет дана, колико можда напорно за кичму на седишту кочија, толико духовно слатко за црквеног чиновника В. Константиновића. Премда његов извештај с фактографијом и утисцима о сваком насељу протопопије, фототипски овековечен у издању Народне библиотеке *Досијеј Обрадовић* из Старе Пазове, не доноси бог зна шта велико ни Цркви ни историјској науци – поготово је комична, наивна и натегнута његова србизација назива села и вароши! – ипак је цео подухват, паз’ ово, једно шармантно сведочанство о старом Срему, али и, можда понајвише, занимљив допринос лектири о путовањима, мало откриће и идеја за сремску ложу планетарног братства љубитеља прашњавих и блатњавих друмова.

БИОГРАФИЈА ЈЕДНОГ СПАЈДЕРМЕНА

Ко је одважни младић (одважан, него шта), који везује свој неиживљени живот, мирно као да везује пластичну лутку, ужетом за метално-бетонску конструкцију на ужареном лименом крову десетоспратнице у новосадској улици Париске комуне? Ко је, а није димничар, човек-паук, да га тако новинарски назовем, оклопљен под белим шлемом у плаво-црном алпинистичком паковању са зveckавом бижутеријом од челичних алки, точкића и бравица, начичканих око стомака? Ко је, а није Црнотравац, небески авантуриста, који сам себе седећи на дасци као на љуљашци спушта у понор до висине оштећеног дела фасаде, прецизним, јогински контролисаним покретима руку малтером зацељује окруњено месо зида, њише се и балансира на трапезу летњег градског циркуса, укадриран одоздо с плочника и с прозора у задивљене очи заошијаних глава станара, пролазника и фото-репортера Слободана Николића? Ко је тај човек?

Наши зидари Црнотравци, гравитациони Срби, Срби с крилима, Срби високолетачи, небески Срби у гуменим опанцима, које сам давно гледао у неком крецавом документарном филму како уз хармонику с касетофона загрљени играју Ужичко коло на прстену фабричког димњака, којег су сазидали (беше их тројица, ако се не варам), након чега ми је фабричких димњака доста за цео живот, читајући ово, могли би с правом да се намргоде и подсмехну новинарској мистификацији једног намонтираног градског алпинисте. Ипак ме је нешто на фотографији младог човека, окаченог о ужету изнад Новог Сада, изазвало на то да плаво-црни паук на фасади добије своје име и презиме. Тако сам упознао Владислава Судакова. И његову жену Хану (Петровић).

Када су се по договору, најврүћег касног поподнева које се може замислити у Новом Саду, појавили слепљени шакама испред католичке цркве у центру града, изгледали су ми као да су сишли са Петровара-

динске тврђаве, то јест са ЕГЗИТ-а. Онижи, осмехнути младић, ожежен сунцем, обучен у егзит-стилу у црној атлет-мајици с упадљивим тетоважама у раменим пределима руку, беше се управо вратио из жениног Зрењанина, где је тог препеченог четвртка, лебдећи на ужету изнад Баната, поправљао хидроизолацију на фасади градске болнице. Нека ми Судакови опросте кратку дигресију. Док смо се упознавали на усиданој плотни Милетићевог шпорета, пре него што ћемо на разговор за новине у гасовити хлад неке летње баште, графичар и *Дневников* технички уредник Слобадан Кузмановић Куза, њупао је студентски сендвич с јогуртом под тендом ресторана *Айшине*, наизглед без икакве везе са овом причом. Међутим, кад год сретнем овог колегу из редакције, оживе ми пред очима оргијастички духови наших социјалистичких источних путовања. Осмеси бескрвних Чехиња на Карловом мосту и мирис кобасица на Вацлавским намјестима. Пиво на црту *Ког Кафке*. Чешки возови с мирисом еротике. Кратке сукњице због којих би голубар Храбал трчао на крај света. Искрсавају ми пред очима: Дана Данкова, Жанета из Братиславе, Тања из Кијева, Хана из Варшаве... Понешто из тих времена вратило ми се кроз разговор са двадесет осмогодишњим банатским зетом Владиславом Судаковим, Украјинцем јеврејско-руског порекла, који се од прошле године, на свеопшту радост доконих радозналаца, пентра по крововима и фасадама Новог Сада, малтерише, крчи, крпи, пере, брише, закуцава, и за шта све није способан овај урбани алпиниста (силом прилика), коме у Србији, где је одлучио да остане, новац дословно пада с неба.

Кратак извод из биографије Судакова почињем од украјинског града метузалема Чернигова, рођеног према неким рачуницама пре хиљаду триста година (око 140 км североисточно од Кијева), у којем се пре двадесет осам година одиграо педагошки спој с музиком и гимнастиком између супружника Феликса Израела Судакова, Јевреја, наставника музике, и Светлане Георгијевне, Рускиње, наставнице физичког васпитања, с последичном реакцијом која је закмечала девет месеци касније под видом Владислава (Судакова). Тако је совјетска Украјина добила новог држављанина. Године 1993, некако баш у време када су Феликс и Светлана, родитељи нашег јунака, задњим снагама мрцварили своје најбоље године у родној земљи, слуђеној на ивици издржљивости, тешећи се једино ТВ-сликама апокалипсе из утамниченог Београда у којем су се људи у Кнез Михаиловој тукли за векну хлеба бачену с камиона, закуцао је на врата њихове куће неки човек. Беше то један од

Владислав Судаков високо изнад Новог Сада

Фото: Слободан Николић

оних прозаичних, слаткоречивих спасилаца које одозго у последњи час пошаље лично Господ Бог, а да они ни сами нису свесни да су Божји изасланици, и моментално је унео светлост новог почетка и смисла у фрустрирану свакодневицу супружника, чувеном причом о бољем животу под неким другим (туђим) небом („Тај човек је рекао да у Сибиру постоји град на гасу и дијамантима у којем сасвим лепо може да се заради и живи!“). Феликс и Светлана, исте године ломе преко колена своје украјинске каријере, заблуде и илузије, остављају у кући у Чернигову сина Владислава, кћер Инесу и њеног (првог) мужа, а они у договору с децом путују на пробу у обећани сибирски рај по имену Надим („То је нови град, чвориште гасовода, град којег је основала компанија ГАСПРОМ.“).

Следеће године у Сибир долеће и Владислав, придружује се родитељима у Надиму и у том граду завршава средњу школу. Пре него што с њим одлетимо у Санкт Петербург, задржимо се још минут-два у Сибиру. Гас и дијаманти учинили су чудо. Породични живот Судакових вратио се у равнотежу. Премда су супружници, дошавши из гладне украјинске слободе, живот наставили у далеком, забаченом и затвореном граду (Надим је отворен 1996), где сте као странац могли да боравите најдуже две недеље и то ако имате чврсте гаранције, Феликс и

Светлана су данас, тврди њихов син, срећни и пристojно обезбеђени грађани Надима. („Плате су тамо далеко веће него у другим деловима Русије.”). Богати север Русије, како бива када су у оптицају велике паре, с распадом СССР-а и либерализацијом живота у земљи, постао је отворена и пожељна мета разних домаћих и страних организација, менаџера, агената, мешетара, а ловарни северни грађани су затрпани и размажени понудама из Москве, Санкт Петербурга и других средина. Окусивши предности гасовитог Надима, Владислав је своју будућност видео у Русији („Прихватио сам без двоумљења руско држављанство.”), и када су агенти Универзитета из Санкт Петербурга дошли у ГАСПРОМ-ово мезимче да позову на студије богату северну децу, наш јунак је уплатио колико је од њега захтевано и постао студент права на даљину с привилегијом да се на катедри појави једном годишње.

Надим су крајем 1999. посетили и агенти јеврејске организације SOHNUT, понудили су младима јеврејског порекла програм боравка у Израелу („Отац ме је упитао хоћу ли да идем? Рекао сам: хоћу!”), и фебруара месеца следеће године, након што је из украјинског Чернигова, где је боравио код сестре, средио папире за следећу обећану земљу, наш јунак се обрео у кибуцу *Magaan Mihael*. Богати кибуц код Хадере постаје дом и девојци из Зрењанина, Хани Петровић, која је у мравињаку јеврејских младића из света свог принца на белом коњу препознала у Владиславу Судакову. Бесплатни живот у кибуцу, осим љубави, подразумевао је четири часа учења хебрејског језика и четири часа неког посла, а све заједно трајало је пола године, када је Владислав уписао економски факултет у Тел Авиву, а његова девојка Хана културу и историју Далеког истока. Изван сигурности кибуца, убрзо се показало да је услов свих услова опстанка у Израелу: новац. А он ће Владиславу дословно пасти с неба. И као што је оног дана на врата украјинске куће његових родитеља у Чернигову закуцао један човек (после чије посете је све било другачије), тако је сада на врата његовог израелског студентског живота закуцао оглас у новинама („Писало је отприлике: заинтересовани за радове на висини, нека се јаве на број тај и тај... Добро плаћен посао...”). Сутрадан је с газдом висео окачен ужетом на фасади једне зграде у Тел Авиву, свидео му се поглед из птичје перспективе, није осећао страх, и од тада је лебдео изнад обећане земље. А онда је Хана одлучила да јој се не свиђа у Израелу. Венчали су се пре годину дана у Србији и живе у изнајмљеном стану у Новом Саду („Ја сам у трећем месецу трудна”).

Логично питање за летећег Судакова: како нас одозго види? Смешно му је то што овде преовладава предрасуда да је посао којим се бави за мушкарчине или за лудакe. Себе не види таквог, али то су бенигни неспоразуми странца у Војводини, која му се веома допада, баш као што су му блиски и овдашњи људи, идеализовани у његовој верзији за новине. Миран, културан и васпитан свет, како нас Судаков прецењује након петогодишњег израелског искуства, свет увек спреман да помогне. Фасцинира га наша обзирност, осећај за друге на јавним местима, нпр. када у градском аутобусу чупави тинејџер, с пивском конзервом међу ногама или обријани тврдокрилац у ланцима, уступе седиште старијој особи, а то у неким његовим аутобусима виђа по Новом Саду („У Тел Авиву, где је борба за опстанак немилосрдна, тешко да ћете слично видети.“). Али, добро, Србију у којој остаје, доживљава као државу која последњих година економски убрзано напредује („У Украјини је плата наставника 80 долара.“), и притом је запањен – аха, понешто и не ваља! – нашим законима који прописују да свака плата у Србији буде оглобљена са седамдесет посто пореза и доприноса. То му никако не иде у главу.

Изнанада, разговор у троје под запареном тендом, цепа као папир несвакидашње јака грмљавина војних авиона у неваспитано ниском лету изнад врућег срца Новог Сада. („Прскају комарце“, шали се Судаков.) А изјутра следећег дана, док је наш плави сибирски спајдермен плео мрежу под олуцима зрењанинске болнице, сазнајем из новина да су нам тог четвртка у историјској службеној посети, првој још од времена Титове Југославије, била два америчка ловца-бомбаредера Ф-16 из 555. ескадриле стациониране у бази Авијано, Италија, да су слетела на континент Срем (Батајница), и да је један од пилота „милосрдни анђео“, један од манијака који су пре седам година бацали експлозивне крмаче по нашим животима („Врдник ми бомбардовали, да им...“), и сада су исто тако неваспитано грмели изнад Новог Сада. Штеточине због чијих небеских свињарија Владислав Судаков сада мора да поправља фасаде.

„А прелазиш ли преко Дунава?“ питам на растанку.

„Где? – У Срем?“

„Да.“

„Не, тамо још нисам радио... Зашто?“

„Само питам.“

У АВЕТИЊСКОЈ БОЛНИЦИ ПРИНЦИПОВАЦ

Младић, челично плавих очију, у карираној јакни, затечен са три мештанина на ударној клупи у центру Сота, покушавао је да ме убеди да продужим боравак у селу. Новинари из Новог Сада овде баш и нису тако чести гости.

„А да пођемо на брдо до Мале Госпе? Нећете се покајати. Горе је каптирани извор, а и поглед на Сот одозго је за памћење!”

Прилично сам се задржао у Соту и следећи мој циљ била је Дечја болница Принциповац на истоименој некадашњој пустари, а у ствари видиковцу изнад села и Сотског језера, уз саму границу са Хрватском. Мом саговорнику није преостало ништа друго него да ме одведе у своју канцеларију, која гледа на зидове у изградњи прве српске православне цркве у католичком месту (до последњег рата), да извади из ормара монографску књижицу *Сош*, аутора мештанина Ивице (Пајиног) Кубика, и поклони ми је с посветом: *За усйомену од њредседника Месне уйраве Сош Поважана Саше*.

Ипак, пред напуштање Сота нашли смо времена да се попнемо до католичке цркве посвећене Светој Катарини, моћно и асоцијативно здање на брду Краљевац, које ме је пребацило у литерарни свет похраваћеног Чеха, Аугуста Шеное. Премда је бела црква, некадашња франчевачка капела из XIX века, у редовној обредној функцији и има свог свећеника са станом у селу, нисмо затекли никог. Хтео сам да видим, мотивисан податком из поклоњене књижице, ретку камену скулптуру (крстионицу), с биљном орнаментиком која се среће на старохрватским споменицима по Далмацији. Црква је била закључана. У ствари, затекли смо у црквеном дворишту пулина свезаног ланцем у озиданом обору с изваљеним вратима, с храном у шерпи и водом за неколико дана, који нас је дочекао лавезом и испратио махањем репа, замоливши

нас да поручимо његовим газдама да је храна ускисла, да је гладан и жедан, да се пси не држе обору за свиње и да га одвежу с ланца. Не уједа. „То што је мом газди један покрет руке, то је за мене највећа срећа у животу.” Баш тако је рекао. А и ко је још видео да се пулини везују!

Гранични прелаз Принциповац на магистралној артерији Шид-Илок. Нећемо преко, а можда и хоћемо, све зависи од тога шта нас очекује у Дечјој болници у чији круг смо управо скренули с пута.

(Први пут чуо сам за Принциповац крајем седамдесете године, када су родитељи одвели у ту болницу мог брата, који је боловао од бронхијалне астме и неколико недеља провео је на лечењу у тој установи. Долазили смо му у посету. Мама је плакала када смо се у Принциповцу растајали од њега.)

У новој згради Завода, неколико корака од стазе која води у стари, запустели део болнице, одвија се уобичајени болнички живот. Дечица на лечењу гугучу у креветићима и тандрчу звечкама, родитељи седе у ходнику, сестре у затишју после визите пију кафу, а директорица је изван Принциповца, па ако желимо можемо је сачекати, сад ће и кафа. („Нисте се најавили, а без директорице не можемо вам ништа рећи.”)

Стари део болнице. Преподневни часови, измаглица, шума се купа у хладном зноју. Изненађени и зачуђени призорима опустошености, најпре смо са леве стране стазе, затрпане лишћем, наишли на отворену гаражу са службеним аутомобилом. Поред гараже барака болничке вешернице у функцији. Запуштене зграде у анорексичном, накомстрешеном багремовом дрвећу, и нигде живе душе, под условом да пси немају душу (што је мало вероватно). Не бих, опет, о мојим најбољим пријатељима псима, у овом случају о псима луталицама, окупљеним на пограничној пустири Принциповац, да ме њихово доброћудно присуство у кругу Дечје болнице (на коти 208) не вуче за језик да залајем како су то српско-хрватски пси, долутали овде с *наше*, али и с *њихове* стране. Лоши људи у нашим и њиховим редовима, који су ове псе избацили из кућа, викендица и аутомобила, остали су лоши људи и после међудржавног разграничења. Касније ће ми овде казати, а то сам осетио и по понашању паса, да је особље Дечје болнице Принциповац заштитнички расположено према овој избегличкој српско-хрватској псећој дружини. Код вешернице смо се мимоишли са прпошном мамом кујом и разиграним штенцима, и зашли у влажну, гробљански глувонему мрклину болничког парка у старој шуми поред пута Шид-Илок и граничног прелаза Принциповац.

Контејнер за становање остављен уз стазу, трула и зарђала, празна олупина као лобања с прозорчићима у решеткама, загрнута сувим лишћем, војни или полицијски пункт из блиске крваве прошлости, увод је у аветињске слике запустелог старог дела болничког комплекса Принциповац. Препознајем врата из давног (југословенског) времена када смо посећивали Дарка на лечењу од бронхијалне астме. Фото-репортер и ја тумарамо голом, капљавом шумом. Осећа се јак воњ биљне трулежи из дубине шуме. Све је овде заустављено као у спазму, залеђено другој димензији и препуштено да чека нека боља времена (или решења), затрпано у трулом лишћу, паучини и некој сабласној тишини која улази у уши као сувомразица под нокте. Отворено говорећи, колико год да смо се одмакли од рата, има још осетљивих, незацељених гнојних чирева уз српско-хрватску границу (а једно од њих је и Принциповац) у којима се као у заосталим џеповима згуснуо, запекао горки талог блиске прошлости. Забрављене, хладне зграде болничког круга у тамном, подивљалом парку у сред пустаре у ружи ваздуха који продувава бронхијалне путеве, још су некако страшније у том касном јесењем непокрету нама који смо, неких тамо предратних лета, слушали у овом лековитом парку дечју грају, шкрипу љуљашки и клацкалица, плускање воде у отвореном летњем базенчићу за хидротерапију.

И тако смо, корак по корак, све дубље и дубље у фрушкогорској шуми, пробијајући се насумице кроз сметове опалог лишћа поред равнодушних, сломљених клупа, доспели пред закатанчена врата једне од болничких зграда са које још није скинута табла с ћириличним натписом: *Караула Љуба*, заостала из времена када је овде била погранична јединица српске војске. На њу, осим растурених стражарница и контејнера, подсећа и валов с песком где су војници по повратку са стражарских места проверавали да им метак није заостао у цеви. У близини те зграде је бетонски базенчић, жедан и обрастао у шипражје, околу су стазе, дрвене надстрешнице за одмор и клупе, а тамо дубље у боровини и шипражју, ближе путу Шид–Илок (одакле се чује брујање мотора), још је неколико мртвих болничких зграда. У једној је капела, у другој архива.

У повратку из старог дела болнице, мувамо се по кругу. Фото-репортер намерава да направи још неки снимак из напуштеног дела и враћамо се на стазу. Прилази нам крупан човек, мрзовољног лица, окићен епским, литерарним брчинама и с љутитим погледом добричине, једини у видокругу. (Личи на Мартина Аугустиновића из Сота, човека који је имао највеће бркове у Срему.) Кашљуца пред наступ, испречи

се пред нама и рече: „Људи, где сте се ви запутили, забрањено је преко. Не можете тамо!”

„Забрањено? – Зашто?”

(Питање зашто, јаче је од мене.)

„Како зашто? Зато што одавде... ево, баш одавде...” – Пресекао је шаком стазу. – „...почиње територија Републике Хрватске!”

Невидљива гранична црта између Србије и Хрватске, пролази кроз двориште Дечје болнице. Нови део установе је наш, стари део је њихов.

„Сигурно?” питам.

„Сто посто! Тамо је њихово.”

„А није ничија земља?”

„Није, земљаче.”

„Ми смо малочас били преко”, рекох човеку.

„Немојте више, молим вас! Ко вас је пустио у стари део болнице? Нисте знали? Ау, сунце вам ваше новинарско... Па, били сте у Хрватској.”

„А ко сте ви?” питам човека.

Бркајлија ми пружи снажну и длакаву шаку велику као мања лопата.

„Возач Дечје болнице Принциповац! Ћургуз! Милан Ћургуз!”

Шта сам рекао. Добричина.

* * *

Недуго после објављивања ове приче, једно јутро сачекала ме је коверта на столу у редакцији *Дневника*. Датум: 12. децембар 2006. Пише: Проф. др Милица Банић, физијатар у пензији из Новог Сада. Тридесет година била је везана за Принциповац.

„Одувек се знало да један пута пресеца установу и дели је на две републике. Кад год смо га прелазили у шали смо говорили да ће нам једног дана требати пасош. Нову зграду смо изградили на српској страни. Принциповац као дечја установа постоји више од четрдесет година. У њој су била смештена деца којој је требало продужено лечење и истовремено редовно и специјално школовање. Смештена су и деца са којима се природа поиграла врло сурово, па су рођена без руку, ногу и с обимом главе од један метар. Сви су они у тој установи нашли нови дом, осетили топлину и блискост персонала. Медицинске сестре су са великом љубављу и пожртвовањем бринуле не само о хигијени и исхрани, већ и о другим радостима дечјег узраста. Бринуле су да деца осете

топлину дома за викенде и празнике. Водиле су их својим кућама и својој деци (...) Све људе који тамо раде краси велика љубав, ентузијазам и пожртвованост. На жалост, чула сам да се од Нове године намена установе мења...”

Када сам 2019. године, у лето, после посете Шиду, свратио до Принциповца, тамо је у згради некадашње Дечје болнице био смештен Прихватни центар за мигранте, заглављене на путу до Западне Европе.

МАЛО МРТВО ГРОБЉЕ

И гробље умре, ако га не хране мртвима!

Плехани Исус, зарђалог лика, разапет на дрвеном, црвоточном крсту, држи се нагнут у високој трави и цвећу као лабав кутњак и тандрче на топлом ветру услед разглављених ексера забодених у шаке. Око њега потресан приказ свеопштег расула и распадања: споменици, гробнице, крстови, угушени у подивљалом растињу. Сува кост вири из земље. Под крстом са разапетим плеханим Исусом, и ту и тамо на све стране по дубини малог мртвог гробља у Врднику, пулсирају врштите црвене булке, цвеће које воли пругу и возове, а овде се уверавам да му пријају и гробови. Домаће (саксијско, припитомљено) цвеће донето ко зна кад у женским рукама на гробове најмилијих, посађено или побегло из камених ваза и посуда, сплело се у оргијастичком растињу, раширило се на све стране, помешало с дивљим биљкама, стекло отпорност, и сада је испаша пчелама. Бетонска плоча породичне гробнице с генералијама урезаним на немачком језику, напрсла, оједена, зарушена на угловима. Из једне пукотине излази змија белоушка, безопасна живуљка сјактећег, влажног тела као да се доле у гробници окупала у сребру. Гмиже ми поред ногу без страха, као да се на гробљу подразумевам, и ишчезава у грму дивље руже. Фрушкогорске неотровне змије добро подносим и немам од њих никакав зазор, али недужни пацови су ми – све, све је у глави! – благо речено одвратни. Пензионер, врднички рудар, из куће у близини пожалио ми се да ово гробље, осим као база за пијанце, сумњиве типове, па и за понеки љубавни пар, служи и пацовима и мишевима, које ту нико не дира. Унаоколо, на све стране, лете као стрелице кроз траву и по гробовима ситни сивомаслинасти и крупни светлозелени гуштери, хиперсензибилна створења за које сам негде прочитао да су такви страшигузи да, када се нађу у човековој шаци, паралишу се, падну у несвест од страха или их стрефи срчка.

Запуштено католичко (рударско) гробље у Врднику

Фото: Слободан Шушњевић

Сива, олињала мачка олучарка вреба врапце (мишеве, пацове) шуњајући се иза гвозденог, лозасто изведеног крста с јајастом устакљеном фотографијом младе, осмехнуте жене грађанског изгледа, Словенке, с пунђом и надуваним, лептирастим нараменицама оперваженим чипком. Име и презиме појела је рђа. Записујем имена покојника: Виктор Медвешек (1895–1965) и супруга Јозефина (1901–), Јосип Крајцер (1904–1976), Леополдина Горшек (1914–1975), Михајло Плечник (1888–1976) и ћерка Розалија Црнковић, Фрања Јаблановски (1906–1965), Јозефина Вртовшек (1904–1968), Ева Вајлер, пож. 38 год., умрла 1945. године и мати Марија Вазнер, Драгутин Цилиншек (1929–1971), Франц Прислан (1894–1957) и Ивка Прислан, рођ. Штраус (1895–1973), Михајло Лесјак, Иван Стилић, Иван Бенедикт, Рудолф Лесјак, Ханс Шуберт, Јосип Фабијанчич...

Попут људских бића и грађевина, свако гробље живи и стари на свој начин; једно као светлуцава мраморно-златна катедрала, друго као распаднуте, блатњаве каљаче упертлане шпагом. Једно гробље умре и окамени се (васкрсне, ускрсне) под видом споменика или „туристичке

атракције”, самозадовољно у геометријски изрезаном шимширу, друго се распадне у застрашујућој тишини незнања и заорава, нестане у корову, грмљу, шуту, постепено и нежно као трошни лист дувана. У мом Врднику постоји једно такво гробље, постоји „тамо где му (више) није место”, слепљено уз паркинг бањско-туристичког комплекса *Термал*. Гробље заробљено у правоугаоном кавезу растиња, између асфалтног пута и кућица с баштама пуним ружа месечарки и ситног гробљанског цвећа тамног мириса, и, с друге стране, притиснуто брдом Штирцом, вештачки створеним од јаловине, црвене шљаке, коју је исповраћао угашени угљенокоп (1804–1968). Гробље је затворено за сахрањивање седамдесетих година. То је главно *рударско* гробље у Врднику, или још одређеније: то је *римокайоличко* гробље; или још одређеније: то је *словеначко* гробље (премда су овде сахрањивани и Немци, Мађари, Хрвати, Словаци, Чеси...). Словенци су га основали и најбројнији су њихови гробови. *Тукај почивајо в вечнем миру*: Матија Прислан, Марија Месар Шаберл, Амалија Шкоберне, Марија Бар, Алојз Ребершак, Петар Жупанчич, Нарад Вилма-Мартин, Габершек, Молан, Зупан...

Откуд словеначка колонија у Врднику? Како су Словенци постали Сремци? Ништа спектакуларно: досељавали су се овде трбухом за крухом, путујући унутар граница Аустроугарске монархије и, по њеном распаду, унутар Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије, и запошљавали се у руднику *Врдник*, једном од најстаријих европских угљенокопа. Велики број Словенаца доселио се осамдесетих година XIX века, када је власник рудника угља била штајерска породица Понграц из Загреба, а постоје сазнања да је још 1875. године сакупљач радника Михајло Лесјак довео на Фрушку гору деведесет својих земљака. Нови талас досељавања био је после Првог светског рата, тридесетих година их је овде било толико да су Врдник звали мала Словенија, а поред српскохрватског, други језик којим се говорило у рударском насељу Стара колонија био је словеначки језик. Оставили су снажне печате своје традиције, културе, обичаја. После Другог светског рата овде су основали КПД *Франц Розман* са истоименом читаоницом, а на челу друштва, чији рад је помагала влада Словеније (посредством својих посланика у федерацији), дуго година је био рудар Рудолф Грегорчич, рођен у Шкоцјану 1898, умро у Врднику 1981. године. Потомци Словенаца осећају се староседеоцима у Врднику. И њихови почивају на том малом, запуштеном рударском гробљу.

Гробље у Врднику после сређивања

Фото: Жељко Марковић

Сад скоро, када сам закорачио у рударско гробље кроз процеп у жичано-живој огради, где је некада, сећам се, стајала капија од дрвета под катанцем, а затим сам самцијат, повучен изненадном знатижељом и, зашто не признати, заведен узбудљивим и омамљујућим мирисом још једне сремске/светске приче у ваздуху, зашао међу крстове и споменике кроз високу, нетакнуту траву, јавио ми се неодређени осећај да сам се заглибио у некој другој димензији или, како се то модерно каже, у паралелној стварности Врдника. То мало рударско гробље до те мере је запуштено – а такво је, да се разумемо, неколико деценија! – да се човек упита, излажући се ризику да, премда у најбољој намери, повреди нечију емоцију: да ли ови мртваци, под зарушеним споменицима, трулим или зарђалим крстовима у оргијастички разбарушеном зеленишу, да ли уопште имају неког свог живог под небом, или су са њима нестале или изумрле читаве фамилије?

Како бива, с гашењем угљенокопа, и последњим звиждуком врдничког воза, многе рударске породице напустиле су место, а многе које су остале пале су у сиромаштво, па и у беду. Оно страшније, безнађе,

доћи ће касније, и потрајаће у међународном Врднику, све до данас. Није у питању никаква српска завера, а да јесте, вероватно би старије српско гробље, заклоњено од очију у боровој шуми у брду покрај манастира Врдника, изгледало боље. Међутим, и мало мртво православно гробље, затворено седамдесетих година, истовремено када и римокатоличко, има сличну, ако не и лошију судбину. Све и да је тако, да нема живе руке да оплеви гроб, или је има, али је заборавна, или не стиже, или неће, да засади рунделу цвећа, да упали воштаницу, шта дођавола раде комуналне службе Врдника, где су плаћени косци да, бар колико-толико, врате достојанство и цивилизовани лик старим, мртвим гробљима? Локална управа забрану сахрањивања образложила је „пренасељеношћу” оба гробља, и католичког и православног, и немогућношћу њиховог проширења (тако да су неки гробови копани на гробовима). Рударско гробље, осим тога, постало је сметња бањско-туристичком предузећу. Обећано је тада да ће се после десет година једино војвођанско рударско гробље у изместити на брдо Витезић, где се сада заједно сахрањују многобројне врдничке нације и вере. Међутим, прошло је тридесет година од затварања, а мало рударско гробље и даље је код базена. И добро је што је тамо! Тако још постоји шанса да се преуреди у спомен-гробље. За почетак треба позвати неког из Словеније да покоси траву. Претерана употреба ироније? Не, зашто? Рођен сам у Врднику. Тамо су и неки моји крстови.

ЛЕГЕНДА О ДИЈАГОНАЛИ

Почећемо досадно, али мало стрпљења.

Свечана сала Карловачке гимназије, прве високе српске школе, дупке пуна у вечерњој тишини, која се може сећи маказама (па ипак то никоме не пада на памет). Дошли су у узвратну посету Сремским Карловцима гости из средњовековне српске државе Рашке, тј. из варошице Рашке, и у току је њихов (културно-уметнички) програм: представља се песник и председник Удружења књижевника Србије Слободан Ракитић, пореклом из Ибарске долине, о фото-монографији *Рашка у долини српских краљева*, аутора Милисава Савића и Милојка Милићевића, говори професор Филолошког факултета у Београду и књижевни критичар Мирољуб Јоковић, такође пореклом „одоздо”, за клавиром је један од младића из Рашке, академски пијаниста Јовица Мутавцић, а у холу Гимназије, на паноима, траје изложба сериографија *Долина векова од Рашке до Краљева*. У првом реду (као што је и ред): председник општине Рашка, др Бојан Миловановић са члановима делегације, до њега домаћин, градоначелник Сремских Карловаца, Миленко Филиповић са сарадницима и, како се то већ (новинарски) сажима, „представници јавног, културног, политичког и верског живота” града под Фрушком гором. А у сали је, наравно, и ваш репортер, седи *дијагонално* у последњем реду. Ту се најбоље осећа(м).

Сви смо на окупу, недостаје само Дијагонала.

У ствари, Дијагонале нема физички (летос је убијен), није том прашинару и одрпанцу ни место у Свечаној сали Карловачке гимназије. Више би му се свиђала клупа у парку, надстрешница неке месаре или кафане. Неће га то вече од учесника програма нико ни споменути, бар не с позорнице, а тако је можда и боље, довољно се о њему говорило месец дана раније у Рашки и писало по новинама. Дијагоналин дух и те како осећају протагонисти дводневног сусрета Сремски Карловци

Насловна страна *Политике* о случају Дијагонала

– Рашка, и још можда, тек, понеко из публике, упућен у читав сплет наизглед бизарних „случајности“ и припремних радњи које стоје, најпре *иза* одласка ове зиме (нас) Карловчана на југозапад Србије, на Копаоник и Голију, а онда и, ево сада, *иза* доласка Рашана на Фрушку гору.

Историју „случаја Дијагонала“ најбоље би испричали гости из Рашке. Дијагонала је (био) њихов суграђанин и савременик. Ретки су Рашани који нису познавали краља улице с необичним именом, тј. надимком, а још су ређи они који га нису симпатисали, поштовали и волели. Дијагонала је био један једини, такорећи с ничим упоредив, искуство сам себи. О његовом пореклу не знамо много, готово да не знамо ништа, а Дијагоналу, опет, нико никада није чуо да прича о својој прошлости: одакле је, ко су му родитељи, како је настрадао и на који начин је уопште дошло до тога да постане најпознатији уличар и бескућник у Ибарској долини. Шаљивције су говориле по Рашки да га је из неке своје књиге избацио на улицу књижевник Милисав Савић. Руку на срце, Дијагонала би у његовој стварносној литератури деловао сувише папирнато, нестварно, тешко је поверовати да је у стварности

могућ такав лик, а можда га је баш зато Савић и најурио? Једно је извесно, живот га није мазио. Био је инвалид, имао је озбиљних проблема са ногама страдалим у ноћним јурњавама са униформама, па ипак је исијавао настраним оптимизмом; причали су да је патолошки волео живот, нарочито онај сладак, и не само да никада није клонуо телом и духом, него се онако убогаљен уздигао до вође свог уличарског братства, и суверено је годинама владао *underground* сценом Рашке. Био је легенда која хода.

Највећи квалитет биле су му чудесно јака животна воља и ретка сексуална живахност. Његово дијагонално кретање улицом, с ничим упоредиво, вештина, страст и нека морбидна елеганција његових покрета, сложене динамичке радње, које је силом прилика, самоук, увежбавао већ у зрелим годинама и, можда поврх свега, апсолутно невероватан визуелни утисак који је емитовала његова квазимодовска појава (нарочито ноћу на месечини), све су то елементи који су од Дијагонале, ипак само обичног, божијег створења од крви и меса, направили ако не свеца, а оно „споменик који хода”, легенду још за живота. А сам Дијагонала, опет, с очајничко-патолошком пожудом једног Маркиза де Сада, правио је по Рашки мале Дијагонале.

Његов незасити и бесрамни сексуални живот (а о њему ће сада бити речи, и зато је овај део текста само за пунолетне) саблажњавао је пристојан свет у граду на Ибру и увесељавао мангупарију по кафанама и ћошковима. Бољи познаваоци Дијагонале из тзв. интелектуално-уметничких кругова, у које је радо приман (био је редован учесник *Рашких духовних свечаности*), причају да је било неке фаталне, демонске, привлачности у његовој телесној ругоби, и оповргавају зловна пецкања да су му давале из сажалења. Напротив, агресивно напаљен, Дијагонала је манијачки и без критеријума спопадао све редом из тзв. полусвета (оне из света одоше са одликашима), водио је љубав у градском парку, по ћошковима, на Каменом мосту, где се већ указала прилика, а како није имао стида, ни стида ни мере, једном га је у по бела дана у парку затекла патрола полиције на гомили са неком уличарком, и за мало их је ова авантура коштале главе. Не, униформе никако није волео!

Дијагоналу из Рашке лично нисам познавао, па ипак као да је живео ту негде у нашем комшилуку. Први пут сам за њега чуо из надахнутог, духовито-сетног записа колеге Мирољуба Дугалића објављеног у *Полицији*, и пијучкајући своју јутарњу дозу кофеина у карловачком бирцузу *Код четвори лава*, сам Бог ми је одозго дошапнуо да своју књигу

Дијагонала из Рашке
Фото: Марко Кречковић
(мобилним телефоном)

(која се тих дана крчкала у фиоци издавача) посветим: *Дијагонали и керовима лубилицама*. Суровост почињена над њим погодила ме је у срце, а сви моји ликови припадали су Дијагоналином уличарском кругу. Даље се све одвијало како Бог заповеда. Телефоном сам обавестио аутора текста, Дугалића, који живи у Краљеву, да књигу посвећујем Дијагонали (обрадовао се). Дугалић је обавестио Милојка Милићевића из Центра за културу у Рашки, који је лично познавао и уважавао Дијагоналу, а Милиће-

вић је назвао моју маленкост и аминовао промоцију књиге у њиховом граду. Саопштио сам идеју потпредседнику општине Сремски Карловци Богдану Савићу („Може, све за Дијагоналу, ми обезбеђујемо превоз и носимо вино!“), назвао Милићевића у Рашки и рекао му да долазимо, а госн Милојко је, опет, обавестио председника општине Рашка др Бојана Миловановића, који је поштовао Дијагоналу, и новинару Дугалићу испричао како је страдао у градском парку.

И тако смо, ове суве војвођанске зиме, која ће нас „доле“ почастити дебелим снегом, кренули аутомобилима на пут у Рашку, дијагонално, из Карловаца, тамо одакле смо пре триста и више година дошли на Фрушку гору. А када смо стигли у своју средњовековну постојбину, центар Рашке дочекао нас је облепљен плакатима ДИЈАГОНАЛА: СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ–РАШКА. Недостајао нам је Дијагонала да нас поново састави!

Председник општине Сремски Карловци, Миленко Филиповић, и потпредседница Скупштине општине Драгослава Пантовић, обавили су протоколарне разговоре са Миловановићем и његовим сарадницима. А те вечери, у галерији Центра за културу *Градац*, дупке пуној у тишини која се могла сећи маказама, те вечери посвећене Дијагонали, ми, његови фанови, отворили смо изложбу акварела карловачког сликара Ђорђа Коларовића, драмски уметник из Карловаца, Александар Матић, говорио је део своје монодраме *Сремац, браца мој*, професор Филозофског факултета из Новог Сада др Никола Страјнић говорио

Део карловачке делегације у манастиру Градац код Рашке
Фото-архива аутора књиге

је о роману вашег репортера (*Брајсџиво мермерној крстџи*), пијаниста из Рашке Јовица Мутавџић свирао је на клавиру, пило се карловачко вино. Сви смо били на окупу, сви, осим Дијагонале и... његовог убице...

Дијагоналу је у рано јутро 15. августа 2005. године убио локални полицајац у градском парку, а сведоци су сутрадан причали да је ликовоа и иживљавао се над мртвим телом. Где ће му душа! Бољи део Рашке је занемео, смрзло му се срце од туге и огорчења. Неки грађани су поднели тужбе против убице. Завладала је пустош на улицама Рашке: нема више Дијагонале, нема више његовог дијагоналног кретања. Тако је завршио најпознатији пас луталица у Рашки: Дијагонала, који је тај надимак добио зато што је скакућући ходао само на предњој левој и задњој десној нози; друге две је вукао као празне рукаве, а разнели су их пројектили ловаца на уличне животиње. У том граду је „комунална служба” псе луталице ноћу убијала пушкама.

Дијагонала је на две своје ноге постизао више и брже него други на четири ноге, и могло би се без претеривања казати да је до тих граница

овладао својим инвалидним организмом, развио способност одржавања равнотеже и кретања у свим могућим и немогућим условима, које је пред њега постављала улица, да је с једне стране довео у питање официјелне законе физике и изашао из поља препознатљиве стварности, а с друге (премда је то можда иста страна) својим савршеним начином прилагођавања, готово нам пружио могућност да еволуцију посматрамо на делу. Или, како би рекао стари Н. Хоторн, „постао је можда и једини такав случај икад забележен у свету”.

И њега су убили.

Остаће легенда о Дијагонали.

СЛУЧАЈ ТЕЈЛОР: ДРАМА ЈЕДНЕ ЉУБАВИ

У тренутку када у Новом Саду, долазећи с врелог студентског раскршћа, код *Хармоније*, фото-репортер и ја улазимо у прохладни стан с плочицом *Џацић*, закуцаном на вратима, наша четвороножна јунакиња, бела куја Тејлор, малопре доведена или, сасвим прецизно, донета из редовне јутарње шетње са Ненадом Станковићем, студентом ПМФ-а у Новом Саду, лежи на средини собе и, угледавши непознате физиономије на вратима, придиже се на предње ноге, заузима инстинктивни одбрамбени положај и лаје дубоким, прозуклим тоном псеће добричине. Куја је прикована за под, млитавих задњих ногу, забачених као да нису део тела. Госпођа Руска *Џацић*, осећајући жељу непокретне животиње да учествује у друштву, подиже рукама одузети задњи део тела своје љубимице Лоле. Куја сарађује тако што се усправља на предње ноге. Њих две прилазе фотељама у које смо сели. Тако ће куја Тејлор, „највољенији пас на свету”, слушати разговор (о себи) и позирати фото-репортеру у загрљају Руске и њеног супруга Пере *Џацића*.

„Лола је моја добра цурица”, каже Руска. Глас јој подрхтава, застајкује. Длановима прелази преко главе животиње, која лиже шаку њеног мужа. „Откако су јој отказале задње ноге, све више смо везане једна за другу. Њој је најважније да је са нама, ма где били. Нас две се споразумевамо на нашим језицима. Довољан је поглед. Моја душа. Лола мени даје снагу, а ја њој... и чекамо... чекамо последњи дан.”

Ако се њено стање претвори у мучење и болове, успаваће је; обома се стеже срце и од саме помисли да буду доведени у такву ситуацију.

„Хоћете ли смоћи снагу за тај последњи чин, ако буде неопходан?” упитао сам надајући се да Тејлор не разуме о чему причамо.

Руска *Џацић* спушта поглед на Тејлор.

Руска и Пера Џацић са керушом Тејлор
Фото: Слободан Шушњевић

Примећујем да су Руска и Пера Џацић, грађани света, учинили и чине за кују Тејлор, своју болесну цурицу, нешто овде готово непојмљиво (нпр. лечена је и враћена из мртвих акупунктуром), чак и за искуство Новог Сада који се, значајним делом с правом, дичи својом културном, историјском и уопште цивилизацијском супериорношћу. Премда је то и град средњовековне свирепости, град *homo duplex*, да га тако окарактеришем, с обзиром на то да на његовој убојој периферији ради фабрика смрти на државном буџету у којој се убијају пси луталице и спаљују у једном од последњих псећих концентрационих логора Европе. У том дволичном граду, двоје људи, мотивисаних љубављу, све чине да олакшају живот својој болесној животињи. Студент Ненад Станковић од пре неколико месеци изјутра и предвече изводи Тејлор у шетњу по травњаку испред зграде; изводи је у шетњу, али на начин који се не виђа у Новом Саду.

„Чекамо, чекамо, седимо у овом стану, нас две и чекамо... а ни ја ни она нисмо спремне... Дане проводим размишљајући шта да учиним да њој буде лакше. Лола је моја беба. Ако јој и предње ноге закажу, а видим да се све више умара, и ако је заболи... успаваћу је... Нећу дозволити да се пати и умире у мукама. Нећу.”

„Да ли Тејлор трпи болове?”

„Нема болове”, рече Руска. „Видела бих ја бол у њеним очима. Весела је, живахна, крепка; да видите само кад јој дођу њени минути и кад почне да баца своје играчке. Њој су кости здраве, нема ни назнака остеопорозе.”

„У марту сам донео специјална колица, помоћу којих се Тејлор креће предњим ногама, док јој задње замењују два точка”, каже Пера Џацић, који је колица (идеја пријатеља) преко интернета наручио из државе Вашингтон у којој само та компанија производи десет хиљада колица годишње. Руска се у почетку опирала овој новотарији не желећи да прави циркус; сама је, уз помоћ Ненадове мајке Милене, направила помагала. Али њена ослабљена кичма и рамена нису више могли да се носе са тешком Тејлор, коју свакодневно треба подизати и спуштати са првог спрата, на срећу, у згради са разумним, добронамерни и сусретљивим комшијама. И инвалидска колица за пса, стигла су у Нови Сад.

Руска милује Тејлор, која лежи на поду.

„Паметница. Она, срце моје, зна да јој ми помажемо и сарађује. Кажем јој: Лола, мами си тешка. И она се ослони на предње ноге. Верујте ми, откако је болесна, и откако јој треба, нисам осетила бол у леђима, кичма ме је попустила... Лола, моја!”

Куја Тејлор, рођена у једној студентској згради у Чикагу пре једанаест година, требало је да као штене буде удављена у језеру, заједно са осталом злосрећном штенади, рођеном из љубави пара мешанаца америчких стафорда у власништву једног момка. Чекала је смрт завезана у врећи припремљеној за водено убијање, када је у повратку са наставе ходником пролазио студент Игор Џацић, син Руске и Пери Џацића, и из вреће смрти извукао на светлост живота најмање штене, псећу бебу која му је „прирасла за срце” истог момента када ју је неколико дана раније посматрао у игри са својом браћом и сестрама. Историја нечије љубави је као историја болести. Тејлор се убрзо подвукла под кожу не само свом спасиоцу, који је кученце у цепу доносио на предавања, него и његовим колегама студентима. Слатка и увек у средишту пажње, кујица је постала заштитни знак катедре чикашког универзитета. Игор, рођен у Америци (и сада је тамо), схватио је у међувремену да Тејлор, ма колико вољена, трпи због његових обавеза, и своју у то време једногодишњу љубимицу поверио је једног лета својим родитељима Руски и Пери Џацићу (живе у Женеви) на привремено чување „само до Божића”. Привремено стање траје, ево, све до данас, девет година, и трајаће, али од недавно у Новом Саду, све док не исцури и последња кап наде да има смисла одржавати у животу тешко болесну животињу. Испоставило се да је Игоров отац пре десетак година предвидео развој догађаја када је сину рекао: „Ако Тејлор (из Чикага) доведеш код нас (у Женеву), ми ћемо је заволетати и ти је нећеш добити назад!” Пера Џацић и његова

супруга Руска отишли су у Америку седамдесетих година, а од 1991. живе у Швајцарској, где он у Женеви предаје на једном америчком универзитету. Летњих месеци су у свом стану, с погледом на студентски град у Новом Саду, где сам пре неки дан и разговарао са њима, почаствован, али и страшно обавезан сазнањем да су, пре моје маленкости, одбили новинара једне велике америчке телевизије и нашег познатог редитеља дугометражних филмова, заинтересоване за „случај Тејлор”.

„Лола је постала интегрални део нашег живота; девет година ми смо њој посветили. Она, видите и сами, равноправно учествује у нашим разговорима, слуша, реагује, и дешава се, као сада – видите како је издигла главу и наћулила уши – да је на моменте њена персоналност толико јака да смо принуђени, како нас не би разумела, да говоримо у кодовима!” прича Руска Џацић.

(Крупне, паметне и емотивне, продорне очи кује Тејлор све време су пратиле наш разговор, гестикулацију и погледе.)

Куја Тејлор, длаке беле и чисте као снег целац, изгледом је отприлике између доге и стафорда (сличнија аргентинској доги), ефектно смешана крв две пасмине, чија генетска нечистоћа, наравно, није сметала ни Игору ни његовим родитељима да заволе свог судбинског пса. Живели су срећно, све до пре годину и по дана, када је госпођа Руска у Женеви приметила да Тејлор заноси задњим ногама, клеча, и да клизи по паркету. Наговештај болести коју је швајцарски ветеринар, не налазећи ништа на рендгенском снимку, приписао дегенерацији нерава и препустио је судбини.

„Речено нам је да је операција ризична, шансе су јој процењене на пола-пола, и нисмо желели да јој покваримо остатак живота”, рече Пера Џацић.

Руска је у Женеви, у фебруару прошле године, приликом редовне јутарње шетње, одједном зачула како Тејлор иза њених леђа вуче ноге.

„А до пре неколико дана вукла је мене! Панично смо се растрчали по Женеви да јој пронађемо папучице, да не издере шапе”, рече Руска.

Болест животиње је напредовала, задње ноге су јој слабиле.

„Прошлог маја, када смо са Тејлор дошли у Нови Сад, њено стање се нагло погоршало. Морао сам да се вратим у Женеву због предавања на Универзитету, а Руска је одлучила да са Тејлор остане у Новом Саду. Више је нећемо враћати у Швајцарску, тешко би поднела путовање.”

Руска Џацић каже ми сузних очију да ће до последњег часа остати са својом болесном цурицом Лолом у Новом Саду.

„Плашим се да ће ме једног тренутка, раздирана боловима, погледати замагљених очица и да ће ми њен поглед рећи: дошао је и тај дан.”

* * *

И тај дан је дошао.

Две или три године касније, више се не сећам када је то било, једно предвече, док сам шетао новосадским кејом поред Дунава, свира телефон у мом џепу.

„Жељко, ви сте?”

„Ја сам.”

„Руска је овде... ако се сећате...”

„Сећам се, наравно.”

„Данас смо успавали моју цурицу Лолу.”

Жена бризну у плач.

ВУК ЈЕ НЕВИН, КРИВА ЈЕ ЦРВЕНКАПА

Пре неки дан читам вест у *Дневнику*, да су радници Националног парка Фрушка гора, доносећи храну промрзлим и изгладнелим дивљим животињама на мојој родној планини, и чинећи на тај начин дело према шумским (су)грађанима вредно сваког поштовања, изненада дубље у шуми запазили крв у снегу и пратећи смрзнуте црвене капљице између дрвећа „недуго затим наишли су на рањеног вука, кога су одстрелили са два метка”. Егзекуција у шуми по кратком поступку, оправдана као чин самилости и скраћење мука рањеној животињи. И то би, углавном, било све. Вук самотњак је платио главом лошу репутацију своје врсте, и крај приче о још једној одстрељеној звери у шуми, крволочној звери (која длаку мења, али ћуд никако) залуталој на безубу Фрушку гору, где јој место није, највероватније из зубате Босне „пратећи нека од стада оваца”, објаснили су из Националног парка и додали да је вук платио главом зато што није заштићена врста на Фрушкој гори, „из простог разлога, јер ово никада није било његово станиште”. Баш никада? И то би, кажем, било све о одстрељеном крволочном уљезу, долуталом „трбухом за крухом” с ко зна којих босанских планинчуга, да истог тренутка, када сам у мојим новинама угледао мртвог, окрвављеног вука на фотографији, и прочитао вестицу, да истог тренутка нисам знао да су на Фрушкој гори убили *мој* вука, тј. да су са вуком убили и шумски (фрушкогорски) део мене. Шумско стрељање рањене животиње, можда ће, мада сумњам, добити и судски епилог, како чујем од Бранке Пашко из новосадског Друштва за заштиту и добробит животиња *Арка*, која је, рекла ми је, поднела тужбу. (То је жена којој сам се обратио телефоном за помоћ и која ми је саветима помогла у спасавању дворишног пса у Сремским Карловцима, завезаног жицом тако високо да је био принуђен да све време стоји, јер би се у противном обесио.)

Случај фрушкогорског вука оживео је у мени сећање на један необични шумски, стражиловачки сусрет од пре три године, с човеком коме ни данас не знам име (а рекао ми је). Прича је гола истина, па ипак, у својој дирљивој бизарности невероватна као што фантастичан, патетичан и страشان зна да буде само сурови живот. Наиме, једног млаког и тихог летњег предвечерја, које је из дрвећа истеривало сенке оштре као бријач и мирисало на пепео и нагорелу хартију, шетао сам шумом, својим уобичајеним правцем, и на стражиловачком друму, повише мостића на потоку испод жице фазанерије, наишао на непознатог старијег господина, који је нешто тражио у заглављеној обали пута, покрај свог *ојела* упаљеног мотора, одшкринутих врата и београдских регистарских ознака. Био је то урбани човечуљак старе школе, пензионер с отиском старомодне, добре и верне жена у свом изгледу, професор (не сећам се ког предмета, а рекао ми је) у једној престоничкој гимназији; чикица чије су очи на оштром залазећем сунцу дрхтуриле у округлим цвикерима као промрзли врапци.

„Добар дан, господине!” поздравио сам га први, застао и понудио му се на располагање: „Могу ли да помогнем?”

Одмахнуо је руком отресавши шаку као да је сломљена у зглобу, али истовремено ми је кроз технички осмех дао до знања: „А, неее... Ствар је потпуно шашава. Хвала. Хвала лепо. – Ви сте одоздо из Карловаца?”

„Јесам.”

„Ако вам кажем због чега сам застао и шта тражим у трави, помислићете да сам пролупао, да сам луд! Тражим један бели камен.”

„Камен? – А да није бетонски стуб?”

„Мислим да је био бели камен, ако се не варам”. – Руком је разгрнуо траву у обали пута. – „Могуће да је од бетона. Ознака пута.”

Повео сам га ниже до мостића на потоку, показао му бетонски стубић нарастао у траву и скоро затрпан зарушеном земљом са ознаком километраже (4 км). Пролазио сам поред њега безброј пута. Човек се насмеши и повери ми ову причу: „Тамо негде седамдесетих година обилазио сам колима Фрушку гору са женом и сином, и у повратку са Стражилова, ево, баш овде, крај овог камена, као да га сада видим... угледамо рањеног белог пса и зауставимо се... Вероватно су га ранили ловци, задњи део му је био крвав. Гледа пас нас, гледамо ми пса. Тужне, људске очи животиње која се плаши смрти. Син и жена навалили да пса однесемо ветеринару, а ја... Ја сам се нећкао и на крају нисам пристао.

Ваљда ми се учинило да ће ми крв испрљати ауто. И оставили смо га с надом да ће га неко други спасити. Веровали ви мени или не, али читав живот гризе ме савест што сам оставио тог рањеног пса. Ма пустите, пролупао сам...”

После свега, а подстакнут догађајем са убијеним вуком на Фрушкој гори, покушавам да то овако разумем. Под видом тог рањеног пса живот му је пружио шансу да буде бољи човек од себе самог, тј. да буде Човек, и да једног страшног часа, који може да падне и у прекрасни летњи дан у смирај, који мирише на запаљену хартију, када цикне тренутак истине, када је човек „никад самљи”, да пронађе у својој биографији неку тачку ослонца, неку сламку, неки бели камен племенитости, неког спасеног рањеног пса или вука. И он ту шансу није препознао. После сусрета на Стражилову, кад год прођем у шетњи поред оног „белог камена” тамо угледам белог пса. Постао сам медијум кроз који оживљавају животиње и предмети.

Пре десетак година, половином деведесетих, једног дана, цивил у вијетнамки, крстарио је улицама Сремских Карловаца у злогласном приватном ауто са приколицом, патролирао је улицама „центра српске духовности и културе”, како по инерцији општих места волимо да кажемо, заустављао возило када би спазио пса без власника и пуцао у животињу у по бела дана, пред пролазницима, туристима, децом, или ко се већ затекао на тргу, испред Саборне цркве и Гимназије, или по оближњим улицама и сокацима. Карловчани још памте када је тај скот, по свему судећи, плаћеник општине, решавао, тога дана, псеће питање у граду, и још чују вриску припитомљених вукова који се крвави тетурају код чесме *Четири лава*, пре него што их стигне и дотуче уз зид или у ајнфорту, и памте приколицу с псећим лешевима и крв која иза приколице цурка по асфалту.

Мрак бесни, али ни силе светлости не седе скрштених руку. Изјутра на мобилном затичем СМС поруку Данице Дробац из Београда, с којом се повремено чујем; посветила је живот спасавању престоничких уличних животиња: „Ево, заврших са мојом народном кухињом за псе и маце...” Време слања поруке: два часа иза поноћи. У то доба иде по Београду и храни псе луталице. Јавља ми се телефоном и Зорица Дамјановић, жена која у атару Будисаве у свом азилу брине о сто педесет паса спасених са београдског плочника. Доста јој је свега, на ивици је очајања.

„Нећу још дуго издржати. Доживљавају ме као лудачу. Гледају ме, с чуђењем, како крпим крај с крајем, како се мучим и борим за своје животиње, и све што имају да ми кажу јесте питање шта мени све то треба? Шта мени све то треба?! Па, људи моји, помоћи напуштеној животињи, уосталом као и помоћи немоћном човеку, то је моја суштинска унутрашња дужност. То је мој живот! То је мој смисао! То је мој избор! Имам ли право да тако живим? И заиста, верујте ми, после свега, дође ми да све ово напустим, а ако напустим... не, онда ми нема живота... Шта ће ови пси без мене? Куд ћу с њима? Пре неки дан ловци су ми убили пса који се затекао изван ограда. Не улази ми у главу толика потреба за убијањем из обести.”

Међутим, вратимо се покојном вуку са Фрушке горе, ако смо се од њега уопште одмакли. Пребацимо се сада у вучију кожу, и замислимо његово крвожедно лутање и виртуозни слалом по шумама и атарима између насеља и ловачких заседа, његов прелазак преко можда залеђене реке, путева и пруга, његово дословно пробијање кроз сремску равницу, дуго стотине километара, од неког босанског станишта (где је заштићен) до фрушкогорских шума (где није заштићен), и замислимо његову браћу по крви, псе који га успут офирају лавезом, замислимо понеку заклану овчицу, чије руно је остало иза њега, пре него што је, несрећник, доспео у зону без заштите на Фрушку гору. А онда, на часак, изађимо из вучје коже, и замислимо најпре неког човеколиког човека, можда ловца, у тренутку када у шуми угледа нешто попут вука, и знајући да у Фрушкој гори нема вукова (није им овде станиште), а лисица очигледно није, пуца из обести на „пса луталицу”, рађава га, али животиња болно урличући нестаје дубоко у шуми. А онда, пак, вратимо се у окрвављену, пробушену вучију кожу, и замислимо рањеног вука у снегу који цвили и лиже ране, покушава да устане, тетура се и услед губитка крви и снаге пада у снег. Даље није потребно да замишљамо. Пришао му је, рањеном у снегу, и испалио у њега два метка. Авај, срамоте, убити рањеног вука, где ће му душа!

Прва, рефлексна одбрана осетљивог човека, одбрана од бруталне једноставности овог чина, јесте осећање сажалења према убијеној (рањеној) звери и презира према особи која је убила (рањеног) вука. Али већ на други поглед, када се мозак охлади и мисао сталожу, и када се случај вука на Фрушкој гори сагледа шире, човек као да долази до парадоксалне спознаје да му сечица презира отупљује, да се турсно емоционално тежиште помера ка стабилном разумевању, и да он, заправо,

Вук устрељен на Фрушкој гори
Фото-архива *Дневника*

сажаљевајући (рањеног) вука, сажаљева његове егзекуторе. То померање тежишта одговорности потиче можда и отуда што се у хришћанском свету одувек зна да нема горе казне за човека него да живи лишен дара самилости. Премда се, истини за вољу, цео случај може протумачити и у прилог радника Националног парка Фрушка гора који је устрељио животињу, објаснити чином милосрђа: не само да је егзекутор имао дар саосећања, него је саосећања имао и превише, толико да није могао да га контролише и вука је убио баш зато да му из саосећања скрати муке? Да, нека је и тако, али с обзиром на то да човек у шуми, сасвим сигурно, није могао да процени (а за то није био ни оспособљен) да ли је вука могао да буде излечен и спашен, његово коначно решење могло би се оквалификовати и као прекомерна употреба саосећања.

Нажалост, колико год наше емоције и разум били на страни рањеног вука, сурово и беспотребно убијеног вука, толико нас све у овој неурој и морално убогаљеној земљи, на сваком кораку, опомиње да је овде принцип смрт, а не живот.

Наравно да је рањеном вуку требало помоћи, требало је помоћи и здравом вуку, а вука који је забасао на Фрушку гору (последњи вук је овде залутао пре пола века), и који нас је почаствовао својим присуством и пружио нам шансу да поступимо као људи, требало је третирати као што су недавно Енглези третирали женку кита која је залутала у Темзи. На шта би то личило да су Енглези убили кита, зато што није заштићена врста у Темзи? Али, далеко је Енглеска! И шта сад, вук самотњак је убијен, и ко је крив? Биће као што је овде одувек било: „Појео вук магарца”. Сетимо се крвожедног вука из бајке, чијом поруком по школама још залуђују децу. Када је Црвенкапа залутала на територију вука: крив је вук, а када је вук забасао на територију Црвенкапе: крив је опет вук. Неко је овде побркао лончиће. Вук је невин, крива је Црвенкапа.

ВОДЕНА ГРОЗНИЦА ТРЕСЕ ЈАЗАК

Бетонско брвно преко плитког потока, скривеног у густом грању. Људи под теретом даноноћно штрапацирају с једне на другу страну потока, силазе с манастирског пута у шљивик и обратно, стрпљиво чекају у реду. Мостић од бетона је узан, тако да се две просечно грађене особе не могу мимоићи на њему, а водоноша под теретом мора да пази да се не стремкне у поток и каљугу. Касно је поподне, сунце пржи, али пријатно је, струји хладњикав ваздух с Фрушке горе.

На земљаном проширењу пута, повише потока, четири аутомобила и праисторијски *заставин* комби (пун канистера), таман да се удене и мој ауто, а унаоколо мноштво људи у атмосфери ведре распричаности. Једни ваде из возила гроздове пластичних судова за воду, и кратким путељком, степеништем укопаним у земљи и подграђеним даскама, силазе на брвно, други се с пуним посудама пењу на пут и водени терет смештају у пртљажнике. Сав тај циркус пред вратима пруски дисциплинованог и срећеног манастира Јазак, изгледа природно и као да се одувек подразумевао на том месту и на такав начин. Међутим, тек кад се пређе преко и, неколико десетина метара даље, избије на ливадицу и у шљивик, пред очима искрсава прњаворско позориште под отвореним небом.

Људи се тискају, чаврљају, смеју се и шале, а у ствари чекају свој ред око гвоздене цеви из које шикља вода. Шикља у једну од десетине посуда око цеви, које су ту у свако доба дана и до дубоко у ноћ, а од пре четири године, када су радници *Нафшајаса* уболи жилу пијаће воде небеских карактеристика (све анализе су показале да се ради о једној од најбољих европских вода за пиће).

Ако бисмо данас тражили кључну реч за фрушкогорско село Јазак, прослављено по старим момцима, бoемима и, наравно, по шприцерима и лакој коњици у биртијама *Код Сикана* или у *Ловцу*, онда је то свакако

реч: ВОДА. Сви причају само о води. То што причају, мање-више, али то што је и пију... Честити пијанци не могу да дођу себи. Вода је главна тема и по јазачким бирцузима. Вода ће препородити Јазак и околину; вода ће људе учинити срећнијим, бољим и паметнијим него што јесу; вода ће ово, вода ће оно... Све ће вода! Питам се како би ову сремску водену грозницу нацртао Ђорђе Ђука Јанковић, један од двојице (други је Момчило Мома Марковић) најзначајнијих српских међуратних аутора стрипова, рођен у Јаску 1908, умро у Јоханесбургу 1974? Или: какву би причу написао луцидни шерет, књижевник, новинар и боем Васа Поповић, рођени Јазачанин, аутор *Филија на коњу*? Или: како би то сценски оживео драматург, позоришни критичар и теоретичар Светислав Јованов, такође рођен у Јаску? А како на све ово гледају Прњаворчани?

На клупи пред кућом седе у топлој сенци четири прњаворске грације (Живка Вукашиновић, Видосава Гојковић, Мирјана Јоцковић и Нада Јоцковић) и са лајавом отреситошћу сремачких жена, кажу да је „свет полудео за том водом”, али не споре да је вода из бушотине укуснија од воде са Ђириса (у којој има каменца), изворишта у шуми изнад манастира, одакле су је цевима развели по кућама. – „Шта знам, о укусима не вреди разговарати, мени вода са Ђириса одговара, ја је пијем”, надовезује се с капије своје куће Милан Јоцковић, запослен у *Нафтијас-џромешу* у Новом Саду. „Али, да је ова из бушотине чудо од квалитета, оверили су, осим наших стручњака, и експерти из Немачке, Мађарске... Не би, је л’, градили фабрику на крају Јаска, да ту нема нешто!” мисли Јоцковић и повлачи се у пасторални спокој своје авлије.

На живахној позорници око цеви наступа средовечни човек темељне грађе, голог пивског стомака, упакован само у кратким гаћама и папучама, забраћен преко рамена белим пластичним балонима повезаним канапом у букет. Каже да се зове Ђорђе Ђорђевић, живи у шестом реду Нове колоније у Врднику (четири километра од бушотине) и редовно се одавде снабдева водом за пиће; дословно за пиће. Богу хвала, нема здравствених проблема. И још каже, зацењен смехом, да никако не може да убеди жену да и она пије јазачку воду превентиве ради („Неће па неће, а зашто неће... Женска ћуд! На крају ћемо се због јазачке воде и растати!”), јер више нема недоумице да је то квалитетна вода, стручњаци су потврдили, и наши и страни, а да је благотворна за неке болести, ено (ми) у Јаску човека – Ђорђевић је навео име и презиме свог познаника! – који је из свог организма, пијући само ову воду, после

годину дана избацио каменац. „Питајте њега, ако мени не верујете”, предлаже ми Ђорђевић (бранећи се од моје скептично-ироничне гримасе). „Колико је мени познато, писале су новине, а пише и, ено, тамо, код потока на табли, јазачка вода једна је од бољих пијаћих вода у Европи, има у њој преко тридесет...”

„Тридесет осам минерала идеалне растворљивости!” додацује мртво озбиљни цвикераш с празним црвеним балоном у руци, који под шљивом служи као ослонац ситној, комично покуњеној женици у претерано црном паковању. Причам, убрзо затим, са Љубишом Војновићем из Новог Сада; дошао је по воду са супругом Валентином и синчићем Бошком, а с њима је и женин брат Владимир Лукач из Руме. Хвале фрушкогорску воду на сва уста, пију је безмало две године, сваких двадесетак дана у Нови Сад односе 50–80 литара (Валентина: „По месец дана је у флаши и не оставља талог, не мења мирис, свежа је као управо наточена.”).

Јова Родић из Јаска, измакнут у хлад шљивика, покушава да ужетом учврсти пластичне флаше с водом на претовареним зидарским колицима, али неподесни, склиски терет ствара му проблем; таман затегне прекрштено уже и покуша да формира чвор, уже се смакне са пластике и олабави се, флаша бућне на земљу. Грашке зноја сјакте му на зајапуреним образима, упорно понавља поступак везивања, очигледно да је воденог терета превише на том ваздушном зидарском точку, али Родићу, наравно, није први пут да на овакав начин транспортује воду до своје удаљене Фрушкогорске улице у Јаску. Штавише, не баш говорљиви водоноша превозник признаје (док му помажем да веже терет): откако је и сам подлегао јазачкој воденој патологији, а с обзиром на то да је без сталног запослења и да живи тешко, та колица и те пластичне флаше, цев из које шикља чудесна пијаћа вода, и оронуро-прашњави друм Јазак–Јазачки Прњавор–манастир, претворили су се мало-помало, нарочито кад под кречним брдом Теочин запрже досадни летњи месеци, у неку врсту његовог радног места, својевољно наметнуту обавезу која му је повратила осећање корисности и реда. Воду доноси себи, али и комшијама. Што на точку, што на грбачи. И каква је? – „Добра је за бубреге, жуч... Скида шећер. Причају људи.”

„Људи свашта причају! Диге из мртвих, да, све мислим! Најбоље лечи кад се претвори у шприцере!” додацује из распричане групе око воденог млаза бркати, епски шаљивција у деветом месецу мушке трудноће. Свет око дебељка пуца од смеха.

Један просветљени, полумртви пијанац средњих година и отеченог лица, које пламти у жиличастим образима као ружичасти абажур у сијаличном светлу, седи у положају Роденовог *Мислиоца* на сувом валову уличне чесме од плавичастиг раковачког камена, сазиране у форми споменика под прастарим квргавим стаблом исконске домаће крушке на чију се изворну брашњаву слаткоћу надвила сенка бездушно лепих и савршено бљутавих крушака Новог светског поретка. Тај дремљиви пијанац (коме ћу изоставити име из поштовања према њему, премда ми га је рекао, можда и не знајући да је за новине, премда сам му рекао) у друштву куштравог, угљеног псета инвалида тужних очију с давно смрсканом предњом шапицом, и дволитарске флаше пива међу ногама, трза се и улази у причу с универзалном обавештеношћу које све алкохоличаре чини грађанима света.

„Не би је попио ни да ми неко плати!“ мрмља мој накресани, смркнути саговорник са суве прњаворске чесме. И премда обојица знамо да то није истина, да би он сасвим сигурно попио воду да му неко плати, макар са вињаком или шприцером, његово непристајање на логику масе, његово игнорисање еуфорије гомиле, ствара утисак принципијелности и побуђује симпатије од оне врсте коју у мени изазову сценски мајстори и физикалци у позоришту, анонимни људи из сенке, који зевају иза завесе, с главама ослоњеним на шаке, док у гледалишту роне сузе.

ПЛАСТИЧНА МЕНАЖЕРИЈА У ПРЊАВОРСКОМ ПОЗОРИШТУ

Бранислав Савић, сморен досадом и седењем на дрвеној клупици без наслона, закуцаној у запечену земљу испод крошњи породице багрема (о грану је окачио кесу са хлебом, сланином и луком), којој је живот поштеђен у последњем масовном убијању дрвећа на овој позоришној парцели, разбашкареној испод пирамидалног кречног брда Теочин у гравитационом пољу манастира Јазак, увоштен на психосоматском априлском сунцу, дрема, мрзовољно зева и зајвава у касној поподневној паузи између одласка водоноша из Београда, који су малочас утоварили у ауто свој водени фрушкогорски пртљаг и с канистерима ће се бућкати до престонице, и двојице сталних муштерија из Врдника (Благоје Филиповић и Иван Пауновић), становника Нове колоније, с друге стране превоја Вење, управо пристиглих аутом на отвордло земљано проширење изнад поточића, окићени белим гроздовима пластичне менажерије. Па пређох и ја преко брвна.

„Добар дан. Ви без ичега?” пита Савић, расањено, зевајући. Није навикао да овде неко дође без посуда за воду у рукама или на леђима.

Ја без ичега. Искрено, не знам ни сам како је дошло до тога да у колима не понесох са собом бар један празан балон, а браћа Савићи, премда пуни планова са пијаћом водом, која им је потекла с неба, још не продају посуде за воду на својој богом даној парцели у светлозеленом сендвичу високих фрушкогорских брегова. Седим са млађим Савићем на дрвеној клупици – седим као на балкону Српског народног позоришта! – и, како рекох, једини сам посетилац прњаворског извора који је дошао без пластичне менажерије за воду, жедан, пре свега, добре приче на том извиканом сремском појилишту, о којем сам први пут писао у *Дневнику* 18. јула 2004. Тада сам јазачки феномен назвао воденом грозницом. Од тада се много тога променило. Грозница и даље траје.

Водено позориште на јазачком извору
Фото: Жељко Марковић

Јазак, дубоко планинско село у којем се ракија пила за доручак, а вино за ручак, Јазак, разглашен по боемима, луцидним шеретима и старим момцима, постао је водено село. Бушотина с гвозденом цеви из које је шикљала вода налазила се до пре две и по године у шљивику, оног врућег јулско послеподнева, стицајем околности, опкољена људима с пластичним посудама у рукама, који су се с ходочасничком посвећеношћу, поштујући ред, чварили на припечи око чесме, забодене на сред воћњака или су залегали с језицима до земље у млаке, трепераве сенке провидних крошњи. Личило ми је то, тада, на гротеску са средњовековним обредним сценаријем или на некакво тотално позориште апсурда које попут хиперреализма, настоји да буде стварније од стварности. Окретао сам се око себе као да сам, поучен искуством скривене камере, очекивао да иза неког стабла шљиве или жбуна спазим режисера ове представе. Много је златне воде истекло из цеви испод високог брда Теочина, изграђена је и фабрика воде, а у прњаворском позоришту, додуше у измењеној сценографији, и даље се са репертоара не скида комад: *Пластична менаџерија*.

Бранислав Савић је нека врста портира на капији. Власник парчета земље са златном воденом жилом, откривеном стотинак метара

испод површине, један од двојице рођене браће из Забеља код Јаска (други је Радослав, старији). Браћа су неколико година, откако су *Нафта-тасови* људи заболи сврдло у подземно језеро пијаће воде небеских својстава, посматрала како из дана у дан процесије жедних људи, с посудама, силазе с манастирског пута, пењу се на позорницу у њиховом шљивику и опседају цев (чесму), коју су радници оставили да шикља у средини њиховог воћњака.

У међувремену, саграђена је фабрика воде три километра ниже у јужном јазачком атару. Вода се до погона допрема подземним цевоводом са парцеле браће Савић, а они су, најзад, увидели да не вреди седети скрштених руку, док водени ходочасници, с несмањеном жеђу, опседају бесплатну чесму на њиховој земљи, пљунули су у шаке, оградиле парцелу и од тада наплаћују улаз на свој посед.

Подигнимо сада завесу на сцени јазачког прњаворског позоришта! На репертоару је: *Пластична менаџерија*.

Бранислав Савић седи и зева на клупици, с рукама прекрштеним међу ногама, и како ко прође кроз капију, уљудно се поздраве.

Посматрам дебелог, ознојеног човека, с брдом балона увезаних на грбачи, и швенкујем оком преко парцеле коју више скоро да и не препознајем.

„Шта ће овоме толика вода за пиће? Сломиће се под теретом.”

Савић стреса раменима.

„Немам појма”, рече. „Гледам их сваки дан и ништа ми није јасно.”

„Видим да сте средили извор.”

„Пуко нам филм прошле године у јесен и одлучили смо да све ово средимо. Биће и лепше. Полако.” – Савић показује руком на рупетину у земљи испуњену прљаво-жутом воденом кашом. – „Пронашли смо ту доле код рибњака цак са цркнутим прасицима, неко бацио. Свашта бацају. Много је завидних и кварних људи овде у Јаску! Нисмо више тели да трпимо то смеће што остављају иза себе на нашој земљи, па смо јесенас почупали воћњак, све лепо раскрчили и почистили, ово парче земље заорали, издрљали, и парцелу оградиле до пута и потока. Две-три приколице смећа се извукло одавде, брдо бачене пластике. Сада је чисто, видите и сами. А биће и лепше. Само полако.”

„Од када наплаћујете приступ на парцелу?”

„Од септембра, октобра. А шта је 50 динара! Мизерија. За тај новац можеш да наливаш воде колико оћеш. Дођу са педесет балона и то је све заједно 50 динара. Ди то још има? У Јазачком Прњавору!” рече Савић.

„Чујем да долазе по воду и у глуво доба ноћи?”

„Ноћу је капија отворена, никада је не закључавамо, и на парцелу може да уђе ко оће, кад оће и с колико год посуда оће! Точи се слободно. Ја сам овде на капији од седам-осам јутроске до шест-седам сати вечерас. Брат и ја смењујемо се на седам дана. Радослав ради у фабрици воде као чувар. Ја не радим нигде, па могу дуже овде да будем. Живимо сами горе у нашој кући у Забељу. Тале нам је умро, а кева нас је оставила. Обилази нас кека Софија Поповић из Јаска. Што јесте јесте. Упала нам кашика у мед са овом водом... Бог нам се осмехнуо... Испод је огромно језеро пијаће воде.”

Браћа су посекала породицу шљива на својој прослављеној парцели, и поред поточића и дојучерашњег воћњака, с некада пристојном хладовином на припеци (у којој су лети људи залегали у траву са својом пластичном менаџеријом), створила су безличну ледину, већим делом узорану и, како чујем, предвиђену за јесењу детелину. И чесма је претрпела корекцију. Гвоздена цев коју су *Нафтијасови* бушачи заболи у водену жилу, завршавала се првобитно једном лулом из које је шикљао пуни млаз воде. Али с обзиром на то да се дуго морало чекати да неки страшно ожеднели пензионер натанка своју бурад или десетине канистера на тој једној лули, браћа су из основне цеви извела две луле с тањим млазевима и растеретила промет. Вода је првобитно каналићем отицала у поток, а сада отиче у дубоку рупетину, грубо ископану у земљи, предвиђену за рибњак. Вода у неизбетонираном окну замућена је од жуте земље и без кисеоника.

Преко чистине, од потока и улаза у посед с манастирског пута, до гвоздене чесме пободене на средини парцеле, проширили су стазу, раније утабану земљу, и посули је црвеном шљаком („Брат оће да уз стазу засади леје цвећа, све тамо до чесме. Планирамо и травњак, клупе, кућицу...”). А до потока, паралелно с његовим коритом и асфалтним путем повише имања, разапели су неколико метара жице и поставили капију; капију без кваке и бравице, која у синергији са жицом (оградом) има психолошко дејство и овом тоталном позоришту даје димензију озбиљности, премда је капија стално отворена и не закључава се ни ноћу. На гвозденом рагастову капије окачена је бела пластична кантица, касица-прасица с прорезом за новац, с већ скоро избрисаним трагом фломастера: 50 дин. То, међутим, није цена воде или разрез по количини („Ми воду не наплаћујемо!”), како неки тумаче своју обавезу да, након што напуне посуде и поћу према капији убаце у посуду 50 динара,

већ нека врста таксе коју браћа наплаћују од водоноша за улазак на приватни посед. И тако од јесенас прошле године, Бранислав Савић или његов брат Радослав, седе на уземљеној клупици код плаве решеткасте капије, с унутрашње стране жице свог воденог поседа у Јазачком Прњавору, а људи се ређају на бетонском брвну изнад живахног потоцића између пута и парцеле, натоварени канистерима, балонима, флашама, бурадима, својом пластичном менаџеријом за воду, која је прерасла у главно обележје винско-ракијског Јаска, покондиреног села, које је пре пада у водено усхићење преферирало искључиво старомодну стаклену менаџерију.

* * *

Сад скоро, путовао сам из Врдника за Руму преко Јаска и понео сам балон с намером да га наточим водом на извору код манастира. Бранислав Савић седи замишљен на клупици, спуштених рамена и с рукама стиснутим међу коленима. Поред њега, пијани од воде, тегле товаре у бизарној представи званој: *Пластична менаџерија*.

„Не ваља, новинар. Не ваља”, жали ми се потиштеним гласом. „Настрадао ми јуче брат Радослав у саобраћајној несрећи. Угрувао је грудни кош, има унутрашње повреде и у болници у Митровици покушавају да га спасу.”

Подео сам се и ја на јазачку водену позорницу – тек толико да једном будем учесник, а не само посматрач! – наточио балон под рефлекторима прњаворског воденог театра апсурда, понео свој терет преко брвна на потоку и вратио се у гледалиште, где ми је и место. И где се најбоље осећам.

ЛЕТЊА ПРИЧА О ЗЛАТУ

Према мотивима књиге Франца Шамса: *Петроварадин и околина* (Franz Schams: *Topographische Beschreibung von Peterwardein und seinen Umgebungen*, Pesth, 1820)

У Старим Лединцима ништа ново. У Новим Лединцима све по старом. На раскршћу, повише завоја код моста на дехидрираном потоку, зарђала аветињска жичара оближњег каменолома за транспорт сировине одозго са Фрушке горе до дробилице и стоваришта на Дунаву. Раскречени гвоздено-бетонски стубови с окамењеним, црним корпама у паучини на омлитавелим сајлама које цврче на врућини. Цврче у мојој врућој глави, као да је кроз њих пропуштена струја. Изнад двосливних кровова Нових Лединаца, црвених као петлова креста, беле се зидови и црне се куполе малолетне српске цркве подигнуте на нагнутој ледини у рашком шаблону. Млади свештеник, познати лик из Сремских Карловаца, чисти лишће са бетона испред црквених врата. Изнад кровова Старих Лединаца, пропиње се скелет барокне српске цркве, оштећене давно још у усташком оргијању, када је разјарени чопор спалио и разорио село до последње куће. Одерани торањ, с капицом од црепа, само драги Бог одржава у ваздуху. Живи доказ ратног страдања и послератне хипокризије. Организам ископаних очију и изровашених фасада. На отвореним црквеним вратима, столица којом је запречен улаз. У полумраку дрхте свеће из полијелеја. Цркву у Старим Лединцима, клинички мртву, одржавају на апаратима молитве.

Време је да пренесем тежиште на летњи део приче. Апотекар из Петроварадина, господин Франц Шамс, писац књиге *Петроварадин и околина* (Пешта, 1820), који ме је подстакао да пре неки дан из Новог Сада дођем у Старе Лединце (дуго већ одлажем тај пут), није наравно мислио на ову црквену рушевину, већ на оближњу „стару рушевину”

заденути за ревер воћног брега Клиса, крљетак касне средњовековне грађевине коју мештани зову Кула. Међутим, пре него што пођем у пу-столовину на Калинову воду, објављујем свој разговор са чика Шамсом, који само за ову новинску причу открива строго чуване појединости о својој експедицији предузетој с намером да истражи пећину на врху брега код Старих Лединаца за коју се „према казивању још живих овдашњих мештана”, претпоставља да је остатак зарушеног рудника злата, чију је светлуцаву жилу неколико година копао мистериозни становник Петроварадина.

Чика Франц ништа поуздано није сазнао о копачу лединачког злата из Петроварадина. Претпоставља само да је незнацац био лутајући рудар, којег је на Фрушку гору привукла знатижеља. Мој саговорник, савестан, опрезан и студиозан истраживач, распитао се на лицу места међу Лединчанима и сазнао од староседелца, чија имена не жели да помене, да су „њихови очеви, пре отприлике четрдесет година, радили као надничари на овом копу”. Шамсу су поверили своја сазнања да је петроварадински рудар, чије име је можда заувек изгубљено за историју, на крају сваке радне недеље исплаћивао њиховим очевима високе наднице, при том не устручавајући се да признају, заштићени анонимношћу коју им је загарантовао Шамс, да су им очеви, надничари у руднику злата, оставили пристојно наследство (а у шта се мој саговорник и лично уверио).

„Господине Шамс, немојте се љутити, али мени та прича о фрушкогорском злату личи на летњу причу за новине у фази досађивања.”

„Не љутим се... И мени на то личи.”

„Па, ипак, запуцали сте и ви у Лединце.”

„Јесам. Признајем. Побуђен овом необичном причом јавила се у мени жарка жеља да овај наводно златни рудник осмотрим изблиза.”

„Како је неком авантуристи успевало да мажњава злато пред носом државе?” упитао сам петроварадинског апотекара.

„Човек је своје откриће златне жиле наводно уредно пријавио држави, дозволили су му да копа из разлога 'виших државних интереса' уз обавезу да јавно не говори о свом открићу. Лединчани су ми рекли да је после три године одједном нестао и никада се више није вратио. То са његовим нестанком обавијено је велом тајне. На основу усмене традиције извесно је да је пре четрдесет година у кући у Петроварадину, која се данас назива 'Код златног крста', становао непознати човек. Када је пре неколико година петроварадински лекар Кралић купио ову кућу,

приликом проширења подрума нађене су кости распаднутог леша. Након подробног размишљања ствар објашњавам овако и не верујем да сам у заблуди; на име, остали укућани су вероватно у разговорима судили о неobicном начину живота овог човека и сазнали којим се уносним послом бави. Није дакле чудо ако се у неком од њих родила мисао да се убиством домогне његове велике количине злата.”

„Будите љубазни па за читаоце *Дневника* открите где се тачно налази напуштени рудник злата изнад Лединаца?”

„Повише старе рушевине”, прецизирао је Франц Шамс. „По-вео сам тамо са собом неке Лединчане, водиче, нико други не зна за то место осим њих, и са још двојицом пријатеља мукотрпно смо се пењали уз брдо на чијем је врху у једном скровитом грму гомила маховином обраслог пешчара: зарушени улаз у наводни рудник злата. Водичи су нам показали малу рупу у једном удубљењу која је услед обрушене земље била тек толико отворена да смо унутра могли да се увучемо само потрбушке. Упалили смо ватру и свеће и при том осветљењу видели да се налазимо у пећини издубљеној у пешчару, која је радницима служила за одмор и припремање хране, о чему сведоче огарављени зидови. Из овог одељења наниже води прилично правилан, али и кривудава поткопни ходник до проширеног места, одакле се десно види базен од нека два хвата дужине и исто толико ширине, пун кристално чисте воде.”

„Базен пун воде? – Откуд вода?”

„Да. Базен пун воде. Појава воде је и мени била интересантна, јер је ова природна грађевина свом дужином и у свим правцима сува.”

„Базен пун воде? – Откуд вода?”

„Да. Базен пун воде. Појава воде је и мени била интересантна, јер је ова природна грађевина свом дужином и у свим правцима сува.”

Стари Лединци: налазиште злата је „повише старе рушевине”
Фото: Слободан Шушњевић

Елем, упутили смо се поткопним ходником који је као и први кривудајући водио надоле, па смо након дугог, мучног и погуреног напредовања стигли до удубљења сличног бунару, којем смо једва назрели дно и до којег је водило уклесано уско степениште облика пужа. Ма колико да нас је доле чежњиво вукла радозналост, толико је застрашујуће изгледало ово степениште, једва четири цола широко за једну ногу, с тим што за горњи део тела није постојала никаква сигурност. Један погрешан корак, пад, и човек је неповратно изгубљен у стенама. Ако би и било наде за његов живот, нема замисливог и довољно брзог начина да се настрадали извуче на дневно светло.”

„На том месту сте одустали?”

„Не. Најзад су и међу нама победили злато и знатижеља, који су не мали број људи навели на глупе и рђаве поступке, па су наши водичи кренули напред не обазирјући се на опасност, пузали су уназад четвороношке као ракови од једне степенице до друге и након тридесет степеница, са срцем које је претило да искочи из груди, стигли смо до дна. Још се нисмо опоравили од страха, а наши погледи су прелетели читавим простором и открили да је даљи видљив излаз закрчен. Иако смо схватили да смо на крају лутања, покушали смо да уклонимо камење и ослободимо излаз, али готово вертикалан ходник уверио нас је да се од тог тренутка не би могао предвидети резултат труда и напора уклањања препреке због непознате дубине. Да смо ово место до ког смо дошли с великим напором, сада морали тешка срца да напустимо, свакако ће ми поверовати на реч сваки читалац!”

„Био је то озбиљан рудник?”

„Озбиљан рудник, да! Изгледа да се петроварадински рудар у градњу поткопа и шахтова разумео исто тако добро као што је мудро организовао рад са помоћницима. У поткопним ходницима је изломљен пешчар сложен у облику зида, а на њега се приљубио глинасти порфир уклоњен толико да ходником прође само један човек. У његовим ограниченим условима мора му се опростити што је у дивљој градњи следио час горе час доле протезање жиле, као што се треба дивити напору с којим су огромне количине јаловог камења вађене из удубљења и на дневно светло извлачене кроз више од шездесет хвати дуге и уске поткопане ходнике, не рачунајући колико је рада било потребно за већ засути отвор. Стење као и глинасти порфир највећим делом су лежали у ходницима, а место отцепљења је час било на таваници, час на тлу на коме се метал налазио у чистом облику о чему још постоје јасни трагови.”

Чика Шамсову књигу, чије ми је поглавље о руднику злата послужио за *разговор* са писцем, превео је на српски пре неколико година Јован Валрабенштајн по наруџбини Музеја града Новог Сада, али превод књиге свих ових година остао је недоступан широј читалачкој публици. Дошао сам до рукописа захваљујући једној архивисткињи. Побуђен овом Шамсовом причом јавила се у мени жарка репортерска жеља да овај златни рудник осмотрим изблиза. Попео сам се по страшној врућини до лединачке Куле на Клиси и тамо затекао Стеву Вученова. Коси детелину за овце.

„Рудник злата тражите? Знам где је, како да не!” рече Вученов. „Ми ту рупчагу зовемо Перина пећина. Ето је ту горе на Калиновој води.”

„Је л’ Пера можда из Петроварадина?”

„Није из Петро... У ствари не знам одакле је!”

„Може ли се сићи у подземље?”

„Може”, рече Вученов, ослоњен брадом на држаље косе. „Отвор је мало тешњи, зарушен, али чујем да силазе људи. Води стаза до горе, није далеко.”

Можда грешим, поштовани читаоче, али чини ми се да фрушкогорско злато најлепше сија у чика Францовой књизи.

НА КАМЕНИМ ДРУМОВИМА
ГОТСКОГ СРЕМА

ПЛАВУША У ЧАМЦУ НА ОБЕДСКОЈ БАРИ

„Зашто онај окамењени човек сатима седи поред воде? Пеца?”

„Не. Слуша тишину.”

„То разумем. Добро, а шта ради она срећна породица на простирци под напупелом жалосном врбом? – Изашли су на традиционални српски излет?”

„Е, нису... Прослављају *Празник барској врбойуца!*”

Овај измишљени дијалог био би природан на некој јапанској бари, пристајао би њиховој узвишеној традицији слављења лепоте природе. Волео бих да сам овакав разговор забележио боравећи почетком априла у Специјалном резервату природе *Обедска бара*, између Грабоваца, Обрежа, Купинова и Саве. Волео бих, али нисам. А штета. Па ипак, причу о једном од најзначајнијих европских станишта ретких биљака и птица мочварица, потковичастом напуштеном кориту Саве (заштићеном од аустроугарског Двора и проглашеном царским ловиштем 1874), започињем хипотетичким дијалогом нудећи једну од могућих визија за Обедску бару. Уместо екскурзијског, бучног и површног туризма, уместо крканлука уз роштиљ и дречећу музику из радија у ауту, покушати са медитативним садржајима, покушати са слушањем шумске барске тишине, покушати са посматрањем жаба, вилиних коњица и локвања, покушати са *Празником барској врбойуца*. Можда, једном. Међутим, у стварности српског/сремског искуства, свеопштег сиромаштва и фрустрираности, али и буке и беса овог времена, а уочи налета мајских ђачких чопора и празничних љубитеља прасица и јагњади, европски птичји Елдорадо, тј. будимо прецизни, његов главни туристички приступ код партизанског села Обрежа, с хотелом *Обедска бара*, подигнутим у *индијанско-словеначко-кайуанском* стилу, пројекција је запуштеног раја и излог пропуштених шанси, с обавезним чамцем потопљеним у

Призор са Обедске баре
Фото: Слободан Шушњевић

муљу и пластичним флашама и кесама у приобаљу као ужасним реликвијама нашег менталитета, наше неодговорности, безобзирности и бахатости према природи.

А сада стварни дијалог на Обедској бари.

„Све је дотрајало, све се распада”, жали ми се управник хотела Милорад Миша Арсеновић и изненађује ме да немају среће ни са водом. „Знате како је... Невоље иду једна са другом. Слаб је доток воде у барска окна.”

Управник Арсеновић је стари угоститељски човек класичног кафанског шлифа, упакован тог хладњикавог сунчаног дана у белу, строго испеглану кошуљу кратких рукава с краватом. Поверио ми је да се сродио с Баром, као што се сродио и са хотелом (у саставу ЈП Шуме Војводине), и зато му је криво, каже, што је због неиспуњавања услова хотел деградиран у „ресторан с преноћиштем”. Арсеновић ме уверава да, упркос свему, особље брижљиво одржава овог тешког болесника на Обедској бари. Болесна је и бара: кубури с водом?!

„Кубурите с водом, а околи поплаве?!”

„Да, то изгледа чудно... Невероватно звучи у овим данима поплава. Али, верујте, тако је! Сава надолази, сада има дотока, окна и баре се лагано пуне, то су спојени судови, али количина воде није довољна да се испуне окна и да Бара продише пуним плућима. Нисам стручњак, али дуго сам већ овде, и рећи ћу вам да последњих двадесетак година Бара, коју пуне канали Равеница и Вок, кубури с водом, нарочито летњих месеци; то се догађа зато што везу са Савом има само за време високог водостаја.”

„Због тога сте уклонили понтонски мост?”

„А, приметили сте... Да. Уклонили смо га пре две године. Лети се заглиби у блату, а када вода дође, подигне га и покида. Били смо принуђени да прокопамо канал до отворене воде. Човек мора да се умеша”, рече управник Арсеновић.

Хотел *Обегска бара*, забоден у трстик, поред Баре, жуља у оку као страном тело, сам себи сврха. Плехани шатор који се распада и рђа као леш. Његова копљаста вертикала можда би се фино уклопила у мизансцен алпско-динарских камењара и снегова. Подигнут у средишту барско-мочварног раја површине 9.820 хектара од међународног значаја (*Ремсарска конвенција*, 1977), стрмог, сломљеног крова од плеханих, светлосивих табли у облику вигвама (индијански шатор), хотел *Обегска бара* је, у ствари, ни крив ни дужан, архитектонски инцидент. Оболели организам грађевине трпи пошаст лоше генетике и неодржавања, споља се љушти, рђа и отпада плех, тандрчу плоче разглављене и померене из лежишта, пуцају спојеви... Прво погрешно закопчано дугме приписују једном грађевинском предузећу из Пећинаца; њима је хотел био „први већи објект који су изградиле”, да би се данас показала погубност њиховог вежбања.

Међутим, хотел живи, како-тако, али живи. Када би човеку, који разуме језик новца и логику економије, саопштили управникову рачуницу по којој је Обедску бару лане посетило око 16.000 деце, при чему је отприлике, по истом извору, сваки петнаести аутобус с ђацима ручао у овом сада празном и замуклом ресторану, плус остали туристи из земље (и понеки из белог света), недељни и празнични излетници, плус свадбе, испраћаји, понеки пословни ручак, башка научне или истраживачке групе, орнитолози, еколози, биолози... Ништа му не би било јасно. Премда није јасно ни мени, странцу у изврнутој логици сопствене земље,

док у празној и суморној олупини глувонеомог хотела слушам јадиковку особља, како немају новца ни за тоалет папир.

У хотелу је надреално, као у реалном социјализму (совјетског типа). У пустом и замуклом ресторану – додуше у преподневним часовима радног дана – наши гласови и звецкање из кухиње, чују се скоро као у некаквој хали. Споља, пак, допире распевани сопран моторне тестере за дрва. Конобар Радован Глишић послужује нас кафом у шољицама од дебелог, белог порцелана с браон трачицом око горње ивице. А са шољицама стиже из кухиње и кувар Лазар Благојевић, закопчан до грла у бели радни мантил с два реда дугмади. Срчемо миришљаву домаћу кафу, која је још слађа у тим „социјалистичким” шољицама, познатим из фабричких мензи, које би држава – шалим се за столом – требало да заштити као неку врсту носталгичног брэнда, заједно са женским радним ципелама *боросанама*, шпоретом *смедеревцем* и дуетом Селимова–Желчевски. Време је овде стало. Искрено, имао сам осећај да сам у мензи неког фабричког одмаралишта (С)оцијалистичког (С)авеза (Р)адног (Н)арода. И док смо сркали кафу, пало ми на памет, па сам то и рекао – маште ми никада није недостајало! – да је можда адут овог заборављеног хотела управо ова музејска атмосфера „социјалистичког” реликта.

Поред хотела, група радника, завејани у сметовима пиљевине, моторним тестерама и секирама касапе пепељаста стабла убијених топола, истоварена на опустелом паркингу и припремају хотелски огрев за следећу зиму. Механички звуци и гласови с пиране на отвореном сунцу, уз воду, цепају као крхотине стакла зелену тишину набрекле изнад воденог огледала Обрешког окна, највећег окна по површини и дубини обраслог зелено-жућкастим врбама и багремцима. Шетам обалом са управником Мишом Арсеновићем и питам га: „Шта кажу стручњаци? – Какво је стање Баре?”

„Свима је циљ да спасу живи свет Обедске баре. Велика претња Резервату су све већи наноси муља у кориту, драматично зарастање водених површина. Све је више трске, врбе и багремца... све мање локвања...”

„Код Купинова смо приметили двојицу који кошарају у трсци.”

„Где тачно?”

„У бари преко пута етно-куће.”

„Има и тога.”

Слушам тишину изнад Обедске баре. Кржљав, угљени, сјајнодлаки пас ведре и безазлене нарави, крупних, дечјих очију, с лихт-плавом звездицом изнад њушке, један од неколико напуштених паса који се

Милорад Арсеновић: „Обедска бара кубури с водом.”

Фото: Слободан Шушњевић

ту окупљају, захвалан за оброк од гранула, којим сам почастиио њега и његове пајташе (изузев бремените кујице, плашљиво измакнуте од осталих), скакуће дуж травнате, склиске и осунчане обале код хотела *Обедска бара*, и плаши жабице, које пред његовим скоковима врцају кроз ваздух као ошинуте изненадном песницом промаје. Хаику песници, који обожавају мочваре, или просто осетљиви и естетски интелигентни људи, с нервом за природу и њене сензације, препознали би, можда, срце лепоте, у љупкој драматургији бесловесне радости овог четвороножног вртирепа разиграног у априлској сценографији барског пејзажа, сунца и слободе.

Слушам тишину изнад Обедске баре.

У ствари, покушавам да слушам тишину изнад воденог огледала. Али никако да се опустим, стрепећи од помисли да би пуноглавац надмено смркнутог лица и обријане главе, господар живота и смрти, којег сам малочас угледао, при проласку кроз Обреж, док је код последњих кућа, своје смртоносно оружје на ланцу, питбула, пустио на мачку

(која је за длаку побегла преко ограде), могао да бане на ову ливадицу, поред баре, и да своју алатку за убијање пусти с ланца.

Нема опуштања у земљи Србији.

Али зато ме ништа не кошта да на Обедској бари маштам до миле воље.

„Шта ради она усамљена плавуша у чамцу са свеском у руци на отвореној води Обрешког окна? Броји птице?”

„Пише хаику поезију.”

СВЕТСКО ЧУДО У МАЛОЈ МОСКВИ

WELCOME TO KARLOVCIC

Камене коцке на широким, екстремно широким улицама, које излазе из руже раскршћа чудесног села Карловчића, затуреног дубоко у слепом цреву равног Срема, међу баре и баруштине, мочварне ливаде и канале (тамо где су се пре Првог светског убијања размножавале страшне, водене шуме), и на гранитном, светломодром каменом саћу нагланцаном бронзом ноћашње кишице, згњечена и осушена коњска балега као тамнољубичасти цветови магнолије испресовани у хербаријуму. На сред раскршћа, камион покривен дречаво белом цирадом. Раскршће пресеца (па да нам та сличича не промакне) набрекла адолесценткиња, трузкајући се на црном, робусном, прадедином бициклу с издуваном задњом гумом. Са стражње стране камиона, испод подигнуте цираде, брдашце крупног кромпира натрпаног у црвеним, мрежастим врећама. Поред камиона продавац, дечко који седи и чита новине са забрињавајућом уживљеношћу у неки текст. Поред читача новина: старији човек са празном торбом боје ћилибара у руци и с папучама на ногама, очуђен од појаса на горе у униформи ватрогасца из раних социјалистичких времена, с титовком на глави (без петокраке) и значком са српом и чекићем на реверу, разгледа и пипка кромпир. Вратићемо се на раскршће, тим пре што преко пута дречаво белог камиона, а испред продавнице са уобичајеним симптомима преподневне живости дуго жућеног сунчаног дана (с нешто мало наоблаке), седе на клупи поред излога три старија човека у тренеркама и патикама, рекло би се, урбаног изгледа, прешарени за априлско сивило. Аутом заламамо са раскршћа у лево (дошавши из правца Пећинаца), возимо полако без плана, премда не и без идеје, јер у Карловчићу смо обојица први пут, и неприметно урањамо у магију Шпајанске улице, занети панорамским

разгледањем два екстремно размакнута реда живописних кућа, поређаних као кутије.

„Човече, шта је ово? – Нигде у Војводини нисам видео ширу улицу”, признајем фото-репортеру за воланом и швенкујем разрогаченог погледа.

„Нисам ни ја”, узвраћа и отвара прозор. „Еј, па ово је надреално!”

„Има ли двеста метара ширине?” нагађам.

„Нешто је ужа... али ту је... Стајем!” рече колега, заустави ауто и кроз отворени прозор упери фотографско оруђе у правцу шарених кућа на хоризонту.

„Па то је најшира улица у Срему”, рекох с веселим погледом одапетим у ширину и с новом причом у глави.

„Није у Срему, него на свету”, рече фото-репортер, напуштајући ауто с фотографским оруђем у шаџи.

(Прочитао сам негде да се „најшира улица на свету” налази у Буенос Ајресу, широка је 140 метара, а прочитао сам и да је од ње шира једна улица у Бразилији, са чак 250 метара. Не бих желео да паднем у клопку провинцијске мегаломаније, али пре неку годину открио сам у овом легендарном сремском серијалу да је незванично најстарији пас на свету керуша Рибица из Гргетеге нестала без трага у 26 години живота. Да није превише светских чуда за један континент Срем?)

Нема друге, враћамо се на раскршће, односно на увек добро обавештену сремску уличну клупу. Тамо, крај камиона-тезге, кромпирџија с несмањеном страшћу гута исте новине. Униформисани ватрогасац зајвава око камиона са својом празном, ћилибарском торбом од скаја. Жена средњих година и лепушкастог, округлог лица здраве прокрвљености у образима као грудвама пластелина, широких венеричних бедара и дебелих ногу, са сувишном, кинеском марамом омотаном око врата обраслом пахуљичастим, гробљанским цвећем, митолошка Сремица из *оне* песме, прилази на часак потресно зачитаном продавцу кромпира, који једва одлепљује око с папира. Кратко разговарају, жена се распитује за цену кромпира, по свему судећи... Прпошна Сремица затим журно одлази у правцу оближњег смрдљивог канала, забацијући куковима као патка, и не слутећи да њена ренесансна стражњица у сукњи на велика врата улази у ову причу.

Према томе, сад знамо да на раскршћу у центру Карловчића, осим секундарног камиона, с кромпиром под белом цирадом, постоји још и канал (с нешто мало смрдљиве воде), а затим – кад сам забасао у

набрајање – ту је и коцкаста, кубистички монотона зграда Месне заједнице на спрату, с веселим и живахним дућаном у приземљу и помешаном мушком клупом испред дућана. Поред је меморијални антифашистички паркић, запуштен у покрљаној жичаној оградџи, с изваљеним бетонским плочама дуж прилазне стазе (нечиста савест села), и с високим обелиском у дрвећу окићеном гнездима врана. Преко пута сиротог спомен-парка, тамо даље уз канал са ускислом водом, на средини фамозне Горњанске улице, која одатле почиње, отвара се с уличне клупе поглед на староседелачку породицу брадавичавих топола „под заштитом државе”, последњим остацима страшних, водених шума равног Срема.

Изненада, обрт на раскршћу. Продавац кромпира одлаже новине, истеже се и зева. Ватрогасац из раних социјалистичких времена, коме је досадило да зазјава на сунцу поред камиона, док се на клупи испред дућана окупља друштво око два странца (управо пристигла колима из Шпајанске улице), прелази улицу и примиче се продавници, али стаје по страни. Гледа и учествује ћутећи, скупа са још три-четири радознала кибицера. У ствари, на клупи смо по доласку затекли три *американизоване* пензионера, сва тројица су повратници из града: Богољуб Протић, с качкетом (америчких) фармера на глави, родом из Лознице, машински инжењер, цео радни век је проживео у Бежанији на Новом Београду, а у Карловчићу је од 1995. године („Сину сам уступио стан, а ја се овде, међу ове добре људе, повукао у викендицу и гајим живину.”); Петар Филиповић, рођен „игром случаја” у Карловчићу, машински техничар, живео и радио у Београду, а 1997. године вратио се у Карловчић („Мајка ми је одавде, отац је из оближњих Грабоваца, а пошто је ово у Другом светском рату била слободна територија, звали су је ’мала Москва’, моји родитељи су побегли из Грабоваца код маминих, и ту се ја родим четрдесет треће.”); Миле Одобашић, родом из Купинова на Обедској бари, радио безмало пола века у Земуну, овде „за јефтине паре” купио кућу од 70 квадрата и ужива („Дошао сам у Карловчић да умрем.”). Придружиће нам се на клупи и Сава Клиначаревић, столар на гласу и пећарош, инвалидски пензионер („Проширење леве срчане преткоморе...”), затим секретар Месне заједнице, млад човек Љубиша Јовановић („Нећете веровати, господо новинари, али овде добра кућа са 40 ари плаца стаје 7.000 евра.”) и стари ловац Светозар Добројевић („Убили смо пре месец дана ту у близини два шакала.”)

„Откуд шакали у Карловчићу?” питам.

У разговору са мештанима Карловчића
Фото: Слободан Шушњевић

„Откуд шакали? Не знамо тачно”, разговор прихвати снежнокоси Филиповић. „Предаторе до сада овде нисмо ловили. Шакали су се у Карловчићу појавили пре годину дана. Прича се да су долутали из Румуније, али ко то зна одакле су дошли, као да их је неко пратио док су лутали. Гадне звери. Гадне.”

„Убили сте их, кажете... Зашто?”

„А, пааа... Штеточине су невиђене! Кољу све редом. Лукавији су од лисице.”

„Добро, има ли неко да није ловац у Карловчићу?”

„Нема. Ко није ловац, тај је риболовац! Шалу на страну, ми смо мало затурени у ове баре и канале, а то је рај за дивље животиње. И за ловце, наравно. Карловчић је за време Другог светског рата био крај света, забит, слободна партизанска територија. Шваба у ово слепо црево никада није загазио... Зорт, брале!”

„Зашто је Шпајанска улица онолико широка?” прелазим на светско чудо.

„Знам ја! Силом прилика”, објашњава Љубиша Јовановић. „Да би се избегле подземне воде, куће у Карловчићу грађене су на сувим гредама. Римљани су у овом делу Срема на такав начин градили насеља.”

„А прича се и да су овде харали вукови, па да као заштите овце, први становници подигли су такво насеље да између два реда кућа могу да напасају стада”, теоретише Филиповић. „А јесте л’ обишли и Горњанску улицу?”

„Не”, рекох. „Зашто?”

„Горњанска је на једном делу шира од Шпајанске!”

„Ма, немојте ми рећи...” нашалих се са господом. „А Шпајанска је најшира на свету! Где је Горњанска? – У Буенос Ајресу?”

„Видите онај камион са кромпиром... Па, десно!”

Скренули смо аутом са раскршћа, како нам је речено, поред камиона с кромпиром, па десно, узаним коловозом од гранитних коцки, између споменика природе, шумице препотопских топола, с леве стране, и поред шпалира кућа и тротоара с десне стране. Најпре смо прошли поред православне српске цркве завучене међу куће са звоником у реконструкцији, голим као лобања, поред тешко рањене грађевине у Другом светском убијању (пола века касније још неоправљене), с торњем пуним голубова у прозорима запреченим завесама од жице. Затим смо, с лева, оставили лепу, белу зграду школе у староседелачком топољаку који ту престаје, једину грађевину на затрављеном острву између два реда кућа, и пред нама се отворила дубинска, надреално узбудљива перспектива Горњанске улице. Тамо преко, неколико стотина метара од кућа крај којих стојимо, друга страна исте улице, с кућама чији забати личе на шарене пресликаче за ускршња јаја (премда су лепе и куће фарбане у луковини), и где је исти овакав, паралелни, коловоз од камене коцке. Шездесет кућа с једне стране, исто толико с друге, а између је толико простора да су стали фудбалско игралиште и језерце настало продором подземне воде. И зелени булдожер покиданих гусеница, заборављен овде ко зна кад. И клупа испред куће на којој дремају на сунцу Благоје Петошевић и Ђорђе Јанковић.

Невероватна сценографија. (Латино)амерички надреализам у малој Москви. Светско сремско чудо. У повратку из Горњанске улице уверавам се да се чуда догађају и скептицима. На раскршћу Карловчића, уместо камиона с кромпиром, тачно тамо на месту где је до малочас био паркиран, угледао сам: информативни пункт локалног туристичког друштва, јарбол са заставом и грбом села, застакљени пано с тродимензионалним графичким приказом (планом) села и текстом: *WELCOME TO KARLOVIC!* ПОШТОВАНИ ТУРИСТО, ЛЕВО ЈЕ ШПАЈАНСКА,

НАЈШИРА УЛИЦА НА СВЕТУ, ДЕСНО ЈЕ ГОРЊАНСКА, ЈОШ ШИРА!
– а поред паноа стоји униформисани туристички службеник с белим рукавицама (или без рукавица, свеједно), испраћа нас с америчким осмехом и наклоном, док напуштамо Карловчић путем од нагланца-них гранитних коцки испечатираних коњском балегом као тамнољубичастим цветовима магнолије.

СРЕМСКЕ СЛИКЕ ИЗ БОЉЕГ ЖИВОТА

Прхово, Сремска улица, затечена на делу у преподневном часу последњег дана пред викенд, главна срчана жила села испуњена бледуњавом, хемофиличном светлошћу априлског сунца. Улица захваћена у том делу (близу православне цркве) ритуалном еуфоријом (пред)пролећног удешавања, скраћивања и кречења, ведре живости, галаме и уздрхталости свега живог под небом. Улица која у мени оживљава, док лагано возимо кроз њу без заустављања, лицидерске сличице из старих, добрих чешких филмова прашке школе. Враћа ми у мисли два чаробњака из Бохемије: редитеља Јиржи Менцла и књижевника и голубара Бохумила Храбала, генијалну уметничку симбиозу.

Породична забава Прховчана уочи великог мајског праска хлорофила и шарениша. На дрветима, претежно ораховим стаблима, ако сам добро запамтио, засађеним на ничијој земљи између кућа и асфалтног пута, али и по крововима, на мердевинама прислоњеним уз стабла или зидове, како где се већ може прићи гранама осуђеним на смрт, висе махом млађи људи са уобичајеним инструментаријумом за ту врсту послова: тестерама, секирама и ужадима и, довикујући се, поткресују крошње. Гранчице падају на земљу као перут, а старији људи и деца скупљају их на гомиле. Веће гране, које приликом пада могу да оштете куће, ограде, да се сруше на коловоз или, не дај боже, да падну на електричне жице развучене између бандера, везују ужадима и одоздо их вуку у жељеном правцу, контролишу им пад. У близини мртве кафане *Неша* улеће ми у око цедуља залепљена за стакло прозора: *Ойкуй орахових сџабала*.

Жене и девојчице, окружене кофама, крече фасаде кућа четкама насађеним на држаља, извлаче сокле, паспарту сваке куће (која држи до себе), чисте тротоар метлама, чаврљају. Околу трчкају, ваљају се по трави, или запишавају улична стабла, кржљави, ватрени керови исплажених

језика, срећници без звучних биографија, керићи слободни као ласте, од којих ни један није луталица. Људи из сремских села најбоље пријатеље не избацују на улицу, они их пуштају на улицу.

Две жене у касним педесетим, виша и нижа, оковане у претерано црном текстилу (за мој укус), нарочито нижа, жустро распричане и, чак, гласно се смејући и застајкујући у разговору, излазе из порте бледољубичасте цркве са неугледним, склепаним торњем од цигала ископаних очију (првобитни торањ је срушен у Другом светском убијању); скрећу према разбокореном, псеудобарокном крсту од гвожђа постављеном на постаменту од цигле, чело улице, поред артерског бунара. У моменту када ове две жене – али то ће се догодити када нас ту не буде било – уђу у бучну зону секача орахових грана, њихова црна одежа још снажније ће акцентовати дрску веселост окружења, као да је целу улицу заголицала нека виша сила.

Иста Сремска улица, свега километар даље, опустела и монотона, гола и отежала изнутра као камен, пренапрегнута као трбух од гасова у цревима, и у том делу и тог тренутка, безвучна, затрпана тишином. Нема видљивијих покрета око кафане *Бољи животи*, то јест нема возила у покрету, све до момента, који је висио у ваздуху, када један од три затечена, редовна госта стационирана за ударним столом на тераси с тендом поред асфалтног пута, одлепи дупе са столице („Полазим, доста је више!”), хитнувши кило кључева пола метра изнад раширене шаке, гестом ловарног скоројевића, који ће – хајде да погађамо! – од пет-шест паркираних аута пред кафаном, а међу њима је и *Дневничково* возило, сести у најскуплији ауто. Тако је и било.

Друга два госта, заошијана преко стола, настављају ћаскање у полушаљивом, иако испитивачком тону са интригантним придошлицама из Новог Сада, који се распитују за пут до Карловчића. Један од њих је родом из Огара, села код Обедске баре, али каже да већ дуже време због посла живи у Прхову („У мом Огару постоји *најсјарија* кућа у Срему. О њој пишите.”). Две црнке у фази смејуљења и дошаптавања, које до наших ушију допире као шушкање папира, седе за официјелним столом под тендом; старија, крупнија цура суздржане спољашности – особа која нас послужује – можда је газдарица кафане *Бољи животи* (личи на газдарицу); млађа је екстремно zgodна Сремица (која личи на конобарицу), оштрих, зарубљених и узврпољених црних очију, барокно раскошних облина и утегнута у фармерице до прснућа. Бацају погледе

Прхово: кућа жалости на дан погреб
Фото: Слободан Шушњевић

према нама. У једном тренутку, лепотица бубну с осмехом: „А да ви нисте некакви инспектори?” Тишина је у празној кафани.

Добацујемо се питањима и одговорима преко столова, час са црнкама, час са она два госта. Жале се на досаду. Кажу да се у Прхову ништа не догађа. А шта би то у Прхову требало да се догађа? Уосталом, догодили смо се фото-репортер Слободан Шушњевић и моја маленкост! Копка их зашто смо дошли у ово село када ту „нема ништа нарочито за новине”. Замислих се над њиховом заблудом да је само нешто нарочито услов да се појави у новинама, а што у основи не рачуна с могућношћу да новинари негде циљано, с идејом, бану ненајављени, без повода (као што смо се ми обрели у Прхову). Да сам се најавио, зар би ме у Месној заједници дочекале столице окренуте наопачке на столу и државни службеник који риба под.

Дијагонално, с друге стране улице, широко отворена капија с погледом у бетонирано, чисто и светло двориште и, по свему судећи, разлог што је *Бољи животи* ућуткао своју радијску технику: светлуцави поклопац мртвачког ковчега наслоњен на бочни зид с именом покојника

(Слободан Коњевић), венци, и дубље на средини дворишта, седе за столом три старца под шеширићима и пијуцкају алкохол за душу пријатеља. Нешто касније из капије куће жалости на улицу излази један од стараца и ослањајући се на штаке с доста напора одлази тротоаром. Саговорници на тераси кафане кажу ми да је тога дана сахрана још једне особе из Прхова, и да у селу, које није велико, једва да има куће из које данас нико неће на гробље.

Сремски Михаљевци, удаљени четири километара од Прхова (на путу за Карловчић или малу Москву, улице Прховачка и Шимановачка, широке по мери човека, прочишћених форми и релаксирајућег дифузног светла, под малокрвним сунцем још прозачније, претежно чиста хоризонтала, с више нових или обновљених кућа и уредних, озелењених дворишта нанизаних под конач, али са загушеним мостићима и затрављеним одводним каналима између коловоза и тротоара. Главна артерија села са осамсто становника који, осим у Шимановачкој и Прховачкој, употребљавају живот у још три бочне улице: Каналској, Попиначкој и, наравно, у Гробљанској.

У центру села, дубоко доле, гледано из игла супериорне роде која непокретних крила пикира из ове реченице равно у породично гнездо на оближњем димњаку, испод крста као значке на вршку плехане, зарђале и бушне капе ослепљеног торња српске цркве захваћене труљењем, са убогаљеном фасадом у светложутим нијансама загореле масноће, стоји и клати се човек у зајвању, јунак нашег доба, ослоњен стопалом на оградицу спомен-паркића обраслог подивљалим дрвећем и травом. Мали анонимни појединац средњих година, с тродневном брадом и длакама у ушима, дремљивих очију и изнуреног, отеченог лица као пчеларски приправник. Упада ми у око трагикомична симболика између њега, сможденог транзиционог човека убијеног у појам на путу ка европској светлој будућности, и његове социјалистичке светле прошлости оличене у бронзаној фигури сељака супермена на постаменту од белог мермера. Човек зајава и зева испод фигуре челичног погледа, стахановски испршених груди, раширених ногу и стиснутих песница под чије ноге једном годишње полагају венце и цвеће (један венац се распада од последњег полагања). Бронзане социјалистичке снагаторе заменила су капиталистичка дигитална лица љигаве блазираности на билбордима. Само је егзистенцијална страва остала иста. Питам јунака нашег доба где је Месна канцеларија? „Браца, видиш онај бицикли поред зида... тамо уђи...” рече мрзовољно.

Сремски Михаљевци: на пиву испред радње
Фото: Слободан Шушњевић

У Месној канцеларији само што не пишу мастиљавим оловкама и не рачунају уз помоћ куглица. Папирната комуникација са странкама обавља се писаћим машинама. Предности електронике и савременог доба репрезентује мали дигитрон на пастелнозеленом столу за којим седи државна службеница Зорица Бантић, млађа жена од скоро овде запослена. Изнад њене главе на зиду вицкасти плакат: „Чије су наше паре?” Парадоксално, да не кажем баш противприродно, али мештани које сам затекао у просторији изгледом су слика и прилика америчких фармера: Радивој Косанић („Убија нас паритет цена!”), Цвеће Сретковић, Влатко Маричић... Питам их због чега је црква тако запуштена?

„Таки смо људи... Ништа нам није свето”, одговара Маричић: „А у дворишту те цркве Немци су стрељали преко тридесет наших људи.”

Мувамо се по Михаљевцима. Испред продавнице на клупи уз канал њих четворица, не одвише расположени за причу, пију пиво и пуше. Иза њихових леђа и изван поља њиховог интересовања, високо

с друге стране Прховачке улице, рода и родац забављени продужењем врсте у гнезду на димњаку безлично лепе нове куће, клепећу скерлетним кљуновима у љубавној предигри, наелектрисаног перја, окрећу се око својих оса и гуркају се као играчке навијене кључем, све док мушка рода није легла на женску роду и ефектно, муњевито је оплодила уситњеним трзајима сличним као кад човеку у великом страху или бесу задрхти вилица и зацвокоћу зуби.

САВА СЕ СЛАДИ ТОРТОМ ЦИВИЛИЗАЦИЈА НА ГОМОЛАВИ

Пре неко јутро, дан пошто сам се вратио са хртковачке Гомолаве, тражио сам на сремскокарловачком Чератском гробљу вечну кућу једног младића, и нашао сам његов споменик на највишој тачки старог гробља у брегу; ту је сахрањен половином јуна 1999. године. Неколико дана након што је заустављено НАТО бомбардовање Србије. Познавао сам га, како се то каже, само из виђења, значи површно и периодично; био ми је комшија из ширег брдског окружења, живео је у кући на Доки, изнад Чератског гробља, а ја у кући испод гробља. И кад год би се спуштао у центар града, и обратно, пролазио је поред капије у којој сам живео петнаестак година. Никада с њим нисам проговорио ни једну једину реч; нисам, чак, знао ни како му је име, да би нас седам година после његове смрти спојила Гомолава. И да би Киза наставио да живи у причи коју сам назвао *Сава се слади ѿорѿом цивилизација на Гомолави*.

* * *

Река је од деведесетих година одгризла позамашан комад торте цивилизација, археолошког вишеслојног налазишта Гомолава код Хртковаца, подлокала део локалитета којег су посвећеници археологије истражили (и, ако је нешто остало, а увек је могуће да остане, то препустили будућим генерацијама истраживача), формирала дубоки, полукружни, вертикални усек у лесној земљи подложној на том месту сада већ – упозоравају прве комшије и рибари! – учесталим одроњавању између осталог и због високог водостаја и јаких, вртложних струјања, појела око четрдесетак метара видљивог дела леве обале Саве и примакла се на свега двадесет корака од прве куће периферијске улице Иве Лоле Рибара. Стара, аутентична сремска кућа у којој живе браћа

Милан и Предраг Сушић са породицама, кућа високог ризика, ушушкана у багрењаку (с камионом пчелињаком до воде), последња у низу кућа широке, тихе, светле и, на том приобалном делу, по живот опасне улице, која се неколико стотина метара даље одваја од загушене, неуротичне саобраћајнице Рума–Шабац, нашла се сада већ близу као ножем засечене, затрављене обале која се са висине од неколико метара сурвава у Саву, а у време мог доласка (дан уочи Ђурђевдана), прљаво-жуту, смрдљиву воду са шмеком блатњаве азијске реке. Сушиће нисам затекао у кући.

Наступа пензионер Душко Обрадовић, његова кућа је у близини.

„Ма, слушајте, нема дана да се помало не одроњава! Све ће отићи у материну! Долазили су ту многи новинари и лажни спасиоци...”

Опет касним.

„...и као бетонски зид ће да подигну... те ово, те оно... трте-мрте... Ништа од тога! Обећања за будале. И ето докле смо догурали, у материну! Завршићемо у Сави и ми и Гомолава! Рониоци су пре неку годину под водом, овде испод наших ногу, открили праве подруме, издубила их водена струја...”

„Шта су рониоци тражили у Сави? – Подводна археологија?”

„Тражили утопљенике”, одговори Обрадовић.

„Ко се утопио?”

(Негде, негде плитко у мени чучи жути таблоидни новинар.)

„Овде је Сава дубока и брза, стално ваља, а обала је, видите и сами, засечена и висока”, укључио се у разговор Томислав Шимић, с којим сам из центра села дошао на Гомолаву. „Овде су два младића, резервисти, један из Београда, други из Сремских Карловаца, слетила аутом у реку... Ено им споменика на брежуљку”, показа руком. „Касније се утопио још један младић из Хртковаца, али за њега се прича – не држите ме за реч – да се колима намерно залетио у воду.”

Уклета, уклета Гомолава!

Заравњена узвисина изнад Саве, званично истраженог археолошког налазишта расутог на преко четири хиљаде квадратних метара, премда недопустиво запуштена, још одолева води и небризи. Али с обзиром на то да драматично „виси” изнад реке у близини одроњеног усека, пре или касније обрушиће се у воду, или ће га прве стихијске струје и кише одломити од обале. Почев од 1904, када је сарадник Археолошког музеја у Загребу М. Вохалски зарио први ашов у приобаљу Хртковаца, тајанствена Гомолава или торта цивилизација, како јој

Гомолава нестаје у таласима реке
Фото: Слободан Шушњевић

тепају у светским археолошким круговима, подарила је европској културној баштини непроцењиво вредан археолошки материјал сачуван у шест-седам метара дубоким слојевима: мноштво експоната из неолита, енеолита, бронзаног и гвозденог доба, римских и средњовековних времена. На Гомолави, која се у стручној литератури први пут помиње 1899, уврштеној у многе светске уџбенике и лексиконе, обављено је 25 кампања, и сматра се да су је археолошки посвећеници великим делом истражили, нарочито темељно у раздобљу од 1965. до 1985. године (када су истраживања завршена). Од тада, на локалитету изложеном подлокавању, преостали „културни слојеви стари више хиљада година клизе у мутну воду, нестају неповратно неписане странице минулих цивилизација”, упозорио је академик Богдан Брукнер у приказу књиге *Гомолава, насеља касној енеолити* Јелке Петровић и Борислава Јовановића.

Гомолава је била на рубу катастрофе у бомбардовању Србије 1999, када је овде неком војном стратегу пало на ум да, од толико савске обале, постави противваздушну одбрану (ПВО) баш на археолошком налазишту. Није ваљда био толико глуп да је рачунао с тим да ће га они у НАТО авионима поштедети бомбардовања, зато што на њих пуца из оружја постављеног на торти цивилизација. Занимљива идеја из које извлачим неколико умесних питања: да ли је сивомаслинасти стратег уопште знао за значај Гомолаве, или га је, напротив, управо тај значај

довео на археолошко налазиште? Или је војска пошла од тога да је налазиште званично истражено, да је то сада само једна добра стратешка тачка, па је тако свеједно да ли ће Гомолаву одозго бомбардовати? То што нису бомбардовали батерију на Сави, и што Гомолава, ипак, није уништена, убеђен сам да нема везе са њеним значајем. Рекли су ми да је батерија ПВО са обале Саве пуцала на авионе, па сведоци из околних кућа, као и рибари, сумњају да је услед тих дејстава растресена висока и крта обала; обрушаваће обале од тада је убрзано у зони Гомолаве. Штос је у томе да налазиште може бити истражено и, с те стране, мртво за науку и струку, али сама земља (локација) на којој су живели људи пре неколико хиљада година вредност је сама по себи!

Кафана *Микан*.

„Не знам колико сте далеко ишли, али пут уз воду у поље према Шлајзу сасвим је подлокан и само је питање дана када ће се обрушити”, прича ми професионални рибар Жика Тодоровић. Лице му је потамнело, ишибано савским ветром. „Ја сам на том делу обале везивао чамац, било је бента прилично, могао си да шеташ, сад је и то вода одсекла и мало по мало скида обалу Гомолаве. Свакодневно сам на Сави и могу вам рећи да је код Хртковаца стање грозно!”

Хоћемо ли допустити – нећемо, наравно! – да вода однесе једно од најзначајнијих археолошких налазишта југоисточне Паноније и централног Балкана? Ко је одговоран, забога, што је свих ових година, након што су археолози отишли из Хртковаца а фондови Музеја Војводине у Новом Саду напуњени експонатима, Гомолава остављена на милост и немилост Сави, локалној заједници, дивљим копачима? Шта смо ми Богу згрешили да земља поред Саве у којој су утиснути трагови цивилизација из четвртог миленијума пре нове ере, нестане баш пред нашим очима?

„Жико, да ли има наде за Гомолаву?”

„Нема. Видели сте онај усек код Сушића куће. Отпало је за кратко време на том делу најмање хиљаду кубика земље. И стално се обрушава.”

„Помињу 'подруме' под водом?”

„Да, то је тачно”, тврди рибар Тодоровић и открива: „Лагуми постоје! Мени лично су рониоци из Сремске Митровице и Новог Сада – кад су тражили оне момке – причали да је Сава испод Гомолаве избушила лагуме.”

„Да ли се лагуми виде при ниском водостају?”

„Не. Сава је на том потезу страшно дубока. Нећете веровати, али зими је код Гомолаве измерена дубина од око тридесет пет метара.”

„Толико?!”

„Толико!

„А лети?”

„У јуну, када су се резервисти подавили, дубина је била двадесет пет метара.”

„Како су настрадали ти момци?”

„Слетели су колима у воду у време бомбардовања деведесет девете, дан пошто је потписано примирје. Били су резервисти ПВО, а положај им је био на Гомолави. То вече су у Хртковцима гледали на телевизији утакмицу и око 23 часа враћали су се аутом на Саву. Нису стигли да смотају, продужили су право и сурвали се у воду. Касније је на истом месту страдао један наш Хртковчанин.

Ја сам у рибарској мрежи извукао Зорана Јовановића Кизу из Сремских Карловаца”, рече рибар Жика Тодоровић. „А пет дана касније Зоран механичар је нашао Владана Тодоровића из Београда.”

„Твоје презиме”, приметио сам.

„Случајност”, рече рибар.

„Ни три смрти нису дале идеју људима да на том месту поставе рампу. Не видим тамо ни знак опасности. Како Сушићи уопште мирно спавају овде?”

„Сушићи ноћу чују клокотање воде испод куће.”

Тодоровић устаје од стола.

„Извињавам се, журим назад на Гомолаву, јутрос ми је први пут откада се бавим риболовом нестао чамац.”

Рибар Жика Тодоровић: „Обала Саве се стално обрушава.”

Фото: Слободан Шушњевић

„Да га заједно потражимо?”

(Негде плитко у мени чучи жути таблоидни новинар, вреба као жута минута и само чека тренутак па да...)

„Нема потребе”, рече рибар напуштајући кафану *Микан*. „Нису лопови! Однела га је вода. Негде се закачио у обали.”

Стојим на брежуљку изнад дубоке воде, неколико корака од провалије, засечене нестабилне земље, испред споменика којег „подижу другови из Сремских Карловаца”. Мермерна црна плоча у огради од летвица и букет цвећа од пластике. Лица два младића отиснута на мермерној плочи: Зоран Јовановић Киза, Сремски Карловци. Другог момка не познајем: Владан Тодоровић, Земун. Између њих питање: ЗАШТО? И година смрти: 1999. Чудно се осећам с мишљу да је тај споменик у срцу Гомолаве можда последња свећица на хртковачкој торти цивилизација.

НА КАМЕНИМ ДРУМОВИМА ГОТСКОГ СРЕМА

У хришћанском Срему на делу је необична игра сличности и различитости. Тешко је у историји ових простора наћи примере да су се цркве унутар исте конфесије тако разликовале по изгледу. Ових дана труцкао сам се друмовима од камене коцке по „готској” осовини: Хртковци–Никинци–Платичево. И застајем у Хртковцима.

Разгледам нову новцијату православну цркву Светог Ђорђа, цркву своје вере, да тако кажем, подигнуту сад скоро у рашко-византијском стилу на лакту неуротично-хистеричног пута Рума–Шабац. И с погледом на ту куполну грађевину, бољи рад у својој категорији, послушну ехо сопственог српско-сремског бића: црква ми је туђа. Не паше (ми) уз Срем. Немам са њом онај фини присни контакт, додир и разговор који имам са нашим шпицастиим барокним црквама, а у једној од таквих цркви у манастиру Врднику сам и крштен. Колико год биле златне и светлуцаве рашке куполе те хртковачке српске цркве, дотичну „средњовековну” архитектуру у Војводини доживљавам као нешто вештачко и наметнуто. То је ваљда тако првих сто година.

Споља гледано, какве везе има рашко-византијски шаблон нове цркве у Хртковцима са барокном црквом у Платичеву? Заиста, мада обе српске цркве, изгледом као да нису од истог (православног) Оца. Око ми се тешко навикава на ту нову/стару црквену архитектуру, која је у ствари, ако сам добро схватио идеју, покушај враћања континуитета покиданог у време тврде римокатоликиње Марије Терезије. Искрено говорећи, ближи ми је, визуелно препознатљивији „готски” звоник католичке цркве Светог Климента у центру Хртковаца. Увек кад сам га враћајући се са својих путовања угледао у равници, знао сам да сам на свом терену. (Одавно је тако било, још док смо ми с Фрушке горе седамдесетих играли фудбал са Хртковчанима у чијем се српско-хрватском

тиму сваки други играч звао Жељко!) Е, сад, какве везе има „готска” вертикала хртковачке цркве са (пост)модерним бетонским ковчегом цркве у Платичеву? Заиста, мада обе хрватске цркве, изгледом као да нису од истог католичког Оца. Српска православна црква у последње време сеје по војвођанским местима, па тако и по Срему, храмове са византијско-рашким стилским решењима, чудновата и збуњујућа куполна здања, спорна и у времену и у простору, проблематичне форме и естетике, надреална у својој „средњовековној” архаичности у окружењу барокни и класицистичких кућа, стамбених блокова и бетонско-стаклених вертикала двадесет првог века. А с друге, пак, стране, Католичка (хрватска) црква, која додуше изгледа да има више смисла за временски контекст, одлази у другу крајност са сличним зачудним ефектом и под изговором да следи дух времена и електронске цивилизације, гради конфекцијске цркве у којима функционализам и конструктивизам, а под привидом скромности и склада, гуше литургијску топлину и обесмишљавају уредбу Римског мисала о црквама као симболима и знаковима више стварности.

Необична синергија католичко-православне различитости! На једној страни су: нова црквена архитектура Католичке (хрватске) цркве, оличена у хладном конструктивизму, и архитектура Православне (српске) цркве, оличена у средњовековном, заморном традиционализму. А на другој страни су аустријске и аустроугарске копљасте беле вертикале православних и католичких цркава по Срему, ћерке истог Оца (пише им на звонику), блиске оку, духу и историјској свести овдашњег човека. Старе цркве које Сремци свих вера, сумњичави према сакралним новотаријама, доживљавају као знакове старих времена, али и као шансу за нова конфесионална приближавања.

У Платичеву разгледам католичку (пост)модерну црквицу посвећену Мајки Божјој од крунице, од милоште: Ружарија. На свеже обријаном, светлозеленом брежуљку, острвцету заобљених страна, које доминира унутрашњим раскршћем Платичева, средовечни Антун Камбић, мештанин из жуте куће преко пута цркве, једини видљив човек на сеоском чворишту у часу наиласка нашег возила, вилама скупља прву овогодишњу траву, коју је од јутрос покосио у обали са спољне стране црквене ограде од цигала и пласти је на зидарска колица, испуњавајући добровољно преузету обавезу да се стара о уредности Ружаријиног окружења, али и да одржава црквену башту.

Светложута црквица иза Камбићевих леђа на највишој тачки брежуљка, архитектура је у дослуху са временом без стила, здање уравнотежених пропорција лишено високих естетских прохтева, геометријска симбиоза коцке (брода) и правоугаоника (торња). Кућа молитве Хрвата и Мађара, коју сврставам у неку врсту прелазног решења између капелице и сложеније градитељске (саборне, катедралне) форме. Торањ беж боје правих углова и равног крова са ненаметљивим крижем на кровној плочи, без којег једва да се може препознати „верски објекат”. Само што сам је угледао у раму ветробран стакла, светлу и чисту, прецизних линија и сведеног простора, стекао сам утисак да ме на нешто подсећа.

Премда сам оживео у себи разгледнице католичких црквица из ових крајева, никако ми у почетку није полазило за руком да их повежем са неком конкретном световном архитектуром, без обзира што је асоцијација све време висила у ваздуху. Најзад, откривам, ако је то уопште откриће, упадљиву сличност торња Ружарије с ватрогасним бордо торњем и пратећом зградом у центру Платичева.

Оштро, стаклено сунце у светлоплавој празнини без облачка и мирис свеже покошене траве са црквеног брежуљка. Мирис који као да мирише из неке друге стварности. На раскршћу је тихо, нема ни људи ни аута, а звуци са пута Рума–Шабац чују се овде као шарено брујање са неке удаљене плаже. Црквица скоцкана у ватрогасном стилу изгледа као играчка. А Антун Камбић као библијски косац. Учинило ми се

Црква Ружарија у Платичеву
Фото: Слободан Шушњевић

(све је то због Сунца) да црквица у свом огољеном нуклеусу одашиље пригушену светлост далеких готских решења, попут светлости неке давно, давно умрле звезде. Споља гледано, ако у њеном духу има правсветлости готског архитектонског рукописа, утицај би се можда могао осетити, осим у положају торња, и у високим, издуженим имитацијама прозора на фасадама, устакљеним прорезима у зиду који су у ствари антиципација средњовековних пушкарница на бранич-кулама. Могао би се, кажем, осетити, премда уместо готске ушиљености, копљастих и рогљастих форми које стреме у небо, овде на „готским” прозорима (прорезима) налазимо полукружну засвођеност романо-византијских решења. Ружарија је нека врста негације, антитезе сопственог наслеђа. Последња карика готског градитељског рукописа у његовој постмодерној фази у којој се монументални готски стил, рођен у Француској половином дванаестог века, стил разуздане, често бизарне маште и живописне, често мрачне игре линија и орнамената, облика и сенки, „усредсређено улагање напора какво је свет пре тога мало кад видео”, разградио до своје коначне, апстрактне форме: голе линије, цртежа, скице...

Антун Камбић, ср(и)јемски Хрват, изложен сунцу које је „једва дочекао”, ради с лакоћом библијског косца. Виле у његовим рукама меко улазе у прамење покошене траве на земљи. Види се да у тој игри успорених покрета и одуговлачења на посебан начин ужива у послу који му је слатка разонода пред ручак. Прича ми да је од јануара месеца на бироу, а тридесет година опслуживао је свиње на фарми у Краљевцима. Од чега живи?

„Од чега живим? Од наде да можда ипак све није пропало и изгубљено. Све радим само да преживим и да останем поштен човек.”

Обрађује три јутра и три фртаља земље. Жена Љубица је такође без посла, ћерка Јасна је удата у Мајуру, а син Јосип ради у Шапцу. Потомак је староседелачке хрватско-мађарске породице: очеви преци дошли су у Срем „питај Бога кад” са Плитвичких језера, а мајчини су Мађари и у Платичеву су „од памтивека”. Верник је и не пропушта недељну мису велечасног Жељка Товила (Товило је задужен и за Хртковце и Никинце).

У неко доба на брежуљак стиже Антун Рукавина са косилицом, запакован до грла у летњу војничку одећу. Уздржљив је према дошљацима који се представљају као новинари и покушава да докучи наше стварне намере („А што вас то интересује?”). Рукавина је машиновођа

на дизелки. Риболовац. Кривудајући раскршћем на шлогираном пони бициклу, прилази човек у тиркизно-плавом радном мантилу са шљокицама: Драган Марковић. Србин. Враћа се са клања. У торби окаченој о корман носи касапски алат („Клао код зета једно летње свињче за замрзивач.“). Презиме ради на железници, прегледач је кола. Стиже и Миле Јовић, гура зидарска колица с печеним прасетом набијеним на колац и замотаним у папир. („Сутра ми је крсна слава, па мало да се презалогаци.“)

Причамо испред цркве Мајке Божје од крунице.

„Искрено, живи се лоше“, рече Рукавина. „Али, како је другима... Марковић и ја на железници још добро и зарађујемо.“

Марковића копка моје презиме: Марковић. Пита одакле сам?

Кажем одакле сам...

„Шта ради Моравац? – Познајеш га?“ пита Марковић.

„Похађали смо исту школу. Дуго га нисам видео и не знам шта ради.“

„Познајете ли Медвешек из Врдника?“ пита Камбић.

„Драгутин Медвешек ми је био пријатељ. Комшија са Нове колоније. ТВ механичар, хармоникаш. Погинуо је већ одавно.“

„Покојни? Медвешек? Ма немојте рећи!“ зачудио се Камбић. „Био је млад човек! Шта му се десило? – Није ваљдааа... инфаркт?“

„Слетео је колима с пута и погинуо.“

„О, Бога му...“ уздахну Камбић. „Како се догодила несрећа?“

Тако смо се испричали и разумели и на сремском и на сријемском, и на барокном и на готском језику, а да смо разговор наставили уз Јовићево печено прасе, разумели бисмо се и на византијском језику.

ЗОМБИ МЕЂУ ВАТРОГАСНИМ ТОРЊЕВИМА

Јужно од Руме (заједно са Румом, наравно) све тамо до Кленка на Сави, простире се равницом црвена зона ватрогасних торњева, живописних, једнојајчаних дивова „специјалне намене”, којима би у симболичној равни одговарало поређење са ветрењачама у Бачкој. Здања која се из даљине спазе изнад димњака одмах после црквених звоника, украшена с неизбежном крофном роудиног гнезда на кровној плочи поред диска сирене. Торњеви (доњо)сремских ватрогасних домова, један сликовитији од другог, чувари жита и сунцокрета у ужареном летњем периоду, стубови носачи наслеђа на које се ослања сентиментална егзистенција сваког ватрогасног места.

Торањ у Платичеву, слепљен са занимљивом, али запуштеном аустроугарском чиновничком зградом, издиже се из пепељастог бибер-црепа класичне сремске куће на две воде, с лица просечен вертикалом застакљеног светларника, бордо зидова и електрично црвених плеханих врата (свеже офарбан). Сведена и строга архитектура лишена зидне пластике с елегантном осматрачницом у стаклу. И без роудиног гнезда. Торањ у Хртковцима, накинђурен као вишеспратна сватовска торта, чиста је поезија: двоја белих, широких и истоветних врата, решеткасти прозори преко целог лица зграде, жути службени шлемови расцветали као орхидеје на белим фасадама торња и стихови спреда: *Ватрогасни дом 1907–1950*, а у небесима, на врху торте, осматрачница од метала у стаклу. И живо роудино гнездо на правоуглом кишобрану изнад сирене. Торањ у Никинцима, завучен међу црвене кровове и припитомљено дрвеће, неокречен, зидова голих и пресвучених испуцалим малтером, једини је у крају са озиданом осматрачницом (трулих врата). И на кровној плочи, поред диска сирене, роудино гнездо. И рода стоји на сирени.

Када се из правца Руме на бучном хртковачком раскршћу код ватрогасног дома и цркве Светог Климента, уместо десно на озлоглашеној правоуглој окуци, продужи право и сиђе се на гранитну коцку са усијаног асфалта сремске артерије Рума–Шабац, последњи хртковачки димњаци и поље избељено сметовима пластичних фолија повртњака између пута и водене топове шуме Дебељак, почетак су једног крака никиначког „каменог крста”. Никинци су место остављено на миру по страни (што му је добра препорука), али тих неколико окамењених километара од Хртковаца на главној цади, одувек су у мени – да ли због тог коцкастог пута? – побуђивали узбудљив и еротизован осећај путовања кроз средњоевропске крајолике с почетка прошлог века. Ослушкујући свог унутрашњег кормилара на том скрајнутутом друму, негде пред зградом старог млина, где смо застали, осећај је добио и јасну живу слику француске провинције (околина Париза). Млин поред канала Врања, напаћеног и удављеног у зеленој жабокречини, и поред пруге Рума–Шабац, висока је и робусна грађевина са ригидном англосаксонском фасадом од голе, светлобраон цигле и високим, крстастим прозорима, од који су два украсна округла високо у забату, и заједно са комшијском старом цигланом и њеним димњаком у позадини, излог је индустријализације на крајњим јужним рубовима аустроугарске империје.

Живописни ватрогасни дом у Хртковцима
Фото: Слободан Шушњевић

Пре него што широком и светлом улицом Железничком, покрај младих орахових стабала на ничијој земљи, поред јоргована у оградама, пахуљичастиг жуто-белог цвећа и детелине између кућа и пута (коју управо коси један старац), стигнемо у средиште гранитног никиначког крста (центар села), застајемо код гробља Дудара. Застајемо, али не због гробља, бар не овога пута, већ због дудова, једне од најлепших, а можда и последњих војвођанских колонија припитомљеног дрвећа високе слаткоће, засађеног испред гробља у редовима који призивају заборављене путеве свиле.

Правилни крст на раскршћу Никинаца, који се изгланцан кишом пресијава као рубин, образован је од гранитне коцке четири унутрашња пута. Дечаци које смо примили у возило у Хртковцима, Жељко Дамјановић и Ђорђе Менићанин, ученици средње школе *Бранко Радичевић* у Руми, препуштају нас свом селу.

На спарном сунцу, између две тропске кише, сада већ несношљиво учестале, и између две пуцачине на Централном војном полигону *Никинци*, љубитељи пива, налик на зомбије, заваљени у столице исплетене од прућа и разбацани за столовима под тендом никиначке кафане *Зомби*, власника Тривка Ђукића, средовечне фрајле која глуми кафић, офарбана у адолесцентску пинк-нијасу, мирни као бубице и неми као рибе (ништа не звучи тако истинито као излизана поређења) пијуцкају, пуше, зевају и гледају своја посла с оном врстом глувонемога разумевања блиских људи, која се још може упоредити само са атмосфером у фрушкогорским биртијама попут, рецимо, Шурдине кафане у Марадику, баба Дарине у Крушедолу (не ради, после двеста година експлоатације) или Сиканове у Јаску, где претплатници улазе као у своју кућу (не, они улазе у *своју* кућу) без „добар дан” и излази без „довиђења” и где пет кафанских аристократа седи, пије и ћути за пет столова, сваки поштујући неповредивост туђе тишине.

У *Зомбију* је принцип исти, само је форма тренутно другачија. У ствари, у часу нашег приспећа под љубичастом тендом на раскршћу кулирао је леђима окренут кафани само један никиначки аристократа: Иван Нанаш, заваљен у столицу поред украсног зимзелена у гипсаним жардињерама. Младић у црној јакни и плавим фармерицама, с ногом забаченом преко колена и зарозаном ноговицом, с брадом ослоњеном на длан, с цигаретом међу прстима и панорамским погледом у сопствену унутрашњост. У неко доба Нанашу се за столом придружио високи

Јосип Голек с донкихотовском брадицом, одложио кесу с хлебом на бетон, а у међувремену је слетело пиво (без наруџбе, наравно). Затим је дошао Зоран Бујановић и сео сам. После њега су стигли дебељушкасти Тони Шофхаузер („Мани мене, презиме ми је компликовано.”) и ћутљиви Предраг Недељковић.

Пијемо пиво. Пролазе аутобуси. Никинчани се враћају с посла: први аутобус превози са полигона војнике по уговору, други раднике шумског газдинстава Сремска Митровица, трећи је редовни...

„Некада су Никинци били јако село, али овде је већ одавно Бог рекао лаку ноћ”, окреће стару плочу конобар Предраг Улић, електроинсталатер без посла. „Сви гледају да побегну одавде.”

„Добро, шта вам фали?” питам (па да помогнем, ако могу).

„Село је замрло. Нема новца. Нема наде.”

„Видим да неки људи раде, пластеници су свуда унаоколо, аутобуси развозе људе с посла. Село ми се чини, чак, живље него друга села по Срему.”

(Понекад заборавим да је моје само да питам.)

„Ради и спортска кладионица!” додацује један од пивопија.

„Где је?” питам пивопију.

„Овде у ’Зомбију’ је уплатно место, а кладионица је у Платичеву”, убацује се Улић, који се конобарског посла прихватио из досаде да помогне пријатељу, власнику кафића, по чијем надимку је и добио име.

„Од чега живиш?” питам конобара. „Сигурно не од бакшиша.”

„Отац ми има нешто земље. Мати ми је у Шведској од пре неку годину.”

„А шта ти радиш у Никинцима?”

„Ја шта радим? – Ништа.”

Преко пута *Зомбија*, заклоњена у дубокој и влажној хладовини запушеног растиња, отеклог и отежалог од тропске кише, пажњу ми привлачи једна од оних сувопарних грађевина из једнопартијског доба, сивомаслинаста кутија од цигала и бетона у ниској огради, грађевина која је ту без природне везе са окружењем и исконским духом и душом села. Војни хотел *Фрушкојорац*, некада у титоистичко доба установа под специјалним повлашћеним режимом, размажена и охола, сама себи довољна целина, пупчаном врпцом везана за оближњи војни полигон. Сада је тај хотел епицентар очаја, нужни смештај за „војна лица” и њихове породице које је рат из других република потерао у Србију.

У дворишту, с леве и десне стране широм отворене капијице од плеха, бели јарболи за заставе, без застава. Неподшишана трава у парку око зграде. Напољу нема живе душе, нема видљивијег покрета. Осећај тескобе и напуштености. Меланхолија. (Можда је таквом утиску допринео и високи проценат влаге у сунчаном дану?)

Преко канала, неколико стотина метара од *Фрушкојорца*, такође у запуштеном растињу, само без оградe, олупина белог свемирског брода од бетона, спуштеног пре неколико деценија међу престрављене куће с крововима на две воде. Екстравагантна, смело осмишљена градитељска бравура за своје време и средину. Дом омладине, поклон социјалистичке војске сеоској будућности, добра намера претворена у пакао. Катанац и паучина на вратима. Пустош и тишина. Бетонско месо зарасло у жбуње и траву. Рекли су ми да су сва околна места (Хртковци, Платичево, Буђановци) завидела Никинчанима на свемирској грађевини, и да је „пре рата” на ноћне забаве у Дому културе ходочастила младеж из Шапца, Руме и Сремске Митровице. Последњи покушај да бетонском мртвацу удахну ватру живота учинило је ватрогасно друштво. Држали су дискотеку, али пошто су у последњој фази у огромној згради ђускали само ватрогасци, дискотека је замукла. Сада Никинчани одлазе у Платичево или у хртковачки *Глобус*. Патуљасте, разиграни риђодлаки цукац кривих ногу, њушка заробљену празнину иза закатанчених врата Дома културе.

Пијемо пиво на тераси *Зомбија*. Спарина. Ђутимо.

„Брадо, знамо ли се однекле?” Јосип Голек забодe упитник у тишину.

„Не сећам се, брадо, извини”, одговорио сам човеку.

(Кад год се некоме извиним, или се неко извини мени, шопи ме по глави омиљени филозоф у одговору човеку који се њему извинио: *Да се ниси извинио, не бих ни знао да је била увреда.*)

„Знамо се, знамо... А где радиш?”

„Новинар у *Дневнику*.”

„Видиш да се знамо”, рече Голек.

„Где смо се упознали нас два?” упитао сам с nelaгодом.

„Где? Негде смо се упознали”, узврати Голек. „Не сећам сам ни ја где... Оматорио! Да ли си долазио у *Мајџрз*?”

„Не. Никада.”

(И стварно, никада нисам прекорачио капију тог индустријског диносауруса, који је појео посавске шуме. А у фабрици целулозе и па-

пира *Мајџроз* у Сремској Митровици стекли су пензије мој рођени ујак и ујна, моја рођена тетка, шира родбина... Чак ми је и отац кратко радио у *Мајџрозу*. Избегао сам да то кажем Голеку, да не компликујемо живот на спарини.)

„Ја радим у *Мајџрозу*. Кад је била несташица папира, почетком деведесетих, лично сам обезбеђивао папир да *Дневник* изађе”, рече Голек.

После сам се сетио да човеку ни пиво нисам наручио.

Дођавола и ватрогасни торњеви!

КРСТАРЕЊЕ У МАЧВИ

Око поднева, омамљени на припеци и спарини, нагурали смо се у официјелни, метални чамац зелене боје с лакше прехлађеном пентом (суви кашаљ), једно од оних магареће издржљивих и поузданих речно-барских пловила, која се вуку по води или шуњају по мртвајама као троме, тврдокриле бубе. Несумњиво ручни рад неког завичајног бродоградитеља са закрпом на панталонама. Чудо народне технике (аеродинамике, гравитације) за које још нико никада, посматрано генерално, није чуо да је доживело бродолом или потонуло, као што још нико није чуо (прочитао сам негде ово бриљантно запажање) за човека који пронашао кишобран, а нема онога ко га није изгубио!

Било је као у старој руској прози (Тургењев): голуждраво младунче лиске шљапкало је на пластично жутом локвању, приобаљем су пловиле дебеле, задовољне дивље патке, умирујуће као седативи, мали угљени корморан посматрао нас је из трске, далеко тамо пливао је водени пацов... А уз воду на ограђеном пашњаку Ваљевац у облаку мува: свиње мангулице, магарци и подолско говече.

Нагурали смо се у чамац нас шесторо пустилова с кесама пуним угљених хидрата и шећера за злу не требало на непознатој води. Познаници из Новог Сада, истоимени брачни пар (Жељка и Жељко), чија нас је суботња, еколошка идеја, после слаткоречивог прилога на телевизији, који су гледали, довезла на бару Засавицу, у Специјални резерват природе, на ту „чудну реку” с мачванске стране Срема. Затим општински менаџер из Коцељеве, човек под сламнатим шеширом, лица операженог снежном брадицом, афрички путник Бранислав С. Мићић, који је допутовао на бару на неколико дана да излуфтира мозак у трсци и на пашњаку Ваљевац, с којим смо се тог дана упознали на дрвеној грађевини званој Видиковац, шеснаест метара изнад воденог огледала. Затим домаћин пловила и водич кроз „водену џунглу”, Драган Котарлић,

капетан барске пловидбе (вози по Засавици и туристички бродић *Умбру*), рођен на овој бари. И, наравно, нас двоје.

Прелазим на пристрасно прво лице једнине. Стешњени у том непотопивом чамцу личили смо, мени смо личили, на Буњуелове снобове који шетају кроз природу своје пластифициране градске маске. Личили смо на снобове, бар нас четворо из Новог Сада, решени да тог несношљиво врућег дана, чија је кривица само у томе што је био такав, посетимо једну од породица европских даброва (*castor faber*). То је врста која је 2004. године пуштена овде као поклон Друштва природњака из Баварске у оквиру пројекта повратка дабра у Србију иза којег стоји Биолошки факултет у Београду.

Дабар је племић река и језера у припадајућем скупоценом крзну због којег му се често црно писало. Господин глодар са зубима који се обнављају у чељустима као људски нокти и једним загризом прецвикају дебљу младицу; неуморни и стрпљиви градитељ „брана” или заштитних ходника до дабровог породичног гнезда на сувом; домаћин и изразито фамилијаран водени аристократа, брижни родитељ који издржава, чак, две генерације деце; власник чудесне жлезде којој су приписивали својства еликсира и рабили је у козметичкој индустрији за фиксацију мириса; најзад, дабар је укусна дивљач чије је месо црква одобравала и у току поста. Све у свему, богат збир карактеристика због којих су сиротог дабра, воденог градитеља (не)људи истребили из европских река, језера, бара и мочвара, па је тако нестао и са мачванско-сремске Засавице у којој је др Таубе 1777. године избројао 13 даброва. О свом открићу оставио је писмени траг.

И тако смо крстарили реком даброва. Не, баром, него реком! Добра сте прочитали. Премда то нико у редакцији од мене није захтевао, вођен искључиво разлозима сопствене (репортерске) унутрашње потребе, и баш да се у Нови Сад не вратим празних руку са овог воденог приватног путовања, рекао сам сапутницима, а затим и управнику резервата Слободану Симићу, да ћу написати репортажу за новосадски *Дневник* о овој пустиловини с најјужније тачке континента Срема. Уредно смо платили пловидбу чамцем, бесплатна није ни понуђена. Стављам себе, своје новине и свој фото-апарат у улогу бесплатног пропагандисте Специјалног резервата на подручју јужне Војводине и северне Мачве, источно од Дрине и јужно од Саве (у дужини од 33 км). Како другачије, писати о „мртваји” Засавици и дабровима, који су се

Крстарење на Засавици
Фото: Жељко Марковић

после читаве вечности вратили у Мачву (а да то никада неће сазнати), осим са похвално. Неке ствари се подразумевају.

„Да ли су се даброви прилагодили новој средини?” упитао сам по ред воде управника Симића, упакованог у зелену униформу као канадски ренџер из Дизнијевог цртаног филма. „Прија ли им бара Засавица? Има ли проблема са њима?”

„Више смо него задовољни”, рече кратко Симић.

„Овде је дабар на своме. Трске има на претек да се сакрије”, запажам и питам: „А да ли има довољно дрва за градњу брана?”

(Питам са зебњом. Тужабабе се већ жале по новинама да им даброви глођу воћке и одсецају младице на имањима уз бару. Машу и тужбама.)

„Наравно, имају и дрва за њихове потребе”, одговара Симић (у име даброва) и реч му сустиже реч. „Имају овде шта им срце пожели! Засавица се показала као рај за ту врсту. Оно што враћени дабар нигде у Европи није учинио – учинио је овде на улазу једне притоке Засавице: саградио је две бране. У равници на осамдесет четири метра надморске висине, преко бране дугачке тридесет пет метара, саграђене по свим правилима ’науке’, преко које ја са својих сто двадесет килограма пређем

као бела лала, шушти вода као у планини! То је велика ствар. То треба доживети.”

„Можемо ли то да видимо?”

„Можете, само под условом да са Котарлићем успете да приђете чамцем. Даброви су ноћне животиње, граде и истражују по мраку, биће право чудо ако их данас угледасте на овом сунцу”, прича Симић са шаком изнад очију. Осматра виду.

„Куда се даброви крећу? Јесу ли се породице рашириле по Мачви? Шта кажу радиометријски сигнали?” упитао сам првог ренџера Засавице.

„Пратимо их помоћу микрочипова. Неке породице су отишле на мачванску обалу Саве, а један господин је каналима одшврљао до бродоградилишта. Ухватили смо га за његово добро у рибарску мрежу и пустили га на Саву, пошто је господин ту изабрао да се скући с породицом. Имамо дојаву да је једна породица доспела на реку Јадар. То је доста далеко одавде. Приметили су тамо да су оборили нека дрвета. Равномерно су се распоредили по Засавици и околини, свака породица покрива до два километра територије и гради више станишта. За сада знамо за седам дабрових кућа.”

„А има ли дабрића?”

„Има и дабрића, најмање их је десет јединки више.”

„Да ли је циљ међународног пројекта враћања дабра у Србију остварен?”

„Јесте!”

„Видим да овде на пашњаку гајите свиње мангулице, говече подолске расе и магарце. Можда сам нешто пропустио. Зашто магарце?”

„Магарце држимо за украс!”

„Зашто је Засавица, јединствена река, коју мештани назваше баром, стављена под заштиту државе тек 1997. године?”

„Зато што земља Србија ни и не зна колико је лепа и богата природним добрима! Истраживачи, браћа Домбровски су 1894. године избројали на Засавици 220 врста птица. Ко је уопште чуо за њих и за то њихово истраживање? Јесте ли ви чули за истраживаче Домбровске?” Симић узвраћа упитник.

„Не. Нисам.”

„Браћа Домбровски и за мене су откриће.”

„Шта кажу најновија истраживања? Колико је врста птица у бари?”

„Имамо разлога да се радујемо. Сада их је сто осамдесет врста, а сто двадесет врста гнезде се овде. А где су двадесетак врста риба, исто

толико водоземаца и гмизаваца, барско растиње, бели и жути локвањи, остаци прастарих водених шума... И од претпрошле године његово величанство дабар!”

„Како сте открили Засавицу?”

„Случајно. Ја нисам одавде. У селу Горња Засавица живи стриц моје бивше друге жене. Дошао сам деведесет четврте код њега на масни паприкаш. И открио Засавицу. Кад сам видео ову воду, синула ми је идеја и тако је све почело... Погледајте само ову лепоту!” рече Слободан Симић, сугестиван, духовит, оштроуман и довитљив човек, и швенкује руком кроз ваздух, широко. Затим у духу сремско-мачванске шалливости цитира непознатог завичајног песника: „*Водем вола широких ројова и Сремицу дебелих јузова.*” Или, мало финије: „*Цуру дује краси, а шорју ораси!*” – Препуштам вас Драгану! Уживајте на Засавици!” поздрави нас и оде својим путем.

Бара Засавица, сазнао сам на лицином месту, није бара него оптичка варка. То је јединствена европска река обрасла (барским) растињем и настањена (барским) птицама и другим пригодним живуљкама, „густа и хранљива животна чорба” из чијег биљног, калоричног муља, дебљине шест до осам метара, целим током извире хладна дринска вода. Тај феномен се догађа на местима у речном кориту која овдашњи свет зове врућаци. Ови извори у води зими не заледе и добро дођу рибама за опскрбу кисеоником. Вода у трсци је (пре)топла, и права слика о њеној температури добије се када рука провучена кроз запарену воду налети на хладан извор, високо ризично место у „мртваји”, опасно по живот. Мешавина топло-хладно човека у води пресече као сабљом. Израчунали су да на једном квадратном метру хранљиве барске воде постоји хиљаду животних облика, и један за којег тврде да постоји само ту, на Засавици, и нигде више у земљи Србији: риба мргуда (*umbra krameri*). То је створење дна, дводихалица, опремљена да преживи и у сувом муљу удишући атмосферски кисеоник. Када смо код барских чуда, још један преседан, али изнад воде: прошле године открили су у растињу и опасног уљеза, биљку месождерку, зелену крвопију за коју се до сада мислило да је нестала у Србији.

Доста теорије! Запловимо у живот. Пента чамца се закашљала, време је да испловимо у бару/реку прокувалу као каша на јаком и спарном сунцу.

И како је протекло крстарење Засавицом? Шта смо доживели на тој пловидби реком коју зову бара? То се речима не може описати.

ПАРОБРОДСКА ВРЕМЕНА: КАД ЈЕ ЉУБЉАНА ПРИСТАЈАЛА У СУРДУКУ

Човек беле косе и обрва, релаксиран у лакој карираној кошуљи и фармеркама, цепа дрва и ужива на благом, бистром сунцу ране јесени, обливан таласима ваздушних струјања која се и по највећим врућинама вртложе на земљаној штрудли засеченој изнад воде. Унесен је у посао и не примећује да су у двориште његове летње куће банула два непозната човека. Његова супруга, која нас је малочас сусретљиво позвала са прозора, угледавши нас поред ограде док је фото-репортер безуспешно тражио најбољи угао за панорамски снимак сребрне дунавске плоче, задржала се у кући и очекујемо да се сваког момента појави на вратима, пре него што њен човек подигне главу и два уљеза угледа у свом дворишту. Жена нас је позвала да фотографишемо из њиховог дворишта, одакле је поглед на реку и бачке ритове широк и неометан, али сцена на којој сам угледао њеног супруга, погодила ме је као тане у репортерску жицу и било ми је јасно да се наше присуство у тој летњој кући неће завршити само на фотографисању пејзажа.

Високо изнад Дунава, који је гледан са ове ветровите осматрачнице, разобручен између Срема и Баната као запенушано унутрашње море, готово на самој ивици педесет метара високе лесне литице, засечене према води (тј. према небу, гледано с воде), као шнита сланине сапуњаре, посматрам тог човека старије доби и очуваног, витког, спортског изгледа, који цепа дрва за зимско пуцкетање. Пошто му се литица обрушава свега метар-два иза леђа, а то је стражњи неограђени део дворишта њихове куће у улици Илије Шашића, размишљам о томе како човек, обављајући један сасвим обичан кућни посао, изазива судбину, и не размишљајући о смртној опасности и о томе да земља под њим може да се обруши са сваким следећим ударцем секире о клецну.

Убрзо затим од Александра Туфегџића, а тако се зове тај београдски пензионер и сурдучки зет, сазнајем да се пре неку годину – свега

Марица рођ. Божиновић и њен супруг Александар Туфегџић
у дворишту викендице код Сурдука
Фото: Слободан Шушњевић

неколико десетина метара од његовог дрвљаника у облацима – део литице одломио и повукао у понор свињаца са три дебеле свиње („Две су на месту остале мртве, а трећа је преживела удар о земљу.”). Замишљам како је тежина свиња, из месеца у месец, како су се гојиле, оптерећивала несигурну ивичну земљану подлогу испод свињаца, све док статичке силе нису попустиле и повукле у провалију несрећне животиње. Недалеко од куће у чије смо двориште примљени, такође се одломило, без жртава, позамашно парче земљане литице, заправо део комшијског дворишта, пред очима власнице којој се понор разјацио пред кућним прагом, док је седела на тераси. Не бих да подижем тензију ове приче.

Брисани простор или, како га овде зову, Брег између Марине и Башкотове стазе, повлашћени је крајолик Сурдука и последњих година меркају га Београђани с идејом да га претворе у ексклузиву. Господин Туфегџић, који ће са супругом Марицом први пут покушати да се надмеће с кошавом и презими у викендици („Стан у Београду оставили смо ћерки.”), сазиданој на покојном тастовом винограду, има посебан

разлог да пензионерске године проживи на дунавској литици. Један је од последњих чланова посаде пароброда *Љубљана*, који је пловио на релацији Београд–Тител.

Колико год увлакачки зазвучало, с обзиром на текућу, опседнутост дела покондирене нације идејом о некаквом нашем „повратку у Европу”, трпа ми се у причу осећање личне природе да је можда мало шта код нас тако одисало (средњо)европским духом као литерарна атмосфера коју су стварали ти наши дунавски, линијски пароброди *Љубљана*, *Силић*, *Београд* и остале задимљене путничке лађе, наслеђене још из краљевске речне флоте. С тим у вези, или тим поводом, а према речима, како би написали неки новинари, сећам се с доста јасноће, премда је било давно, фотографије (с паспартуом и одрезаног доњег десног угла) из једне кутије за ципеле, снимљене летњег дана на пристаништу у Тителу, педесетих година прошлог века, на којој се види гужвањац око брода *Љубљана*. И на палуби, у другом плану, међу сељанкама с котарицама и корпама испражњеним тога дана на пијаци у Земуну, једна оцвала, предратна фрајла, као одбегла чланица фолклорне секције дома пензионера, са разбокореним шеширом и белим, крецаво опшивеним сунцобраном заокруженим око њене главе као светачки ореол.

Пре Другог светског убијања, *Љубљана* је била једно од престижних пловила краљевске бродарске компаније. Пловила која су из Београда у Стари Сланкамен, пар километара узводно од Сурдука, довозила престоничку господу и госпође, бањске госте. А после рата, све до пре неколико деценија, ови бродови су превозили сељачко-радничку класу из Срема, Бачке и Баната, и нарочито су од користи били баштованкама, које су своје производе односиле на земунску пијацу. Место у Сурдуку, где је лађа пристајала, дубоки затон у расцепу (сурдуку) дебелог лесног брда, до којег се из села спушта кратким, завојитим путем, упоредо са степенастим редом неколико безличних, трусних и „покретних” кућа угушених у запуштеним и пренатрпанним, суморним двориштима као у глибу, било је, то узбудљиво место под глиненим литицама, можда и најживљи део Сурдука у паробродским временима. Причали су ми у Сурдуку да је на том месту код воде увек некога било, а нису ми морали ни рећи да је мало пристаниште било једина права веза села са остатком света; њихов пароброд за нас у сувоземним пределима Фрушке горе била је врдничка локомотива парњача. Сићи до Дунава, то за Сурдучане није значило само укрцати се на *Љубљану*, него и изаћи међу људе, бити виђен, дочекати пароброд и посматрати збивања око њега, послати

по неком путнику пакет сину студенту у Београду, осмехнути се или махнути неком члану посаде (рецимо, бродском манипуланту), итд.

Кад је задимљена, споровозна *Љубљана* у цик зоре или у касним послеподневним сатима, након што с отвореног Дунава замуче прозуклом трубом као прехлађена крава, пристајала сваког дана на штеки испод Сурдука, склепаном пристаништу од шлепа и дасака, биле су то мале путничке свечаности и сензације, озбиљна привилегија Сурдучана да у временима каљавих и прашњавих сремских друмова и кљунастих аутобуса са задимљеним сулундарима, отплове у бели свет (читај: Београд) и из њега се истог дана врате у своје село удобним, господским, паробродима на редовној линији Београд–Тител. Пароброд *Љубљана* испловљавао је из тителске луке збуњујући петлове у два часа после поноћи, након што се у њега укрцају жене и бабе пијачарке, а по изласку са Тисе на ветровито дунавско море, свраћао је – чули смо већ, па да поновим – најпре у Сланкамен на окомитој сремској страни, пристајао уз обалу код три дебеле тополе, испод бањског хотела урезаног у брдо и зелениш као да је ту био од постанка света, купио сељачко-раднички народ из тог краја и покојег болесника на штакама или у колицима, и око три-четири часа, још по мраку, пристајао уз бангави сурдучки штек.

Ко се данас сећа, осим временских путника и проређених чланова посаде, дунавских краљевских пароброда точкаша (озбиљна је била држава та југословенска Краљевина), тешких, оскудних, па ипак веселих времена, када је *Љубљана*, под заповедништвом Јосипа Лукиновића, шездесетих година развозила своје последње туре Дунавом и Тисом (а могла је да прими шесто путника и четрдесет тона терета), да би завршила као што стари ислужени бродови овде завршавају, заборављена и рашчеречена на неком гробљу бродова, уместо да је пензионисана у Националном музеју, као што би био основни кућни ред. Па, ипак, неки се и те како сећају краљевског пароброда *Љубљана*. На пример, Александар Туфегџић, рођени Београђанин (1933), и његова сремска супруга, госпођа Марица, рођ. Божиновић из Сурдука, пекарева кћи, путница на пароброду на којем је члан посаде био њен потоњи муж и отац њихове две ћерке.

На ивици смо провалије. Цакли се сунце, пирка ветар.

„Видите, панорама је нестварна, а тамо преко је Тител”, показује руком (паро)бродар Туфегџић и упозорава несташног фото-репортера да се превише не примиче кртој и затрављеној ивици провалије. „Безброј пута сам овуда пловио. А по изласку на отворени Дунав, нај-

пре смо пристајали у Сланкамену... ено тамо, лево, видите... Разумећете ме ако вам кажем да сам једва чекао да пристанемо у Сурдуку! Сурдук ми је последња лука.”

„Дунав нас је спојио ту доле на штеки”, прича Марица. „Пароброд се из Београда враћао у 15 часова”, прича Марица Туфегџић. „У Сурдуку је главно било: спустити се на штеку, дочекати пароброд! Једном су, сећам се, када је *Љубљана* пристајала, попустиле даске под нама и сви смо се нашли у води. У таквом смешно-жалосном стању упознао ме је Александар. Био је службеник на пароброду, манипулант, и свакодневно је пловио овим делом Дунава. То је сада овај човек поред мене. Изгледа да нам је Дунав суђен, опет смо поред њега. Лепо је овде на висини и чистом ваздуху, нарочито је узбудљиво под ведрим, звезданим, летњим небом. Пре неку ноћ чула сам брод и изашла на терасу. Био је то огромни, страни, туристички брод који је дубоко доле шљаштио осветљен под месечином. То су незаборавни моменти.”

Међутим, прошле недеље, када смо фото-репортер и ја по стакленом, кошавском сунцу сишли на некадашње прометно паробродско пристаниште, где се око *Љубљане* окупљао силан свет у одласку или у повратку, како је већ бивало у тим малим речним лукама, затекли смо на скорелом блату и у стрву обале десетак одржавелих чамаца и жену у црвеној сукњи. Блиндирану и теже смркнуту жену са сувим гранама под пазухом. Жена с пренапрегнутим, неуротичним оком, искренутим према нама, журно оде путем горе у село, али при врху узбрдице застаде и окрену се према морски запенушаној реци. Видео сам је кроз изваљени прозор прве куће до воде, некадашње лађарске крчме, поодавно напуштене, позамашне и тврде зграде с облим, сремским забатом, која одоздо, с воде, подупире као празна лобања, остале куће-костуре у стрмом реду, а сама је, изгледа, осуђена на сигурну смрт, пошто се одозго кроз сурдук покренуло клизиште. Кућа изнад бивше крчме пукла је на пола, дворишни зид се наднео над тротоар, али ту и даље некога има, неко ту дише, можда и живи, неко ко је окачио рибарске мреже о жице у тескобном, свим и свачим натрпаном дворишту. И отишао горе у село.

У неко доба, док смо тумарали пустом, ветровитом обалом испод литица, заобилазећи смеће, сидра, аутомобилске гуме, фрижидере и шпорете, Дунавом протутња – изненада као испао из подсвести! – теретни брод под словачком заставом на чијој је тамноплавој оплати писало: *Туйерна*. Или је писало: *Љубљана*? Више нисам сигуран. Сви бродови света плове у нашим главама. И ништа није као што изгледа.

ВАШАР У РИБАРСКОМ СЕЛУ

Лихтплави облак виси као истиснут из тубе изнад алуминијумске пучине дунавског мора између Старог Сланкамена и Сурдука. Ко је бар једном погледао с лесне литице, спустио се кроз дубоки сурдук, торту панонских цивилизација, стрмим серпентинама од камене коцке, преливеним асфалтом као крастама, поред огризине тврђавског бедема, а затим у дубинској перспективи угледао љескаву, плаву, сребрнину Дунава запенушаног под несташним вентилатором ветра, пешчане спрудове начичкане галебовима и ушушкано рибарско село с православном и католичком црквом у ували, налик некој интимној јадранској плажи испод Велебита, тај зна да узбудљиви копнени прилаз Старом Сланкамену нема по лепоти премца у Срему.

Посматрач који је ово рибарско-бањско место имао у оку из птичје перспективе, гледајући га са зидина распаднуте средњовековне тврђаве, тај зна да је призор још лепши од претходног. То је Стари Сланкамен! Створило га је божанско надахнуће. Рече ми један чо(в)ек пред пут: „Стари Сланкамен би, ако због ничега другог, требало ставити под заштиту државе због тог висинског погледа са тврђаве.” Одозго, гледано с рушевина, село је као чаролија на води. Када посетилац, сиђе међу куће, људе и галебове, слика је другачија. Старо језгро села је запуштено и улице одају утисак староседелачке чамотиње, доста кућа је празних, закључаних и закоровљених, а с друге стране, неки ловарни људи са стране, претежно Београђани, налазе да се нигде на том делу Дунава не исплати куповати и улагати као овде. И шта се догађа у чувеном рибарском селу? Вирус градске неуротичности нагриза последњу оазу медитативног мира, тишине и топлине (пра)старог подунавског села. На делу Дунава, близу бање, потесу који завређује најстроже мултидисциплинарно присуство струке, заштиту и пажњу државе, чувеном по „небеској лепоти” (Зиле Бојановић), познатом по неупоредивом

подземном и подводном богатству и (пра)историји која ми се залепила у меморији још из школске лекције: *Биџка код Сланкамена*, овде код бање, дакле, где су пристајали краљевски пароброди, убијају личност и душу једног рибарског села. Убијају га ненамерно. Убијају га из добре пословне (туристичке) намере. Убијају га за његово добро. Верују да Стари Сланкамен дижу из мртвих, и дижу га из мртвих, али архитектуром и атмосфером које не одишу *сланкаменачким* духом.

Субота, пре подне. Лимена говеда закрчила су мали „трг” испод прозора Специјалне болнице. Можда је то што сам ја у Старом Сланкамену доживео као урбанистички вашар, донето на крилима интереса и новца у приобаље Светог Дунава, логична, природна и неизбежна последица развоја, цена напретка, очекиваног „бољег живота” и модерних времена, која су последњих година дошла (из Београда) у ово заводљиво, исконско и тајанствено рибарско село, завучено у кошавску увалу с медитеранским шмеком под лесним литицама испливалим иза Панонског мора. Можда је то што сам пре неки дан доживео у Старом Сланкамену, код Специјалне болнице за неуролошка обољења и пост-трауматска стања, као „стихијску градњу”, неразумевање и непоштовање историјског и амбијенталног рибарско-бањског идентитета подунавског села, можда је то резултат и излог нечијих озбиљних промишљања и дугорочне стратегије. Доказ да ми, којима се то не свиђа, не разумемо дух, вредности, потребе и правила нових времена.

Парадоксално, мада можда природно и неизбежно, нови живот Старог Сланкамена у којем се осећа све убрзаније, хипертензивно дисање новца, изражен под видом новијих угоститељских објеката, али и све луксузнијих престоничких чамаца и јахти у строго чуваној марици испод прозора болнице (на радост шлогираних пацијената, који одозго кроз прозоре гледају јахте из кревета и инвалидских колица), донео је тај нови живот и пошаст разарања рибарско-лађарско-бањског драгуља на Дунаву. Па да видимо, конкретније, пазећи тако да не зазвучимо џандрљиво, шта је то тако *вашарско* у Старом Сланкамену, разглашеном по рибарима и лађарима, паробродском пристаништу, купатилу *Слањачи* (а сада Специјалној болници *Др Боривој Гњашкић*), лесном одсеку на којем се као фил у торти отиснуо талас Панонског мора, чувеном по тврђави, пешчаним спрудовима, кошави... У селу које на лесном платоу, има и млађег брата: Нови Сланкамен.

Златно парче дунавске обале, око болнице, некадашња рибарска лучица, с пијацом, и паробродско пристаниште испод сланог купатила

са некада ненаметљивом визуром и пратећим „монденским” шармом излетничке, бањске дестинације београдског и новосадског грађанства и господе (Ђура Прибил: „Недељом и празницима сва брда у околини била су пуна излетника из Београда.”), претвара се у амбијенталну конфузију, тамо где је у најстрожој могућој мери важно испоштовати дух, природу и наслеђе и испратити идеју о Старом Сланкамену као музејској вредности на Дунаву. Разарање аутентичности није од јуче. Пацијенту који се у стакленој кутији Специјалне болнице опоравио од шлога, ова коректна, безбојна и досадна зграда, окружена пристојним и негованим парком у жици, можда је најлепша грађевина на свету. Подвргнута стручном мишљењу, с којим се слажем, нова зграда болнице је (ни крива ни дужна) својим наметљивим, попречним положајем и визуром пореметила „унутрашњу статистику” Старог Сланкамена, његов шарм, љупкост и интимност старе бањске целине и исконске рибарске душе, као и некадашње паробродске штације (пристаништа), и кад је за то дошло време, отворила је Пандорину кутију нових градитељских подухвата у близини Дунава.

Стара, романтична зграда бањског купатила Слањаче, с почетка прошлог века, палата под крошњама разлисталих фасада, остала је тако, уместо у првом плану, с погледом на реку, заклоњена иза нове болничке зграде у запећку болничког организма. Плоча на зиду с пригодним текстом сведочи о озбиљности времена у којем је зграда настала: *„Оснивачи куйаишила ’Слањаче’: Никола Пејровић, уйравийељ, Ђорђе Гњатић, зам. уйравийеља, Филиј Кејић, одборник, Илија Продановић, Дамјан Мркишић, Драјуишин Сучић, Милан Најшошевић – за владе Њејовој величансџива цара и краља Франца Јосифа Првој, за бана йреузвишеној йосјодина йрофа др Теодора Пејачевића, а йод уйравом ййрудом и насјојаванем велеможној йосјодина Николе Пејровића, велейоседника и народној засјуйника – йодиинуио је овдашње слано куйаишило и йосјионица йодине 1906.”* Свега неколико корака даље, рекламна табла већих димензија, која је све подредила својој наметљивости, и којој као да нико ништа не може, табла нашег времена, и на њој врштећи црно-бели текст погребне фирме, која нуди погребну опрему.

Доле, на обали, код три престижне тополе, које су подбочиле небо као каријатиде, свезан је за Стари Сланкамен сплав ресторан који носи назив чувеног мексичког летовалишта. Боем из староседелачке рибарско-лађарске породице, упитаће се преда мном зар не би било примереније сланкаменачком пејзажу и рибарском селу назвати ресторан

нпр. *Код њири њојоле* или *Код ња-робродске сѡанице*, ћириличким називима, који се исто изговарају и латиницом. Истовремено ће иронично одговорити да такви називи одзвањају обично, тривијално, „вероватно нису довољно *ин*”. Службеник Специјалне болнице за канцеларијским столом, поред прозора који гледа на сплав, преда мном ће се кисело насмејати и рећи: „Замислите име за ресторан у Старом Сланкамену!” Међутим, неко ће узвратити упитником, можда баш власник сплава: зашто би некоме засметао „мексички” назив ресторана, а не смета му „римски” назив старе рибарске крчме у овом месту? Па ће, опет, неко да одговори: зато што је у називу *Акуминкум* (Градина) садржан историјски смисао, келтски и римски назив за Стари Сланкамен! А неко ће, опет, слатко посркати рибљу чорбу и појести пржену кечигу, заливши их рујним вином, подригнути и рећи: „Шта ме се тиче како се зове, док је овако добре рибље клопе и док је овај сплав ресторан право место за добар провод и ноћни живот!”

Истину говорећи, нешто што се на води љуљушка данас, сутра може да се љуљушка другде. Међутим, за разлику од пловећег, повећи објекат у његовој близини, који се на обали управо довршава, исијава идејом, види му се у очима, да на том светом месту потраје наредних петсто година. Робусни габарити, голо месо зидова набилдовано уз реку као израслина у топлом, гасовитом, лесном ткиву Старог Сланкамена. Али, приметит ће неко, можда баш власник грађевине: зар и зграда бањског купатила у време градње 1906. године није изгледала као страног тело у самозадовољној колонији рибарских потлеушица од набоја и са тршчаним крововима, а сто година касније, време чини своје, огледало

Зграда у саставу старе бањске целине
Фото: Слободан Шушњевић

је наслеђа и најлепша грађевина у Старом Сланкамену? Да, одговориће неко, али стара бањска зграда је у брду, измакнута од насеља и воде. Људима никад угодити.

Можда у Старом Сланкамену и није све тако како се нама чини – нама који у марици немамо јахте! – а у ствари је на лепом, плавом Дунаву стање сагласно духу, правилима и вредностима нових времена и нових људи пристиглих на сланкаменачки кеј КОД ТРИ ТОПОЛЕ, као срећна околност за то прастаро рибарско-бањско село под трулим кутњаком средњовековне тврђаве слабо осветљеног порекла.

ФОРМУЛА СРЕЋЕ: ОРАХ ИСПРЕД КУЋЕ С ОБРВАМА

Крчедин је велико, светло и чисто село, дисциплиновано и рационално устројено подунавско људско станиште са пространим, испегланим булеваром – прелазим на јесењи део реченице – потопљеним у заруделом ораховом лишћу, с уштирканим, разнобојним фасадама кућа под скерлетним цреповима и претежно сређеним двориштима удешеним у класичном растињу на јесењој самрти, у жутиим и роза ружама месечаркама и у пахуљичастом октобарском цвећу, које мирише на црне чајеве или на тамјан и наговештава призоре провинцијских гробаља у јутарњим измаглицама и сланама. Нећемо о томе. Зато одмах прелазим на орахе.

Да се ја питам, или да ме неко пита (а не овако без питања), предложио бих у Крчедину и Сурдуку фестивал у славу воћке чудновате, нека се нпр. зове *Свечаност орахових хладовина*. Или: *Дан ораха*. Поставио бих у оба села скулптуре ораха у мермеру и аутору хонорар исплатио у орасима, па нека их крцка кад је већ крцкао камен, и та два-три фестивалска октобарска дана у години, посвећена Њ. В. Ораху, испунио бих, осим хладовином, и радно, тако што би и мештани и гости по улицама, двориштима и пољима тресли орахе и скупљали их са земље, крцкали плодове и, зашто да не, при том се и такмичили, па ко више и боље искрцка, награда је у орасима. Да се ја питам, сва стабла у шпалирима поред пута добила би соклу од креча да се не разболе и да дуже трају. Ако је негде у Срему природно да се устоличи међународни... па, да... међународни *Дан ораха*, онда је то у подунавским селима Крчедину и Сурдуку, где нема куће без ораховог стабла (има, али као да је нема), где је лети (х)ладовина најдубља, и где с јесени по цреповима данима добују кише ораха.

Био сам у источном Срему пре неког времена и, искрено речено, другим поводом, тј. зашто да се лажемо: без повода. И видео сам да мештани свих узраста... тресу ли тресу... Тресу као што су од памти-века у ово доба године тресли орахе, дугачким моткама (пазећи тако да не озледе гране), пентрају се мердевинама у крошње или на кровове и цимају гране рукама, а са земље их сакупљају или нахванате у пластичне фолије и платна или их купе са ошишане траве. Берба или *отиресање* ораха у Крчедину и Сурдуку, то је у многим кућама породични празник као што је то у другим фамилијама и срединама нпр. берба грожђа. Или: берба јабука.

Подале од села, дубоко на крчединској обали Дунава до које се силази кроз викенд зону врло стрмим, неравним и узаним путем од позамашних, грубо затуткалисаних комада камена (пут који као да памти римске кохорте), зазјавамо на оштром сунцу под ораховом крошњом. Изнад воде смо, запенушане, широке воде у близини Бешчанског моста, гледамо северне галебове који зевају на ветру од досаде начичкани на пешчаном спруду као на врху језика, гледамо дрвени обор за свиње на супротној обали, тј. на Крчединској ади, грицкамо орахе. Каменицама разбијамо љуске, загуљено тврде. Из дворишта најближег рибарског кућерка, где смо мислили да нема никога, женски глас – без жене, ту је негде заклоњена под сеновитом надстрешницом („Ти ораси су тврди, дођите вамо даћу вам меке!”).

Светлана Мрвош, ћерка рибара Раје Мрвоша, жена у црним панталонама и рупичастом летњем џемперу жуте боје, који на сумрачној подлози полупокривеног дворишта светли оптимизмом као неон, носи на глави црвени качкет, с ведрим јесењим аспирацијама, и целом појавом оцртаном као пенкалом у примарном светлу, сликом и тоном, сугерише да негује тзв. позитивни животни став, упркос скромне егзистенције у обалском кућерку међу орасима. Ни она, као ни Обренка Вуксан (која наступа у другој половини текста), не зазире од фото-апарата, већ одмах, таква какву смо је затекли у њеном свету и светлу, кооперативно позира за новине изнад гомиле ораха, који се суше на црвеној плахти на осунчаном парчету бетона. Накупила их је са стабала око куће, сваки орахов плод под крошњом на земљи или у трави – то често превиђамо – захтевао је од ње сагињање и покрет шаке (ораси се не беру као трешње). Светлана годинама понавља исти октобарски ритуал у којем на посебан начин ужива, скупља и вади језгра из љуски, и извештила се да као чаробњак у брду орахових плодова – ето идеје за такмичарски

део *Свечаности орахове хладовине!* – непогрешиво издвоји орахе мекше љуске, згодне за крцкање у ходу међу длановима. Светлана Мрвош, рибарева кћи, на Дунаву је од 1976, а живела је у Крчедину. Питам је како јој је поред велике воде?

„Дигод да сте, у Паризу или Крчедину, ако нема среће, нема је!”

Каже ми да је задовољна са овим што има. Скупља орахе. Баца са мужем и оцем рибарске мреже. И воли свога мужа. Смеје се, пуне су јој очи дунавског плаветнила. И не псује. Све срећне жене личе једна на другу, а све несрећне...

Стабла ораха, здрава и плодна, претежно средњих година, засађена под лењир на затрављеној ничијој земљи испред бачвасто-рогљастих забата, про-

зора и капија с обе стране пута развученог као провидни селотејп кроз перспективу главног крчединског шора (који као да излази из небеског плаветнила и нестаје у њему), раширила су крошње као непробојне хлорофилне сунцобране изнад паралелних тротоара, слепљених уз фасаде. С обзиром на то да човек није припитомио букву (па да је сади под прозорима), нема на летњој припеци лековитијег, свежијег и дубљег хлада од хлада који се као есенцијални минерални млаз излива на земљу из ораховог лишћа. Буквин хлад је као замрзивач, човек пристигао са јаког сунца има утисак као да је голим телом заронио у планински извор. Хлад белог платана је исто тако моћан, али тежак, презасићен влагом и нездрав при дужем излагању вентилацији коју производи у крошњама.

Светлана Мрвош: „Дигод да сте, у Паризу или Крчедину, ако нема среће, нема је!”

Фото: Слободан Шушњевић

Багремов хлад је нежна и треперава светлост, анемична поезија провидних крошања под којима се нико није охладио. Орахов хлад, то је медикамент из небеске апотеке, тинктура која пролази кроз тело као рендгенски зраци и хлади и крв и нерве. И душу. Орахово стабло на раскршћу пољских путева дрво је изабрано у чијим се гранама скупљају вештице, то се зна (и научно је доказано) од памтивека. Орах пред кућом, с уличном клупом закуцаном за стабло, то је недељна или вечерња радост одмора после рада на њиви или у штали, али и с јесени, у ово доба, хранљиви резервоар пожељних масноћа.

Застајемо у Крчедину испред, како би (ми) у Врднику рекли, куће с обрвама. Обрве су ту, лозасто изведен барокни рељеф на прљаво-белом, облом забату и изнад три улична прозора, али нема очију, прозори су ослепљени празном, тамном унутрашњошћу напуштене куће у распадању. Испред куће су ораси. Па, добро, пре него што се неко појави, да се послужимо. И док смо испред куће кварили углед *Дневника* чепркајући по трави у потрази за орасима, изашла је из зелене, ољускане капије од дрвета млађа жена – митска Сремица, рекло би се! – темељне грађе, обучена у милитари-стилу, с парчекањом хлеба у руци. Нисмо честито ни развили разговор, а расна Сремица рече да је крчединска снајка, тј. да је *од* Бањалучке. Обренка Вуксан, жена средње висине с пропорцијама уметничких модела високе италијанске ренесансе, чврсте и набрекле фигуре која својом аутентичном, отресином енергијом свежег и здравог, непрсканог воћа, шаље поруку у славу једноставних и вечитих животних задовољстава и решења. На себи носи реплику камуфлажне зелено-окер мајице кратких рукава из колекције америчких војника, око бокова је завезала спортску јакну, а у шакама јој је сремски хамбургер: пола векне хлеба расечене по средини и обогаћене домаћим јајима, сланином и парадајзом. Никада нисам видео већи сендвич. Под крошњама ораха, Обренка без провинцијалног снебивања и монтирања, дисциплиновано позира са гигантским сендвичем пред фото-апаратом Слободана Шушњевића као пред штафелајем Питера Бројгела старијег. Отелотворење хедонистичке крчмарице с бокалом вина на сељачкој свадби. Кома носи толику парчекању?

„Носим сремски сендвич мужу на посао. Ово је кућа мог мужа Богољуба Вуксана. Ми живимо у новој кући иза ове, у дворишту, а ову кућу је са ковачницом сазидао 1919. године мужевљев прадеда Никола Вуксан, ковач. Били су овде неки људи из митровачког Завода, разгледали

су кућу и понудили да набаве материјал за обнову по нижим ценама. Муж није тео.”

„Где вам ради супруг? – Да вас повеземо до њега?”

„Може”, рече отресита Сремица из Бањалучке и уђе у ауто. „Чека ме у камиону на раскршћу. Професионални камионџија.”

Питам је у вожњи до центра: „Обренка, имате ли деце?”

„Троје”, рече пуних уста. „Десимирку и близнакиње Данијелу и Драгану.”

Камионџија Богољуб Вуксан, потомак ковача из Крчедина, човек је епског изгледа (премда без бркова) и не превише говорљив, снажних, *ковачких* рамена, логично за ковачког потомка, и широке, изражене вилице која при говору под ушима шета кроз кожу. У кабини камиона се до те мере осећа свој на своме да вози у папучама и чарапама, обучен само у белу атлет мајицу и радничке панталоне. Узима женин сремски хамбургер и, с обзиром на то да је у разговору са мном, не силазећи из кабине, одлаже сендвич у страну за касније. Нудим га орасима скупљеним испред његове куће. Неће. Тако сам и мислио. Рађе преферира класичне масноће. Па, добро. Моје је да питам. Обренка љуби свог камионџију и овај одлази крчединским *Булеваром ораха*.

Формула среће: орах испред куће с обрвама.

Обренка Вуксан: „Носим сремски сендвич мужу на посао.”
Фото: Слободан Шушњевић

НА АЛМАШУ ЋУПРИЈА А ЧАРДАЦИ КАО ВИЛЕРОВИ ГОБЛЕНИ

Свилош, угледан с голог, ветровитог превоја на уском асфалтном путу за Грабово, изгледа као спљескан међу згрудваним, пепељастосивим бутинама ливадских и пчелињих брда. Подаље од Дунава, дубоко је завучен у фрушкогорску вододерину из које извирује пирамидални врх свеже офарбаног, светложутог торња српске, барокне цркве Ваведења Богородице. Свилош, посматран кроз опну тмурног и тихог јануарског дана са високог грабовачког превоја, где сам на тренутак застао са фото-репортером Слободаном Шушњевићем, колико да нам се објиги овај панорамски доживљај утисне у мозак, лежи тако *сујесливо* међу голуждравим бреговима, као да ће се сваки час под кућама отворити гњила земља и расцепити корито Алмашког или Свилошког потока и село дубоко под нама, са својим свиленим кућама, као свиленим вашарским бомбонама, слепљеним око судбинске речице, ишчезнути из задивљеног ока, обрушити се у пукотину и склизнути у Дунав (код Корушке). Свакакве алузије неким новинским путописцима падају на памет! Нешто слично ће се и догодити у оку, над Свилошем ће се заклопити брегови, и нестаће из видокруга, али тек када аутом, спуштајући се у село, склизнемо дубље низ стрму падину. Куће и торањ цркве ишчезавају у пејзажу, пониру и обрушавају се међу брда, баш као што се пред нашим очима, малочас, обрушио орао мишар, и дубоко доле изнад најближих задимљених димњака, оштрим налетом као срп смрти, откинуо с крова једног злосрећног голуба из јата које прхнуло у страху. Држао га је набоденог у канџама и са још живом птицом, с које је отпадало перје, кружио изнад кровова. Смрт у Свилошу.

У нека фрушкогорска села треба долазити само када природа зазелени. (Не мислим то озбиљно, наравно.) Лишће и трава покрију људске брљотине, прљавштину, голотињу и ругобу, срамоту и слаба места,

замаскирају и „изобличе” стварност и истину ефектом дубоких снегова, и човек осетљивих рецептора, боље се осећа у таквим пејзажима; боље, јер мање види. Хлорофилна и снежна илузија, одбрана од неодољивог очаја свакодневице. Зимско голубије сивило умртвљеног Свилоша, испуњено мирисом обећаног снега у ноздрвама, забада се под нокте као сувомразица. Али, то *сивило* не потиче, ни од „лоше” метеорологије, ни од моје тренутне емоције. Објективно, то је боја сремске чамотиње, боја летаргије коју зимских месеци, све док не експлодира крошња неког бадема у обали и врбе не напупе у неком потоку, емитује сплин хибернираних и мање-више запуштених фрушкогорских људских станишта. Зато, покушавам да замислим, па да наставим као да је у стварности и да на тренутак озеленим овај сиви пасус, зелено-плаву симфонију хлорофила и исцелитељског, свиленог ваздуха, инхалатора за бронхије и синусе, који струји са врхова око Свилоша, стрмих и заобљених ливада, обраслих дивљим, пчелињим цвећем. И имам у виду парадоксалну историјску истину да је лепоту ових голих брегова значајним делом створила секира плаве крви. Гроф Одескалки, некадашњи власник шуме, започео је, а други су довршили, незапамћену сечу дрвета; обријао је Фрушку гору око Свилоша, Грабова, Луга. Луг је и настао на крчевини брда обријаних до последње гранчице. Природа се опоравила и прилагодила, и тамо где су шумеле дубоке, храстове и грабове колоније, сада расту воћке и ливадско цвеће.

Свилош. *Nomen est omen*. Свилош се не зове случајно Свилош, као што се ни Шуљам не зове случајно Шуљам. Ослушнимо то мелодично нежно *свилено* име: С в и л о ш. Кад га изговорим, осећам *свилу* фрушкогорског липовог ваздуха у ноздрвама, видим *свилена* пчелиња брда и видим шарене куће као *свилене* бомбоне са сремских вашара и слава. Нигде лепше Фрушке горе него око Свилоша, а у Свилошу, слепом код очију, доста тога се уротило против лепоте и радости живота. Свилош је излог супротности, јаких контраста. С једне стране, ту и тамо, ретки трагови неких сада већ давних времена, рушевине и крхотине економске моћи појединачна и народне естетске свести фрушкогорског пречанског човека, смисао људи за лепоту и надградњу свакодневног живота. Чардаци Свилоша, некада мала уметничка дела, ни на небу, ни на земљи, слатки и нагиздани као празнични колачи, смирујући и топли као јаја кувана у луковини, опшивени као иглом филигранским резбаријама од дрвета. Чардаци које као да је у Другом светском убијању спасила

Стари чардак на главном шору
Фото: Слободан Шушњевић

лепота (а није, сви знамо да није), па се човек замисли над ситуацијом да су неки од њих преживели чак и оне смртоносне дане када је усташки башибозук запалио свилено српско село. Али нису преживели слободу. Гледам на главном шору један од тих чардака из хиљаду деветсто седамнаесте (пун кукуруза у клипу). Испред њега, на улици, трупло гвоздене дрљаче, положено на бетонским блоковима. Забат чардака,

чије је дрвено лице у најбољим данима изгледало као Вилеров гоблен. Гледам лешину старог покривеног јавног бунара, костур некада љупке кућице саграђене од цигле из тридесет четврте (урезано је изнад крезубих, расклиматаних враташца од летвица, завезаних жицом), несхватљиво запуштено, ољускано тело зденца са светом водом, и бележим детаљ: зазидано гвоздено витло за извлачење ведрице. А доле, дуж западне обале потока Алмаша: изостанак елементарне људске потребе за редом, лепотом и чистоћом; ђубре на све стране, кесе закачене у поточном грмљу, блатњаве, усвињене, смрдљиве, свим и свачим загушене *средњовековне* авлије; рашчеречене, одртавеле шупе и кујнице, куће огуљених зидова, свињци покривени зарђалим, ритавим плехом, штале подупрте моткама, кроз које се провиде крављи рогови, фекалије које цуре у поток... И у авлији велика, блистава лимузина.

На ударном месту свиленог села, чело пута, уместо неке топле и племените визуре, нпр. бунара с ђермом и валовом, забада се у око апстрактна и хладна армирано-бетонска вертикална конструкција, с (пре)великом црвеном петокраком на врху. У прилог одбрани споменика у Свилошу, неко ће утврдити да је то модерна, апстрактна форма, храбар и „револуционаран” покушај да се изађе из зачараног круга (соц)реалистичких споменичких обележја на раскршћима сремских партизанских села. На северним падинама Фрушке горе, у том смислу, само је у Нештину, бетонска вертикала споменика НОБ-а одступила од матрице споменичких

Споменик НОБ-а у Свилошу
Фото: Жељко Марковић

стандарда у том крају. Да ли је споменик у Свилошу вредно (и храбро) уметничко дело, или конструкција подметнута свиленом селу као кукавичје јаје уметности под видом социјалистичког споменичког модернизма? Наравно, све се може објаснити, па и оправдати, симболиком и уметничком слободом, ту је поље доста широко, или се позвати на флоскулу мањег отпора о укусима о којима не вреди расправљати. Колико год посматрач споменика у Свилошу покушао да одбрани „револуционарну” идеју аутора, толико му и површни панорамски прелет оком преко окружења и контекста, сивкасто-црвенкастих двоводних кровова покривених бибер-црепом и меких, таласастих брегова и облика, сугерише да је ова хладна и безбојна бетонска вертикала, налик на спиралне степенице (у небо) или наслагане петокраке, несаживљена са визурама и бићем Свилоша. То је академска и обездушена структура, далека од оних којима је посвећена.

Прво је педесетих година по сремским партизанским местима преовлађивала *кремаљска* (соц)реалистичка карикатура на постаменту, бронзана или камена фигура испршеног, раздрљеног партизана с пушком или бомбом у руци (Врдник). Фигура је замењена бистама (Гругревци), каменим блоковима (Сремски Карловци), мермерним плочама (Шуљам), а у либералним тренуцима социјализма, с Брозовим ликом, изборила се за раскршћа и градске тргове апстрактна, академска конструкција од бетона, железа, плеха или жица (Рума). И док је идеју бесног, наоружаног партизана разумела свака баба, а са реалистичком бистом се неко могао и поистоветити, идеју румских труба у престоници сремске тамбурице, тешко је разумети.

Морам да признам, док смо се бавили спомеником на малом запушеном травнатом острву, с неколико бетонских клупа (пored којих кљуцају кокошке), загледан у спиралне, степеничaste петокраке од бетонских плоча, нисам у први мах приметио ништа необично, никакву нелогичност у призору који се забелео доле, десно, у пресахлом, прљавом кориту Алмаша. Када смо се у намери да посетимо светложуту цркву, забодену на другој обали потока, спустили аутом од споменика према мостићу, добили смо у оку Свилош (читај: Срем) у гротескној, неодољивој откачености. Нигде на континенту Срему нисам наишао на оригиналнији систем премошћавања водене препреке, као овде у Свилошу, селу заглављеном на крчевини некадашње Одескалкијеве шуме, селу на порозним обалама Алмашког или Свилошког потока, тренутно сувог корита, уважене дунавске притоке, која се ниже код

викендашке Корушке спаја са Великом Плавом Водом. Наиме, поток је упечатљиво располутио омалено, свилено село, размножено под нагибом дуж његовог корита у депилираном пазуху релативно високих брегова, и с водом или без воде, жив или мртав, наметнуо себе, свој водени принцип, за заштитни знак Свилоша, којег не би ни било у тој подунавској вододерини да није потока.

Корито је премошћено монтажно-демонтажном ћупријом, улепшаном плеханим, бронзаним луковима разапетим између обала. Решење ћуприји прибавља шарм и љупкост макете неког већег моста. Ћуприја је навоз за бродове, доведен одоздо, са Дунава, из Корушке. Више пута је оправљана, бујице су је откидале и носиле, а пре две године покуљала је толика вода да су се од ћуприје на Алмашу видели само горњи делови

лукова; право је чудо да се није распала у бујици. Ауто с мештанином за воланом, који је пројуррио преко ћуприје, с подлогом од дасака, уверио нас је да је конструкција намењена само за пешаке. Поред ћуприје, пре месец дана, салили су преко потока, и средином његовог корита, бетонску траку пута, који је сада тих неколико метара саставни део поточног корита, и биће у употреби све док се поток не напуни пролећном

Црква Ваведења Пресвете Богородице
у Свилошу
Фото: Слободан Шушњевић

водом, а вода ће, опет, по природи водених ствари, означити и крај овог саобраћајног чуда на Свилошком потоку.

Међутим, да чујемо, шта кажу људи?

„Овде је, кад зазелени и процвета, рај на земљи”, рече Милан Бранковић, црквењак у зеленом пепита сакоу, затечен на својој капији, прва кућа до умивене цркве. „Бог нам је овде све дао. Све у Свилошу имамо и ништа нам не треба.”

„Наш живот, то је ова црква... вите како је лепа... Свако јутро, кад станемо на кућни праг, прво нам је да погледамо у цркву, прекрстимо се и захвалимо се милом Богу: добро јутро, светињо!” рече црквењакова жена Нада, пореклом из Славоније.

„Не ваља, пријатељу! Не ваља! Свилош је црна рупа у Сријему”, рече горким тоном Бранко Милић, избеглица из Жегара код Обровца, подстанар у оближњој рушевини од куће и сезонски радник у шумарији. „Нема овдје живота, пријатељу, ни за мештане, а камоли за нас дођоше. Свако јутро се питам: шта ти, Бранко, радиш овдје? Покушај да назовеш мобилним, нема сигнала! Претплату за телевизију... ја је и не гледам... плаћају Београду, а примају само сигнал хрватске телевизије. Црна рупа, то је Свилош! Некад су, кажу, а и видим ја... све сам ја снимио... били богати, газда до газде, а сада је то преживљавање од данас до сутра, чамотиња.”

И тако, од човека до човека, од новинара до новинара, Свилош је за некога рај, а за некога робија. А све је у глави.

Црква Ваведења Пресвете Богородице, забодена на ледини, без оградe око порте, само са робусном зиданом псеудобарокном капијом, подмлађена и окречена хабзбуршка српска црква, тренутно под кључем, складна грађевина средњих пропорција, делује у оваквом свечаном издању као пала с неба или као добра вила у свиленој светложутој балској сукњи, окружена ритама. Све би и у овом тмурном зимском дану могло да буде тако лепо и ведро као та црква, а ништа није тако. Свилош спава у свом метафизичком сивилу, хиберниран, летаргичан, и чека пролеће да букне зеленило и да лишће замаскира голотињу и људске брљотине.

ГРАБОВО, ЗАДЊА ПОШТА СУСЕК

Чупави, брдски коњ из оближњег дворишта, животиња стара и израбљена, предњих ногу сапетих ужетом (Да не побегне?), стоји на ледини између кућа, међу кртичњацима и бусењем, и грицка папирнату зимску траву. Коњ гледа у непознате ликове који излазе из аута. А када му се фото-репортер буде приближио, с намером да га фотографише, коњ ће се у оловним скоковима неповерљиво удаљити од уљеза на његовој територији. У близини је црква, српска, православна, стари терезијански организам захваћен процесима распадања и труљења, и око цркве, збрда-здола набацане куће зарезане у оштру стрмину изнад потока Текериша. А између кућа размотана трака свежег асфалта, последица последњих локалних избора.

Грабово, сремски Шавник. Први пут. Искрен да будем, понека вест о високом и скрајнутом селу Грабову, повише Свилоша, допирала би до мене само зимских месеци, и то оштрих и снежних зима, када су новосадски диспечери, по написаном правилу, упозоравали возаче да је непроходан пут за Грабово или обавештавали путнике за Фрушку гору да због снежних наноса или неочишћеног пута, аутобуси ГСП-а не саобраћају за Грабово. Претпостављам да сам, сада, овим цитатима, и у меморији неких читалаца, који се можда никада нису попели до Грабова, изазвао сећање на малерозно људско станиште, уграђено у војвођанске зимске метеоролошке извештаје, као што су у србијанске превоји преко Тресибаве и Честобродице. Грабово је сремски Шавник, а с обзиром на то да ове зиме, бар за сада, нема снега, нема у новинама ни вестице из Грабова. Онај ко зна шта значи бити заборављен, тај ће ме разумети када кажем да неки у Грабову једва чекају међаву да се и за њих сазна да су живи. Грабово, задња пошта Сусек.

Последњих недеља, да је среће, могло се и Грабово очешати о напрасну медијску популарност комшијског Свилоша, па ипак није, остало је по страни од јавног интересовања, премда је и Грабово, попут Свилоша, већ годинама у истој кафкијанској сапуници: виде на екранима само сигнал хрватске телевизије, а претплату плаћају РТВ Србије. Па, зашто се онда о Свилошу говори, а о Грабову се ћути? Зато што је Грабово, просто речено, једно малерозно село!

Само се у Грабову могло догодити да опљачкају опљачкану цркву. Укратко, 4. децембра 2005. године одиграо се у уснулом планинском селу догађај о којем су писале многе новине, па се осим епископа сремског Василија, огласио писмом у јавности и патријарх Павле. У неко доба глувонеме грабовачке ноћи, дубоке као васиона, зачула се ломљава из правца цркве Светог архангела Гаврила, допирали су шкрипалама и тресак дасака, које са висине падају на земљу, довољно да нечије будне уши подигну из кревета пола села и да ти људи опколе цркву и ноћним посетиоцима, затеченим у послу на високом звонику, упуте позив да се предају. У звонику су се утишали, али су одбили да сиђу. Онда су се Грабовчани машили за телефон и о пљачки обавестили полицију у Беочину. Чекајући полицију у леденој зимској ноћи, изгледа да је дозлогрдило и пљачкашима и окупљеном народу, склопљен је договор о ненападању и пљачкаши су пред зору, помоћу мердевина, сишли у порту. Одмах су заробљени. Уследило је кошкање, пљачкаши су пружили отпор, и све се завршило с понеком лакшом физичком повредом, да би ноћне посетиоце изјутра преузела патрола полиције. Шта су радили ноћу на крову цркве? Крали су бакарни лим, којим је опшивен кров. Међутим, ако су пљачкаши пре две године оштетили кров цркве, ко је, како и када убогаљио комплетну цркву? И, како је уопште био могућ, пред очима села, такав рушилачки порив, када је: „Овај свети храм обновљен (је) за време његовог преосвештенства епископа сремског господина Макарија а залагањем јереја баноштарско-грабовачког Божидара Шапоње год. 1971. Радове извео зидар Крсто Гаврић из Тешња.” (текст на каменој плочи поред врата). Пљачкаши су цркву пљачкали једну ноћ, а ко је цркву пљачкао тридесет година?

Црква је и споља и изнутра једна страховита олупина, ретко запуштена грађевина те намене у Срему, напуклих, изровашених и опогањених зидова на неуређеном платоу, оштећених фасада и, по свему судећи, поремећене статике, с обзиром на то да има индиција да клизи брдо у које је урезана, без обзира што је одоздо до пута подупрта каменим

зидом. Отвори за прозоре на торњу зјапе преко кровова као празне очне дупље, кров се разлистао, продерао као стара, изанђала купусара, а дубоко доле, звонара затрпана у кречном шуту и два ритави конопца висе из заобљеног стропа. Звонар, упркос свему, редовно истерује музику из звона, позива парохијане на службу када дође свештеник из Сусека, као да је све нормално, а нормално је овде мало тога.

Подаље од цркве, упознајем човека. Симеон Урбанек, окружен је испред своје куће сеоским џукцима исплажених језика, удварачима које је овде привукла његова керушица Дијана. Урбанеку не само да не сметају керећи сватови под прозором, него се и шали на рачун овог љубавног циркуса у којем је главна улога намењена његовој љубимици (мајци Бурде и Џекија, који се такође мотају око куће). „Моја Дики је прва мачка у Грабову!” смеје се Урбанек са керушицом у наручју. „Мени су пси све у животу, верујте. Обожавам их! Имао сам Џекија, живео је двадесет три године, метузалем своје врсте, и само је мирно заспао. Издахнуо ми на рукама. Нико човеку није тако привржен и нико му тако не верује као пас. А од људи свашта можеш очекивати! Видите овај асфалт”, Урбанек показа руком низ улицу, „нису тели да га продуже тридесет метара – тамо до оних кућа – а учинили би највећу срећу у животу жени у инвалидским колицима, која тамо живи и велики јој је проблем да се креће по селу. Кад је киша, блато, нема шансе да се помери из капије. И кад ће поново доћи да асфалтирају тих тридесет метара? Никад!”

Симеон Урбанек: „Мени су пси све у животу.”

Фото: Слободан Шушњевић

Први пут сам у Грабову, али пре отприлике тридесет година и ја сам умешао прсте у његову мање познату историју. Новине у којима читате ову причу објавиле су чланак о неком човеку, можда нумизматичару, али не бих са сигурношћу рекао, становнику забаченог села Грабова (мени до тада непознатог), који је случајно – не држите ме за реч – дошао у посед „баснословно вредне” поштанске марке. И с обзиром на то да је тако како је, да је на папиру срећан и богат, а у стварности није, Грабовчанин се у *Дневнику* пита шта сада да ради са том марком, коме да се обрати у земљи или у иностранству, па да уновчи најтраженије парченце папира на свету, продао би и јефтиније, само да поштанску напаст више не гледа у својој кући.

Мој комшија из Врдника, сликар-аматер и у оно време млад човек напредних погледа, Јосип Вишњовски, који управо беше дао отказ у раковачком каменолому, с намером да се посвети уметности, дошао је у посед *Дневника* с горе поменутиим чланком (и фотографијом „баснословно вредне” поштанске марке, с којом је чланак илустрован), и с обзиром на то да сам у улици једини пискарао за локалне новине, куд ће него на моја врата, и то с *Дневником* у шаци.

„Комшија, ја сам богат човек!” разгаламио се Вишњовски и раширио новине преда мном. „Погледај пажљиво: да ли су ове марке исте?”

Погледао сам.

„Изгледа да јесу.”

Његова поштанска марка у длаку се подударала са „баснословном вредном” поштанском марком објављеном уз текст.

Два-три дана касније, новине су објавиле реакцију на прилог из Грабова, и то с потписом моје маленкости (пуно име и презиме), и учиниле ме најсрећнијим средњошколцем на свету, с обзиром на то да *Дневник* беху прве озбиљне новине у којима се појавио мој текст. Велики текст.

На крају, Вишњовски је остао скромни слободни уметник, који се у Врднику прославио сликајући пурпурне заласке и изласке сунца и пејзаже и портрете суграђана по фотографијама, потписник ове рубрике запослио се као новинар у *Дневнику*, али шта је било са „нумизматичарем” из сремског Шавника? Распитао сам се по селу, нико од анкетираних није чуо за тог човека, нити за причу о „баснословно вредној” поштанској марци из Грабова.

Гледам полураспаднути кућерак од черпића као од облатни, изваљених врата, ослепљених и разлупаних прозора у којима струји хладноћа и тишина, одераних и напуклих зидова од земље, покривен растресеним крљуштима црепа, с трулим кутњаком одавно већ хладног димњака. Гледам мртво двориште. Ту више никога нема. А и иза тих зидова неко се смејао и можда, чак, био срећан. И иза тих зидова неко је једном имао „баснословно вредну” поштанску марку.

ЋУПРИЈА СМРТИ НА ШАРКУДИНУ

У екрану редакцијске лимузине у лаганој возњи, према Вишњићеву на Босуту, прерано затруднеле воћке у оживљеним, екстатичним, свеже изашовљеним воћњацима и баштама поред пута, у којима че-пркају и штрицају узбуђени људи, и пуцкетају пролећне ватре, пресликане из старих буквара и читанки. Беле, роза и лила крошње уздрхта-ле у пчелињем и врапчијем брују, облаци младог цвећа згрушани на стаблима, наелектрисани страшћу и еротиком новог буђења у још зимски сивој сценографији голих, непрегледних храстових шума на граници између Срема и Сријема. Прелазимо аутом преко ћуприје на смрдљивом, дубоком каналу Шаркудину и у око ми се забадају изобличена гвожђурија, покрљана и искривљена банкина и нахерена и изударана гвоздена ограда моста жуте боје, и букет пластичног, гробљанског цвећа, засађен у затрављеној обали пута крај моста који је у ствари опасно уско грло на вратима Вишњићева (из правца Моровића).

Ћуприја смрти на Шаркудину, саграђена од цигле, висока око пет метара, опкорачила је канал пун смрдљиве и устајале, густе и зелене воде, косо и оштро засечених обала у близини места где се изненађујуће дубоки и тешко приступачни јендек, просечен кроз њиве и храстову шуму све до Шида, спаја наниже у неолисталом и процветалом шипражју с тромим, растроћканим Босутом. Наоко, саграђена још за габарите запрежних кола, широка таман толико да се ћачки аутобус провуче између гвоздене ограде прљаво-жуте боје, ћуприја је уклето уско грло Вишњићева *исјред* или *иза* (зависи одакле јој прилазите) злоћудно непрегледне кривине на узаном, изровашеном и таласастом путу који у близини моста, с обе стране обале Шаркудина, возило за трен ока занесе и одбаци у страну. Ако сте среће да на вас из супротног правца, док прилазите мосту или сте, на дај боже, на њему, налети један од оних мрзовољних скотова за воланом са мозгом на папучици гаса, нуде вам

Ћуприја на Шаркудину
Фото: Слободан Шушњевић

се три избора: да се залепите уз ограду моста или пута (и сачекате да опаучи у вашу лимарију), или да му ускратите задовољство судара и, пре него што стигне да вас убије или из аута катапултира у инвалидска колица, да се сурвате у канал, и с мало среће завршите у води, с горње стране моста, с обзиром на то да је с доње бетонска плоча уставе о коју се возило при паду спљошти као палачинка.

Међу првим кућама воденог села, застајемо и отварам причу о ћуприји на Шаркудину о којој до малочас нисам знао ни да постоји.

„Ко је то погинуо на мосту? Видели смо у пролазу букет цвећа и смртовницу”, питам прву двојицу на једној капији, премда смртовницу са именом и фотографијом девојке држим у глави. „Познајете ли некога од настрадалих?”

Никола Руњанин, оклопљен слојевито у пршњаку, ослоњен гуменим опанком на педалу своје ослепљене *џарџизанове* шклопоције, с којом је кренуо на њиву, пребира по глави под смешним, полураспаднутим шеширићем, и одговара с малим говорним потешкоћама због проклизавања језика у безубим устима: „Последњи су погинули Црногорчевићев син ииии... чекај, чекај... блокирао ми мозак... Ко је био са њим? Сетићу се!”

„Била је мала Венчаловска из Сремске Митровице”, рече дубоким и одсечним гласом Љубоја Грачанац, обележен епским, брашњавим, *џусларским* брковима Филипа Вишњића; то су моћни и метафорични бркови као из старих српских прича, пуштени и фазонирани са одређеном поруком. И Грачанац је у пршњаку, само кожном и свечаном, обложеним вуненим крзном; преко пршњака је крем-зелена јакна, испод војнички пуловер с карираном кошуљом и на глави ловачки шеширић. Поглед му је оштар и испитивачки и опрезно закошен, сече на моменте као бријач, проицљив и смркнут поглед без и најситније назнаке осмеха.

„Мала Венчаловска, тачно”, наставио је Руњанин и покушао да се сети још неког од настрадалих. „Ко се још скрљо на Шаркудину? Сетићу се! Па, па, па... па онај што је возио цемент и слетио поред моста у воду! И он је изгубио главу. А, Баја?”

„Јесте”, хладно потврди Грачанац.

„Колико је људи до сада погинуло на том вашем шаркудинском мосту? Зна ли се?” упитах случајне саговорнике на капији.

Руњанин се замисли и погледом потражи помоћ од Грачанца.

„Колико је погинуло људи? – Ију наопако! То је ђуприја смрти, пријатељу. Не могу се сада свију сетити. Ту је погинуло... ту је погинулооооо... само ја што знам, пет-шест душа се ту растало од живота, сигурно! А, Баја? Шта ти кажеш?”

„Могуће” промрмља неодређено Грачанац.

„Најбоље, отиђите доле на раскршће код цркве”, рече бициклиста Руњанин, „тамо на центру увек некога има; питајте људе то што сте питали мене и Бају.”

Гробљанска сценографија на уклетој шаркудинској ђуприји: бела, пластична саксија испуњена земљом, два букета пластичног шарениша, љубичасте петуније положене у трави и букет црвено-белог цвећа, завезан за дрвену црну таблу на металној шипки и застакљена смртовница у лименој кутији са фотографијом двадесетогодишње Данијеле Венчаловски из Сремске Митровице, девојке која је јуна 1999, у време НАТО бомбардовања, погинула на мосту са младићем Александром Сашом Црногорчевићем из Вишњићева. Слова с њеним именом скоро сва су отпала са табле. Заштитна ограда моста, покидана с доње стране, савијена, изувијана и улубљена услед удараца или чешања возила, плех који штрчи као суви лист изнад устајале воде, и метална трака банке гужване, поцепане у обаи пута попут креп папира, слика је и прилика

– ајд сад мало да придикујемо!
– бахатости, неосетљивости и неодговорности општинара и локалних политичких људи, који су обећавали проширење овог моста, метафоре (сремачког) смисла за фатализам, тврдоглавост, инађење и коцкање са својим и туђим животом. Ћуприја на Шаркудину, ни крива ни дужна (бетон је невин по природи мртвих ствари), огрезла је у крви. Својом или туђом кривицом, ако је овде умесно помињати кривицу, на ћуприји или у каналу неколико људи изгубило је животе, завршило је згњечено у лимарији, неки су остали инвалиди, неки су само уништили, слупали или огребли возила. Ни овакав биланс смрти, повређивања и незгода, није још довољан разлог да се ћуприја на Шаркудину прошири, ојача и приведе прописима, пре него што се сруши под једним од камиона који преко ње прелазе натоварени шодером, или, да не чује зло, под теретом аутобуса који превози ђаке до шидских школа.

Љубоја Грачанац
Фото: Слободан Шушњевић

„Видите овако, од кад сам ја у Вишњићеу, ваздан се на том мосту неко слупа”, каже ми пред својом кућом на крају села босански Сремац Лука Лукић. „Сећаш се, Илија, оних Босанаца што су слетили са моста у канал... оно срећа па нису изгин’ли...”

„Сећам се Босанаца, како да не... Добро су људи главе сачували! Мало је фалило да их прогута смрдљиви Шаркудин”, рече Илија Чемерлић и шири ствар. „Лука, ја би реко да их је више изгинуло на оној кривини код економије, него на шаркудинском мосту!”

„Погин’ли су супружници Вуковац... па је погину онај... онај...” покушава да се присети Лукић. „Како му беше име, на вр’ ми језика.”

„Где су погинули супружници Вуковац, на Шаркудину?” питам.

„Не, не...” укључује се Чемерлић, „погинули су на кривини код економије. Та кривина је можда и опаснија од шаркудинског моста.”

„Чекајте, људи, полако! Оставимо сада кривину код економије”, предложио сам саговорницима и гласно приметно да ми је за ову новинску причу довољно драме и крви и на шаркудинској ћуприји (о кривини код економије нека пише неко други).

На главном раскршћу, испред такозване Граничарске куће, пресечене на пола, најстарије зграде у селу, упознајем Ђорђа Дворанца. Он је човек у тебетплатој *адигас* јакни и са штриканом црном капом на глави, носи танки црни џемпер и маскирне војничке панталоне. Најпре пита да ли смо са телевизије Б-92, замерили су му се због нечега – не питах због чега – одмерава нас, вага да ли да пристане на разговор, или да нам окрене леђа, али пошто је чуо шта нас интересује, прелама у себи и пристаје на сарадњу, одводи нас у бетонирано двориште поменуте старе куће у којој живи са супругом Надом, рођ. Познановић.

„Новинари, ди сте *баиш* на мене набасали!” Дворанац се смеје; обужмио је шакама капу. „Ја сам са новинарима посвађан, срећа ваша да нисте из Б-92, ал’ о ћуприји на Шаркудину ћу да кажем... Лично сам видио кад се један тамо слупо! То није нормално шта се догађа на том мосту... није нормално... То је за неки филм! Ја вам кажем! Било је то за време бомбардовања... мамицу им ј... Возио се ја бициклом да вадим мреже са Босута. Одједном се на путу створио ауто. И, видим јури ко луд, помислим овај је пијан, и уместо на мост, сурва се *кадеџи* равно доле у канал пун воде! Један из Моровића био у ауту. О, реко... погинуше људи... Ови живу главу неће извући, тамо је дубоко. А на мосту била стража, стоји њих неколико, занемели. Ја бацио бицикли у обалу и притрчо, и видим, ауто још плива на води. А стражари ни макац, заледили се... Па, што га, реко, не вадите? Сиђимо доле, вичем ја. Удавиће се, морамо помоћи! Ма, какви, стоје као зомбији, скамењени. Не знају да пливају. И, сва срећа, човек се некако искобељо из аута и докопо се обале. Јауче, држи се за главу. Питам га да ли је био сам у ауту? Био је сам.”

Дворанац ме одводи у биртију на раскршћу. То је класична сремска фудбалско-ловачка кафана, архетипско мушко уточиште и појилиште, институција старинског шмека и пристојне осветљености и чистоће, опремљена дрвеним шанком и лаким металним столовима прекривеним карираним столњацима. Под је црно-бели као шаховска табла, сјакти се чист као да је малочас опран, а зид високог плафона, обложен до пола браон ламперијом, свеже је офарбан светложуто и на

њему је неколико детаља: велики урамљени црно-бели портрет кантаутора Филипа Вишњића, с гуслама, наравно, урамљена копија, шумски пејзаж у снегу и човек с коњем прти кроз сметове, као и упозорење на парчету хартије: „Стиројо забрањено коцкање. Гостије у њријийиом сџи-њу не њослужујемо. Уџрава.” Неколико сијалица висе на жицама из плафона, једна од њих сија. За столом седе Здравко Бошковић и Лаза Гавриловић. Дијагонално од њих, рустични солиста, брадоња с *адигас* капом, набијеном на очи, срче ракију и пуши цигарету на муштиклу. Једини гости, залеђени у тишини.

„Мој син Никола настрадао је на том мосту 22. новембра 1993, и од тада је у инвалидским колицима”, прича ми Бошковић. „Враћао се мотором са економије, обичним малим мотором, наишла кола ииииии... шта је било, ваљда је покушао да се измакне... Изгубио је контролу, ударио у банкину и пао са моста у воду. Сломио је кичму. Сада је тешки инвалид.”

„Хтео бих с њим да разговарам”, рекох човеку.

„Немогуће”, узвратио је. „Никола је тренутно у болници.”

„Ја бих реч-две о том мосту”, рече Гавриловић. „Прво, морам рећи, Ница је био сјајан момак и спортиста, капитен нашег фудбалског тима. После несреће, у којој је настрадао, погинуло је на мосту двоје младих људи, а удесима са материјалном штетом ни броја се не зна. Учествовао сам једно време у раду Месне заједнице и сећај се да смо још ономад са *Водама Војводине*, власником канала Шаркудин, договорили проширење моста у леву страну... мртво слово... А мост је у лошем стању. Дешавало се да полиција забрани прелазак аутобуса, па мештани и ђаци пешке прелазе мост, а аутобус их чека километар ниже. Баждарен је на оптерећење од петнаест тона, а преко њега прелазе камиони са теретом од педесет тона.”

Људи на прозивци у центру Вишњићева, ослоњени као мислиоци на бицикле (који су овде домаће товарне животиње), ређају имена, присећају се што мртвих, што убогаљених жртава шаркудинске ћуприје. Најаве из Шида да је мост дошао на ред за проширење, примају са сумњичавошћу, поучени хиљадугодишњим граничарским искуством лажних обећања и изневерених очекивања.

„Па, чекајте, људи, је л’ се јесенас сурво с трактором онај из Моровића!” присетио се један. „Обесио се кабином о мост и осто да виси изнад воде у ваздуху.”

„А кад је слетио у канал онај Јаменчанин са комбијем?” упитао је други.

„Јаменчанин? Мислим пре три-четири године”, одговорио је трећи мештанин (Или други, не сећам се, говорили су у глас). „Гадно се покрљо.”

„А син Мила Липиног? – Сећа ли се ко тог дечка?”

„Мислиш на оног из Холандије?”

„Да, да, на њега мислим; враћо се из Холандије тога дана... Ударио је у ограду моста и спасло га ваздушно јастуче!”

Репортерски ђаво није ми дао мира, па сам са фото-репортером Слободаном Шушњевићим и возачем Васом Сибинкићем отишао до страшне кривине код економије, друге смртоносне тачке у периферијском окружењу Вишњићева.

Црна, краткодлака керуша, напрегнуто заглавана у фото-апарат, с високо подигнутим ушима, стоји поред пута у трави, међу маслацима, стоји изнад свог прегаженог кучета на ивици асфалтне коре, којег је малочас са окуке довукла зубима за ногу. На месту гажења на средини пута сјаји се флека неосушене крви. Смрт коју сам само ја забележио.

СЛУЧАЈ „ГРАНИЧАРСКЕ КУЋЕ” НА БОСУТУ

Раскршће у Вишњићеву: светложута шиљата српска црква једноставних линија и без штукатуре и бижутерије на фасадама брода и торња с пирамидалном металном капом пепељастосиве боје и тролисним крстом с „руском” јабуком (и громобранском жицом као са заперком лозе), опасана дотрајалом железном оградом са ниским подзидом и дебелим окруњеним стубовима од цигле са којих је делимично отпао малтер. Поред тротоара и у порти испред улаза у цркву неколико малолетних стабала јелки. С друге стране пута, приземна светложута зграда основне школе *Филиј Вишњић* (деца трчкају по ограђеном дворишту), а између школе, и главне кафане, сокак који излази на Босут. Бетонска петокрака изливена на затрављеној лединици поред воде и у њеном средишту меморијални бели стуб са разиграним партизаном изрезаним у црном плеху који у шаци држи заставу с петокраком. Дрвена кућица изнад воде и табла на којој пише: *Кајак клуб Филиј Вишњић*. Чело раскршћа, испред цркве, главна гвоздена бандера са лампама, лимфни чвор електричног крвотока, и на бандеру ослоњен накривљени стуб ручно прављеног и нашкрабаног путоказа: Шид аутопут. Излаз ка Загребу. Црни правоугли обелиск од мермера у простој железној огради с пластичном ољусканом петокраком забоденом на врху и осушеним венцем у подножју, посвета „палим борцима НОР-а”: *Агамовић Стеван, Вуковац Рајко, Георгијевић Дамјан, Марковић Жика, Мокош Јулка, Санџовац Бранко, Терек Кајџарина, Шјенџер Јакоб, Ујрешић Јован...* Гвоздене зарђале и изобличене летве и у средишту тог коцкастог опсега вертикални стуб изливен у окруњеном и напуклом бетону и парче зарђале цеви из које цури вода у удубљење пуно смећа: чесма. Мушке алапаче стоје на раскршћу под крошњом старог дрвета. Стоје ту већ хиљаду година. Вишњићево (читај: Грк).

Сећате ли се ви цивилизовани и добри људи, добри људи пре свега, грађани и путници света с историјском, али и естетско-еротском интелигенцијом и самосвешћу, ви који (упркос свему) славите живот и лепоту, послушкujete, штавише и чујете дисање и пулсирање крвотока у хладној љуштури камена; сећате ли се ви, ср(и)емски путници, који сте ономад, давно, након што сте скренули с главног пута и залутали у водено-шумовити сремски ћошак на тромом Босуту, сећате ли се када сте у тој плаво-зеленој Божјој башти Срема, затечени и збуњени, захвални Анђелу путовања и срећни што вас је бацио у Вишњићево (старо име Грк), стајали на раскршћу рибљег, граничарског српског села, некада на првој линији одбране хришћанске цивилизације, и када сте отворених уста са дивљењем и страхопоштовањем зурили, с неверицом, у робусни и стрми кров покривен трешњиним латицама од печене земље, с димњаком као пањем и родиним гнездом старим колико и кућа; сећате ли се моћне аустријске „Граничарске куће” (у даљем тексту: Граничарска кућа), чело раскршћа, испред које сте се, с доста вероватноће, и фотографисали, па завирите у кутију за ципеле с крецавим црно-белим целулоидним успоменама.

Е, лепо, те старе куће више нема на раскршћу. Заправо, нема је целе у својој аутентичној визури, ампутиран јој је део трупа. На том месту, поред остатка Граничарске куће, изграђена је велика спратна кућа од црвене монте.

(Граничарску кућу сместио сам под наводнике, зато што су је тако називали мештани, с којима сам разговарао, а у Заводу за заштиту споменика нисам добио задовољавајући одговор и нисам сазнао ништа поближе о кући, осим да је сврстана у објекте мањег значаја, највероватније, како ми је речено, због доста измена на њој.)

Ђорђе Дворанац, муж сувласнице сачуване половине куће, којег сам упознао на раскршћу, уводи ме у њихово двориште да попричам са његовом женом Надом, и од ње уз кафеу којом нас је послужила за столом у дворишту, сазнајем да су кров делили са „баба Десанчићком”, која је у тој другој (порушеној) половини куће и умрла.

„Да ли је тај део куће купљен од баба Десанчићке, или од њених наследника, или од општине Шид, то не знам и не држите ме за реч. Али не би човек започео да гради да му нису одобрили у Шиду и Митровици”, рече Нада Дворанац.

(Поред стола на бетону излежава се и зева црноглаки авлијанер Бој, а по дворишту шврља или лежи осам дебелих мачака.)

Хтео сам да попричам са власником нове куће, као што је и ред, али Дворанчеви ми рекоше да је у иностранству, где ради дуго година.

„Да ли вам је нуђено да продате и вашу половину куће?”

„Јесте”, рече Нада Дворанац. „Услов је био да кућу сами порушимо и раскрчимо терен.”

„Нисте пристали на те услове, видим.”

„Нисмо.”

„Реците ми нешто о кући. Знате ли њену историју?”

„Не знам много. Прича се да је подигнута у доба старе Аустрије и да је била војнограничарска зграда. Поред ње је, кажу, била и војна коњушница. Наши родитељи, Милан и Маргита Познановић држали су у нашој половини куће гостионицу и од тога смо живели. После њихове смрти, власници смо моја сестра Дамјанка и ја”, испричала ми је Нада.

Хватам се за телефон.

„У ком статусу је такозвана Граничарска кућа у Вишњићеву?” питам директора Завода за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, Љубишу Шулају.

„Не могу овог момента да вам кажем. Највероватније у статусу најнижег степена заштите, који по закону траје пет година. Када истекне заштитни рок, а он је изгледа истекао, судбина објекта је у рукама локалне заједнице.”

„Зашто тако стара кућа није могла да се сачува?”

„Колеге су највероватније утврдиле да је на кући било доста измена. Али, без обзира на то, кућа је стара и требало ју је сачувати. Нисам знао да је део порушен. Чујте, можемо ми неку стару и вредну кућу хиљаду пута ставити под заштиту државе, узалуд ако се локална заједница не брине о објекту и нема свест о његовом значају.”

Љубиша Шулаја, открива ми један од механизма како се долази до плаца или старе куће на доброј локацији: најпре се кућа, занемарена и необезбеђена од локалне управе, доведе у стање запуштености, а онда је, ако се „сама од себе” не сруши, као што су се срушиле сремска кућа у Лежмиру или термоцентра у Врднику, купују будзашто, руше је и на плацу граде сопствену прошлост.

„То је уходана хронологија догађаја”, каже Шулаја.

Резултат: у Срему је на (не)делу незапамћено девастирање и затирање споменика материјалне културе. Роним сузе над кућом у Вишњићеву, а у центру Ирига руше се „саме од себе” три старе грађанске куће; преко брда, у мом Врднику, пропадају сецесијска палата *Касина* и с њом

десетине стогодишњих кућа аустроугарске индустријске архитектуре. (Боже, па нама је Беч био главни град!) Граничарску кућу поштедела је чак *СС Ханџар дивизија*, када је у Другом светском убијању спалила Грк и побила све што није напустило село. Притом, највероватније да у том рушилаштву нема система ни правила, најчешће нема ни лоше намере. Штавише ако нису у питању чиста небрига, незнање, глупост и сиротиња, руши се скоро по правилу из добре намере. Чиста дијалектика: ново побеђује старо. Тако је увек било и тако ће увек бити. Или је, пак, узрок замаскиран у некој врсти спреге између политичких мангупа у локалној управи и богаташа који у овој убогој земљи са новцем могу све, па и да буду господари прошлости и историје, јунаци нашег доба рођени на лешинама националне баштине.

„Када ће ова држава стати на пут уништавању наслеђа?”

„Не знам одговор на ваше питање. Свакодневно се по Срему срећемо са разним облицима вандализма. Репортер сте и сами сте сведоци бешчашћа. Све нестаје преко ноћи, све се руши, убогаљује. Све је то одраз стања духа у овој земљи. Очајни смо! Та, ето вам и судбине сеоске куће у Лежмиру на Фрушкој гори, више је нема. Понекад ми се чини да се радују када им успе да сруше или оштете неки заштићени објекат. Јесте ли скоро били у Купинову? Завод је пре десет година реконструисао тамошњу стару кућу, покрили смо је трском, а да видите на шта сада личи та вредна кућа.”

„Пропада и стара кућа породице Стојшић у Огару.”

„Пропада, чуо сам... Страшно!”

У глави су ми овакве (за)мисли. Сачувана је половина куће и још има шанси да се нешто учини за њен спас. А од туристичког показивања старе грађевине на Босуту, и стварања приче око њене сивомасли-насте биографије, с пратећом научном и мистификаторском логистиком (проспекти, разгледнице, фигурице куће, итд.), да је остала цела и аутентична, село је могло да живи на многим туристичким маршрутама и да с мало маште и предузимљивости допуњава вечито посрнули буџет. Каква штета. Какво одсуство смисла за антиквитете. Незамисливо је слепило иза у суштини добре туристичке намере шидских и грчких (Јесу ли мештани Грка Грци?) оптимиста и националних романтичара, који су прошле године, уверени да чине велику ствар за село и српство, поставили спомен-плочу на свеже офарбану кућу с облим забатом у којој је тобоже (тобоже, зато што је првобитна кућа на том месту срушена) био подстанар слепи гуслар Филип Вишњић, пребегао у Аустрију

после слома Првог српског устанка. А неколико стотина метара даље, док су пригодни говорници гуслали о избеглици и кантаутору Вишњићу, кропована је Граничарска кућа из хабзбуршких времена Срема.

Стара кућа у Вишњићеву, тачније оно што је остало од ње, сада живи као пас којег су пребили у по бела дана, пред очима света, и сада се убогаљен вуче по селу, ни свој ни своме, пред очима истих оних људи који су могли да га одбране, па ипак су само подвили репове и заошијали главе у страну.

Паде ми на памет онај промашени човек, непризнати, сиромашни и махнити сликар, који кућа с лицем у шакама у углу гостионице у Арлу (или у Бешенову, више се не сећам). Аутсајдер са жутиим шеширом и засеченим уветом, пацијент др Гашеа, чудака и губитника којег су деца паланчана и малограђана гађала каменицима и пљувала, док је са штафелајем на рамену – најскупљим штафелајем на свету! – пролазио улицом на путу до пламтећих сунцокретових поља изван града. И, питам се, стојећи пре неки дан, убијен у појам, испред куће у Вишњићеву, хоће ли се сутра, сутра кад им из „дупета дође у главу”, какав су златни грумен протраћили, неко у том селу, слепом код очију (кад морам тако да лајем), у тој општини Шид, у земљи Србији, у Заводу за заштиту споменика, хоће ли се неко постидети и покајати, ако се већ неће осетити одговорним и ударити челом о зид, што је допустио, саучествовао ћутањем и нечињењем, да нестане не само најстарија профана грађевина у Вишњићеву, кућа-матица, него и стуб носач, метафизички ослонац граничарског идентитета села, његова суштина, његово Ја.

„Каква је судбина преосталог дела куће?” питам Ђорђа Дворанца.

„Син женине сестре намерава да поново отвори гостионицу”, рекао ми је на капији граничарски потомак. „Дођите на пиће. Напиши ти нешто за новине.”

Већ видим спомен-плочу на зиду, поред врата Граничарске куће у Вишњићеву и на плочи урезан текст: „У ОВОЈ ГОСТИОНИЦИ СВИРАО ЈЕ И ПЕВАО ЧУВЕНИ САМОУКИ СРПСКИ КАНТАУТОР ФИЛИП ВИШЊИЋ (1767–1834).”

Туризам је све. Све за туризам.

СЕДМА СИЛА У КРАЉЕВСТВУ СВИЊА

Три ствари тешко ми је да замислим: постанак свемира (из чега? из ничега?), себе како убијам домаћу или дивљу животињу (или асистирам при убијању) и жуте маркице, минђуше новог светског поретка на ушима слободних сремских свиња!

Пре неки дан био сам, опет, *доле*. О релативности и варљивости ове (географске) одреднице могла би се написати посебна прича, није искључено да ће једном и она доћи на ред у овом серијалу; прича о искривљеној и у ствари смешној и инфантилној перцепцији стварности и простора под утицајима раних школских лекција, доживљаја и представа. Тако на пример, за нас из тзв. винског (горњег) или фрушкогорског Срема, тзв. свињски (доњи) или посавски Срем, одувек је био *доле*, по истој блесавој логици (визуелизацији) по којој је Мађарска, бар мени, увек *горе*, а Грчка увек *доле*; највероватније последица оне географске карте СФР Југославије која је, сећам се, висила у учионици (развијена до пода) на чивилуку у магарећем ћошку између врата и табле, испред које је лепушката учитељица стајала са штапићем у руци и утеривала нам међу очи прве геополитичке координате: „Децо, ово *горе* вам је Мађарска, ово *десно* је Румунија, а ово *испод*...” Скотрљао сам се, дакле, с Фрушке горе у свињски западни Срем, и након што сам у Моровићу, риболовачкој вароши на две воде, прешао два једнојајчана гвоздена моста (преко Босути и Студве), као преко две апстракције у слободном простору, ево ме у ауто са возачем и фото-репортером на пустом шумском путу за Јамену, између две литерарне шуме, као између корица Тургењевљевих *Ловчевих зайиса*.

Свињска краљевска менаџерија у воденој шуми, свиње рођене под срећном звездом једног од последњих слободних свињских светова на континенту Срему, заокупљене прљавим и смрдљивим радостима

живота, забављене риљањем и ваљушкањем у блатњавом, калоричном кориту рибњака Слезан, дугуљастог језерцета из којег је зимус, по устаљеној процедури домицилне рибарске ложе, испуштена вода у Босут (и враћена у Слезан до закључења овог броја *Дневника*, да служи воденом народу до почетка следеће зиме), изазвала је у мени, задивљеном путнику из винског Срема – прелазим на субјективни план реченице! – готово опипљив доживљај јединства с природом, слободе и спокојства, исконске свињске среће и безбрижности; такав осећај емпатије и радости да сам, ганут том свињском пасторалом на празном језеру, рекао возачу Васи да скрене у обалу пута, пишем о свињама! О тим слободним свињама у храстовом и воденом краљевству Вишњићево–Јамена–Моровић, са српске стране, и Рачиновци–Сољани–Строшинци, са хрватске стране, доста се чуло у јавности, писало и снимало, мање-више с носталгично-фолклорним призвуком, који се као реума увукао у кости и месо и овог текста (хтео ја то или не).

Према томе, шта ново може да се исприча о плавокрвим свињама западног Срема, осим угасити мотор и испрегнути ауто крај шумског пута, и ту у обали Слезана на орошеној светлозеленој ледини, између цвркутаве шуме Грабове греде, иза леђа, и вештичије шуме Рашковице, с друге стране рибњака, предахнути с погледом на презадовољну свињску династију забављену у каљуги и у трави; одморити нервни систем у праисторијском блату, надахнути се бесловесном свињском срећом и, ако је могуће (а није, очито) потиснути из искуства ритуална јесења убијања, вриштање јестивих животиња по авлијама, ружичасте поточиће који цуркају испод капије на улицу.

Стиже, управо као поручен, млађи човек у свињарском елементу, јаши у гуменим чизмама на хромом бициклу (са свињарском буцом на волану), искрсао из осунчане пучине празног пута кроз водену равничарску шуму.

„Ваше свиње?“ заскачем га питањем.

„Не, нису...“ рече Гојан Јовић и сјаши са свог магарца на жбицама. „Добар дан, људи! Одакле сте? А-ха... А-ха... А, леп је Нови Сад... леп, леп... Давно сам био! То су свиње Ане Панић из Моровића. Моје су пуштене дубље у шуми; сад се баш враћам од њих... А што питате? Новинари? Како вам се свиђа Моровић? Јесте л’ посетили тврђаву?“

И свињска судбина је радозналост. Спазивши *Дневников* ауто и људе крај пута, неке од свиња на ледини, заједно са раздраганим прасицима,

папак по папак, лагано се, ријући, примичу незнацима. Љубопитљиве су и не зазиру од странаца. Подаље тамо, на средини рибњака, свињске главе извирују из каљуге. Благостање и слобода. *О леја, о драја, о слајка слободо, дар у ком сва блаја вишњи нам Бој је до...*

„Не видим свињара у близини”, приметих швенкујући преко рибњака.

„Нема потребе”, одговори Гојан.

„Ко их чува?”

„Чувају се саме”, настави Гојан. „Ми само дођемо и нахранимо, и кад је време за клање или за продају, потоваримо на приколице, а друге остају на слободи. У шуми су и преко зиме; тамо имају и свињце да се склоне од снега. Ако ме не сачекају на договореном месту, зовнем их и дођу. Свиње свог газду препознају по гласу. И вежу се за човека као деца.”

Лепа, црно-бела крмачица, принцеза са плавом звездом између запаљених очију, адолесценткиња лепршаве нарави и изразите покретљивости, кокетна мршавица празних слабина, с донекле израженијим пауфлеком, и пристojне чистоће (не залази у каљуге, рије само на ледини), прилази најпре нама, њушка нам обућу, подиже главу и загледа лица, грокће, а затим њушка гуме аута, лимарију, предња светла, свесна, тако рећи, своје црно-беле изузетности у колонији мање-више једнобојних класичних црних, белих, риђих свиња. Угљени вепар, краљ у средњим годинама, озбиљан, ситуиран, мастан и са огромним тестисима, обложен крљуштима скорелог муља, велики мајстор клана, дистанциран на ледини, с које све држи под контролом, рије и грокће, подиже главу и њушка ваздух из нашег правца. На леђима му птичица кљуца паразите (чуди ме да је то промакло Шушњевићу). Сада смо опкољени свињским народом слободног босутског света; њушкају нас, грокћу, обилазе око аута и загледају га, и све то с таквим поверењем, да хватам себе у осећању да сам захвалан и овдашњим људима и свињама, да ми у ствари импонује изостанак страха или зазора од човека у њиховом понашању. Очигледно да им повремени доласци трактора и одвожење понеког члана краљевске породице не стварају трауму, јер заправо воле људе (и не знају где их одвозе); штавише, одабрана свиња, намамљена клипом кукуруза или неком другом посласицом, сама улази у приколицу-кавез, премда и власници воде рачуна да не узнемире краљевство и изгубе свињско поверење.

„Има ли свињокрадица?” упитих бициклисту Гојана.

„Деси се, али ретко, да понеко са стране успут купи прасенце. Ми то најчешће и не приметимо. – Ко ће пребројати толике свиње!”

„Које су расе?”

„Шумске! Ха, ха, ха...” рече Гојан и показа руком. „Видите тамо код оног жбуна... не, не... тамо лево... видите прасенце са жутим пругама? Да, да. Ено их доле у каљуги још два жутаћа. Мама им је она црнка у рибњаку.”

„Дивљаци?”

„Полутани. Тата им је дивљи вепар. Умеша се међу домаће свиње, изабере и оплоди крмачу. Слобода избора, пријатељу. Слобода.”

„И дају им ове наше домаће? – Не буне се?”

„Обожавају дивље вепрове.”

У Јамени, на травњаку пред кућом бр. 12. с обрвама и дрвеном капијом (скоро све капије у улици Милоша Обилића су дрвене), други, људски вид истог слављења живота и слободе под осунчаним сремским небом уочи Великог априлског праска хлорофила и плаветнила. Витомир Јурић, одевен у радну сремску народну ношњу, сивомаслинасту војну униформу, пензионисани полицајац из Београда, родом из Јамене, а у друштву комшије Петра Солаковића, меша катран који крчка у посуди на циглама и зачепљује расушене спојеве између дасака чамца којег му је пре осам година направио Јаша из Моровића. Жена, власница фирме, и њихова деца, остали су у Београду, а престонички избеглица Јурић, коме не пада на памет, каже, да остатак

Витомир Јурић: „Само овај чамец и Сава и ништа ми више у животу не треба.”

Фото: Слободан Шушњевић

Моровић: римокатоличка црква Свете Марије у Моровићу
Фото: Слободан Шушњевић

живота протраћи у четири зида („Да је у Београду добро, остао би’ тамо!”), види му се у очима и покретима, чује му се у гласу, сав кипти, сија од задовољства, „први пут истински срећан” што се докопао слободе, шуме и воде, и осетио како је то бити господар сопственог времена („Ја сам се јутрос вратио са Саве. Лепота! Рај!”).

„Стално сте на води. – Да ли је то довољно за срећу?”

„Мени јесте. Само овај чамац и Сава и ништа ми више у животу не треба. Овде је рај! Ја сам презадовољан! Свега има само пара нема. Ето, ту доле, преко Саве, почиње Република Српска, а у полукругу, на овој страни, иза последњих кућа Јамене, ту су већ хрватска села Рачиновци, Сољани, Строшинци...”

„Какви сте с комшијама преко границе? – Јесте ли се помирили?”

„Какви смо са Хрватима? Па, нисмо се ми ни свађали. Био је договор на граници ту код Строшинаца: немојте ви нас нападати, нећемо ни ми вас... И крај приче! Прошле године сам колима отишао у Строшинце на њихов кирбај и проблема нисам имао. На граничном прелазу полицајац ми је љубазно рекао да се обратим њима, ако ми случајно неко нешто ружно добаци или упаднем у какву невољу. Ма, какви. Све је било у реду. Па и Хрвати из Строшинаца дођу овде бициклима у Јамену; никада ни један није имао проблема. Наши ловачки керови пређу у Хрватску, они их врате; њихови керови пређу у Србију, ми њима вратимо. Сарађујемо одлично! Па, звала се Хрватска или Србија, све је ово иста земља, исто небо, иста шума, све су ово исти људи, иста лепота, исти рај... А ја сам као пас пуштен с ланца!”

Кад помену пса, зимус сам неком свом сремском саговорнику приговорио што свог пса добричину Меду не одвезује с ланца и отприлике сам му рекао да то што је за њега један потез руком, то мало дароване слободе за његовог Меду је највећа срећа у животу. Човек се јавио телефоном два дана касније. Бог ми је сведок.

„Новинар, само да знаш одвезао сам Меду!” издерао се у слушалицу. „И нећу га више везивати. Бацио сам ланац у ђубре.”

„Да ли се сада осећате боље?”

„Ено га, брате, радостан, трчи по авлији...”

„Меда је радостан, то знам... Него, да ли се ви осећате боље?”

„Да, да!”

Ипак је новинарство седма сила.

ПОТКИВАЊЕ ЈАЈА У ЈАМЕНИ

Није првоаприлска шала: путовали смо за Јамену кроз минско поље, заоставштину последњег српско-хрватског убијања, а да то нисмо ни знали, заправо смо забављени воденим пејзажима и сензацијама на том узбудљивом путовању, пренебрегли чињеницу да у овим шумама и по пољима на многим местима још флисује загнојена историја и да је Јамена слепо црево Срема, завучена у водени ћошак тремеће Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине. И тако смо, закотрљани и запричани у *Дневниковој* лимузини на празном шумском путу између ср(иј)емских поља смрти, просеченом кроз сликовиту хоризонталу старозаветних шума и ловишта, на правцу за Јамену, људско станиште на најистуренијој тачки „српског” Срема, где нас нико није чекао, прво пројурили поред напуштеног војног пункта у шуми, запреченог с обе стране пута, који је своју улогу испуцао у последњем рату, а затим из шуме, правцем уз апроксимативну границу са Републиком Шаховницом, избили у компулзивна, ситно млевена поља у белим и љубичастим облацима расцветалих воћки, и неочекивано, у жбуновитој обали пута, с десне стране, близу безличног моста на каналу испред Јамене, угледали вршетеће црвену таблу с упозорењем, и са лобањом, и под њом две прекрштене кости: „ОПРЕЗ! МИНЕ! ЗАБРАЊЕН ПРИСТУП И УЛАЗ! РАЗМИНИРАЊЕ У ТИЈЕКУ!” У близини смо угледали и уобичајену сценографију таквих смртоносних радилишта: џипове, возило хитне помоћи за злу не требало, униформисане људе (и једну жену) око возила, пластичне траке развучене по њивама с упозорењем: „ПОЗОР МИНЕ”, и стотинак метара даље од пута, на косинама канала, заодевеног патуљастим растињем, великим делом проређеним и посеченим, спазили сивомаслинасте људе који пипкају по обријаној земљи као по зубном месу, строго контролисаних кретњи, успорени у тишини, као управо пробуђени из хибернације. Зомбији. Пссст! Траже мине.

Мало је фалило да кажем Васи возачу да продужи даље. Истог момента, схвативши где сам, дошло ми је из дупета у главу: откада је „отворено” ово страшно радилиште на западу Срема, толико се новинара – укључујући и *Дневниковој* војног специјалисту! – изређало око ове црвене табле, с официјелном лобањом и узвичницима, што у аутобуској пратњи политичара, а што на друге претежно групне начине, и толико је тога написано о разминирању, кажу, будућег граничног прелаза Јамена (Србија) – Строшинци (Хрватска), да ме је на том, за мој репортерски укус, преекспонираном и новинарски израбљеном месту, које није било у плану мог мартовског путовања, зауставила, напречац, само инстинктивна радозналост, мирис крви коју осети звер, нагонско препознавање (професионалног) изазова и, с тим у вези, нада да би се, с обзиром на то да долазим ненајављен, можда, ипак, могло сазнати нешто мало више од колега, и отићи дубље, нпр. у биографију једног од деминера или у минско поље. У ваздух, ако треба! Заламамо у обалу пута, спуштам стакло на ауто у раду, кажем ко смо и питам службено лице (да умирим савест, пре него што продужимо за Јамену): „Да ли је дозвољен приступ у минско поље?”

„Да ли је дозвољен... ха, ха, ха... Ви се зезате, момче? Ви би мало у небо, а?” смеје се грдосија у радном оклопу. „Нема шансе без дозволе шефа, а шеф је напустио радилиште. Да сте се најавили као остале ваше колеге новинари, па даааа...”

„Онда, ништа... Други пут! Хвала и сретан рад!” поздравих оклопника и рекох возачу Сибинкићу. „Вози, Миш... Васо! Правац Јамена!”

Међутим, није нам било суђено да тек тако продужимо пут.

„Новинари, станите! Алооооо!” минер залепрша рукама у моменту када се на путу појавио џип. „Ево га, шеф, враћа се!”

На повратку из Јамене, искаче из службеног џипа (као из Кополиног филма) особа у лакој службеној паковању, с качкетом на обријаној глави и у блузи заврнутих рукава, с наранџастом мајицом која извирује под брадицом спојеном са брковима: Блаже Тешановић, званично, један од шефова радилишта Јамена–Строшинци. Пре него што смо један другом пружили шаке, није ми ђаво репортаже дао мира, па сам без дозволе – ситног и креативног инцидента ради! – сишао с асфалтног пута и закорачио на земљану стазу, која уз канал пролази кроз минско поље, да би ми се у новинску причу сручио Тешановићев узвичник: „Стоп! Стоп! Куда сте кренули?”

„Зашто?” упитао сам (без осмеха). „Па, ово је стаза!”

„У минском пољу немате шта да тражите!” издера се Тешановић.
„Шта вас интересује, господо? Разговараћемо овдје, да чујем?”

„Како напредује разминирање?” питам ради питања.

„Како напредујемо? Гледајте, напредујемо добро... Споро, али ефикасно 'ослобађамо' терен на овом потесу. Овдје радимо на 17 хиљада квадрата површине, али други, тежи дио операције, тек нас очекује.” Тешановић показа руком у правцу шуме Храстик. „У оној шуми је четрдесет хиљада квадрата под минама! Кад чујете експлозију у шуми, велика је вероватноћа да је нека дивља животиња нагазила на мину. Овдје је у овим пограничним крајевима посејано толико експлозивних средстава да ће за нас бити посла цијеле ове године.”

Премда шеф Блаже Тешановић, човек јаког Ега, али смиреног и прохладног гласа, сталожене и шкрте гестикулације, инсистира на поштапалици да је њихов посао, тобоже, као сваки други посао, посматрам с безбедне удаљености оклопљене, успорене прилике као некакве духове у каналском растињу с детекторима, пипалицама и металним иглама у рукама, док ослушкују дисање из миниране земље или боцкају своје парче обележене површине, и не могу а да се не упитам шта је те ликове, свакога понаособ – осим вероватно пристојне зараде – натерало или, ако хоћете, мотивисало да ђавола вуку за реп? Ко су они? Покушавам, премда није ни место ни време (стојимо на апроксимативној земљи између минског поља и пута), да бар из Тешановићеве коопертивности исцедим личну причу, понеку биографску јединицу његовог приватног и унутрашњег живота; али осим податка да је из Бањалуке, и да је мене уклањао и у Ираку, Авганистану, Либану... ништа даље од тога, само његов невидљиви панцир у ваздуху између нас двојице, који ми допушта, на жалост, да у разговору идем само онолико далеко, колико он сматра да је довољно. Притом је Тешановић, изгледа, емотивнији и топлији човек него што се представља; његова егоцентрична, филмска појава под качкетом и у блузи заврнутих рукава, глас и покрет, емитују вибрације мачо мушкараца, али и поузданог, дисциплинованог и одважног човека.

„Хрватски минери данас паузирају?” питам Тешановића с погледом на обележену, изграбуљану њиву уз асфалтни пут, поред канала. Земља која је у ствари хрватска државна територија, па је од мина чисти њихова екипа (обе екипе су део истог пројекта и раде за *Норвешку народну ђомоћ*).

„Да. Хрвати данас одмарају”, рече Тешановић. „Гледајте, њихова екипа, ено тамо... видите... наишла је на тенковске мине, а ми смо у

овој шумици открили на-
газне мине. Не значи да их
још неће бити у овом кана-
лу. Растине у обалама успо-
рава деминирање терена,
па га крчимо; видите да
момци раде опрезно као
да поткивају јаја.”

„Да ли се плаше? – Ка-
кав је то осећај?” питам.

„Гледајте, то су обич-
ни људи и страха за живот
међу нама има увијек!” рече
Тешановић. „Кад преста-
неш да се бојиш, престани
се бавити овим послом. Кад
страха нестане отупиш, а
кад отупиш лако гријешеш.
И нећеш довести у опа-
сност само себе, него све
око себе.”

„Да ли је било страда-
ња на послу?”

„Овдје, не.”

„Све радите ручно”, приметио сам. „Не видим машину за разми-
нирање.”

„Гледајте, stroj MB-4 на даљинско управљање, помоћу дојстика,
одрадио је припрему на овој њиви, активирао је све мине на које је на-
ишао помоћу млатилице и чекића, и ту операцију сте требали видјети,
врло је занимљива”, рече Тешановић.

„Ко је посејао толике мине?” упитао сам забезекнут изјавом да је
на овом подручју посејано 11.000 мина на 103 локације.

„Ми у то не улазимо, нас се то не тиче”, рече Тешановић. „Гледајте,
поступак је следећи: људи из *Српског центра за разминурање* у Бео-
граду испоставе нам позиције минских поља. И ми крећемо у акцију.
Без њиховог одобрења ништа не радимо.”

„Како ваша породица гледа на посао којим се бавите?”

„Моји скоро да и не знају шта радим. Не причам никоме о томе.”

У минском пољу на прилазима Јамени
Фото: Слободан Шушњевић

„Осећате ли се супериорном особом?”

„Не”, рече Тешановић. „Ово је посао као сваки други посао.”

„Тако мислите?”

„Тако, да. Радимо ко плати! Гледајте, супериоран је онај ко вози сканију, а ми смо физички радници, слободни стрелци... Свако је овдје на сопствену одговорност. И, да се разумијемо, све су то врхунски обучени момци са међународним сертификатима за бављење овим послом. Ја сам у посљедњем рату сејао мине, а сада их жањем.”

„Дозвољавате ли сада...”

Тешановић ми ускочи у реченицу.

„У минско поље? Не, не могу вам то дозволити. Осим тога, крај је радног времена и за неки минут и момци ће изаћи из канала.”

Паде ми на памет чланак (без фотографије) на смрт узбуђеног извештача београдских новина, очито најављени припадник новинарске групе у једној од посета минским пољима Срема код Јамене, који је на овом истом месту, поред моста на каналу, са српске стране још увек комисијски неутврђене, према томе апроксимативне границе између Србије и Хрватске, закорачио с асфалта – сам или групно, не разазнаје се из текста – на земљану стазу уз канал, којом се кроз минско поље крећу деминери, и своју пустиловину, које није ни било, окитио бижутеријом придева, језичким поштапалицама, прејаким изразима („Крв нам се леди у жилама док пролазимо стазом...”), речју тако провидним инструментаријумом јавног преувеличавања, и све то без трунке (само)иронијске дистанце, да ми се цео прилог на крају, чак, учинио симпатичним у својој безнадежности и гротескном напрезању да из суве дреновине Срема исцеди Вијетнам или Камбоџу.

„Маркооооо! Кажите момцима да изађу!” довикује Блаже Тешановић људима на радилишту. Затим, стазом уз канал двадесет три оклопљена деминера излазе на пут, а једног од њих, Радета Комадара, заустављам и молим га да пред фото-репортером одглуми тражење мина италијанским детектором за метал. Комадара позира.

Настављамо путовање за Јамену, путем између ср(и)јемских поља смрти. Заборавио сам да их питам да ли успут пронађу и понеки римски новчић? Забринут сам за своју новинарску будућност. Увек заборавим право питање.

ТВРЂАВА КОД ДВА ЛАБУДА

Замислите, на почетку, две дебеле, мутне, флегматичне реке, осветљене оштрим светлозеленим сунцем априла, с паганским словенским именима, која се при изговору откидају с непца као два смрзнута зрна (Босут и Студва), отегнуте кроз бестежинску хоризонталу попут истопљене, пепељасте лаве. И замислите место (Моровић) где те две лење калоричне воде, приближавајући се једна другој у клин, а да то и не знају, Босут рођен на Папуку, Студва рођена у Спачванским шумама, излазе на чистину из храстове (пра)шуме, из свињског краљевства, као из забачених предела подсвести, завлаче се под гвоздене мостове близанце у срцу мале Венеције, међу куће-витраже, међу пилане и православно-католичке барокно-готске цркве, међу врбе с црним шлајером и расцветале трешње у белим доколеницама од креча. Јесте ли замислили ту слику? Јесте. У реду. И замислите, даље, два гвоздена моста, попут оног *йодводној* у Дунаву испод Петроварадинске тврђаве; замислите мостове близанце на локацији некадашњих мостова од дрвета, склопљене с озбиљнима намерама, само зато да би аустроугарска шумарија и месна индустрија – пословично гладне сремског дрвета и свиња! – лакше сисали крв из последњих средњовековних шума Европе.

Мостови на Босуту и Студви! Ако сте замислили дуплирану слику испрекрштаног гвожђа, зарђале геометријске фигуре стегнуте изнад воде, запечене шрафове и клинове с главама величине воловског ока, црвенкасто-зеленкасте наносе псоријазе на гвозденим костурима ових диносауруса, претеча шрафцигер индустрије, узану асфалтну пресвлаку уместо некадашње од храстових фосни, и на мостовима бабе на дијаболичним, раздрнданим бициклима с котарицама окаченим на гуверналу, онда замислите и како та два колоса, узнесена међу куће Моровића, један до другог спојени у ваздуху, премошћавају *јрви* Босут, а *друји* Студву, стотинак метара пре него што се спаре у централном

нервном систему вароши. И то сте замислили. Добро. Е, па, замислите сада ушће Студве у Босут, узвишење од укалупљене земље у средишту Моровића, облика потковице, с три стране заливано речном водом, и замислите како је то узвишење, иначе, невеликих димензија, гледано с три воде, потковичасто подграђено и заштићено од река бедемима од цигле и цепаног камена дебелим три метра, зарушеним, зараслим у шипражје, с дивљим ђубриштем при води и цркнутом, старом кокошком која је избегла клање у шуту обрушеног зида; кесе, замислите; пластичне кесе које шуште и лепршају закачене у врбовом шипражју, дарови речним ђаволима.

Призовите сада мало историјске имагинације у овај текст, напустите сопствено време додељено вам под небом, и замислите, ако то није превише, моровићку тврђавицу-град на истом ушћу у неко тамо римско доба. Прошетајте бедемима изнад Босута и Студве, попните се на куле (под вама је непрегледно шумско море), завирите кроз пушкарнице, прошетајте цитаделом с наоружаним, мрзовољним водичем у сандалама, са неким тамо легионаром Октавијем, зимогрижљивим, кијавичавим момком из околине Рима, који би сремски храст и слатку

Мост на Босуту
Фото: Слободан Шушњевић

воду радо заменио са палмама и сланом водом, али до краја војног рока преостаје му још тридесет година ратовања са крвожедним комарцима неприпитомљене, словенске провинције. И то сте, некако, замислили. У реду. А затим, прескочите хиљаду година римског империјализма, и замислите исто ово ушће, узвишење на води закоровљених, обрушених бедема, пуно змија и водених пацова, облепљено некрштеним рибарским кућама од печене земље и храстових дасака прекривеним трском и сламом. И замислите како у XIX веку, ко зна зашто, долази на то ужасно место са свитом мистериозни мачвански бан Иван Мароти (Моровић), тежак човек склон експериментисању и окултизму, особењак, обнавља римско утврђење, подзиђује циглом и цепаним каменом потковичасту земљу и на платоу, сабијену као у саксији, подиже тврђаву-град, своју задужбину и кућу уживања у сред мрачне, смртоносне шуме са две дебеле воде.

И замислите, затим, српског средњовековног великаша Ђурђа Бранковића, патолошког ловца и меланхоличног романтика, с покиданом уметничком жицом, византинца западњачке биографије који је неко време у поседу моровићког града, заробљеник његове дивље лепоте. И замислите Турке, неког Јусуфа Зогла, који подмеће запаљену бакљу под тршчане кровове и шиљи храстов колац на хришћане. И аустроугарску војску, замислите, неког Јозефа Вогела под шлемом са спиралним брковима, стражара под пуним месецом који из досаде пљуцка са осматрачнице и гледа како вода односи његову испљунуту досаду у балкански мрак. Замислите, потом, немачке архитекте и грађевинце (смештене у тврђави), како са лењирима и шестарима уносе дух рационализма у зидине Моровића, разаципају мостове преко Босута и Студве.

Е, па, добро. Замислите сада себе – себе који тамо никада нисте били – како преко једног од она два моста улазите у валовиту аорту Моровића, завлачите се аутом у узане улице, уочавате у војњи етничко-религијске карактеристике места (православна црква, католичка црква); а затим, замислите, како у шетњи узбудљивим улицама и сокацима Моровића, реч по реч са људима у пролазу, сазнајете да у старо-заветној вароши, коју локални мистификатори називају мала Венеција, има четири велика моста, да у Бусуту и Студви има ракова великих као лопата, али да у делу Моровића познатом као мали Рим више нема Хрвата (осим неколико старца), да улица недужног Матије Гупца сада носи име недужног Николе Тесле, и да су овдашњи реваншисти у последњем рату вратили овдашњим Хрватима мило за драго, испоставили

Моровићка тврђава на ушћу Студве у Босут
Фото: Слободан Шушњевић

им рачун за усташко оргијање у Другом светском убијању. Замислите! И пошто сте у моменту осетили да вам се све то гади, та *њихова* циклична размена мржње, замислите себе како силазите истовремено на обе реке да посматрате рефлексију априлског диска на води, ракове лопатаре и врбе у жалости, и како вам изненада, с оног самодовољног тврђавског узвишења (за којег до тада нисте ни знали да постоји), тачније са широм отворене капије од лозасто изувијаног гвожђа, запада за око српска застава с оцилима залепршана на ветрићу. Јесте ли и ту слику замислили? Јесте. Добро. И улазите, аутом, међу оглодане зидине, тек сада свесни да сте заправо ушли у некакву тврђавицу. И малог жутог пса који срчано лаје на ланцу, замислите. И замислите човека средњих година с пароксијском брадицом и зачуђеног погледа (није очекивао посету), који излази из једине куће на платоу у средишту тврђавске потковице, протојереја моровићке цркве Пресвете Богородице, који у тој великој црквеној кући саграђеној на ушћу две воде, у којој су се смењивале генерације свештеника, станује од пре осам година са женом и четворо деце. А затим, замислите, овакав његов монолог на авлији.

„Нападају ме неки у Моровићу што сам окачио српску заставу на капију, као да ја треба да се стидим своје српске заставе. И коме смета застава? Смета неким нашим Србима из Моровића!? Хрвата овде готово да више и нема, заменили су куће и отишли у Хрватску. Словенци каче своју заставу на сваку чуку, Американци да не причамо, само Србима, замислите, смета њихова српска застава! Е, људи моји, какав смо ми то народ! Видите ову тврђавицу, видите на шта личи; нико је не одржава, никоме до ње није стало. А под заштитом је државе! Замислите! И колико сам само захтева упутио да се спасе овај споменик културе; кога све нисам доводио, и кумио и молио, и шта ми све нису обећавали, и појео вук магарца! Кућа... приђите да видите зидове... напукла, видите колико је напукла, под њом се слеже земља, јер се тврђавски зид обрушио у Студву. Нико за то не мари. А колико само хроста извезу одавде. Важно је да њима смета српска застава.”

И замислите, на крају, ту српску заставу на капији, сивомаслинару црквену кућу поремећене статике, напуклих, реуматичних зидова изгрижених влагом, неокречених фасада, с којих се круни потклобучени малтер, и замислите око те куће, једине куће на тврђавици, авлију с дирљивим траговима уношења лепоте која клизи у Босут и Студву; замислите земљу која се слеже, с малом, брижљиво сређеном капелицом у ћошку код гвоздене капије, с баштицом и воћњаком окречених стабала и с вешом као женском судбином обешеном између грана; авлију, замислите, укалупљену изнад две дебеле воде на полузарушеним бедемима тврђавице, која захвата цели потковичасти земљани плато моровићког старог града. А затим, замислите у ћошку авлије убоге шупице у жици, зид тврђавице обрушен у Студву, и подале тамо, на обали, шут, ђубре, кесе, цркнуту кокошку, замислите. И на сред тврђаве у просценијуму куће, круг описан окреченим циглама на земљи и у кругу два бела лабуда; два лабуда од бетона, замислите. Или беху од гипса? Не знам. Замислите, нисам проверио.

ВРАГОВИ У МАНАСТИРУ И ГОСПОЂА ИЗ УЛИЦЕ НЕЗГОДНОГ ИМЕНА

Ко је залазио у те мање-више озлоглашене мушке сремске биртије (бирцузе, крчме), тај зна да је на покеру и преферансу цео Срем и да је картање омиљени спорт чланова кафанске ложе Срема. Заклети картароши још знају, премда о томе нерадо говоре, и да се, у ствари, из дана у дан, с генерације на генерацију, преноси од памтивека и игра по биртијама, по парковима или на улицама, једна те иста партија карата са Великим Мајстором Животом. Међутим, ко је са стране – или у својству учесника вражије игре, зашто да не! – посматрао картароше за столом, уносио се у њихове изразе лица и гестикулације, ћутао са њима у тишини из које кане, тек, понека реч, али и слушао запаљене гласове у електричном колу игре, тај мора да призна да ова мушка зависност, заснована на црно-белој драматургији губитка или добитка, има то поштено својство да из играча (често у готово молитвеној контемплацији) истерује највеће домете искренности и емоционалних излива.

С друге, пак, стране, тамо где се искреност подразумева, нпр. у цркви, пред олтаром, догађа се да се човеку смучи од нечијег фолирања. Ко је бар једном пред олтаром видео те на смрт озбиљне људе спуштених глава и рамена, и себе међу њима (истог таквог), тај зна, јер познаје себе, колико на тим напрасно скрушеним, преподобљеним лицима у одсјају свећа, има површности, театралности, позе. Речју, има комичне и лажне озбиљности, дволичности и лицемерја, као што с друге стране има, понекад, и дирљиве искренности, потпуног предавања (Богу), чисте вере, лупања челом о камени под испред олтара, туге и бола који штитају као клешта. Најчешће је у цркви лако раздвојити *живо* (искреност) од *кукоља* (претварања), с обзиром на то да фолиранти и лажни свеци, ако не зазјавају отворених уста испред иконостаса или не зевају по ћошковима, мисле да се Богу могу додворити

глумљењем туге и притом пате од губитка спонтаности и духовитости. Лојалност цркви исказују пренаглашеном ревношћу и формализмом, и многе се, бре, пувају пред олтаром.

А, опет, кад мало размислим, као да смо у цркви сви слични, другачије у том пејзажу изгледа да и не може, напречац промењеног израза и понашања, покорни и смерни, тако предвидљиво преподобљени и „добри” да сам, посматрајући њих неколико Београђана, и себе случајно међу њима, на недељној служби у цркви манастира Велика Ремета, изненада добио напад индивидуалности и, не издржавши да их гледам тако спуштених носева, напустио сам цркву, помало разочаран собом, извинувши се недужном Богу. Иста врста индивидуалног протеста против механичке предвидљивости групе, против досадног демократског једноумља, јавила се у мени пре неки дан када сам у Змај Јовиној улици у Новом Саду прошао крај плакатираног пулта испред којег је група млађих људи потписивала петицију за очување Лединачког језера и толико су се сви разметали општим местом љубави према природи и злим капиталистима којима је на памети само профит, да ми је дошло да заокружим да сам за каменолом (у чијем копу се створило језеро) и наставак експлоатације камена, што би можда било и природно, с обзиром на то да је мој отац, мање је познато, један од људи који су ископали ту сребрну лединачку рупчагу.

Убрзо по напуштању цркве манастира Велика Ремета, седим заваљен у пози благоутробија на скрајнутој клупи у воћњаку изван манастирских зидина (повише у брду, дијагонално од главног улаза), с рукама изнад главе, привидно спокојан, с погледом у небеско плаветнило и са испруженим, прекрштеним ногама на столу, удишем боровину и слушам расцвркатале фрушкогорске птичице. Кад, у неко доба, њих две из групе Београђана пред олтаром, млађе жене које су ми у цркви запале за око због марама на глави и дугих сукњи, журним корацима, чаврљајући уз кикотање, излазе из манастирске капије, долазе до свог аута паркираног у брду, и приређују ми забаву, Богу и мени, и не слутећи да су посматране. На брзину скидају мараме и ослобађају косе, једнако чаврљајући уз кикотање, оговарање и понеки безобразни коментар, а потом свлаче са себе сукње у којима су биле у цркви, убацују црквену опрему на задње седиште, ускачу у ауто и у тренутку маневрисања у рикверц, појавих се, као ђаво, у ретровизору. Одоше и оставише ме на клупи са питањем зар оне стварно мисле да их Бог малочас није видео и чуо?

Кад год се поведе реч у румским Немцима, сетим се текста из *Застава* (1882, бр. 1) на којег ми је скренуо пажњу румски историчар Ђорђе Бошковић, а односи се на неког чудака Стевана Штила. „*Тај Немац*”, пише сремски дописник новосадског листа, „*већ 24 године живи сам на џавану и само својој јединој сестри дојушића да ја види. Узрок оваквом њонашању је несрећна љубав. Он је три године волео своју комшиницу, али се она удала за другога, а њега извикала умоболним. Он се појео на џаван и нији се брије, нији шиша, нији сече нокће. Коса му је гуа њола мейра, а брада до њојаса. Само седи на њању као њећао и њуши*”.

У Руми, пре неки дан, њих двоје, држећи се за руке као два уплашена детета у ноћној шуми, с обостраном несигурношћу у ходу и гримасама својственим слепцима или слабовидим људима, премда нису били ни слепи ни слабовиди, стоје неколико часака, згледају се и снебивају на отвореним вратима пекарско-посластичарске радње у Главној улици. А затим, Он први, а за њим и Она, спотакавши се о његову ципелу, премда је изгледало да се спотакла о праг, наступају за стакленим пултом окићеним кроасанима, кифлама, пицама, колачима, тортама и осталим живежним ђаконијама, где управо наручујем бурек са сиром, за понети! Обоје су, ако се добро сећам, обучени у неупадљиво сивим, пригушеним комбинацајима које су ми запале за око изгледа баш због те пренаглашене неупадљивости. У њиховим безличним одевним макама, наслутио срачунатост скривене намере особа које не желе да упадају у очи. Премда не мора да значи, пошто је Он, за разлику од Ње, своју припадност западном конфекционизму, свој белег странца у српској провинцији, носио о рамену као узвичник под видом ташнице с каишићем дијагонала превученим преко стомака, што је начин ношења (ташнице) несвојствен овдашњем свету. Према томе, сви који су тога дана на Главној улици у Руми, запазили ово двоје старца, док застајкују, криве вратове и загледају фасаде кућа, препознали су у њима странце. А само они, малобројнији, којима је познато да је до Другог светског убијања у трговишту Руми живела најбројнија немачка популација у Срему, могли су да претпоставе, а с обзиром на учесталост сличних пензионерских групних или појединачних посета у последње време, да су Он и Она, највероватније, Немци или Швабе у посети свом родном граду.

Нека ми се опрости истина која ће, можда, зазвучати као препонтентност, али само што сам их, тога дана, први пут угледао на вратима дотичне радње, Добри анђеол репортаже ми је сигнализирао да су то румски Немци у посети својим успоменама. Пришли су пулту. Он је окрзнуо мој профил крајичком искренутог ока и обратио се продавачицама на српском језику, с немачким призвуком, и обавезним „ч” уместо „ћ”, рекавши отприлике (док је Она све време ћутала) да од јутрос траже кучу у којој је Она рођена (обоје су рођени у Руми), па ако им неко може помоћи да је нађу, или већ коме да се обрате...

„По опису би рекла да је кућа негде према Брегу”, рече продавачица. „Јесте ли обишли тај део Руме? Тамо, према вашаришту.”

„Јесмо”, рече Он. „Али, тамо нема њена куча.”

„А да кућа није срушена?” умешао сам се по савести. „Или, можда, преправљена тако да је више не можете препознати?”

„Кога да питамо?” Он се замисли, нервозан.

Жена гледа и ћути као под седативима.

„Јесте ли сигурни да је кућа коју тражите у правој улици?”

„Сигурна је... да, да... Главна улица. Али, нема њена куча! Нема, па нема! Све куче су на броју, само нема њена родна куча”, рече Он (у име Ње), а затим скоро шапатам: „Знате шта, некадашње име улице је мало незгодно.”

„Незгодно? – Како се звала улица?” упитах старог Швабу.

Човек се примаче и нагну према мени.

„Улица Адолфа Хитлера.”

Сат-два касније, зајављујући по Главној улици у Руми, спазих њих двоје у тренутку док, држећи се за руке, као по јајима улазе у зграду Музеја у реновирању, а око поднева, напуштајући лепу Руму (и још лепшу куму), угледао сам их преко пута парка, испод Брега и вашаришта, док су загледали фасаде, једнако се држећи за руке, траже можда и даље њену кућу у улици „незгодног имена”. Он је привуче себи, једном руком је загрли а другом јој показа нешто у врху забата са замандањеним таванским вратима. Можда јој је причао о љубавном бродоломнику и „отпаднику свемира” Стевану Штилу, који због „несретне љубави” до смрти није сишао са тавана.

МОЛИТВА ЗА ДРВО НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ

Дрво на водоторњу, егзибиционизам и чудо природе (седмо сремско чудо), о којем ће бити речи у данашњој причи, гравитационо дрвено створење са жилама учвршћеним у ваздуху, такорећи, донели су у кљуновима домаћи ничији голубови и засадили га у наслаге сопственог измета, нагомилаваног деценијама на равном бетонском крову напуштеног железничког водоторња у Инђији. Прихватио сам ово „објашњење” (не)упућених саговорника, зато што је довољно (не)вероватно и довољно провокативно и шокантно, да опседне и моју репортерску и моју књижевну машту, ако се ове стваралачке страсти могу делити, па и ако не могу. Тако су птице, ако је тако, и ако су птице, настањене у колонији око оближњег житног силоса поред пруге – голубови (које у Њујорку зову крилати пацови), створили у Инђији јединствену лабораторију дрвеног живота, неку врсту биолошке капсуле која се изолована на висини од око двадесет метара изнад колосека железничке станице, преко две деценије супротставља се законима физике и хемије, и неким божјим провиђењем, опстаје у облацима изнад сремске пучине.

Феномен из Инђије, назовимо га једноставно подвигом природе, којег би другде одавно заштитили и подигли на степен природног споменика и туристичког мамца, дрво, замислите, израсло из стогодишњег голубијег измета накупљаног на бетонској плочи железничког водоторња, дрво које би другде, будимо реални (и прагматични), произвели у заштитни знак и медијску звезду, сликали га за новине и телевизију, отискивала га на мајицама, саливали га у гипсу или у пластици, правили га од блата и злата, фотографисали га на разгледницама, доводили туристе и продавали поглед на водоторањ – овде, чак и овде, где у јуну очекују десетине хиљада људи на концерту *Пејерса*, дрво израсло у облацима, драгуљ континента Срема, једва да је примећено и од комшија,

железничког особља и станара из кућа преко пута и да није власника бифеа *Немања* у приземљу водоторња, који улазе у објекат држи под контролом, можда не би било ни тог дрвета на крову.

Дуго ме већ није било на инђијској прузи, и морам да признам да сам помало страховао да на станици више нећу затећи водоторањ – безразложно, наравно, јер се код нас (парадоксалном срећном околношћу у овом случају) старе и напуштене зграде, посебно у власништву државе и њених ригидних предузећа, какве су нпр. српске железнице, често занемарују, гурају под тепих и, уместо да послуже као стубови наслеђа и континуитета, препуштају да се уруше саме од себе. Немам идеју шта би друго, осим занемаривања нечега што више нема употребну вредност и последично заборав – појаве који се код нас правдају недостатком новца и сиромаштвом – спасило од рушења одавно пензионисани железнички водоторањ у Инђији, појилиште за изумрле парњаче које је надживело обећану смрт захваљујући свом губитку значаја.

Преplави ме радост! На крову водоторња израсло је дрво раскошне крошње. И не само да ме је на железничкој станици, насупротив алеје барокних дивљих кестенова, преписаних из Кишове литерарне улице, дочекао светлосиви правоугаоник водоторња, него је стара грађевина уз пругу остала скоро иста онаква какву сам је угледао први пут, пре много година, грубо омалтерисаних зидова, ту и тамо оглодане цигле и ољускане фасаде, лучно засвођених прозора са решеткама без стакала, само што је сада у приземљу, у омањој згради као кутији за ципеле, слеplеној с водоторњем, бифе са малом отвореном терасом, бифе *Немања*. Нешто ме је посебно коснуло. Као да ме је, осим дрвета на крову, чекао у раму високог прозора, оцртан као тушем на подлози унутрашње полутаме, и бели голуб који ми се зарезао у око из воза пре више од двадесет година. А сада, опет, голуб је на истом прозору, с решеткама без стакала, као и онда!

(Овог момента, сетио сам се поучне приче о страном дипломати, мислим да је Енглеz, који се током бомбардовања Београда, затечен на улици, склонио у хаустор зграде на Дорћолу и дрхтао скупљен иза тешких, китњастих врата окованих железом и решеткама, застакљених млечним таблама кроз које се ништа није могло видети, а чији му се разлупани доњи леви оквир решетке, кроз који је вирио, урезао за сва времена, да би педесет година касније посетио ту зграду и констатовао да је доњи леви оквир решетке и даље без стакла.)

Дрво на крову железничког водоторња у Инђији
Фото: Жељко Марковић

Међутим, небеско дрво је у великој опасности и главе може да му дође неки плесниви бирократа ЖТП Београд, то предузеће је власник водоторња на железничкој станици у Инђији. Питање је дана када ће започети умивање и запирање оронуте станице у склопу спремања Инђије за летњи концерт „црвених љутих папричица”. Хоће ли стари водоторањ са својим невероватним дрветом преживети ово спремање, ако их не заштити јавност, локална управа (и Сремска телевизија у згради на корак од водоторња), или градоначелник Инђије Горан Јешић, лично? Чујем на железничкој станици да планирају да одсеку дрво, чији је пречник стабла сада већ критично велик. Изгледа да је већ почела припрема терена, пред сечу дрвета, под видом забринутости да

дуд корењем не сруши зидић од цигле некеме на главу. Позната метода која се још може упоредити са новинарским линчом паса луталица који, наравно, прете деци, да би се пропагандном припремом (и злоупотребом деце) оправдало хватање и убијање напуштених животиња. Међутим, дрво на водоторњу није никаква опасност по људе, и уместо да се водоторањ, који је сам по себи старина, реконструише тако да сав буде у функцији одржавања дрвета у животу, као и да се помогне дрвету да преживи у облацима, нашем човеку је најлакше да проблем реши тако што ће заклати дрво.

„Гледате дрво?” пришао ми је на перону студент Милан Рамањук. „Кад год прођем овуда, погледам горе... Невероватан приказ, заиста!”

Дрво је олистало као сва нормална дрвета и корење му се, изгледа, тако снажно везало за подлогу, да му ни олујни ветрови нису дошли главе.

„Знате ли које је то дрво?” упитао сам младића.

Високо, међу решеткама прозора, бели голуб као гипсани одливак.

„Мени је речено да је дуд”, рече Рамањук и показа руком у висину. „Видите кроз прозор ону цистерну горе... Не тај прозор, где је голуб, онај други гледајте... Да, да, тај! Прича се да у цистерни има воде, у њој се купи кишница, и корење дрвета се одатле напаја.”

„Може ли се на кров?” упитах младића.

„Питајте у бифеу”, рече Рамањук. „Мислим да власник држи кључеве водоторња. Или, можда је боље, питајте особље станице. Сигурно нешто знају о дрвету.”

Милица Радујковић (*шеф станице за њрансјорџ*): „На које дрво мислите? А, оно на крову водоторња! Да, видела сам... знам, знам... Жао ми је, али о том дрвету вам ништа не могу рећи. Ја сам од скоро овде, ако треба позваћу старије колеге.”

„Чујте, ми, стари железничари из Инђије, залажемо се да се сачува и водоторањ и то дрво на крову! Водоторањ је још из времена Аустро-угарске, мало их је таквих у Срему, и не би ваљало да га поруше. Ако због ничега другог, требало би га сачувати због тог дрвета на крову!” рекао ми је пензионисани отпражник возова Стаменко Банда.

Душан Кнежевић (*радник у станичном мајацину*): „Сваког дана гледам то дрво, стварно је чудо своје врсте, али о њему ништа не знам.”

Сока Катић (*сиремачица на станици*): „Знам! Знате како је то дрво доспело горе... Голубови у кљуновима донели клицу и то се примило у њиховом измету. Овде има на хиљаде голубова, видите и сами, лете на све стране, а гнезде се горе у водоторњу.”

Тераса бифеа *Немања* у приземљу водоторња.

„Где је то дрво?” два кондуктера за столом гледају око себе.

„На водоторњу изнад ваших глава!” рекох.

„Ко је горе засадио дрво?” смеје се један од кондуктера.

„Голубови!” укључује се са суседног стола власник бифеа Миле Дудар, разведрен у хавајској кошуљи. „Голубови су га донели у кљуновима.”

„Пођите са мном... ако вас не мрзи... да видите пањ у трави”, рече конобарица Мара Матић и минут-два касније разгрће траву око пања. „Овде је био стари дуд, ја га се сећам, и ово стабло на водоторњу потиче од њега, гарант!”

Прилази Миле Дудар и подиже метални поклопац базена.

„Видите, базен је пун воде. Из њега се вода цевима извлачила у цистерну горе у торњу. Тврдим да у цистерни има воде, пуни је киша, и

дрво је у контакту са том кишницом. Како би другачије опстало на бетонској плочи. Здравом је, видите каква му је крошња, као да расте из земље! Ја га памтим још од пре двадесетак година, када је овде била кафана *Племенка*.”

„Је л’ то дуд, сигурно?” пита.

„Дуд, дуд... сигурно...” потврђује кафеџија Миле Дудар и поентира: „Док сам ја овде, том дрвету не сме да зафали лист са гране!”

(У одбрану дуда ставио се кафеџија Дудар! Логично. Сетио сам се Звонка Шарића који се стара о звонима на врдничким црквама.)

„Да ли сте се пењали на кров?” пита.

„Не ја... А ни вама не препоручујем”, рече кафеџија. „До врха воде гвоздене мердевине уз зид, али све је у торњу затрпано у голубијем измету и морало би се очистити да се ослободи пролаз на кров до дрвета. Моја конобарица Анђелка, која ради после подне...”

Иза угла наступа сувоњава жена пореклом из Мајданпека.

„А, ево је, као наручена!” смеје се Дудар. „Секо, дођи, молим те, седи с нама минут, ово су новинари из Новог Сада... Пишу о оном дрвету на крову!”

„Пењала сам се све до цистерне”, рече жена. „Али, ни ја нисам била до самог дрвета. Тежак је приступ, мердевине се климају. А и забранио ми газда. Сад, да се мало и нашалим, ја сам газди предлагала да на крову направи башту, кад већ горе расте дрво и прави хладовину.”

„Зашто сте јој забранили на кров?” пита Дудара.

„Ризично је... чули сте...”

„Шта сте радили у водоторњу?” пита Секу конобарицу.

„Уништавала голубове”, рече жена, погледа у Дудара и угризе се за језик. „Знате, да сада ја не испаднем вештица, немам ништа против птица, али у водоторњу су стотине голубова... Гнезда, голупчићи и јаја су на све стране. Има сврака, ласта, врабаца... Чудо боже! А плафон бифеа је испод њих. Морали смо да запречимо неке прозоре. Сад је опет све по старом.”

„То се није могло издржати”, уздахну кафеџија.

Стари, напуштени водоторањ на железничкој станици у Инђији, правоугаоник од цигле срезан уз колосеке, с гвозденим резервоаром у зидовима за напајање ожеднелих локомотива парњача, пун голубова и осталих летећих живуљки, први пут ми је улетео у око кроз замузгани прозор воза пре више од двадесет година, када сам високо на његовом равном крову, заправо на бетонској плочи опасаној оградицом

од цигле, запазио омањи зелени жбун као печурку окачену у плаветнилу, и до Београда се забављао замишљањем како је тај олистали зелени живот могао да доспе на високи кров водоторња, развије се и опстане на голом бетону. Познајући репортерски део себе, вероватно сам се већ видео на крову с фото-апаратом о врату и репортажом у глави. Али, те данас ћу, те сутра ћу, и како бива у животу, много је мојих возова протутњало поред инђијског водоторња, пре него што сам ове недеље, у друштву фото-репортера, скренуо према железничкој станици да довршим причу чије сам писање започео пре две деценије. Срећом, код нас човек може да закасни двадесет година и да опет стигне на време.

У ИНЂИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА ВОЗА

Звук метле, сличан шапату или гужвању хартије, употребљене у рукама замишљене спремачице Софије Соке Катић, упаковане по правилу службе у тиркизно-плавом радном мантилу и заштићене гуменим рукавицама, која је као и сваког другог преподнева чистила и прала уфлекани бетон, засејан опушцима и жвакаћим гумама, испод надстрешнице зграде железничке станице у Инђији, гугутање кумрија, лепет крила ничијих домаћих голубова са оближњег закатанченог водоторња и симфонијски цврнут афричких птица са оближњих крошњи и електричних жица, оштар као стакло, удаљено брујање и рика лимених животиња са централног раскршћа на старом путу Београд – Нови Сад, беше оног ултравиолетног дана, када је зачета ова железничка прича, све од звукова на овом *свештом* инђијском месту уз велику пругу, које је у ствари, а да то и не зна, синоним за буку, покрет и метеж. Моментално на перонима нема ни живе душе. Тајац.

У чекаоници иза шалтерског стакла на којем пише ПУТНИЧКА БЛАГАЈНА, беспослена службеница на јаслама државе, у паузи између два воза, налакћена на сто и главе подупрте шаком која јој је зарозала образ и уста, сањари плитко замишљена кроз широм отворен прозор, с погледом на врућу голотињу празне пруге, и птичице које скакућу и кљуцају по камењу између шина. У канцеларији, широм отворених врата, Милица Радујковић, шеф станице за транспорт, пребира у тишини по пласту папира саденутом на тешком радном столу старинског кроја, а Душан Кнежевић, радник у станичном магацину, вилени унаоколо у паузи између утовара и истовара. Осим птица (и Сокине метле), све је у успореном ритму, краткотрајно заустављено, пререзано у пола корака, замукло у пола речи, и да сунце од ране зоре не засипа станицу ултравиолетном прашином, стварајући илузију предстојећег пријатног

дана, а уследила је сурова врућина, можда би позориште звано *Железничка станица Инђија* потонуло у још дубљу меланхолију.

Припремите се на једну дебелу реченицу! Сва та јавна места с којима повезујемо искуство мноштва људи и вејавицу њихових лица и гласова, буку и бес ужурбане, узбуђене и нервозне гомиле и шкрипу и звекет технике, а ту природно спада и мала, запуштена железничка станица у Инђији са својим летаргичним, мрзовољним и ћутљивим јутарњим путницима, који пругом путују у Београд (или у Нови Сад) на посао или на пијацу, и у таласима, спорадично, опседају пероне испод напуштеног водоторња – очуђеног дрветом дуда које годинама опстаје на равном крову израшло из голубијег измета! – сва та, дакле, железничка окупљалишта путничке светине, када на моменте „предахну”, опусте и утихну између два воза, утисак је као да се стропоштају у разјапљену пукотину времена и, барем мени, заустављена у другој временској и просторној димензији, стварају утисак да су тиша од сопствене тишине, пре него што их гиљотинира и станицу врати у равнотежу препознатљивог искуства громогласни челик неког међународног воза. Зато ћу, ненамерно, ипак претерати ако кажем да ми се оног знојавог преподнева, сможеног на припеци и спарини, инђијска станица, тренутно испражњена од људи и пустих перона, са шинама које су цврчале на сунцу као цврчци у усијаном медитеранском боровњаку, учинила као најјусамљеније, најтише место на свету.

Бићу прецизан, избио сам на пероне у 10.03 часова, како је (тачно) писало на округлом, старом *сименсовом* сату, окаченом о ребрасту клавијатуру дрвене надстрешнице, који ме је покретом сказаљке – само што сам закорачио на ову железничку позорницу – одбацио тридесетак година у дубину сопствене историје и изазвао у мени слику истог таквог *сименсовој* сата, окаченог на перонима одавно покојне железничке станице у Врднику, одакле највероватније вуче порекло моја потоња железничка страст, испољена до опсесије. Врдничка пруга, упоређена са инђијском, имала је интимност и заразну љупкост тзв. слепих, равничарских пруга, протегнута с Фрушке горе до двадесетак километара удаљене Руме (преко Павловаца), а фамилијарни, размажени и самодовољни врднички воз, коме се нигде није журило – поистовећујем га са својим првим изласком у бели свет, који је за мене била Рума! – имао је навику да с пролећа, када се зацрвене трешње на ничијој земљи у пољима, застане на отвореној прузи, и онда бисмо ми, путници, заједно са

Железничка станица у Инђији у очекивању врућине
 Фото: Слободан Шушњевић

посадом воза, навалили на трешње и опет (у Руму или у Врдник) стизали на време. А, с друге стране, типска, вертикална зграда врдничке железничке станице, и данас постојећа, лепша је од хоризонталне инђијске станичне зграде, ако се тако нешто субјективно сме рећи, и још док су овом слепом пругом у повлашћени Врдник стизале парџаче и шинобуси, многи су обожавали ту малу, скрајнуту, фрушкогорску железничку станицу испод манастира Врдника, црну од угљене прашине, коју су без сувилог разлога убили крајем шездесетих година прошлог века, колатерално, у пакету са рудником угља.

Али, вратимо се у Инђију! Чекаоница железничке станице, срце система, зјапила је празна и бучала је као шкољка притиснута на уво. То је невелика про-

сторија са три ребрасте дрвене клупе од гвожђа завијеног у форми Еустахијеве трубе, при чему је једна од клупа офарбана у тамноцрвену боју нечије подсвести, с робусном гвозденом пречагом испред шалтера благајне, округлим полумртвим сатом изнад стакла, с којим придев *замузјаној* иде као *намерник* са именицом путник, и електричном пећи окованом решеткама (да путници зими на њој не седе). Белих је зидова, с тамнобраон, лакованом соклом, и високог плафона преко чије су аутентичности, мени непознатог изгледа, закуцали летвице или њихову (пластичну) имитацију; сва срећа, једино крпљење ентеријера, који је

у основним цртама, изгледа, сачувао душу с којом је рођен пре сто и кусур година, када је ова железничка станица, изграђена на стратешком коридору (за разлику од врдничке), подигнута за потребе и по мерама у оно време оближњег села Инђије. Село се развило у варош, а зграда станице, с пратећом инфраструктуром, па тако и чекаоница с путничком благајном, заостали су за градом и његовим потребама, с једне стране изгубили су корак с временом и новим архитектонским и техничким достигнућима, а с друге стране, железница је запустила ово здање, и све у свему, инђијска станица се дошлепала до нас скоро аутентична.

Тихо је као у гробу. И све врелије и врелије. Иза врата, на боку зграде, с таблом *Подружница њензионисаних железничара*, Стаменко Банда, отправник возова у пензији, поверава ми да би умро када би га неко одвојио од возова и пруге. У прозору нечија заборављена *Лејџимација за њовлашћену вожњу сџаријих лица и њензионера*. Звонца на зиду залепљена као ластавичија гнезда и старинске табле са упозорењима типа: *Не ходај њрујом*. Три празне пивске флаше остављене су на темну правоугаоне чесме с пијаћом водом и неодмереним (националним, романтичарским) аспирацијама непознатог аутора урезаним на мермерној плочи са које сазнајемо да је чесма изграђена поводом железничке славе 3. јуна 1997, и да се зове, ни мање ни више, него: *Чесма Свејој цара Консџанџина и царице Јелене*. (Чесма с таквом посветом припада оној врсти мегаломаније, која је улицици у Врднику дала име *Три цара Лазара*.)

И тако сам, дакле, стигао из хипертензивног центра вароши на дремљиве пероне железничке станице у Инђији баш кад треба, баш у оно изглобљено, сензуално време отворено као празна страница књиге између два воза (од којих је један управо отклопарао Београд), укочено и глувонемо време, које као да није припадало никоме, ни путницима ни особљу станице; упао сам, другим речима, у временску капсулу која пружа прилику нама, љубитељима, страсницима и, да тако кажем, зависницима од тих малих, аустроугарских панонских железничких штација у унутрашњости Срема, да натенане у тишини разгледамо крхотине железничке, али и сопствене прошлости и препустимо се еротском зрачењу, сензацијама и магији таквих жаришта уз пругу.

Можемо ли, сада, с позиције летњег сплина, тишине и укочености инђијске железничке станице, можемо ли да замислимо – ако их нисмо доживели – апокалиптичне призоре који су се у стварности, односно у истој једној таквој временској капсули између два редовна воза, одиграли

пре неки дан, ако је концерт америчких *Пејерса* у сремским њивама био стварност, када се крдо ванредних музичких возова, набијених електрицитетом младе, знојаве дивљачи из земље и иностранства, сручило (у уторак) попут елементарне непогоде на црвоточне пероне провинцијске станице (с гравитационим дрветом дуда на водоторњу), и с учинком пирокластичног облака или, ипак, бујичне воде, свалило се на метлу спремачице Соке Катић!

Грмљавина *Пејерса* била је и прошла, еуфорични возови светског циркуса напустили су Инђију, и од јутрос, по реду возње свакодневне чамотиње, домицилни јутарњи путници, радници и пијачари, опет главињају испод станичне надстрешнице, шеткају се по перонима, мрзовољно зевају и пљуцкају пикавце, чекајући неке своје возове са Велике пруге, а за њима у временској капсули, до следећег воза, остају на празним перонима само меланхолична пустош, голубови и шапат Сокине метле.

ДВЕ ПРИЧЕ О ЖЕНСКОМ ЈЕЗИКУ

Прва прича

Чекајући саговорника за новине, пошто сам из мени непознатих разлога дошао сат и по пре заказаног састанка, забасао сам у прохладну, премда ушушкану башту високо котиране кафане, натрпане компликованим, тешким инвентаром од изувијаног, кованог гвожђа и дебело сечене храстовине, ограђену јонским, а богами и дорским стубовима од гипса и надграђену бетонским лабудом у природној величини, из чијег је полузакланог врата штрчала зарђала гвоздена шипка као ишчупани гркљан, испрсан оксидом крви, и у незахвалном, па и ризичном својству првог госта, тог зимогрижљивог и сивог октобарског раног јутра, преузео на себе авантуру испијања прве еспресо кафе, смандрљане у италијанском експонату из времена тршћанске кризе. Хтео сам, додуше, убијен у појам још с врата, да одустанем истог момента када закорачих у депресивно шупљу, безвучну полутаму, испуњену укисељеним, млаким ваздухом тек отворене кафане, с истим оним тучаним столицама и столовима и гломазним, дугачким, отуђеним шанком (за моју грађу и укус) затрпаним неопраном стакларијом од синоћ. Али, намргођена, заправо здраво љута, премда лепушкаста, кестењаста фрушкогорска провинцијалка (бело)светског изгледа, у отромбоњеним панталонама, три броја већим, сребрном алкицом прободеном кроз доњу усну и тетовираним слепим мишем на врату, коју затекох док је покретала охлађене кафанске системе у шанку, пљуцкајући у лавабо, сама за себе, порнографске скарадности на рачун претходнице, погледа у мене као да се буди из анестезије, промоливши кестењаста чуперак, сребрну алкицу и слепог миша иза пулта, с тако неодољивим бесом прпошне бунтовнице, да на њено брзоплето, пргаво: „Седите у башту, сад ћу ја доћи!”

– нисам имао срца а да јој не узвратим: „Важи... Је л’ може *обична* кафа, без шећера?”

„Не кувамо обичну кафу!” узврти мала.

„Онда продужени еспресо, без млека, и чашу обичне воде... Имате новине?”

И новине ће донети...

Сео сам у башту, као покисао, запахнут фрушкогорском поточном хладноћом, колебајући се да ли да откажем поруџбину, пре него што уђем у беспотребан и неизбежан конфликт. Кад, ево ње на вратима кафане, забрињавајуће експедитивна, једнако бунтовнички намргођена, носи на првој јутарњој тацни еспресо високог ризика и воду у стакленој флашици коју нисам наручио.

„Изволите”, рече и пиће спусти на сто.

„Рекао сам *обичну* воду у чаши. Нисте ме чули”, приговорих јој опрезно, покривен техничким осмехом (да се не разљути), а онда приметих да је донела кратки еспресо, с млеком, и то хладним. „А наручио сам и продужени еспресо, без млека.”

Мала ме ошину погледом.

„Нисте!” рече. „Ја знам шта сам чула!”

„Јесам.”

„Нисте!”

„Јесам.”

„Нисте, господине!”

„Нисам!” узвратих оштро. „Осим тога, млеко је хладно.”

Мала отпухну, баш сам је изнервирао.

„Оћете вруће млеко? Да сте одмах рекли, донела бих!” обречну се мала и испружи руку. „Дајте ми шољицу, насућу вам вруће млеко... Али, кад се угреје апарат!”

„Нееее...” завапих спонтано.

„Не знате ни ви шта оћете”, рече мала језичара и одмаче се увредљивим, пргавим кораком, лупкајући тацном по бутини. И добаци: „Куцала сам то што сте рекли!”

Ако је куцала, што не донесе фискални рачун?

Тако ми и треба, помислих. Био сам већ спреман да платим донету сплачину у замузганој шољи и да напустим башту, кад се сетих да у ово јутарње доба ништа слично кафанско није радило, а и пропшна конобарица је пожурила до оближњег киоска по новине. И, ево је, бржа од свих мојих очекивања, враћа се неуротичним кораком, носи под

мишком сву могућу дневну штампу и пролази поред мене као поред турског гроба.

„Мала, ја бих новине!” добаких за њом.

„Нисам ја за вас никаква мала!” узврати мала из окрета, бесно прође прстима по папирнатом пласту под мишком, извуче један таблоид, по њеном избору, и тресну га на мој сто, једнако намргођена, без речи. Остале новине однесе са собом. Пошто сам намагарчен у кафани у коју нисам желео да уђем, прелистао новине које презирем, платио еспресо кафу коју нисам попио, и воду коју сам попио, али је нисам наручио, и при том остао кратак за кусур, чиме ми је ускратила право да је частим, што ми није падало на памет, кренуо сам кроз место које се будило из ноћне анестезије до локације на којој сам уговорио разговор за новине.

Друга прича

Свеже, сумагличаво фрушкогорско јутро у црвенкасто-смеђим тоновима сепије, оштро као жилет, и наговештај првих слана и мразева у мислима, ноздрвама и на кожи *мојих* образа, опрљеној шумским ваздушним струјама, очи великог, обредног јесењег убијања јестивих животиња по Срему. Улица под нагибом, замузгана у сумаглици, и типична домицилна алеја средовечних орахових стабала поред прозора и плотова, улична (естетска) надградња, затрпана сметовима жутог лишћа, повише гњилог и зарушеног корита шумског потока, оперваженог жвалама ружичастог блата, трулим лишћем и пластичним људским нечистоћама. Пуста, нерасањена, глувонема улица у брегу, тишина и укоченост, и полураспаднути јавни бунар на ћошку, нападнут црвоточином, с улубљеном, зарђалом кофом на ланцу. И паучином у кофи. Сценографија јесењег Фрушкогорја, прича која мирише у ваздуху, недостају је јој само човек или човечица, па да уђе у новине... Ево га, у ствари, ево је! Старија жена отвара капију, шкрипе неподмазане шарке, трескају даске. Жена са вилама на рамену, носи у руци отровно црвену, пластичну кантом за баштенско заливање. У канти је вода. Услед тежине, нагнута је на страну. Јутро је, и где је сада она, тако стара и вероватно болесна, с том електрично црвеном кантом, и с тим вилама, пошла раном зором?

У њеној појави, обратимо пажњу, има нешто *универзално* по чему би је око могло заменити са било којом сељанком у Фрушкогорју. Марама

Фрушкогорска Сремица спаљује лишће отпало
са уличних ораха
Фото: Жељко Марковић

обавијена око главе (прилично затегнута) да се онемогући продор хладне ваздушне струје кроз уши, сапела је снежно белу косу ове жене, али и, затегнута под вратом и повучена према темену, извукла и акцен-товала њено лице боје опалог ораховог листа. Обучена је вишеслојно, мудро и функционално, скоро да бисмо рекли херметички заштићена од октобарске хладноће, опасана радном кецељом преко кариране сук-ње. На ногама су јој дебеле чарапе у комбинацији са папучама *зейама*.

Касније, након што сам завршио разговор за новине, силазим истом улицом, ораховом алејом, овога пута без сумаглице, која је отпловила поточном долином у Руму и доњи Срем, премда и без сунца, које ће изгрејати тек предвече, али тада ћу ја већ бити далеко, па се свеприсутно сивило, мутно и слузаво, расточило међу полумртвим, унифицираним кућама као секрет. Све је једнолично, досадно, предвидљиво, попут човека без страсти, боје, укуса и мириса, и нигде на улици, ни у траго-вима, оштријег визуелног подстицаја, колико да... Але, не! Грешим!

Доле, при дну улице, сукља млечни дим и штита стаклене, крстасте очи надутих капака оближње бело окречене стогодишње куће од набоба, из чије је звучне, расушене капије јутрос изашла жена с вилама и са црвеном кантом. Наједном, прилазећи одозго, од бунара на ћошку, хватам себе у спознаји да је тај призор сеоске свакодневице, пројекција једне обичне сремске сељанке, да тако кажем, без увреде, која спаљује опало орахово лишће на ледини између кућа и пута, и која је тај хигијенски ритуал, извесно је, понављала сваке јесени, да је тај призор, дакле, преломљен у мом репортерском оку, постао *goiaђaj* за новине, само зато што је својом изражајношћу искочио из зглоба безличног пејзажа! Тај дим ораховог лишћа, и та пластична, црвена канта – нарочито црвена канта! – провриштали су у пустој улици таквом (визуелном, специфичном) снагом, да сам привучен као мушица сијаличним светлом, не само пришао и фотографисао збуњену жену, него још и застао да с њом попричам и, наравно, да је за новине упитам: „А шта ће вам, мајка, та црвена канта?”

„Због ватре, сине! Због ватре!” рече старица, ослоњена на виле. „Ако ватра, не дај Боже, увати лишће, да гасим водом... У канти је вода, сине.”

„Али, ту једва да има ватре, мајка.”

„Има сине... има... Ди има дима, има и ватре!” рече жена.

Нико није изашао на крај са женским језиком.

МАЛО ЈУТАРЊЕ ПУТОВАЊЕ КРОЗ ВЕСЕЛИ СРЕМ

Када се данас, у овој железничкој причи, смирено и непристрасно, охлађене главе и са људском и професионалном одговорношћу према истини и чињеницама, вратим у ту апокалиптичну гвожђурију (електромоторна локомотива и два вагона), која се у цик зоре, накрцана радничком класом и пијачарима, трупкала кроз весели Срем, према Београду, видим себе у неком кошмару, симулакруму, ни у сну, ни на јави, и видим не човека и путника, него спљесканог инсекта у усијаном желуцу ускомешане гомиле, стиснуте у безваздушној утроби вагона. Несхватљиво је да је био отворен само један прозор, а остали су или били закључани или им је механизам био у квару. Или нису хтели (знали) да их отворе? Не знам. Није ни важно.

Ми, љубитељи локалних возова, зверски смо се по уласку у вагон гушали за парченце простора и гутљај ваздуха, кидисали смо без милости једни на друге, стешњени и улепљени, згужвани и згњечени, деградирани, обезличени, уједали се као животиње у дебелом цреву ходника, а свако је хтео само једно: заузети што бољу позицију, докопати се отвореног прозора на ходнику или слободног седишта у купеу. Описаћу сада све потанко, и то без трунке ублажавања и увијања, како сам немилосрдно уништаван, али и како сам уништавао у ратним операцијама у том јутарњем *београдском* сремском возу. И одмах да кажем: обезглављен, сможден у том пренатрпаном вагону (други је био такође крцат) уздао сам се једино у физичку снагу, зрнце лукавости и инстинкт одржања.

Али, уђимо у воз!

Прећутна коалиција крупнијих путника, предвођена цином меланхоличног, масног, крављег лица, начичканог брадавицама као брабоњцима на слојевито-саластој бради, потиснула је и прикљештила путнике ситније грађе, жене и децу, старце, нејач, и бесомучно их гужвају, гњече

и газе. Стењање, повици, плач (дечји), псовке. Спржена жена, социјалног изгледа, типична паћеница и самохрана мајка, преклиње из жаришта гомиле за мало простора и гутљај ваздуха, али њеној молби не удовољавају. Вришти. Гомила је хвата у зупчанике. Нико је више није чуо. Ми, средњи растом, а при физичкој кондицији, забадали смо лактове у стомаке и ребра и крупнијима и ситнијима.

Неки сувоњави дедица, с ловачким шеширом и лозастим брчићима, папирнатог лица и ситних, злих очију, прикован образом уз затворени прозор као чекићем, успева да ме коленом убоде у стомак. Узвраћам му – иначе бих се угушио! – пажљивим притиском лакта у ребра. Гомила га жваће као празну кесу. Људескара, динароид с кабастим, угљеним, епским брковима, строваљује ми се на леђа и притишће ребра као дашчице. Измигољих се испод његових ручерди и заљуљана брката грдосија пригњечи првог до мене. Човек стаде да јауче: „Ваздуха! Угушићу се! Ајао, мајко моја!” Ућуткује га длакава шака из гомиле. Осећа се јак воњ људског гаса, неко се усмрдео. Одједном, притисак у гомили попушта, позиције су олабављене... Указала ми се прилика за маневар. Грдосија крављег лица, рекао бих правдољубив човек и приглупи добричина, једним трапавим покретом изгурао ме ближе отвореном прозору. Облизнула ме хладна ружа узвитланог јутарњег ваздуха и, осећајући шансу, очајнички сам се закопрцао између телеса. Прозор! А онда, корак до спаса, фасовао сам лакат у грудну кост и, заустављеног даха, стропоштао се на безнадежну почетну позицију. Злотвори на отвореном прозору не посустају у намери да га одбране. До прозора се може само преко лешева. Није ми циљ да убијем. Не, само то не...

Тада ми се у лице закуцало *његово* лице! Мени непознати путник, екстремно мршав патуљак разрогачених, закрвављених очију, отприлике не виши од метар и педесет пет, стар не више од четрдесет пет година, пргав и бесан као многи ниски људи када се нађу у гужви и метежу, издерао се с подигнутом руком изнад главе: „Ма, није могуће!” И попут гуштера се измигољио кроз шикару телеса, не би ли ме се дочепао. Пригњечен уз унутрашњи зид ходника, обратих пажњу на забезекнути израз тог мишијег, задиханог лица, које ме је опасно фиксирало. Напокон се бацио на мене као утопљеник на појас за спасавање.

„Није могуће! Није могуће!” понављао је.

Потпуно ме је збунио.

„Човече, не знам ко си и шта хоћеш од мене!” узвратио сам нервозно и одгурнуо га од себе. „И шта није могуће? Све је могуће!”

Унео ми се у лице. Смрди му из уста.

„Погледај ме!” рече. „То сам ја... Није могуће да ме се не сећаш!”

„Први пут те видим”, рекох.

Човечуљак је сматрао немогућим да га се не сећам и, нападљен, забраздио је у чињенице које су мени, ваљда, морале да буду познате из заједничког искуства. Сазнао сам из његовог монолога да је трагао за мојом адресом и да ме је једном, чак, тражио преко новосадског *Дневника!* Не желећи да га разочарам откривањем идентитета, рекао сам да тај лист не читам. Рече да ме је тражио и преко полиције.

„Мене? – Али, зашто?”

На помињање полиције ухватила ме блага паника: можда ме је заменио са неким криминалцем, или, не дај Боже, са убицом? Али, не! Пришао ми је као особи која му је учинила некакво добро дело, и све време је манијакално сугерисао да ми је дужник због неке услуге. На питање: Где сам збрисао оног дана, узвратио сам се: „А ти?” Одговорио је да му се памћење помутило, те да се запрепастио када је себе затекао у болничком кревету. Пошто је запенио хвалећи ме на сва звона, решен да се доживотно упетља у мој живот, било ми је превише и одлучио сам да прекинем игру. Рекао сам да ми је жао, али ја, сасвим сигурно, нисам човек за којег ме узима; дошло је до забуне коју овог тренутка треба рашчистити! Незнанац се као пијан плота држао своје асоцијативне представе, решен да до смрти брани *свој* човека, сигуран у мој идентитет, слеп и глув за моје аргументе. У наставку разговора уверавао сам га, сада већ оштријим тоном, да се сасвим извесно не познајемо, никада се раније нисмо срели, и по среди је школски пример замене личности, али човек се тврдоглаво осмехивао и, прекоравајући ме да се са њим шалим, открио ми је да сам га спасао док се давио у Дунаву! Било је то превише...

„Ја тебе спасао из Дунава?” праснуо сам у смех.

„Ти мене!” праснуо је и он у смех.

„Никада никога нисам спасао из Дунава!” побунио сам се (с правом). „Осим тога, човече, лош сам пливач! Не бих ни себе спасао. Немогуће!”

„Могуће!”

„Немогуће!”

Човек се закачи за мене као крпељ. Оштро сам порицао било какву везу са тим спасавањем, али човечуљак, махнито убеђен да је пронашао *свој* човека, не само да се није поколебао у свом открићу, већ се

сетио да сам оног дана, пре него што ћу скочити у воду, носио исту ову вијетнамку! Међутим, утопљеник не мари зато што га нисам препознао, драго му је што ћемо од сада бити у вези, захвалан ми је до гроба за живот који сам му поклонио, свима ће причати да ме је срео, позваће новинаре да о томе нешто напишу, и да не замерим ако је насртљив. Морам га разумети. А онда је тог ситног човека, повукла матица гомиле, пружио је руку према мени, очајан, али зупчаници су га увукли у жрвањ и тај се човек пред мојим очима удавио.

Воз је јурио. Шансе су ми и даље биле минималне, прикљештили су ме и једва сам успевао да дишем, а онда се догодио преокрет: Бог ми се осмехнуо под видом старца из најближег купеа, којег је потерало у клозет. Дакле, отворила су се врата мени досуђеног купеа. Старац је трошан као лист, очи му цуре у костима а кожа виси и отпада у фронцлама. Гледа у своју смрт. Клозет је на другој страни света. А у клозет се мора. Размичемо се да прође, и притом се гурамо (лактамо, чепамо) не би ли се докопали купеа. Ни они изнутра нису блесави, покушавају да за старцем затворе врата, али мрка капа, ухватили смо их и не пуштамо. Старац на путу до клозета (из којег се више неће вратити) ишчезава у исијаном желуцу гомиле, чујемо како га гомила жваће, крцка, вари, растаче у киселини, и наједном се његова оглодана лобања узноси у ваздуху. Меланхолични и трапави цин, посувраћен преко мојих леђа, креће у пробој према полуотвореним вратима купеа, лактовима разбија све око себе. Подмукло га убадам савијеним кажипрстом у ребра. Цин урличе. Песнички невиног човека. Злоупотребљавам гужву и испод пазуха цина увлачим се у купе. Седам. Забадам се у седиште. У купеу ме дочекују на виле: псују, пљују, прете, реже. Неки бронзоглави, обријан до главе, ушанчен поред врата, успева да их затвори, закључа их и намаче завесу. Нико нам више ништа не може. Из ходника се чује рика рањеног и увређеног цина. Молим се драгом Богу да не провали у купе. Али, где чуда невиђеног, где декаденције привилегованих, прозор у купеу је затворен. Ћутим, стигао сам, ипак, последњи. Ћутим и кључам изнутра. На жеравицама чекам да се навикну на мене и одобровоље. У неко доба су заспали, хрчу. Подижем се лагано, пазећи тако да их не пробудим, и примичем се прозору, повлачим га нечујно на доле, избацујем главу у ваздушни вртлог и нечији испљувак, врућ као метак, погоди ме равно у чело. Затворио сам прозор, склизнуо у седиште и заспао као сви остали. Пробудио ме је глас кондуктера: „Београд!”

ЗЕМУНСКО БРАТСТВО РАДЕЦКИ

Умрла је госпођа *ѿа* и *ѿа* из Земуна. Ковчег са жениним земним остацима, према хришћанским правилима последњег испраћаја, изложен је на одру у искричавој утроби бледожуте Харишеве капеле на православној парцели пренасељеног гробља, које држи до себе (католици, Јевреји и атеисти такође се сахрањују на овом гробљу). Гробље је високо на темену глиненог и ветровитог брега, где зими дува као у фрушкогорском винограду, изнад *Старої Земуна* и изнад *Светої Дунава*. Река, дубоко доле, посматрана с гробљанског видиковца код Миленијумске куле, рано јутрос била је замузгана у сумаглици, а сада је покривена млечном сунчевом светлошћу као снежном прашином од које трну зуби. Пенуша се на кошави и плави под црвеним гардошким цреповима попут звука виолончела у дунавским фантазијама кантаутора Јохана Штрауса. Учесници последњег испраћаја, листом у црнини, неки од њих са хладним свећама међу прстима, а неки и са цветним аранжманима и венцима у рукама, лагано и ћутке пристижу одоздо на високо земунско гробље, окупљају се у тишини испод неовизантијског кубета Харишеве капеле, разговарају у пола гласа и смрзнути на кошавској ветрометини Гардоша, цупкају у групама раштркани на крхотинама и флекама хладне и оштре сунчеве светлости, која се из сумагличавог јутра пробила као сломљено стакло. Стоје и чекају као у локвама ледене воде. Каменом поплочаном *Стазом суза*, између споменика, пење се према капели и једно телевизијско лице: Миња Субота. Он носи богату цветну погачу (пажљиво, свечано), положену на рукама, као да носи плишани јастучић с ордењем.

Униформисани званичник, човек по имену Драган Стефановски, „службеник агенције за организацију сахрана” (српски: гробар), пошто је од мене сазнао да смо новинари из Новог Сада и аутоматски повезао наш долазак са овом сахраним *извесне* госпође, упућује нас да уђемо

у цркву-капелу и да се о детаљима везаним за покојницу распитамо код фамилије и капелана. Фото-репортери подешавају своје дигиталне нишанске справе. У ваздуху се осећа концентрација добре репортерске стваралачке енергије. Кажем гробарском организатору да смо се овде затекли случајно, те да путењак кроз гробље користимо као zgodnu прецицу до Дунава, након што смо мало пре били код Миленијумске куле (у првом комшилуку гробља), и човек се неочекивано заинтересовао: „А где сте пошли на Дунав? Шта вас *доле* занима?”

„Идемо у кафану *Радецки*”, одговорио сам гробару. „Куда је најближе? Речено нам је да се спустимо неким степеништем.”

„А, клуб *Радецки*, на њега мислите? Знам!” исправи ме Стефановски и испружи руку с кажипрстом забоденим у кошавски ветар. „Видите доле ону белу кућу, поред ње лево, па прва десно, уђете у улицу Деспота Ђурђа и при дну улице је то степениште. Кад се будете спуштали, отворите четворо очију да се не скрљате!”

„Стрмо?” упита фото-репортер Рамић. Он је био у *Радечком* и навукао ме је на тај мамац, али долазио је шеталиштем поред Дунава.

„Стрмо... Овако!” рече гробар и скоро вертикално закоси шаку. „Пазите се добро, људи, да ноге не излете под вама. Познајем неке који су се скрљали. Кад заледи или завеје, тим степеништем силазе само храбри и луди.”

Улица Деспота Ђурђа, самозадовољна у својој повлашћеној дискрецији на рубу дунавске провалије, висока, тиха и светла улица, на лакат, с претежно уредним и разнобојним приземним кућама, нанизаним и ограђеним под благим падом, чије умивене фасаде, језиком јефтине поезије речено, трепћу прозорима као да су заљубљене, пресијавају се и шљаште на хладном сунцу, одмах ме је завела неком атмосфером ведрине и чистог ваздуха, реда и дисциплине. То је једна од најтиших улица на гардошком брегу, ако је судити према мојим мерилима и уз малу помоћ зимског сунца и *њоеиизаије* ове слаткоречиве путописне реченице. Улица, дакле, једним својим делом, гледано из правца гробља, благо понире према ивици лесне провалије, неуређене обале у зони *Радецкој*, обрасле дрвећем и жбуњем, повисоко изнад Дунава, која својом прилично оштром косином, изнад дубоке воде, провоцира у мени мисао о томе да би нека јача киша или олујни ветар, куће најближе ивици, могли да повуку низ стрмину и сурвају их у реку. Далеко било! Поред прозора једне куће, паркиран *сиачек* црвенкасте боје рђе и са цедуљом залепљеном у прозору: „Продаје се, тел...” Лимарија се набрала и

Слуштање степеништем са Гардоша на Дунав
Фото: Слободан Шушњевић

ољуштила, попут људског меса; тако је упечатљиво и дирљиво остарио и оронуо, као нека потврда да и машине, подвргнуте старачким процесима и болестима, попримају људска обележја, постају као некаква тужна, мртва бића; тако ми је изгледао тај остарели *сѝачек*.

„Ко му је газда?” питам човека, који се ту затекао.

„Јесте л’ купац?”

„Нисам купац”, кажем и питам: „Колико је стар овај *сѝачек*?”

„Око четрдесет година.”

„Да ли је у возном стању?”

„Да, наравно! Он њега повремено и провоза по Гардошу”, рече комшија у одсуству *сѝачековој* газде и упита: „Где ћете? У *Радецки*? Право, кроз ону капију тамо, па доле, степеништем. Само пазите, јако је стрмо и клизаво!”

Стојим на ивици доста стрме обале, гледам дебели, сиви Дунав, пре него што степеништем пођемо доле, у *Радецки*. Сличан осећај непријатности у блиском присуству дубине, јавио ми се у Сурдуку, дубље у унутрашњости приобалног Срема, где су неки људи сазидали куће дуж трошне, земљане литице, засечене под прозорима као фјорд, високо изнад воде. Западни приступ на територију слободне земље братства *Радецки*: капија на ивици провалије и на почетку спуста низ степениште, изливена у грубом бетону у облику ћириличног слова „П”, сазидана у скорије време, заправо је нека гардошка варијанта спомен обележја (с таблом од шприцаног, црног мермера), осмишљеног у знак сећања на трагичну смрт једног од млађих чланова рибарског еснафа *Радецки*, Дејана Живковића Жике, „...на вечно сећање великом пријатељу и другу...” Проћи кроз бетонску капију, на крају улицице Деспота Ђурђа, значи стрмекнути се према дунавској обали низ вратоломно степениште од цигле, зарушено и деформисано, усечено у брег под оштрим нагибом.

Уобичајени прилаз је шеталиштем уз обалу Дунава, Кејом ослобођења, путем поред *Шарана*, затим поред *Реке*, Веслачког клуба *Галеб*, где управо граде насип од камена, испод истог стрмог брега, обраслог дрвећем и наднетог над приобаље, само на овом делу озиданог каменим блоковима и циглама, поред кућа са клаустрофобичним и дубоким двориштима, па све до краја насипа, тачније до рампе, одакле почиње територија слободне земље *Радецки*. Степениште, којим смо се спустили, привилегија је братства, мештана и обавештених репортера. А тамо, неколико метара изнад воде, на узаном, нагнутом парчету земље,

патосаном испуцалом и закрпљеном бетонском кором стазе, окићеном чамцима и бродићима, испод брда избушеног лагумима, једна до друге, баракe, потлеушице и шупе земунског рибарског еснафа, обложене трском; клупска биртија *Радецки*, монтажна грађевина с прочељем у стаклу, подељена на клупску просторију за чланове братства и кафану за госте, између је кухињица, до ње су барака с канцеларијом клуба и магацин за моторе (пенте); металне касете за пецарошку опрему под надстрешницом; пас у комфорној кућици, али измакнут у ћошак и на кратком ланцу (тренутно завезан); два пољска клозета у жбуњу. Даље се не може. Даље су стрма, зарасла и гњила обала и дубока вода. Неколико керова шврљају и излежавају се поред чамаца, окренутих наопачке. Хладно је и пусто.

У воду, с платформе, која је у ствари летња тераса биртије *Радецки*, гледа пензионер с јуначким брковима: Ђорђе Зорић Ђоле, стари члан братства. Питам га шта се догодило младићу коме су поставили спомен плочу горе на капији?

„Пао је са платформе и погинуо”, рече Зорић и забодe цигарету у пожутеле бркове.

Настављамо о *Радецком*.

„Живот је леп! Уживам и на овом кошавском ветру. Гризе хладноћа, и треба да гризе”, задовољан је Зорић. „Имам свој чамац, тамо преко, видите оне кућице уз воду”, показује руком на супротну обалу Дунава. „Тамо је и моја кућица слободица. Шта човеку више треба у животу? Вода и чамац. Погледајте само ову лепоту и ову слободу! Милина једна.”

Швенкујемо погледима преко намрешкане дунавске пучине.

„Шта је то тако привлачно у *Радецком*?”

„Шта је привлачно? Све! Све! *Радецки* је за мене једноставност и топлина живота”, одговара егзалтирани земунски пензионер. „Људима је дозлогрдило отуђење, ужелели су се једноставности, а овде у *Радецком* тога још има!”

„Добро, слажемо се у томе. Али, бићу сасвим искрен, све ми ово изгледа запуштено, суморно и оронуло”, рекао сам и додао: „Зашто се код нас једноставност и топлина често поистовећују са запуштеношћу животног простора?”

„Ми овако волимо и навикли смо на ово”. Зорић се држи свога. „Нама је овде добро и овако како је... А и да хоћемо да средимо *Радецки*, немамо ми тих пара. На пиће? Постао сам деда! Људи, срце ми је оволикооооо... Уђимо. Частим.”

Ђорђе Зорић Ђоле: „Постао сам деда! Људи, срце ми је оволикооооо...”
Фото: Слободан Шушњевић

У најсажетијем, речено језиком гардошких митомана, рибара, бо-ема и песника, бити држављанин слободне земље *Радецки*, значи пре свега (и после свега), покушати оставити живце и висок притисак код куће и остатак живота превеслати у миру са собом и другима, бавећи се суштином; осећати и третирати реку као живо биће, река то и јесте, и саосећати са рибом док се пржи у уљу; слушати тишину на јутарњој води и уживати у смрзавању на кошавском ветру и сувомразици под ноктима; приступити обали, чамцу и риболовачком прибору као олтару, с монашком посвећеношћу и наоружан витешким начелима, а значи и, наравно, имати свест о одговорности коју на себе, иницијацијом у клуб, преузима сваки следбеник колосалне традиције земуноског риболовачког еснафа. Техничким језиком, пак, казано, *Радецки* је удружење спортских пецароша и риболоваца Земуна, а крштено је – рекло би се, јер изгледа да ни чланови братства немају поуздана сазнања – ако не по аустријској националној величини, фелдмаршалу и војном реформатору Јохану Јозефу Радецком (1766–1822), онда, можда, по аустроугарском војном броду *Радецки*, поринутом у Трсту 1909, који је добио име у спомен на фелдмаршала Радецког, а ако не ни по броду, онда, можда,

по *Радецком маршу* Јохана Штрауса, посвећеном фелдмаршалу Радецком! Додуше, скрајнута обала, коју захвата слободна земља еснафа *Радецки*, Кеј ослобођења (без броја), била је некада земунска плажа *Широка сџаза* или, како су је још називали, плажа *Радецки*, по војсковођи Радецком.

Пијемо *вајферѝ* у утопљеној биртији *Радецки* и гледамо у Дунав кроз стаклени зид украшен завесама од рибарских мрежа. У чамцу који плови: човек и пас. (Увек волим да видим такво јединство човека и животиње.) Целом површином ударног зида насликана ведрa приобална панорама Гардоша са кућама црвених кровова и Миленијумском кулом, логично. На зиду: црвени појас за спасавање, окачен о клин, с два пехара, и на појасу ћирилични натпис КЛУБ РАДЕЦКИ, а унутар њега фотографија риболовца са штуком капиталцем. Поред појаса, урамљени стихови *Лејенда са Дунава*, потпис: Митар. На столовима: букети пластичног цвећа у корпицама. У ћошку, сам за столом, седи фелдмаршал Радецки, пуши и пије *вајферѝ*. Потукао је Наполеона Првог Бонапарту, растурио револуционаре у Италији, добио чир на дванаестопалачном цреву, и сада му треба само сто у ћошку, ватрица која пуцкета, риба која цврчи и мало људске тоpline.

ЈЕДНА ДУХОВИТА ВАРОШ

Земун, једна духовита и иронична варош. Супериорна, ментална особина вишег стадијума урбане грађанске (пот)културе и грађанске самосвести, својствена јаким и интелигентним личностима и индивидуалностима (читај: градовима), често изражена и у духу старог доброг чешко-француског филмског хумора у сремско/земунској верзији. Улична игра прикривеним и откривеним знаковима и порукама, духовитост и иронија као изрази протеста и отпора, очајања. Појаве усађене у менталну шифру или у генетику подунавског града, нарочито присутне у увек помало пијаном или припитом Гардошу, *око и исјод* Миленијумске куле (1896), подстицајне за дух попут афродизијака, отелотворене у откаченој, сремачки загуљеној архитектури (а)типичне хабзбуршке и аустроугарске вароши, присутне у „левантском” лавиринту згуснутих улица и у крљанцу набацаних кућа и кућерака у гардошком брегу, згромљене у (не)очекиваним луцкастим, шармантним, еротским, безобразним и хумористичким и црнохуморним порукама, детаљима и уличним сценама и софизмима. Духовитост и иронија присутне у летњем, такорећи, а тако и не рећи, медитеранском зрачењу и „шмеку” Земуна и његовог кеја под платанима, присутне у живости и раскуштраности Великог трга са пијацом, записане у називима (и надимцима) кафана у Доњем и Горњем граду, Мухару и Ђуковцу, скривене у ноћним зидним записима и жврљотинама; духовитост и иронија присутне у људима.

Местимично стрме, узане, кривудавае, пијане и припите, каменом коцком и калдрмом поплочене улице и уличице, с фењерчићима. Крвоток рибљег и, некада, радничког, кочијашког Гардоша. Улице начичкане двосливним, шареним кућама и кућердама, потлеушицама и удерицама, листом покривеним црепом, с тесним, скровитим и дубоким двориштима, као бунарима и пртљажницима, из којих извирују припитомљено

Гардош: кркљанац у Синђелићевој улици
Фото: Илија Рамић

растиње, рогљасти забати, димњаци, антене и голубарници. И лају керови. Русвај иза зидова као забатаљена цветна менаџерија из збрдазда набацаних саксија. И то је стари Земун! Гардош, заробљен у сопственој митологији, размножен (и размажен) на лесном брегу и на његовим бутинама и гузицама, изнад дебелог, флегматичног Дунава, накрцан кућама које подсећају на облатне, наполитанке или двопек (ражени), кућама засеченим и подграђеним циглом или армираним бетоном (да не клизну у Дунав) испод Миленијумске куле и око гробља са Харишевом капелом, дању углавном личи на све старе рибље вароши подунавске Европе, а ноћу, када се зацрвене фењери окачени као

минђуше на зидовима и зацврчи риба пржена на циганској музици у Шарану, Венецији или у Радецком, Гардош и Доњи град личе сами на себе.

Тинејдерка у бунди, скоро до пета, обложеној крзном, женски отров у малом паковању, с округлим, зацрвљеним лицем лутке, застакљеним еротизованим наочарима, цупка изнад воде скупљена као петопарац на ветровитом кеју у друштву замлате с капуљачом набијеном на очи, пуши цигарету, звецка зубима, подрхтава брадом, и промрзлим шачицама држи пивску флашу. Дивљи патак на пешчаном спруду ветровитог земунског мора, срезан на води као од метала, скерлетног кљуна и тамнозелене, сјајне главе с белом огрлицом око високо издигнутог врата, напет у ерективном надахнућу, међу кротким, пепељастим и шприцаним паткама, које с главама у перју плутају на отвореној зимској води као откачени пловци или одбегле дечје луткице између усидрених чамаца и бродића, или у приобаљу (на дохват руку безазлених преподневних шетача) зарањају у муљ, главињају или лепршају кроз шибље. Прождрљиви зимски галебови и мноштво неприпитомљених водених црних птица, опште пернато весеље на води, слике и звуци дивљине (гакање, крештање, пљускање), призори као из неког панонског зимског ловишта, а у ствари, кажу ми случајни пролазници поред воде, свакодневни призори земунског шеталишта, заогрнутог дебелим, мужевним стаблима белих платана. И то је стари Земун. Усамљени, натронтани пецарош, мушки речни стереотип, који вара жену с Дунавом, Земунац с тегет морнарском капом на ушима, дрежди на кошави, међу дивљим птицама, без видљивијег покрета, залеђен у свом воденом свету на ивици леденог Дунава, с напрегнутим оком на пловку. Стоји насупрот завезаног заљуљушканог бродића, који се одазива на име *Даніуба*, поред робусног, бетонског, полузарушеног стуба у приобаљу с пригодном поруком исписаном жутом масном фарбом (ћирилицом, дакако): „*Клинионе, мајку њи мрїву*”. Изнад пецароша и узбуђеног птичјег света на води, на шеталишту под гологлавим, добродушним платанима, преко пута *Сїаре царинарнице*, мноштво шетача свих узраста, као да је недеља пре подне (а не понедељак). И на клупи, под дрветом уз воду, стара госпођа у капуту из времена Марије Терезије (фигуративно речено), заогрнута црним шалом на фронцле и закопчана до грла као чахура, белог, смежураног лица и отровно љубичастих усана, с платненом, чипкастом, лила марамицом на устима и носу, шмрцка и чита плаву књижицу оједених корица у анахроном графичком

паковању. Чека пароброд из Беча? И то је Земун. И то су земунска духовитост и иронија. Очајање.

Црвени, неонски натпис изнад врата стакленог ковчега на шеталишту под крошњама изнад воде: кафана *ВЕНЕЦИЈА*. Мит! У кафани, духовито-ироничног назива, светлој и празној (тог момента), али не без метафизичке тоpline, с дунавским плаветнилом и дивљим паткама у стаклима, анорексични пензионер, скоро беспрекорног изгледа, с краватом и у сакоу (оличење старачке грађанске педантерије), једини гост у *Венецији*, цеди с два прста, гестом цепидлаке, кришку лимуна у чај с мирисом менте, и ситне, мишје главе, заошијане преко рамена, с округлим наочарима на вршку носа, чита *Полиџику* прострту преко уштирканог столњака. Капут му је пресамићен, попут леша, преко наслона слободне столице, а шешир положен на капуту. Близу *Венеције*, још звучније кафанско име, светложута, свеже окречена зграда *Сџаре кайеџаније*, и испод дражесног фењерчића као откинутог с новогодишње јелке, плехана табла закуцана на зиду (закречених ивица, попрскана кречом) с називом изведеним у старомодној ћириличној калиграфији: *Сџара кайеџанија*. На скрајнутом парчету зида вицкасти стихови с филозофским намерама, нашкрабани графитном оловком, рахитичним словима: „*Наше заблуде се џруде да заојрну чињенице, а оне су краљевски наје. Ко види небо у води, види и рибе на дрвџу!*”

У гужви, пред носом хиперактивне пекаре *Пејировић*, чело пешачког шора, код пијаце с приморском живошћу и мирисима, испред ове породичне земунске мануфактуре, основане двадесетих година, између Два светска убијања, смештене у приземљу неокласицистичке, изровашене хабзбуршке зграде некадашње биртије *Код џужа* (пуж урезан у чеони зид изнад врата), с тупом кровном капом, као с фесом, оперваженом гипсаним чипкама и мраморним латинским анђелчићима, постројеним на стражарском месту изнад олука око кровног костура – седе, дакле, на нечему (не сећам се на чему), испред врата пекаре оцрњене смртовницама, два земунска рибара помодрелих, маљавих образа и црвених, прозирних ушију, с цигаретама у зубима и зимским ветром у очима, с кашетама на бетону и свеже убијеним рибама у кашетама.

Здравко Баричак, један од њих, становник куће на кеју, живи од рибе, и дели водени дунавски хлеб са још двадесетак преосталих земунских рибара. И то је Земун.

„Може ли се живети од рибе?” питам аласа.

„Одговор знате и сами”, узвраћа Баричак. „Некад се у Земуну можда и могло живети од продаје рибе, ово данас је јад и беда.”

„Рибе је све мање у Дунаву?”

„Слабо гризе, да. А одакле сте? Из Београда?”

„Нови Сад.”

„Наши Војвођани.”

У дубини узаног сокака, међу сивим, безбојним кулисама, вриште стубови од цигле свеже премазани електрично црвеним поликолором и између стубова, црна капија са црвеним апликацијама. У дубини узане улице, кућа у функцији сервиса, дерутног прочеља, хитна помоћ и хирургија за кршеве, завучена дубље у дворишту, без капије, и поред зидова два-три лимена кљусета на чекању за оправку и буцење. Шаран урезан у дрвету на забату Гардошке куће. Црна, морбидна пластична шака, раширених прстију изнад капије. Ноћни бар бордо фасада: *Мајчина*. Духовити и иронични шарм земуноског боемског наслеђа. Дакле, где ћемо вечерас? У *Мајчину*!

Рибар Здравко Баричак
Фото: Илија Рамић

О БОЕМИМА И КОЊСКОМ МИРИСУ

Боемима, уметницима и филозофима такозваног слободног живота, и уопште снажним мушким и женским стваралачким духовима и индивидуалностима, изгледа да погодује доњоварошка *браћанска* и, повише у брду, гардошка *народна* архитектура на две воде, као што је запажено – премда само Бог зна зашто! – да су поједини градови добри за уметност, која у њима цикља као саксијска биљка у хранљивој земљи, а други градови, пак, нису добри за уметност, штавише, толико су лоши да у њима и врхунски уметник изгуби стваралачку ерекцију, омлитави духом и, пре или касније, запарложи се и увене у шмрљавој, безбојној, импотентној осредњости, као Храбалов љиљан. А, с друге стране, дешава се такорећи преко ноћи у уметнички плодним, пожељним и потентним градовима (и у селима, зашто да не), да изненада, када се томе најмање надају, пропишу, пропевају, просвирају, проклешу, речју постану ствараоци или, чак, уметници (!), и особе које су до јуче саме себи важиле за посматраче или аутсајдере у тим повлашћеним сферама надграђеног живота: металоглодачи, кондуктери, кафе-куварице... Међутим, што рекао, опет, онај Храбал из златног Прага, љубитељ црног пива и голубова, боем и чешки књижевни аутсајдер (по сопственој нетачној оцени), никада се не зна, мозак је биљка чудновата, када ће неки залутали талас квалитативних промена захватити неког металоглодача или шофера, и учинити га књижевним бесмртником. О високо калоричној, стваралачкој атмосфери Земуна, разговарао сам са Бориславом Милићем са Гардоша; све ово може, а и не мора, да се односи на мог саговорника са Миленијумске куле, љубитеља мексичких песама на гитари, смеха до суза и поноћних шкембића у сафту, шаливцију и боема од гардошког штофа, материјала који већ полако излази из употребе, човека који је, по сопственом признању, био мирођија у свакој земунској чорби, а то је већ, разуме се, препорука да с њим (код Ми-

ленијумске куле, пре неки дан) поразговарам о кафанском и ноћном животу Гардоша и, наравно, о земунском клану гардошких и доњоградских боема.

„Шта је то земунски бојско-кафански дух? Како га доживљаваш?”

„Како га доживљавам? Хм.” Милић нетремице заустави поглед на мени. „Ја га не доживљавам, ја ж и в и м земунски бојско-кафански дух. Ја сам органски елемент тог духа. Земунац је прво Земунац, па све остало!”

„А шта то значи или шта је значило бити са Гардоша?” упитао сам Бору Земунца. „Због чега је Гардош тако посебан и харизматичан?”

„Због чега је посебан? И шта то значи бити Гардошанин, питаш?” Милић ме опет закова погледом за зид. „Значииии... значи, а и значило је, упишати се од смеха, ето то значи! А овде, на Гардошу, смеха има да га товариш на лопате. Земунски дух је смех. Ми се стално смејемо.”

„Смејете се... Зашто?”

Милић центрира цвикере и наставља: „Слушај пажљиво, праве Земунце, праве Гардошане, краше на првом месту ове особине: једноставност, доброта и смех до суза! Ко нам дирне у те светиње, дирнуо нам је у сујету, а ко дирне у земунску сујету, обрао је зелен бостан. Види овако, младићу, на Гардошу су некада живели рибари, гробари и коњушари. Пролетаријат. И боеми, наравно!”

„Добро, јасно је зашто рибари...”

„Па, због Дунава, човече!” Милић ми улете у реченицу, оштро гестикулирајући рукама (умало није оборио саксију иза рамена). „Гробари?”

Борислав Милић: „Ово су друга времена и друге кафане.”

Фото: Слободан Шушњевић

Ето ти га гробље под носом. Она црква тамо, то је Харишева капела на гробљу.”

„А коњушари?”

„Знао сам да ћеш то да питаш! Читам ти мисли!” Милић заврте главом. „Зашто коњушари? То сви са стране питају кад поменемо коњушаре.”

„Добро, зар фијакеристи и шпедитери нису били спецификум Доњег града?” настављам по своме, па шта испадне.

„Полако! Овде на Гардошу су становали и имали су своје штале, а радили су са коњима доле у граду. Најбројнији су били фијакеристи. Ми смо на висини, овде ветрић стално пирка, а то је добро, разноси коњски мирис. Доле, у граду, сав тај мирис... коњи имају јак мирис... задржао би се у оним збијеним улицама.”

„Људи у Доњем граду жале се да је ваздух загађен и да једва дишу од гасова из ауспуха”, пренео сам му неке смрдљиве утиске одоздо. „Старији Земунци су ми рекли да се са сетом сећају лепог коњског мириса.”

„То је тачно! И ми смо волели коње и фијакере. Да, и нама, овде, недостаје тај мирис. Коњушари су били један од заштитних знакова Гардоша.”

„Да ли је неки коњушар опстао?”

„Не, није. Колико сам ја обавештен, није! Сви су изумрли. Једва да више има и рибара. Остали су само гробари. За њих увек има посла.”

„А гардошки бодеми? Како ствар стоји са тим братством?”

„Умиру. Један по један умиру. Или су се повукли у своје зидове.”

„Чекај, полако... Зар бодеми умиру?”

„Само физички. У праву си!”

„Природна смена генерација. Рађају се нови бодеми.”

„Ааааа... не, не, извини! Извини, молим те... Ти нови нису бодеми! Не, не.”

„Бодемија старог кафанског типа у Земуну више не постоји?”

„Не, не постоји! Тврдим! Ово су друга времена и друге кафане. Праве земунске боеме старог кова, мајка више не рађа”, подигао је глас Милић, ожењен човек, али у души, каже, доживотни боем, прецизније *земунски боем*. „Нема више те жене која ће да роди таквог оригинала какав је био чувени Пуба! Јован Љубинковић Пуба! Велики земунски боем, људска громада, али пре свега добар човек! Чули сте за Пубу са Гардоша? Нисте! Па ди вас два живите? Штета! Новинари, сада сте ме разочарали. Много сте пропустили што га нисте познавали. Много!

Гитариста и песник, писао је песме о Земуну, велики, велики таленат, чисти геније... Дунав, Дунав тихо тече, вратиће се она неће... Ко ту његову песму не зна! Да, то је његово ремек дело! Пуба, песник и боем! Легенда над легендама! Нема кафане или ресторана у Земуну где Пуба није залазио и где га нису поштовали. Понављам: такав се мајци више не рађа на Гардошу.”

„И Пуба је умро?”

„Умро је пре четири године.”

„Шта би са Пубом?”

„Разболео се од живота. И умро. Физички умро. Само је прешао у другу димензију и постао још један бесмртник са Гардоша.”

„А Пера Шума?” упитах Борислава Милића. „Реци ми нешто о њему.”

„Врх! Легенда!”

„Прочитао сам песму о Пери Шуми урамљену на зиду рибарске кафане *Радецки* доле на обали Дунава.”

„Пера Шума! Пера Шума био је вееееееелики, вееееееелики рибар и боем! Историја, легенда старог Земуна! Чуле су за њега и рибе у води и птице на грани! Чиста историја! Све сам рекао. Па, од тих старих рибара и боема, кафанских људи, Фрања Вировац... па, па, па... Никола Атанацковић, најстарији... онда деда Шандор... Јесам ли поменуо Александра Поповића Шацу? И он! Па, па, па... Браћа Фрлог, велики рибари! Па чувени Пера Жужа! Имали су свој труст рибара и најпре су се састајали доле код *Шарана*, а *Шаран* им је био и седиште труста...”

„Да ли одлазиш у *Шаран*?”

„Ја тамо више не припадам”, рече Милић. „То је сада отмено и озбиљно место, немам ништа против тога, да се разумемо, и ја им скидам капу. *Шаран* је *Шаран*! Али, ја са својом старинском боемштином и својом склоношћу према зезању, немам шта тамо да тражим. Ми, Гардошани, обичан свет, и гости који данас долазе на таква места, нисмо исти свет. Да извинеш, који ћу ја очин тамо? И кога тамо да сретнем? Мојих тамо нема. Тужно је ово што ћу рећи, али земунске кафане изгубиле су душу и људску топлину, а од оних старих боемских кафана није остала ни једна. Све се то погасило. Нема више ни *Војводине* ни *Стражилова*...”

„Ни *Стражилова* нема?”

„Нема! А нема ни *Космаја* ни *Суијеске* ни *Плићивица* ни *Жује*... То су биле кафане, друже мој, а не ово сада! Слушај, изеш кафану у

Стара боемска кафана *Рибика* у подножју Гардоша
Фото: Жељко Марковић

којој се не упишаш од смеха за шанком и не можеш у три сата ујутру да поједеш шкембиће у сафту! И изеш кафану у којој не смеш да се ожде-реш за шанком око поднева! И изеш кафану у којој не можеш да сретнеш Пубу, Перу Шуму или Милета Морена!”

„Слажем се”, рекох пристрасно и упитах кроз смех. „Али ваљда се још негде на Гардошу или у Доњем граду човек може упишати од смеха?”

„Може!” одговори Милић мртав озбиљан. „Доле, на Дунаву, у *Радецком*. Био си? ОК! Тамо још има *наших* људи. Е, тамо се још прича како је чувени Миле Морено, бивши члан ансамбла *Палома*, онај што је свирао гитару...”

„Коју музику је свирао?”

„Па, мексичке песме, побогу! Тамо се још прича како је тај наш Морено пецао на Дунаву, кад одједаред, затегло, трза, штап се савио до воде... и вуци, вуци... Извуко немачки бицикл из Првог светског рата. Немачки бицикл упецао, замисли!”

„И динамо још ради? – Немачка технологија!”

„И динамо још ради! Чекај, то су ти причали у *Радецком*? Или си читао у рукопису моје *Гардошке њриче*, а да ја то и не знам! Имам књигу приповедака у рукопису, кувала се у мени цели живот. Овековечио сам све те наше гардошке кафанско-боемске зезанције у којима сам и сам дебело учествовао.”

„Када књига излази из штампе?”

„Кад се смилује неки издавач. Ја пара немам.”

„Шта је идеја књиге?”

„Идеја? Хм!” Борислав Милић устаде, и одлазећи у суседну просторију, с намером да ми донесе рукопис својих *Гардошких њрича*, добаци пошто замаче иза врата: „Идеја је да се читалац упиша од смеха. Ето, друже, то је идеја!”

Неки градови рођени су за уметност.

СВЕТИОНИК НА ГАРДОШУ У МРАКУ ИСТОРИЈЕ

На Гардошу, нуклеусу Земуна, изнад Доњег града и Мухара, високо у некадашњој рибарско-коњској вароши, зашушканој црепом као увелим лишћем или као посутој грумењем пепела, изнад блиставе, привидно непокретне сечице индиго плавог Дунава у дубини, замузганог у сумаглици најављеног снега (с црном баржом као пловећом цркотинном на пучини), један Земунцац, гардошки жутокљунац, а већ староседелац, кога сам срео испред закатанчених врата Миленијумске куле, где је виленио и зазјавао, каже ми тоном гимназијске памети и острашћености, препун локалне историје, гардошке митологије и снисходљивости, да стари Земунци, нарочито *њејови* Гардошани, „воле Новосађане”, а да њему лично – пази сада, њему лично! – кад год се овде, код Миленијумске куле, или на гробљу, по којем воли да прошета, упозна са неким из Војводине (као сада с нама), „срце заигра”, и тада има утисак – пази сада, има утисак! – да они, Земунци (административни Београђани), „нису заборављени” и да су још увек Војвођани. Сремци. Пази сад: Сремци!

„Територијално и историјски смо Војвођани, нема спора. И ја се духом осећам Војвођанином. Али, Београд нас је окупирао! Не можемо да дишемо од Београда. Београд нас је сварио... разумете ли... прогутао нас и сварио! Земун је изгубио своју личност и душу. Земун не личи на себе. Постао је велики, мрачни и нервозни, прљави и посељачени град. Гардош још опстаје, како тако. Неће ни Гардош дуго одолевати, уништиће га ловарни скоројевићи, овде ме сеците!”

У сусрет ми долази нова прича. Бисерка Милић, рођ. Леринц, жена из оближње куће, средњих година, застакљених очију и куштраве, кестењасто-светле косе и меког, филтрираног гласа, академски правилне дикције, грађанског шлифа у изгледу, речнику и понашању, случајна

пролазница, да тако кажем, која се по свакодневној процедури своје кућне мануфактуре враћа из дућана, и само што сам се идентификовао, одмах ми отвара прозоре своје биографије; даје ми до знања да је стара Гардошанка и „права Војвођанка”. Притом, да се разумемо, провојвођанско, сентиментално осећање ове жене са Гардоша, као и провојвођанска острашћеност доконог жутокљунца, с алкицом на увету и телевизијским снегом у беоњачама, мање или више, одражавају мишљења, емоцију и смицао свега што сам чуо из уста старих Гардошана, Земунаца из Горњег и Доњег града, који једнако добро реагују на то да сам новинар *odozio* из Новог Сада.

„А, па ви сте *наши* Војвођани! Лепо... лепо...” рече Леринцова и упита: „Шта вас занима, реци-те? Миленијумска кула? Ми смо је чували. Доста је пропала, као што видите... Новосађани! Е, баш ми је драго... Добро да сте се сетили да пишете о нама обичним људима из Земуна, а не само о земунском клану. У оној тамо кући сам рођена”, показује кућу најближу Кули, усечену у брдо с разбарушеним двориштем и слепљену попут ластавичјег гнезда уз зарушени тврђавски бедем од цигле, прогледао из земље. „Мој деда, отац мог оца Петра Леринца, стари је Новосађанин. Имали смо тамо велики млин. У овој кући су рођени: моја бака – имала је шест година, кад су Мађари 1896. године започели са зидањем ове Куле – па, прадеда, чукундеда, фењердеда... Мајка ми је пореклом из Белог Блата. Хајдете код нас у кућу, скуваћу кафу, склонимо се са ветра.”

Миленијумска кула на Гардошу
Фото: Жељко Марковић

(Имам разумевање за војвођанско осећање и опредељење старих Земунаца и њихових потомака, који увек помало зазиру и стрепе од београдских асимилаторских тежњи. Тако ће ми, пре него што сам се попео до Миленијумске куле, испред своје двосливне куће у Гардошкој 2, где после развода живи са ћерком – тако ће ми, дакле, бакица Гордана Јефтић, пензионерка с торбом на точкиће, који се иза њених леђа труцкају и шкрипе на калдрми из правца пијаце, узвратити на моје помињање Сремских Карловаца (у контексту извесне сличности са Гардошем), да јој је отац Георгије, чика Ђорђе, столар по струци из Земуна, био ожењен за фрушкогорску Сремицу, „моју мајку Зору, из фамилије Бројичевић са Дударе у Карловцима”.)

У кући сам Бисерке Милић. Жена кува кафу у кухињи, а њен супруг чешља земунску историју: „Слушајте, људи, да вам ја нешто кажем... Да ли је кула посвећена Хуњадију или Сибињанину, Мађару или Србину, мање је важно! Кула ко кула. Значајнији је овај бедем испод куле, цитадела. Основа је из доба Римљана, то је опште познато, а горњи слој... ове зидине што опасују кулу... то су остаци цитаделе, коју је сазидао српски деспот Стефан Лазаревић!” изоштрио је Борислав Милић. „А тај Јанош Хуњади, ако већ хоћете да знате праву истину, наш је човек... Србин, брате... Само је примио католичку веру.”

„Стоп! Стани! Ево га, сад... Почине! Пред новинарима нећемо о историји и политици!” приговара укућанин Александар Демше, возач санитетског возила, Бисеркин син.

У Земуну, изгледа, неки још нису распетљали гардошки Гордијев чвор, којег је историја, или, ипак, политика, везала око еклектичке Миленијумске куле, па ће вам Мађар из Земуна одговорити да је то кула Мађара Јаноша Хуњадија, остављајући вам да сами закључите да су га Срби прекрстили у Јанка Сибињанина, а Србин из Земуна рећи ће да је то кула Србина Јанка Сибињанина, којег су Мађари (изговара се: Маџари) прекрстили у Јаноша Хуњадија. Међутим, одговор је и у избегавању одговора. Овај наизглед опортунни, безбојни и безболни начин да се, хајде да кажемо, гурањем (историјске) истине под тепих – истине која је и онако немогућа категорија – не провоцира друга страна, колико год се наметао за лицемерје, толико је ова типично војвођанска, грађанска, мудро и свесно потенцирана обзирност и опрезност према другоме, израз флуидне, деликатне, прагматичне, *йречанске* филозофије (су)живота у мешовитим војвођанским варошима. У једноме се сви слажу. И Хуњади и Сибињанин, један је исти човек. Мађарски племић

и витез, капетан Београда и ратник против Турака, римокатолик. Рођен 1387, умро 1456, у Земуну, од куге. Неки извори приписују му да је рођен из брака Србина и Мађарице, а да је своју ратну каријеру започео у служби српског деспота Стефана Лазаревића. Миленијумска кула (1896), налик светионику, једна је од пет истоветних кула које је Мађарска, симболично, подигла на крајњим граничним тачкама краљевине у склопу обележавања хиљадугодишњице постојања угарске државе; а гардошки светионик имао је сврху – сазидану између редова – да православни Београд, с друге стране реке, пробуђен из турске кошмарне хибернације, с чежњивим погледом на зелену панонску слободу својих аустроугарских сународника, подсећа (Србе) на близину моћног католичког комшије.

„У реду, нећемо о политици”, рече Борислав Милић и оплете по држави и општинарима, који су занемарили и остатке тврђаве и кулу. „И шта се сада догађа? Догађа се вандализам! Долазе вандали са стране, одваљују цигле из римских бедема и Лазаревићеве цитаделе и односе материјал кућама. Праве од римске и српске опеке са Гардоша фонтанице по баштама и поплочавају стазе! Је л’ то нормално? Није! И Београд ни прстом да макне.”

А Бисерка Милић (*досољава из кухиње*): „При врху куле, ја се сећам, била је Марија Терезија у камену. Нема је више. Разлупали. Ништа им није свето.”

„Марија Терезија?” питам. „Сигурни сте?”

„Марија Терезија... сигурна...” одговара жена и провири на вратима кухиње. „Зашто?”

Бисерка Милић рођ. Леринц: „Моја породица чувала је Миленијумску кулу.”

Фото: Слободан Шушњевић

„Умрла је читав век пре изградње Миленијумске куле.”

„Моји су увек говорили да је то Марија Терезија”, рече Бисерка. „И била су два камена лава на зидовима са стране. И њих су разлупали. Изнад врата, стајао је сунчани сат, њега су скинули. Мермерни подзид је сада опран, али да сте га видели ишараног и изгребаног пре неки месец...”

„Ко га је опрао?”

„Радници из Новог Сада. Платио их закупац куле Ђорђе Чубрило.”

„Чубрило? – Ко је човек?”

„Ниси чуо за Чубрила?” чуди се Борислав Милић. „Уметнички фотограф, станује у Деспота Ђурђа, ту у близини. Град Београд му је дао у закуп кулу за атеље, уз обавезу да је среди, заштити, и да се брине о њој. Пре њега, ту су атеље имали сликарка Јелка Нешковић Думовић, дуго година, горе на врху куле, и кратко, вајар Јова Арсенијевић Рифа.”

Сваког првог јануара, кад год на свом замрзнутом, снегом запрашеном телевизијском прозору (прозору у свет, који је увек негде другде), са златним звончићима и куглама у углу екрана, окаченим о сноп јелових гранчица завезаних црвеном машницом – кад год, дакле, на свом телевизору, задриглом од празничних масноћа, гледам новогодишњи концерт из „тамнице народа” (тако су Аустроугарску називали, је л’), лекцију из савршенства и радости грађанског живота, а нарочито када црно-жута филхармонија засвира *Радецки марш*, прође ми кроз главу мисао да је нама пре само нешто више од сто година, такорећи јуче, Беч био главни град. Овог првог јануара, док сам гледао како липицанери, пуни плавокрве изузетности, истерују белу поезију, техничко савршенство из дресираних копита уз музичке варијације дворске лабораторије Штраус, стиже ме и вест да су од 2008. године и „бечки коњушари” (тако је Словенце назвао, је л’) доспели на чело Европског клуба, а ми у Србији преживамо историју у балканској крчми и још се прегањамо да ли је Јанош Хуњади – Мађар, или Јанко Сибињанин – Србин? ЈАНОШ ЈАНКО ХУЊАДИ СИБИЊАНИН! И сад сви марш у Европу!

ЗИМСКИ ЗАПИСИ ИЗ ЋАВОЉЕ ВАРОШИ

Фатална, ђаволска, тамна и еротска привлачност грађанске декаденције, кафанске и уличне позорнице Земуна. Феноменологија чисто-крвног града и његове урбане (пот)културе, попут замућеног, црвеног, електричног светла, најхранљивијег гнојива за забрањено воће, потиснуте и нечисте мисли, тајне жеље и сексуалне фантазије. Графит са домицилним алузијама и универзалним значењем, али и са филозофским подтекстом, исписан руком мајстора калиграфском писаном ћирилицом на плећки обрушеног зида у слепом цреву запушеног, смрдљивог буцака Доњег града: ЗЕМУНКЕ. Изнад обрине слова З, доцртани ђавољи рошчићи, као два зареза, а из доње црте задњег слова Е, извија се реп са стрелицом на крају, као с палацавим змијским језиком. Неке Земунке су ђаволице у замисли луцидног и дијаболичног уличног краснописца, а једну од њих, виђену у пивском друштву замлате, козје, жуте браде и с капуљачом навученом на обрве, ђаволицу наоко старију од својих година, гледам на прозору компјутера, док на кошавском вентилатору, поред Дунава, цупка и сиса зелену пивску флашу, мрштећи се као да међу помодреле усне ставља леденицу, док јој се обрашчићи, опржени сувомразицом, црвене као мушкатле.

Зимско, ледено, сумагличаво рано преподне у земунској ђавољој вароши, натопљено мирисом најављеног снега. Доказ да мирише и оно што у стварности не постоји. Земунка из оближње куће са морским шалукатрама и љубичастим фирангама, строга крова и накривљеног димњака, који се пуши као да су заложили гуму, оцвала дама сувоњаве грађе и спеченог, деликатно изрезбареног лица, очију између очајања и хистерије, главе опточене љубичастом беретком, окована у мрак-црном капуту, распопућеном златним дугмадима у два реда, високо подигнуте крагне, коју под вратом држи шаком у кожној рукавици, креће се поред зида, споро, коракне и застане, пуши цигарету забодену у муштиклу,

другом шаком без рукавице, и шета своју остарелу животињу пуштену с повоца. Пас, ослабљеног вида, главиња по каменим лобањама, њушка запишане ћошкове, једва одржава равнотежу на клецавим, старачким шапама и беспотребно подигавши задњу леву ногу, орошава стабло саобраћајног знака. Неколико минута даље, иронично црвена капија, вришти у безбојним кулисама старе куће, а насупрот ње, само с друге стране улице, духовити олук на сивој фасади двоспратнице, као жива крв на кожи мртваца, офарбан црвеним поликolorом, само до висине до које је допрла рука и у равни са исто тако отровно црвеним прозором у решеткама.

Доњи град, старо густо језгро згромљено у подножју лесног Гардоша, поплочано бехатоном у скорашње време, крцато пратећим багажом латинске, аустроугарске (српско-хрватске) прошлости, трговачки, занатски и кафански кардиоваскуларни систем архаичне подунавске вароши – њена крвна плазма и њен нервни систем, сасвим прецизно! – заправо је такорећи, а тако и не рећи, пресликани (средњо)европски урбани организам, кроз чије се лавиринте, у својству новинског репортера, смуцам по сувомразици и кошавском ветру са (чак) два распиштољена фото-репортера Слободаном Шушњевићем и Илијом Рамићем. Велики трг, срце Земуна: овде је Магистрат (1832), класицистичка архитектура аутора Јозефа Фелбера, моћна кућа, варошка управа од *овој* света, а овде су и амбасаде *оној* света, терезијанске цркве зашиљених торњева, ћерке истог Оца (католичка црква Успења блажене дјевице Марије на Великом тргу и православна црква Светог оца Николе, повише у подножју гардошког брега). И како већ бива у тим нашим старим ср(ије)мским варошима, које држе до себе и свога, Велики трг је христијанизован пригодним спомен крстом у огради од кованог гвожђа, извезеног као хеклерај. Поклон граду за спасење душе и искупљење греха две земунске божје овчице, пречица до неба православних граждана, с нешто уштећевине под јастуком, Милоша и Христине, 1863.

Земун, попут сличних пограничних вароши, привлачио је трговачки свет и свакојаке ликове и типове, нације и вероисповести, пристигле из дубине Аустрије и Аустроугарске и из европске Турске, људе који су на најистуренијој јужној чуки монархије, испод шпицасте маџарске Миленијумске куле, тражили и налазили интересе и, легално или илегално, пунили бућеларе тргујући са Србијом, гладном и жедном трговине. Овај узбудљиви и егзотични погранични каламбур, етнички паприкаш зготовљен од трговаца, занатлија, индустријалаца, кафеџија,

лађара и рибара (гробари се под-разумевају), стално у врењу, рачуницама и процентима, тај *материјални* свет Доњег града и брдовитог Гардоша, морао је да, равнотеже у природи и друштву ради, има своју запршку у *нематеријалном* свету боема, уметника, идеалиста и мистификатора. Синергијом трговаца и уметника, да тако поједноставим (или запетљам) овај земунски заплет, створена је, поред Дунава, инфективна, омамљујућа атмосфера Доњег града, Гардоша и Мухара, Ђуковца и Калварије.

Укључујем диктафон! Потенцијални власник једносратне грађанске куће, ољускане, зеленкасте фасаде, огуљене до цигле у приземљу, двосливног крова и ослепљених, заптивених прозора (осим једног, одшкринутог), која је дуж узане, благо нагнуте улице истегла кичму као манастирски конак, излази из тамног ајнфорта, с црвоточном капијом, право у новине. Име му је Војислав Воја Бижић, пензионер, механичар (нечега) по занимању, а у ствари доњоградско кафанско дете, с обзиром на то да му је деда Васа Шћепановић, земунски трговац и боем, који је дотичну кућерину и сазидао у паузи између Два светска убијања, држао у њој („...ево, баш овде у овом делу...”) кафану *Босна*, једну од главних ђавољих институција Доњег града.

„Шта се догодило са кафаном вашег деде?” упитао сам старог Бижића, удовца покојне Добриле, Србијанке из Уба, жене с којом је стекао сина и ћерку, упакованог тог зимогрижљивог преподнева као аустроугарски носталгичар у сивомаслинасту конфекцију с качкетом над полуосмехнутим цвикерима. На једно око скоро је слеп.

Војислав Бижић (*кривећи љаву њрема фасади куће*): „Шта би са *Босном*, питате? Дуга је то прича... дуга... Могао би роман да се напише о томе.”

Глас му је тих, скоро полушапат, покрети успорени.

Војислав Бижић: „Комунисти су нам национализовали кућу.”

Фото: Слободан Шушњевић

„Па, да покушамо... Ја спреман!” узвратио сам на изазов.

Бижић се насмехи и одмахну руком.

„Други пут, журим.”

Покушавам да га задржим макар неки минут, осећам у ваздуху потенцијал приче, а и не мирим се са околношћу да моја Теорија случајног пролазника омане на првом кораку пред објективима два распиштољена новосадска фото-репортера.

„Цела кућа је ваша?” питам.

Бижић застаде. И прогута пљувачку.

„Видите, део куће национализовали су ослободиоци после рата, а у том делу – одавде, па све тамо до ћошка и иза ћошка – била је кафана *Босна*, коју је држао мој деда... Чувена кафана. Ја, као и други потомци оних којима је одузета имовина, покушавам да повратим то што су комунисти одузели мојој породици, а ако у томе не успем, стигле су ме године, болест, успеће ваљда син или ћерка. Ипак, знате како је, стар сам човек, а волео бих да то доживим пре смрти, зато што је ова кућа део мене, рођен сам под њеним кровом... Пишете о Земуну?”

Разговарамо и очима пајемо по запуштеном лицу спорне куће.

„О Земуну пишем, да. Али и о вама!” одговарам, видно орасположен његовим питањем; заинтересовао сам га за његов случај.

„И о мени?” Бижић се трже, збуњено осмехнут. „Је л’ вам неко можда рекао за мене? Ко вас је упутио на ову кућу, да није неко из комшилука, можда?”

„Не, није... Чиста случајност да сте сада изашли из капије.”

Бижића копка овај улични сусрет на препад.

„Шта ћете да пишете о мени? По чему сам ја важан за новине?”

„Писаћу о овоме што сте рекли”, одговарам и додајем: „Немојте тако... Наравно да сте важни! Мени сте важни, верујте.”

Млада и лепа жена, бритког језика и оштроумне мисли, црноока ђаволица из винотеке у Змај Јовиној улици Доњег града, преко пута пијаци, врућа јужна крв с наглашено црвеним уснама и увојцима блиставе, тамнокестењасте косе, која јој се низ лице обрушава у слаповима, каже ми кроз вишеслојни, литерарни осмех, који опија као црвено вино, да се зове Јелена и да је дошљакиња у Земун из централне Србије. Нисам упамтио из ког града. Затим, додаје, с винском мушицом у левом, несташном оку, рекао бих, не без намере да нешто поручи из сенке своје биографије, да је пореклом Гркиња, посрбљена Гркиња, ако сам правилно схватио шта је, између редова, хтела да каже. Заводљива гардошка

Мотив из Доњег града
Фото: Слободан Шушњевић

Гркиња, трговкиња флашираним вином, лепотица оштрих, покретљивих црта лица, јасног и директног погледа високе резолуције, живахне гестикулације и, на моменте, са благим подрхтавањима живаца у дугачким прстима, подрезаних, необојених ноктију, изазвала је у мени и фото-репортерима, осим жеђи за вином, које бисмо са уживањем попили из њеног подрума, само да нисмо били на радном месту, и помисао на доба старог, боемског, рибљег и винског Земуна, с грчким, цинцарским, јеврејским, јерменским дућанима, крчмама, биртијама и пивницама.

Средиштем доњоградског Великог трга (и средиште има средиште) размножила се пијаца. Пијаца има способност да се размножава. Пијаца, дакле, институција по којој се тај Велики трг у осамнаестом и деветнаестом веку и називао *џијаца* или *џијац* (прогутај „а”). Овај пијачни организам под Гардошем, хипертонични желудац испречен на крстасто-правоугаоном пешачком коридору, тј. на глиненој падини, благо нагнутој према Дунаву, заправо је кркљанац спљесканих, наткривених тезги с уличицама тунелима, загушеним и, понекад, неуротичним цревима (на моменте и зачепљеним), кроз које се муштерије провлаче,

тискају, сударају, чепају. Пијаца је у ствари занимљиво, светло и узбудљиво место, час је (средњо)европски трг, а час балканско-левантски базар, где свакако треба свратити – препорука за излазак у ђаволој вароши! – ако не због куповине, а оно због *ајмосфере* и удисања мириса плодова земље и воде. Пијаца у старом Земуну мирише на Медитеран; мирише на етеричну масноћу јужних биљака из камењара.

Часна сестра, средовечна, проседа жена у црном зимском мантилу, обележена белим крстом око врата, закопчана до браде, малочас је уз капућино читала ћириличке новине у једном умишљеном, латиничном кафићу (запала ми је за око споља кроз стакло), а сада тегли, с пијаце, карирану торбу с неким живежним теретом, нагнута на страну услед притиска на кичму, тако да се чини да ће се сваки час занети и срушити на тротоар, а у другој руци носи кесу са наранџама. Замиче за угао куће, посрћући, и заувек нестаје из мог ока. Земунске визуелне удице и разни надражаји вребају са свих страна. У доњоварошкој улици, загушеној аутомобилима и бензинским испарењима, јастуци и постелина ветре се пребачени преко два широм отворена улична прозора, који зевају у приземљу обновљене и свеже окречене цинцарске палате из 1763, а преко пута ове хабзбуршке заоставштине, дебелих зидова, забада ми се у око убога, ослепљена, неомалтерисана потлеушица, нагнуте фасаде од голе цигле, с једним зазиданим прозором, од којег је на зиду до улице остао само дрвени рам. Кафана *Рибика*, дашчаног забата, црвени се као булка. Пред њом, метална столица: резервисан паркинг. Крупан, црно-бели, добро стојећи мачор, назовимо га: Гарфилд, седи на зиду ограде Николајевске цркве и позира фото-репортерима. Једно око му је мртво, жути се као дугме. Око врата му је црвени каишић са звонцетом. У црквеној порти харем мачака. Силазимо Његошевом, према Дунаву, калдрмом која вапи за поправком и нивелисањем. Црвеноса, згодна мршавица, дама у порнографској сукњи, излази из рибље кафане (након што јој је конобар отворио врата), и раштимованих кукова, набада високим и танким штиклама по углачаним каменим јајима улице, с цигаретом између мачјих ноктију, црвених као трешње. И улази у BMW-е. Фатална, ђаволска, тамна и еротска привлачност (мало)грађанске декаденције, кафанске и уличне позорнице Земуна.

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Жељко Марковић (Врдник, 1960), дугогодишњи новински репортер и истраживачки новинар из Новог Сада, књижевник и публициста, путописац и есејиста, аутор и сценариста документарних филмова и телевизијских и радијских емисија и прилога, сарадник бројних листова и часописа бивше Југославије, аутор је преко двадесет књига. Школовао се у Врднику, Иригу и Руми, а на Филозофском факултету у Новом Саду студирао је Југословенску и општу књижевност. Објавио је романе: *Мравињак* (2000), *Историја лејње йрашине* (2003), *Брајсџиво мермерној крстџа* (2005; друго издање 2012), *Врднички воз* (2013), *На сџоредном йуџу* (2018), *Фабијанов случај* (2018), *Писмо* (2019), *Моја колонија* (2022). Књиге из области публицистике, путописа и специфичне репортерско-књижевне документарне прозе: *Хиландар* (1995), *Ујојџреба живојџа* (2005), *Човек који је йријџџомио ласџу* (2008), *Киша која је изазвала йожар* (2008), *Сџасаванье мачора Жилејџа* (2010), *Врдник, Castellum Rednek*, (2012), *Врдник, међународна йрича* (2014), *Писма са Обедске баре* (2015), *Седам сремских чуда* (2015), *Писма са Жијџној џџџа* (2015), *Сиџурна куђа за мушке душе* (2016), *У ейџценџџу* (2017), *Мисџџерија о йазовачким биџиклиџџикињама* (2020), *Случајни сусреџџи исџод Миленијумске куле* (2021), *Чекајуђи воз из Винковаца* (2021). Добитник је више новинарских и књижевних награда и признања, између осталих: прва Годишња награда листа *Дневник* за серију репортажа (1992); Књижевна награда *Сџеван Сремац* (1994); Награда *Окиџа Глушчевић* за новинску репортажу (1995); Награда *Савеза јеврејских ойџџџина Јуџославије* за роман *Мравињак* (1999); Награда Друштва новинара Војводине *Јаша Томић* у категорији новинске репортаже (2004); Специјална годишња награда листа *Дневник* за репортерско-путописно-књижевни ангажман (2008); Годишња награда Удружења новинара Србије *Лаза Косџџић* у категорији новинске репортаже (2010); Награда Националног савета словачке

националне мањине *Ана Њемојова Коларова* у категорији новинске репортаже (2013); Специјална годишња награде Удружења новинара Србије за публицистику *Жика М. Јовановић* за монографију *Врдник, међународна прича* (2014); Књижевна награда *Лаза Лазаревић* (2016); књижевна награда *Милутићин Ускоковић* (2020). Добитник је престижне Награде *Дејан Медаковић* за репортерски роман *Писмо* (2019); Заступљен је у више књига, монографија, публикација, зборника, антологија. Марковићев разговор са Мирославом Антићем, урађен пред смрт песника и постхумно објављен у београдском часопису *Инџервју* 1986, уврштен је у уџбеник новинарства Љубомира Рајнвајна *Сиваралаштво новинара*, Научна књига, Београд 1988. Документарни филм *Ласџа* (редитељ М. Белегишанин), снимљен у продукцији Радио-телевизије Војводине 2007. године, према Марковићевој новинској причи и оригиналној идеји, којег потписује као сценариста, освојио је 2008. године *Злајшну њлакеџу Беоџрада* за најбољи филм у Србији. Аутор је специфичне новинске (документарно-књижевне) приче, коју је десет година објављивао у недељном издању новосадског *Дневника* у својој репортерској рубрици *Уџоџреба живоџа* (2004–2013), у којој је Срем, или континент Срем, како га је назвао, третирао као универзалну стваралачку лабораторију. Експериментишући са вишим стадијумима ауторске репортаже, објавио је у *Дневнику* стотине прича о људима, појавама и феноменима на принципима своје оригиналне репортерске стратегије, коју је назвао *Теорија случајној џролазника*, да би те новинске приче објавио и у томовима својих сремских књига. Новинарством се бави од основне школе, током средњошколског и студентског периода у Руми и Новом Саду, сарадник је омладинских листова, *НОН-а*, *Гласа омлагине*, *Радио Беоџрада*, *Радио Руме* и *Сремских новина*, а 1984. године, после кратке хонорарне сарадње, запошљава се у новосадском *Гласу омлагине* (касније *Сџав*), недељнику у саставу новинско-издавачке куће *Дневник*. Писао је репортаже, истраживачке текстове, путописе, интервјуе, колумне, есеје, серијале и фељтоне са територије целе Југославије, као и из иностранства; био је специјални извештач *Дневника* са многих терена и репортерски пратио значајне догађаје у земљи и региону, попут децембарског преврата у Румунији 1989, одакле је извештавао из Темишвара, а писао је са лица места и о превирањима и сукобима на Косову, извештавао и објављивао репортаже из ратом захваћених подручја бивше Југославије, укључујући и извештавање из десетодневног „рата” у Словенији. Специјалиста за репортаже, интервјуе и ауторске приче, све

до почетка ратова деведесетих, сарађивао је са загребачким *Недељним Вјесником*, и истовремено био дописник из Војводине високотиражног недељника *Арена*. Током осамдесетих и деведесетих година сарађује у редакцији Документарно-образовног програма (ДОП) Радио-телевизије Нови Сад. У периоду од 1999. до 2003. године био је професионални новинар *Радио Југославије*, дописник из Војводине. Пред крај 2003. године враћа се у *Дневник*, на позив из редакције, после скоро десетогодишњег одсуства из новина у којима је започео професионалну каријеру. Од 2014. године посветио се искључиво књижевном и публицистичком раду. Члан је Удружења новинара Србије (УНС) и Друштва књижевника Војводине. Живи у Новом Саду.

САДРЖАЈ

Валрабенштајн, господар историје из сенке 7

ПРИЧЕ ИЗ БЕРМУДСКОГ ТРОУГЛА

Делегација Срема у посети Живку Марковићу	17
Неодољиви очај свакодневице	25
У белом свету Луке Шебеза	30
Како је прогледао Лука Шебез	37
Говорите ли сремски	43
Крмача на Црвеном чоту	50
Смртоносне приче из Бермудског троугла	55
Киша која је изазвала пожар	60
Острво за два картароша	67
Дан љубави у ергели патуљака	72
Убијање времена у Бешенову	77
У Шуљму, без повода	84
Лет изнад мртваг гнезда	90
Случај звона са <i>Тийаника</i>	99
Степски вук у Селу хиљаду ружа	107
Ко то тамо снима	115
А кад професор допутује из Париза	121
Доживљаји дебатног стенографа	126
Његош у ритму игре <i>Хјакунин ишу</i>	131
Три испуњена сна Миодрага Радуловачког	139
Срем живи у хиперреализму	145
Чиовник с ранцем	151
Око земље у локомотиви	158
Пут око Срема за тридесет дана	163
Биографија једног спајдермена	168
У аветињској болници Принциповац	173

Мало мртво гробље	178
Легенда о Дијагонали	183
Случај Тејлор: драма једне љубави	189
Вук је невин, крива је Црвенкапа	194
Водена грозница тресе Јазак	200
Пластична менаџерија у прњаворском позоришту	204
Летња прича о злату	209

НА КАМЕНИМ ДРУМОВИМА ГОТСКОГ СРЕМА

Плавуша у чамцу на Обедској бари	217
Светско чудо у малој Москви	223
Сремске слике из <i>Бољеї живоїа</i>	229
Сава се слади тортом цивилизација на Гомолави	235
На каменим друмовима готског Срема	241
Зомби међу ватрогасним торњевима	246
Крстарење у Мачви	252
Паробродска времена: кад је <i>Љубљана</i> пристајала у Сурдуку	257
Вашар у рибарском селу	262
Формула среће: орах испред куће с обрвама	267
На Алмашу ћуприја, а чардаци као Вилерови гоблени	272
Грабово, задња пошта Сусек	279
Ћуприја смрти на Шаркудину	284
Случај „Граничарске куће” на Босуту	291
Седма сила у краљевству свиња	296
Поткивање јаја у Јамени	302
Тврђава код два лабуда	307
Врагови у манастиру и госпођа из улице незгодног имена	312
Молитва за дрво ни на небу ни на земљи	316
У Инђији између два воза	322
Две приче о женском језику	327
Мало јутарње путовање кроз Срем	332
Земунско братство <i>Рагецки</i>	336
Једна духовита варош	343
О бoемима и коњском мирису	348
Светионик на Гардошу у мраку историје	354
Зимски записи из Ђавоље вароши	359
<i>Белешка о њисцу</i>	365

Жељко Марковић
КОНТИНЕНТ СРЕМ
КИША КОЈА ЈЕ ИЗАЗВАЛА ПОЖАР
Друго, допуњено и измењено издање
(2004–2008)
Књига друга

Издавач
Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача
Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Прелом
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-6178-001-1

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
821.163.41-92

МАРКОВИЋ, Жељко, 1960–

Континент Срем. Књ. 2, Киша која је изазвала пожар : друго, допуњено и измењено издање (2004–2008) / Жељко Марковић. - 2. измењено и допуњено изд. - Нови Сад : Архив Војводине, 2023 (Нови Сад : Сајнос). - 370 стр. ; 24 cm : илустр. - (Библиотека Посебна издања)

Тираж 300. - Белешка о писцу: стр. 365-367.

ISBN 978-86-6178-001-1

COBISS.SR-ID 111722249

Сава Михайловский - 1937.